

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

CANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
Graduate School of Social Sciences

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt 4 - Sayı 2 - Ekim 2019
Volume 4 - Issue 2 - October 2019

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Graduate School of Social Sciences

ISSN: 2564-7695
e-ISSN:2564-6486

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Journal of Social Sciences

Cilt 4 · Sayı 2 · Ekim 2019 / Volume 4 · Issue 2 - October 2019

ISSN: 2564-7695

e-ISSN:2564-6486

SAHİBİ (Publisher)

Rektör Prof. Dr. Sedat MURAT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Editörler / Editors

Şerif KORKMAZ	Editör	serifk@comu.edu.tr
Ali Şahin ÖRNEK	Editör	asornek@comu.edu.tr
Yusuf ACIOĞLU	Editör	yacioglu@comu.edu.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Şerif KORKMAZ	Editör	serifk@comu.edu.tr
Ali Şahin ÖRNEK	Editör	asornek@comu.edu.tr
Yusuf ACIOĞLU	Editör	yacioglu@comu.edu.tr
Lütfi ATAY	Üye / Member	lutfiatay@comu.edu.tr
Sabri Sami TAN	Üye / Member	ssamitan@comu.edu.tr
Selver ÖZÖZEN KAHRAMAN	Üye / Member	sozozen@comu.edu.tr

Yazı İşleri / Secretariat

Eda GÜNAY ÖCALAN

Danışma Kurulu / Consultative Committee

ACER Yücel (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	İŞİK Hidayet (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ARBAK Yasemin (Dokuz Eylül Üniversitesi)	İPEK Selçuk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ARSLAN Nurettin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ATALAY AKTUĞ Canan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KIMURA Takuma (Hosei University)
AYDIN Kenan (Yıldız Teknik Üniversitesi)	KOCA Nusret (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
BACAK Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KOVAL Igor M. (Odessa I.I. Mechnikov National University)
BARBU Andreea Mihaela (Academia de Studii Economice din Bucureşti)	KUZUCU Kemalettin (Marmara Üniversitesi)t
CAIAZZO Massimo (International Association of Colour Consultants)	MURAT Sedat (İstanbul Üniversitesi)
CHEN Alexander (University of Central Arkansas)	NATSUDA Kaoru (Ritsumeikan Asia Pasific University)
ÇAYLAK TÜRKER Ayşe (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	OKUMUŞ Fevzi (University of Central Florida)
ÇEKEN Muharrem (Ankara Üniversitesi)	ÖNLER Zafer (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
EKİZ Mehmet (Ömer Halisdemir Üniversitesi)	ÖZMEN Ömür Nezcân (Dokuz Eylül Üniversitesi)
ENER Meliha (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	PETLAK Victorija (Baltijas Starptautiskā Akadēmija)
ERDEM Sabri Haluk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	SABEV Orlin (Bulgarian Academy of Sciences)
ERKUL Ali (Cumhuriyet Üniversitesi)	ŞENER Sefer (İstanbul Üniversitesi)
ERKUL Hüseyin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	TAKAOĞLU Turan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
FIRAT Aytekin (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	TAŞÇI Özcan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GHOSE Sanjoy (University of Wisconsin-Milwaukee)	UĞUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GONGOL Tomáš (Slezská univerzita v Opavě)	YELKİKALAN Nazan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÖRÜN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YİĞİT Yusuf (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜMÜŞ Erhan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YILDIRIM Yavuz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜNDOĞDU Abdullah (Ankara Üniversitesi)	ZÜMRÜT Yeşim (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

ALTAN Suna (İğdir Üniversitesi)	GÖRÜN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ARMAN Murat Necip (Adnan Menderes Üniversitesi)	GÜMÜŞTEKİN Gülten (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ATAK ÇOBANOĞLU Şermin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KANTEN Pelin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ATMACA Metin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KAPLAN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AYDIN Şule (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)	KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ÇETİN Ayten (Marmara Üniversitesi)	KARATAŞ Murat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
DEMİRELI Erhan (Dokuz Eylül Üniversitesi)	KAYGUSUZ AKBAY Mehtap (İstanbul Üniversitesi)
DİLBAZ ALACAHAH Nur (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÖZTÜRK Erkan (Kırklareli Üniversitesi)
EMİNOĞLU Nihal (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	TAŞTEKİN Abdullah (Harran Üniversitesi)
ERMAN Kubilayhan	UGUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
FIRAT Aytekin (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	ÜSTE Ahmet Nazmi (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

ISSN: 2564-7695
e-ISSN:2564-6486

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yılda iki kez yayınlanır / Published twice a year

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (USBdergi) yılda iki sayı (Nisan ve Ekim aylarında) olarak yayımlanan uluslararası hakemli ve bilimsel bir dergidir. Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak sosyal bilimler alanında yapılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan; doktora ve yüksek lisans çalışmalarından elde edilen sonuçların bir bölümünden ya da tümünden yararlanarak hazırlanmış olan bilimsel makaleler, araştırma-inceleme makalesi türünden çalışmalar, derleme yazıları, teknik notlar, kitap tanıtımları ve benzeri yayımlanır; arşivlenir, paylaşılır, basılır ve dağıtılır. USBdergi, herhangi bir makale değerlendirme/işlem ve yayın ücreti talep etmez.

Çanakkale Onsekiz Mart University International Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed scientific journal planned to be published twice a year, in april and october. Publication languages of the journal are Turkish and English. The journal comprises, archives, shares, prints and distributes scientific articles, articles derived from research of masters and doctoral thesis, research and observation reports, collections, technique notes and bookreviews. Papers from all fields of social sciences are admissible and expected to be coherent with scientific research criteria and not published before. The journal does not charge any sort of article processing or publication fee.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-No Derivatives 4.0 International License.

Yaygın Süreli Yayın
6 aylık (Nisan/Ekim)
Türkçe/İngilizce

Periodical
Every 6 months (April/October)
in Turkish/English

Teknik Hazırlık Baskı/Technical Preparation: Önka Kağıt Ürünleri İml. San. ve Tic. Ltd. Şti. **Sertifika No:** 20419
Sebze Bahçeleri Cad. Keskinler İş Hanı No: 80-32-33 Altındağ /ANKARA
Tel: 0312 384 26 85 | **Faks:** 0312 341 64 08 | **E-Posta:** onkamatbaa@gmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Terzioğlu Yerleşkesi, Çanakkale – TURKEY
Tel: +90 286 218 05 23 Fax: +90 286 218 05 24
Web: <http://usb.dergi.comu.edu.tr>
e-mail: usbdergi@comu.edu.tr

Aksi belirtilmediği sürece Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Bu konuda dergi sahibi, editörler veya diğer yazarlar sorumlu tutulamaz.

Statements of acts or opinions appearing in the International Journal of Social Sciences are solely those of authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izni alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the IJSS editors.

TAKDİM

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi dördüncü cildin ikinci sayısı ile akademik camianın huzuruna çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır.

Dergimizin bu sayısında, işletme ve pazarlama, Türk sigortacılık sektörü, uluslararası ilişkiler, yönetim bilimleri ve tarih alanlarında on araştırma makalesi yer almaktadır.

Dergimizin bu sayısına çalışmalarını gönderen akademisyenlere, bu eserlerin değerlendirmesini yapan hakemlere, yayın ve danışma kurulu ve sekreteryaya teşekkür ederiz.

Önümüzdeki sayılarda görüşmek üzere...

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Narsisizm İle Marka Bağlılığı ve Taklit Ürün Satın Alma Eğilimi Arasındaki İlişkiler
The Relationships Between Narcissism And Brand Loyalty- Proneness To Buy Counterfeits
Polat CAN, Dilvin ER **147**
- İrrasyonel İnanışların İş Tatminine Etkisinde Algılanan Örgüt Desteğinin Aracı Rolü
*The Mediating Role Of Perceived Organizational Support On The Relationship Between Irrational Beliefs
And Work Satisfaction*
Bora COŞAR **167**
- Türk Havayolu Örgütlerinin Kurumsal Sosyal Sorumlulukları
Corporate Social Responsibilities Of Turkish Airline Organizations
Yeşim KURT, Senem BESLER **181**
- Çalışma Sermayesine İlişkin Finansal Oranların İşletme Karlılığına Etkisi: Bist İmalat Sektöründe Bir
Uygulama
*Effects Of Working Capital Related Financial Ratios On Business Profitability: An Application In Borsa
İstanbul's Listed Manufacturing Industry Companies*
Hande Seda AKYÜZ , Metin ATMACA **217**
- Türk Sigortacılık Sektörünün 2007-2018 Yıllarına Ait Performansının Oran Analizi Yöntemi İle
Ölçülmesi ve Sektörün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi
*Measuring The Performance Of Turkish Insurance Industry Between 2007-2018 With The Method Of
Ratio Analysis And The Effect Of Turkish Insurance Industry On Economic Growth*
Deniz ÇAKMAK, Feride HAYIRSEVER BAŞTÜRK **235**
- Asya Kıtasında Hak Ve Özgürlük Mücadelesinde Kadın Siyasal Figürler: Değişim Mümkün Müdür?
*Women Political Figures In The Struggle For Right And Freedom In Asian Countries: Is The Change
Possible?*
Soner HAMZAÇEBİ **265**

Kolombiyada Barış Anlaşması Ve Askerileşme
Peace Agreement And Militarization In Colombia
Sertan ÇINAR , Ramazan GÜNLÜ

289

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetim Mevzuatına Etkileri
The Effects Of The Presidential Governemt System On Local Government Legislation
Şerif ÖNER

303

E-İhale Kapsamında Avrupa Birliği ve Türk Kamu Alımları'nda Dinamik Alım Sistemi'nin
Karşılaştırmalı Analizi
*The Comparative Analyses Of The Dynamic Purchasing System In The European Union And Turkish
Public Procurement Within The Context Of E-Procurement*
Aysun GÜRBÜZ

333

Cumhuriyet Dönemi Tütün ve Sigara Kaçakçılığı Bağlamında Suriye Sınır Güvenliğine Bakış
(1923-1940)
*A Glance To Syrian Border Security Within The Context Of Republican Era Tobacco And Cigarette
Smuggling (1923-1940)*
Barış BORLAT

357

Yazarlar Hakkında / *About the Authors*

377

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları / *Publication Ethics and Authors Guide*

383

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 147-166 , 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 147-166 , 2019

Narsisizm İle Marka Bağlılığı ve Taklit Ürün Satın Alma Eğilimi Arasındaki İlişkiler

Polat CAN *[©]
Dilvin ER **

Öz

Narsisizm; bireyin her zaman kazanma odaklı olması, kaybetmeyi hazmedememesi ve dünyanın kendi etrafında döndüğüne inanması olarak tanımlanabilir. Dilimizde ‘öz sevi’ olarak bilinen bu kavram bireyin kendisi için hissetmiş olduğu değerlilik duygusudur. Normal narsisizmde her bireyin sevmeye ve sevilmesi ihtiyaçken, patolojik narsisizmde diğer bireylerle olan ilişkiler çıkar amaçlı olduğundan sağlıklıdır. Narsisizmin tüketici davranışlarıyla ilişkisi ise göz ardı edilemeyecek kadar önem taşımaktadır. Narsist eğilime sahip olan birey toplum tarafından kabul edilmenin satın alma gücüyle ilişkili olduğunu düşünmektedir. Satın alma gücünün yüksek olması bireyin kimliğinin daha ön planda olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla benzersiz ve özel ürünler satın alarak toplumdaki imajlarını olumlu yönde geliştirmek için çaba sarf etmektedirler. Faydacı ürünlerden çok sembolik ürünlere yönelmeleri bununla açıklanabilir. Bu çalışmada; marka bağlılığı, taklit eğilimi, ideal uyum ve gerçek uyum ile narsisizm kavramı incelenmiş olup “benmerkezcilik, dominant olanlar, aşırı narsistler ve özgüveni eksik olanlar” değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Narsisizm, Materyalizm, Tüketim, Ego Kırılabilirliği

The Relationships Between Narcissism And Brand Loyalty- Proneness To Buy Counterfeits

Abstract

The concept of narcissism; the fact that the person is always focused on gaining, can't accept losing, is related to the belief that the world revolves around himself/herself. This concept, known as self-love in our language, is a sense of worthiness that the individual feels for herself/himself. While in normal narcissism, every individual needs to be loved and loved, in pathological narcissism is unhealthy because of the relationship based on self-interest. The relationship between narcissism and consumer behavior is so important that it can not be ignored. Individuals with a narcissistic tendency think that acceptance by society is related to purchasing power. High purchasing power means that the identity of the individual is at the forefront. Therefore, they are trying to develop their images in society in a positive way by purchasing unique and special products. This can be explained by the fact that they tend to use symbolic products rather than utilitarian products. In this study; narcissism and brand loyalty, proneness to counterfeits, self congruity and ideal congruity are investigated so it seems that

© Sorumlu yazar

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, polat.can@usak.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, dilwiner@outlook.com

there is a meaningful relationship between narcissism and the individual egocentric, dominant ones, extreme narcissists and lack of self confidence.

Keywords: Narcissism, Materialism, Consumption, Ego Fragility

GİRİŞ

Narsisizm kavramı; bireyin öz benliğinden ziyade dışardaki dünyaya verdiği değer in genel tanımıdır. Öz benliği dışına çıkan birey, içinde var olan mutluluğu ve huzuru dışarıda aramakta ve hiçbir zaman gerçek benliğini gösterememektedir. Narsist eğilimli birey açısından kendini topluma kabul ettirme isteği ağır basmakta ve değerlerine eleştirilmeden saygı duyulması önem kazanmaktadır. Narsist kişiliğin genel özellikleri; kendini sevmeye, değerli görme, gösterişçilik ve onay alma gereksinimi olarak sıralanabilir. Ayrıca son derece kıskanç ve kırılabilir kişilik yapısına sahiptir. Fakat bu eğilime sahip birey kendine bu kadar cömert davranılmasını beklerken toplumun diğer üyelerine karşı aksine empati kurmakta isteksiz davranmaktadır.

Narsist birey esas olarak güvensizliğini gizlemek için dikkat çekici tüketim hali sergilediği görülmektedir. Bu yüzden sembolik değeri olan (lüks, gösterişli) ürünlere olan eğilimi bu güvensizliğini yatıştırılmaktadır. Üründen elde edeceği faydayı göz ardı edip ürünün çekiciliğine kapılması narsist bireyin belirgin özelliklerinden biridir. Bu durum ise zaman içerisinde narsist duyguların materyalizme doğru kaydığının önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Satın alma gücünün yüksek olması bireyin kendini daha üst sınıflarda konumlandırmasına yol açmaktadır. Materyalizmin narsist eğilimleri daha da güçlendirdiği bir gerçektir; kendi kendine yeterlilik veya özerklik, bencillik, rekabet gücü, yardım etme isteksizliği ve zayıf kişilerarası iletişim bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Narsist eğilime sahip olan birey, ego kırılmasını telafi edebilmek için lüks ürünlere yönelim göstermektedir. Bu yönelimin altında yatan sebep çoğu zaman psikolojik derinliklerde bulunmaktadır. Toplumda ötekileştirilmiş ya da yetersiz ve sağlıksız ebeveyn uygulamalarına maruz kalmış birey kendini kabul ettirebilmek için böyle yöntemlere başvurabilmektedir. Ayrıca korkularını ve hassasiyetlerini dile getirmekten çekinmektedir. Bu tür kişilik özelliklerine sahip bireyde tüketim çok daha farklı anlamlar taşımaktadır. Tercih etmiş olduğu marka onun dış dünyaya vermek istediği mesajın yansımasıdır. Çünkü bu şekilde mesaj vermesi kendisi için bir kimlik yaratmanın kolay yolları arasında yer almaktadır. Ego kırılmasının etkisi altında olan bireyin kaliteli bir hayat yaşaması oldukça zordur. Narsist eğilime neden olan bu durum kendi özüne yabancılaştırıp sembolik değer taşıyan ürünlere değer atfetmesine neden olmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Narsisizm kavramı bireyin kendisini sevmesi, önemsemesi ve değerli hissetmesi ile ilişkilidir. Diğer bir deyişle 'öz değer' olarak tanımlanabilen narsisizm insanın kendisi için hissetmiş olduğu beğenme duygusudur. Dolayısıyla bu kavram çoğunlukla toplumun diğer üyeleriyle ilişkilerde açığa çıkmaktadır (Sedikides, 2007: 257).

Narsisizm kavramı psikolojide 'kendini sevme' olarak tanımlanabilir. Türkçeye "öz sevi" olarak geçmiş olup narsisizm, bireyin kendisi için hissettiği eşsizlik, değerlik ve üstünlük duygularını içermektedir. Bireyin kendini sevmesi diğer bireylere göre farklılık göstermektedir. Psikolojik ihtiyaç olan ve herkeste bulunan kendini sevme toplumun diğer bireyleriyle ilişkileri yönlendirirken (normal narsisizm), diğer tarafta bu ilişkileri örselemesine ve bireyin kendisini kandırmasına (patolojik narsisizm) yol açmaktadır (Özmen, 2011: 72-73).

Freud'un narsisizm kavramına bakışı cinsel enerji üzerine kuruludur (Fromm, 1982, s. 62). Ancak bu görüş narsisizm kavramı için yetersiz kalmaktadır. Freud iki çeşit narsisizm tanımlamaktadır. "Birincil narsisizm"de libidinal enerji en başından itibaren özde bulunur ve nesnelere yönelmez. Bu durum sonrasında, benzersiz ve noksansız olma ihtiyacı izler diğer bir deyişle benlik şişmesi ortaya çıkar. "İkincil narsisizm" ise nesne ilişkilerinde yaşanan zorluklar ve hayal kırıklıkları sonucu, libidinal enerjinin nesnelere çekilerek tekrardan egoya dönmesi sonucunda oluşmaktadır (Geçtan, 2004, s. 254-255). Nemiah ise; narsistik bireyleri, yüksek hedefi olan, her zaman takdir edilmeyi bekleyen ve hatta hayatını başkalarının vereceği değere göre şekillendiren birey olarak tanımlamaktadır (Morf, 2011: 399-424.).

Narsist kişiliğin temel özellikleri ise; arzuların ve zihinsel eylemlerin gücünü aşırı derecede önemseme, dışardaki dünya ile baş etme taktiği, gösterişçilik, kendini sevme ve aşırı derecede bağımlı olma, takdir ve onay elde etmektir. Başkalarının takdirine gereksinim duyarken kendileri genellikle başkalarına karşı ilgi ve empati yoksunluğu içerisindedir (Hamedoğlu, 2009: 11). Narsist bireyler çoğunlukla şan ve şöhreti ellerinde bulundurmaya sevip farklı ve üstün görünmek onlar için vazgeçilmez bir unsur olmaktadır. Her zaman el üstünde tutulmak, övülmek, popüler olmak, özel hissetmek oldukça önemlidir. Mesafeli, üstün bakan, soğuk, kibirli ve her şeyin en iyisini hak ettiklerini düşünen aynı zamanda çekici görünen narsist bireyler gerçekte öz değerlerinde, kendilerine saygı duyma ve güven konularında ciddi sorunlar yaşamaktadırlar (Bridgeman, 1992: 73-88).

Narsist eğilimi olan birey kendini çok daha farklı, görkemli ve önemli bir insan olarak görmektedir. Aynadaki yansımaya hayran olmakta ve kendini olduğundan daha zeki, çekici ve başarılı görmektedir. Dolayısıyla diğer ile olan ilişkilerinde kendine farklı ve özel muamele gösterilmesi beklentisindedir. Sıradan bireymiş gibi davranılması en katlanamayacağı olaylardan biridir. (Campbell ve Foster, 2007: 115-138; Cisek 2008: 57).

Narsist birey için teşhircilik eğilimi öne çıkan görünür unsurların başında yer almakta ayrıca

başkaları tarafından onaylanmak da olmazsa olmazdır. Gösteriş yapma (övünme gibi), maddiyata eğilimli olma ve yüksek standartlarda bir yaşama hayali bu bireylerde önemli olmaktadır. Ayrıca kendini beğenip teşhircilik ve diğerlerini küçümsemekten kaynaklanan 'ego' kavramı öne çıkmaktadır. Narsistler sürekli kendisi ile ilgili konuşulmasını, her yerde baş aktör olmayı, kendi başarılarının ön planda olmasını isteyip başkalarını dinlerken bile kendi özelliklerini öne çıkarırlar. Narsist birey kendini dünyanın en güzeli/yakışıklısı hissetmekte ve bundan dolayı da övgüyü hak ettiklerini düşünmektedir.

Narsist birey, başkalarından elde ettiği bilgileri de kullanmaktan ve kendi fikirleriymiş gibi lanse etmekten çekinmez. Ayrıca diğerlerini hiçbir rahatsızlık duymadan ve haklarına aldırılmadan benimseyebilir. Kendi çıkarı için her türlü yolu kullanabilir, benmerkezci davranışları için herhangi kaygı duymamaktadır. Bu eğilime sahip bireyde güç önemli bir unsurdur bu yüzden genelde çok çalışır ve başarılı olmak için çaba harcamaktadır. Kıskançlık ve çekememezlik en çok sahip oldukları duyguların başında gelmektedir. Başkalarının özellikleri, güzellikleri, hayat tarzları, mutlulukları, başarılarını kıskanırlar bu duygu özellikle sahip olmak istedikleri şeylerin başkalarında olup kendilerinde olmaması durumunda daha yoğun yaşanmaktadır (Özmen, 2011:61).

Kısaca, narsistler başkalarına hayatlarının anahtarını öylece vermekten çekinmezler. Bu bağımlılık halinden ötürü son derece kıskanç ve kırılğan kişilik yapısına sahip olup her duyguyu aşırı şekilde yaşamaktadırlar. Bu tutum empati kurmalarını engellemekte ve başkalarını gerçek anlamda sevmemelerine yol açmaktadır. Kendilerine olan sevgileri bile başkalarının verdiği değere bağlıyken sevme duygusunu gerçekte hissetmez ve bilmezler. Sürekli almak isteyen taraf olduğu için çoğu zaman doyumsuzları had safhaya ulaşmaktadır. Bu tür davranış kalıpları insan yaşamının kalitesi için oldukça tehlikelidir (Sedikides vd, 2011: 382-392).

Narsisizm ve materyalizm farklı anlamlar taşıyalar da birey bazında düşünüldüğünde çokça ortak noktaları bulunmaktadır. Göze çarpan ilk ortak noktaları hiç şüphesiz tüketim ve satın alma tarzları ile ilgilidir. Bu bağlamda narsist eğilimi olan bireyleri etkilemek güç değildir. Çünkü narsist bireyler için satın alma gücü kendilerini tatmin edebilmeleri açısından önemlidir. Narsistler, zenginliklerini sergilerken farkında değillermiş gibi davranmayı severler. Nasıl olsa, özenle seçilmiş materyalist varlıklar bireyin özelliklerini, becerilerini, tercihlerini, değerlerini ve kişisel hedeflerini sembolize etmekte, böylece onları diğerlerinden farklılaştırıp benzersiz gösterebilmektedir (Burroughs vd.,1991: 147-164). Satın alma gücü, başkalarının kimliği hakkında zengin bir bilgi kaynağı oluşturup gerçek ve ideal benliklerini başarılı şekilde ifade edebilmektedir. Çünkü maddi ürünler, bunların sahipleri hakkında çıkarımlar yapmak için kullanılacak ipuçlarını sunar. Aynı zamanda satın alma gücü yüksek olan birey göreceli olarak düşüncesiz olarak algılanmaktadır. Ancak narsistlerin toplumsal eğilimleri olmadığı için bu ödemek istedikleri bir bedeldir (Sedikides vd., 2007: 252-257). Narsistler, uzun süren ilişkisel bağlar kurmaktan ya da gerçek bir sosyal onay almak yerine, başkalarından aldıklarını kabul etmeye bağlıdır. Bunu kıt, benzersiz, özel ve özelleştirilebilir ürünler satın alarak yapmaktadırlar. Bu tür ürünlerin satın alınmasını, imajlarını olumlu yönde geliştirmek,

sürdürmek ve yükseltmek için bir fırsat olarak algılarlar (Christopher ve Schlenker, 2000: 1-19).

Tüm bunları dikkate alarak, narsisizmin materyalizm ve zorunlu satın alma eğilimi ile ilişkili olması şaşırtıcı değildir. Narsistler, sosyal statü arayışı konusundaki ilgisini toplumsal çabalardan daha çok önemsediklerini açıkça belirtmektedir. Finansal hedeflere öncelik veren, prestijli, yüksek ücretli bir işe ulaşmak gibi çabaları bulunmaktadır. Materyalist bireylerin sergilemiş olduğu pahalı ürünler satın almak ve yüksek bir statüye sahip olmak gibi meyilleri bulunmaktadır (Rose, 2007: 576-581).

Lasch (1991), çağdaş toplumu “narsisizm kültürü” olarak nitelendirmektedir. Bu kültür, haksız bir ayrıcalık duygusu içeren bir “haklılık zihniyeti” ile karakterize olduğu savunulmaktadır. Bu da, tüketicileri kendi imajlarını besleyen aşırı tüketim kısır döngüsüne itmektedir.

Bireyin materyalizmi benimsemesinin ve prestijli markaların tüketimine girmesinin nedeni, yetersizliğini geçersiz kılma ve kendi değerlerini daha da yükseğe çıkarma çabası olarak anlaşılabilir (Wicklund ve Gollwitzer, 1982; Chang ve Arkin, 2002: 389-406). İç dünyasında taşımakta olduğu ego kırılma eğilimi ört bas edebilmek için maddiyata yönelmesi hiç de şaşılabilecek bir durum değildir. Narsistler, kibirli olmasalar bile kendilerini genel olarak başarılı ve güvenilir göstermektedir. Bununla birlikte, bu doğrudan ve cesur yaklaşım kırılma eğilimleri için kısmen kılık değiştirmiş olabilir (Gregg ve Sedikides, 2011; Cheng vd., 2013: 1004-1011). Bu iç kırılma eğilimi, çoğu zaman aşırı hayranlık veya çok fazla ihmal gibi yetersiz ebeveyn uygulamalarına bağlanmaktadır (Kernberg, 1975; Kohut, 1976; Horton vd, 2006: 1493-1525; Otway ve Vignoles, 2006: 104-116).

Sedikides vd. (2007) narsistlerin, tüketici tercihlerinde, bu ürünün uygun fiyatlı, pratik ve mütevazı görünümlü sürümlerine göre gösterişli, şık versiyonlarını seçerek tüketici tercihlerinde göstermeleri gerektiğini varsaymışlardır. Bu hipotezi test etmek için Cisek vd. (2011), katılımcılara yedi farklı ürün için (örneğin, cep telefonları, MP3 çalarlar, dizüstü bilgisayarlar) iki alternatifin resimli ve açıklayıcı örnekleriyle birlikte sunulduğu bir çalışma yapılmıştır. Bir örnek, üstün çekiciliği ancak aşağı pratikliği yansıtan sembolik bir seçimi temsil etmekteyken diğer örnek ise, üstün pratikliği ancak düşük çekiciliği yansıtan araçsal bir seçimi temsil etmektedir. Katılımcılara, bu ürünlerin her biri için tüketici tercihlerini belirtmeleri istendi. Elde edilen sonuçlar, narsisizmin, seçilen sembolik ürünlerin sayısını anlamlı ve pozitif olarak öngördüğünü doğruladı. Bu nedenle narsistler, pratik özellikleri yerine, ürünlerin ifade edici özellikleriyle daha fazla ilgileniyorlardı. Güvenilir ve pratik olanlar için yeni ve etkileyici görünümlü öğeler seçtiler. Ek olarak, analizler sembolik ürünlere yönelik bu yönelimin narsistlerin materyalizmi ve öz saygısı tarafından açıklandığını ortaya koymuştur.

2. NARSİZM İLE MARKA BAĞLILIĞI VE TAKLİT ÜRÜN SATIN ALMA EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı; narsist eğilimlerin boyutlarını marka bağlılığı, taklit eğilimi, gerçek uyum ve ideal uyum değişkenleri üzerindeki rolünü incelemeye yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda narsist eğilimlerin boyutları açık narsisizm, gizli narsisizm, taklit eğilimi ve marka bağlılığı değişkenleri ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın kapsamını Uşak Üniversitesi 1 Eylül Kampüsü'nde bulunan öğrenciler oluşturmuştur. Bu çalışma öğrencilerin spor ayakkabı satın alma süreci ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar diğer ürün gruplarına genellenemez.

2.2. Araştırmanın Değişkenleri

Araştırmada üç grup değişken yer almıştır. Bunlardan ilki demografik ve ekonomik değişkenler, ikincisi narsist eğilim boyutları, üçüncüsü ise; marka bağlılığı, taklit eğilimi, gerçek uyum ve ideal uyum değişkenleridir.

Demografik ve ekonomik değişkenleri; cinsiyet, yaş, sınıf, eğitim ve gelir oluşturmaktadır. Narsist eğilim boyutları değişkenlerini; dominant olanlar, benmerkezci olanlar, aşırı narsistler ve özgüveni eksik olanlar grupları oluşturmaktadır. Üçüncü grup ise marka bağlılığı, taklit eğilimi, gerçek uyum ve ideal uyum değişkenlerini kapsamaktadır.

Marka bağlılığı, taklit eğilimi, gerçek uyum ve ideal uyum grupları şu alt değişkenleri oluşturmaktadır: Marka bağlılığı; markanın sadık müşterisi olma, markanın diğer markalardan daha iyi olması, markayı tavsiye etme, markaya daha fazla fiyat ödeme, üründe sorun olsa dahi yine aynı markayı tercih etme değişkenleri yer almaktadır.

Taklit eğilimi; taklit ürün almaktan mutluluk duyma, taklit ürünlerin daha kazançlı olması, taklit ürünlerin iyi hissettirmesi, taklit ürün olsa bile kişiye kattığı değer, orijinal ürünlerin fiyatlarından dolayı taklit ürün tercih etme değişkenleri yer almaktadır.

Gerçek uyum; markanın beğenilen kişi profiline benzemesi, markanın kişinin kendisiyle özdeşleştirilmesi, markanın kişinin kendisine ve kişiliğine benzetilmesi değişkenleri yer almaktadır.

İdeal uyum; marka kullanıcılarının kişinin idealindeki profili yansıtması, marka kullanıcılarının hayalindeki kişilere benzemesi, marka kullanıcılarının hayal edilen kişi profiline benzemesi değişkenlerini kapsamaktadır.

2.3.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı ve beklenen yararlar doğrultusunda aşağıda sıralanan hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Narsist eğilim boyutları ve marka bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Narsist eğilim boyutları ve taklit eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Narsist eğilim boyutları ve gerçek uyum arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Narsist eğilim boyutları ve ideal uyum arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.4.Araştırmanın Metodolojisi

2.4.1.Örnekleme Süreci

Çalışmanın ana kümesini Uşak Üniversitesi 1 Eylül Kampüsü'nde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Uşak Üniversitesi öğrenci sayısı 2018-2019 verilerine göre 31375 kişidir. Programların dağılımları ise şu şekildedir; ön lisans 7.076 (%22,5), lisans 21.924 (%69,88), yüksek lisans 2.183 (%6,96), doktora 192 (%0,61)'dir. Anket çalışması 5-20 Mart 2019 tarihinde yapılmış olup toplam 300 anket uygulanmıştır. Eksik ve hatalı doldurulan anketlerin elenmesi sonucu 296 anket değerlendirmeye alınmıştır.

2.4.2.Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Araştırmada veriler, kapalı uçlu soruların yer aldığı anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket formunda 3 grup soru yer almıştır. 1. grupta cevaplayıcıların demografik ve ekonomik özelliklerini, 2.grup spor ayakkabı kullanılıp kullanılmadığı 3. grup narsist eğilim boyutlarını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Modelde yer alan narsist eğilim boyutları değişkenlerini saptamak için şu ölçeklerden yararlanılmıştır. Açık narsisizm; Ames, Rose,&Anderson (2006), gizli narsisizm ölçeği Hendin&Cheek (1997), marka bağlılığı ölçeği Chaudhuri&Holbrook (2001), taklit eğilimi ölçeği Sharma& Chan (2011), gerçek uyum ve ideal uyum ölçekleri ise Sirgy, Grewal, Mangleburg, Park, Chon, Claiborne, Berkman&Johar (1997) alınmıştır.

Cevaplayıcıların narsist eğilim boyutları ile ilgili yargılara katılma dereceleri 5'li likert ölçeği (5 = tamamen katılıyorum, 1 = kesinlikle katılmıyorum) ile ölçülmüştür.

Verilerin analizinde SPSS paket istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada ortalamalar, frekans dağılımları, faktör analizi ve kanonik korelasyon analizleri yapılmıştır.

2.4.3.Demografik ve Ekonomik Özellikler

Tablo 1'de ankete katılan cevaplayıcıların demografik ve ekonomik özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik ve Ekonomik Özellikler

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)	Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kadın	167	56,4	18 ve altı	24	8.1
Erkek	129	43,6	19	63	21.3
Eğitim	Frekans (f)	Yüzde (%)	20	96	32.4
Eğitim Fak.	38	12.8	21	54	18.2
Fen-Edebiyat Fak.	73	24.7	22	29	9.8
Güzel Sanatlar Fak.	6	2	23	18	6,1
İktisadi ve İdari Bilimler Fak.	50	16.9	24 ve üzeri	12	4,1
İslami İlimler Fak.	6	2	Aylık Gelir	Frekans (f)	Yüzde (%)
Tıp Fak.	18	6,1	0-500	100	33,8
Mühendislik Fak.	13	4.4	501-1000	119	40,2
Spor Bilimleri Fak.	15	5.1	1001-1500	53	17,9
İletişim Fak.	72	24.3	1501-2000	12	4,1
Ziraat ve Doğa Bilimleri Fak.	5	1.7	2001 ve üzeri	12	4,1
TOPLAM	296			100	

Ankete katılan cevaplayıcıların %56.4'ü kadın, % 43,6'sı erkektir. %8,1'i 18 yaş ve altı, %21,3'ü 19, %32,4'ü 20, %18,2'i 21, %9,8'i 22, %6,1'i 2, %4,i ise 24 yaş ve üstü yaş grubunda yer almaktadır. Sahip olunan aylık gelir miktarı açısından cevaplayıcıların %33,8'i 0-500, %40,2'si 501-1000, %17,9'u 1001-1500, %4,1'i 1501-2000, %4,1 2001 ve üstü gelire sahiptirler. Cevaplayıcıların %12,8'i Eğitim Fakültesi, %24,7'si Fen-Edebiyat Fakültesi, %2'si Güzel Sanatlar Fakültesi, %16,9'u İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, %2'si İslami İlimler Fakültesi, %6,1'i Tıp Fakültesi, %4,4'ü Mühendislik Fakültesi, %5,1'i Spor Bilimleri Fakültesi, %24,3'ü İletişim Fakültesi, %1,7'si Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi oluşturmaktadır. Sonuçlara göre; katılımcıların çoğu kadınlardan oluşmaktadır ve yine en yüksek oran 20 yaşta'dır. Aylık gelir bazında en yüksek miktar 501-1000 TL arasındadır. %24.7 ile en yüksek katılımı Fen-Edebiyat Fakültesi sağlamıştır.

2.4.4. Cevaplayıcıların Narsist Eğilimlerinin Belirlenmesi

Araştırmada cevaplayıcıların narsistik eğilimlerini belirlemek için 23 değişkenden oluşan narsistik eğilimlerin belirleyicilerine öncelikle güvenilirlik analizi yapılmış ve analiz sonucunda ifadelerin güvenilirlik kat sayısının 0,741 ile güven seviyesinin iyi seviyede olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra 23 ifadenin faktör analizine sokulması sonucu

özdeğeri 1'den büyük 4 faktör elde edilmiştir. Değişkenlerin 0,30 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Bu faktörler toplam varyansın % 44.109'unu açıklamaktadır (KMO örneklem yeterlilik ölçütü: %75,5, Barlett Küresellik testi: 1478,352, $p < 0,000$). Tablo 2'de elde edilen narsistik eğilim faktörlerinin değişkenleri, faktör yükleri, varyans yüzdeleri ve özdeğerleri gösterilmektedir.

Tablo 2. Narsist Eğilim Faktörleri

	Faktör Yükleri	Varyans Yüzdesi	Özdeğeri
Faktör 1: Dominant Olanlar		13.088	3.954
Dikkatlerin üzerimde olmasını severim.	0.759		
Dikkatlerin üzerimde toplanmasından hoşlanırım.	0.741		
Başkaları üzerinde otorite kurmayı severim.	0.544		
Başkalarını kolay etkilerim.	0.540		
Gösteriş yapmayı severim.	0.540		
Başkaları bulduğum ortamda otoritemi kabul eder.	0.504		
Başkalarından çok şey beklerim.	0.500		
Faktör 2: Benmerkezci Olanlar		12.359	3.195
Başkalarının sorunlarını dinlemekten sıkılırım	0.721		
Diğer insanların sorunlarıyla ilgilenmem	0.655		
Arkadaşlarımla olan ilişkilerimde samimi olamam	0.636		
Kendi çıkarlarımı başkalarının çıkarlarından daha fazla önemserim	0.626		
En az bir kişi tarafından takdir edilmediğim bir grubun üyesi olmaktan hoşlanmam	0.486		
Başarının vermiş olduğu saygıyı başkalarıyla paylaşmaktan hoşlanmam	0.446		
Faktör 3: Aşırı Narsistler		12.158	1.562
Bana saygı gösterilmesini isterim.	0.646		
Her zaman ne yaptığımı bilirim.	0.601		
Herkes iyi bir karaktere sahip olduğumu söyler.	0.526		
Özel bir insan olduğumu düşünüyorum.	0.517		
Herkes söylediklerimi dinlemekten hoşlanır.	0.460		
Faktör 4: Özgüven Eksikliği Olanlar		6.504	1.433
Yeni bir ortama girdiğimde gözlerin üzerimde olduğun düşünerek sıkılırım.	0.781		
Çoğu insandan karakter olarak farklı olduğumu düşünüyorum.	0.574		
Duygularımın küçümsenmesi beni kırar.	0.545		
Kişisel korkularımı belli etmem.	0.523		
Sıklıkla başkalarının fikirlerini söylerim.	0.387		

Elde edilen faktörler sırasıyla şöyledir:

1.Faktör Dominant olanlar: Bu faktörde; dikkatlerin üzerime toplanmasından hoşlanırım, başkaları üzerinde otorite kurmayı severim, başkalarını kolay etkilerim, gösteriş yapmayı severim, başkalarından çok şey beklerim, dikkatlerin üzerimde olmasını severim, başkaları bulunduğum ortamda otoritemi kabul eder değişkenleri yer almıştır. Dominant kişiler genel itibariyle baskın bir yapıya sahiptir. Buldukları ortamlarda söz sahibi olmak isterler.

2.Faktör Benmerkezci olanlar: Bu faktörde; aşarının vermiş olduğu saygıyı başkalarıyla paylaşmaktan hoşlanmam, diğer insanların sorunlarıyla ilgilenmem, kendi çıkarlarımı başkalarının çıkarlarından daha fazla önemserim, en az bir kişi tarafından takdir edilmediğim bir grubun üyesi olmaktan hoşlanmam, başkalarının sorunlarını dinlemekten sıkılırım, arkadaşlarımla olan ilişkilerimde samimi olamam değişkenleri yer almıştır. Bu gruba dâhil olan insanlar dünyanın kendi etraflarında döndüğü algısı mevcuttur ayrıca kendi çıkarları için başkalarını kullanmaktan çekinmezler.

3.Faktör Aşırı narsistler: Bu faktörde; Herkes iyi bir karaktere sahip olduğumu söyler, özel bir insan olduğumu düşünüyorum, bana saygı gösterilmesini isterim, her zaman ne yaptığımı bilirim, herkes söylediklerimi dinlemekten hoşlanır değişkenleri yer almıştır. Aşırı narsist de diyebileceğimiz bu gruptakiler spotlar altında olmayı ve dikkat çekmeyi sever aynı zamanda fazlasıyla dışa dönük insanlardır.

4.Faktör Özgüven eksikliği olanlar: Kişisel korkularımı belli etmem, duygularımın küçümsenmesi beni kırar, yeni bir ortama girdiğimde gözlerin üzerimde olduğunu düşünerek sıkılırım, çoğu insandan karakter olarak farklı olduğumu düşünüyorum, sıklıkla başkalarının fikirlerini söylerim değişkenleri yer almıştır.

2.4.5. Narsist Eğilimler ile Marka Bağlılığı Arasındaki İlişki

Narsistik özellikler ve marka bağlılığı değişkenler setinde en düşük değişken sayısı narsistik özellikler (4) setinde olduğu için 4 fonksiyon elde edilmiştir. Tablo 3'te görüleceği üzere, çalışmada yer alan 4 fonksiyondan 2 tanesi istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3. Marka Bağlılığı Kanonik Korelasyon Analizi Genel Model Uyum Kriterleri

Kanonik Fonksiyon	Kanonik Korelasyon Katsayısı (Rc)	Kanonik Kök	Wilk's Lambda	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	İstatistiksel Anlamlılık
1	0.390	0.153	0.660	949.826	40	0.000
2	0.382	0.146	0.778	733.692	27	0.000
3	0.250	0.063	0.911	504.000	16	0.094
4	0.168	0.029	0.972	253.000	7	0.398

Tablo 4'te elde edilen fonksiyonlarından ikinci fonksiyonun kanonik yüklerine bakıldığında markanın satın alınması için tavsiye (0,710), markanın ilk tercih olması (0,707), markanın sadık müşterisi (0,707), yer almaktadır. Narsistik eğilimlerin kanonik yüklerine bakıldığında ise, en yüksek değerleri özgüven eksikliği olanlar (0,306) ve aşırı narsistlerin (0,232) aldığı görülmektedir. Marka bağlılığında öne çıkan değişkenlerin; "markanın tavsiye edilmesi", "markanın ilk tercih olması", "markaya sadık kalınması" olduğu görülmektedir. Narsist eğilimlerde; "özgüven eksikliği olanlar" ve "aşırı narsistler" en yüksek katsayıyı aldığı görülmektedir.

Tablo 4. Marka Bağlılığı ve Narsist Eğilim Boyutları Kanonik ve Çapraz Yükler Tablosu

Marka Bağlılığı	Kanonik Yükler		Çapraz Yükler	
	1. Fon.	2. Fon.	1. Fon.	2. Fon.
Bu markaya diğer markalardan daha fazla fiyat ederim.	0.496	0.291	0.194	0.111
Daha sonraki satın alımlarımda yine bu markayı tercih ederim.	0.058	0.651	0.23	0.249
Bu marka spor ayakkabı markaları arasında en iyisidir.	0.306	0.603	0.119	0.231
Bu marka ilk sırada tercih ederim	0.262	0.707	0.102	0.270
Bu markanın sadık bir müşterisi olduğumu düşünüyorum.	0.069	0.707	0.027	0.270
Bu markayı satın almaktan memnunum.	0.447	0.513	0.174	0.196
Çevremdekilere (arkadaş, aile gibi) bu markayı satın almalarını tavsiye ederim.	0.309	0.710	0.120	0.272
Bu markayı tekrar satın almayacağım.	0.430	0.167	0.168	0.064
Yakınlarım için bu markayı satın alırım.	0.285	0.542	0.111	0.207
Bu markanın firması ile sorun yaşasam bile başka bir marka satın almam.	0.552	0.484	0.215	0.185
Açıklanan Varyans Oranı	0,128	0.320		
Narsist Eğilimler				
Dominant olanlar	0.430	0.195	0,168	0.195
Benmerkezci olanlar	0.785	0.167	0,306	0.167
Aşırı narsistler	0.572	0.232	0,223	0.232
Özgüven eksikliği olanlar	0.227	0.306	0.089	0.306
Açıklanan Varyans Oranı	0.295	0.364		

Değişkenler seti arasındaki çapraz ilişkilere bakıldığında yine en yüksek katsayıyı alanların markanın tavsiye edilmesi (0,272), markanın sadık müşterisi (0,270), markanın

ilk sırada tercih edileceği (0,270) yer almaktadır. Narsistik özelliklerin marka bağlılığı seti ile çapraz ilişkisinde ise en yüksek değerleri özgüven eksikliği olanlar (0,306) ve aşırı narsistlerin (0,232) aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre narsist eğilimler ile marka bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Bu sonuçlardan; özgüven eksikliği olanlar ve aşırı narsistleri oluşturan gruplarda; marka bağlılığında daha çok markayı tekrar satın alma, markanın ilk tercih olması, marka tavsiyesi düşüncelerinin etkili olduğu söylenebilir.

2.4.6. Narsist Eğilimler ile Taklit Eğilimi Arasındaki İlişki

Narsist eğilimler ve taklit eğilimi değişkenler setinde en düşük değişken sayısı yaşam narsistik eğilimler (4) setinde olduğu için 4 fonksiyon elde edilmiştir. Tablo 5’de görüleceği üzere çalışmada yer alan 4 fonksiyondan 1 tanesi istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur.

Tablo 5. Taklit Eğilimi Kanonik Korelasyon Analizi Genel Model Uyum Kriterleri

Kanonik Fonksiyon	Kanonik Korelasyon Katsayısı (Rc)	Kanonik Kök	Wilk’s Lambda	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	İstatiksel Anlamlılık
1	0.314	0.099	0.824	945.677	32	0.021
2	0.204	0.042	0.914	738.515	21	0.319
3	0.170	0.029	0.953	516.000	12	0.411
4	0.135	0.019	0.982	259.000	5	0.440

Tablo 6’da elde edilen fonksiyonların kanonik yüklerine bakıldığında birinci sırada taklit ürünlerin iyi hissettirmesi (0,612), taklit ürünlerin verdiği mutluluk (0,565), taklit ürünlerin daha karlı olması (0,431) yer almaktadır. Narsistik eğilimlerin kanonik yüklerine bakıldığında ise, en yüksek değerleri benmerkezci olanlar (0,876) ve dominant olanların (0,526) aldığı görülmektedir. Taklit eğiliminde öne çıkan değişkenlerin; “taklit ürünlerin iyi hissettirmesi”, “taklit ürünlerin verdiği mutluluk”, “taklit ürünlerin daha karlı olması” olduğu görülmektedir. Narsist eğilimlerde; “benmerkezci olanlar” ve “dominant olanlar” en yüksek katsayıyı aldığı görülmektedir.

Tablo 6. Taklit Eğilimi ve Narsist Eğilimlerin Kanonik ve Çapraz Yükler Tablosu

Taklit Eğilimi	Kanonik Yükler	Çapraz Yükler
Taklit ürünler satın almak kendimi iyi hissetmemi sağlar.	0.612	0.192
Taklit ürün satın aldığımında mutlu olurum.	0.565	0.177
Taklit ürün satın almak parayı çöpe atmamak anlamına gelir.	0.431	0.135
Sahip olduğum birçok markanın ürünleri taklittir.	0.400	0.126
Orijinal ürünlerin fiyatlarının yüksekliğinden dolayı taklit ürün tercih ederim.	0.264	0.083

Taklit ürün olup olmaması önemli değil hoşuma giden ürünü satın alırım.	0.208	0.065
Taklit ürün de olsa önemli olan bana kattığı değerdir.	0.171	0.054
Taklit ürünler satın almak kazançlıdır.	0.050	0.016
Açıklanan Varyans Oranı	0.148	
Narsist Eğilimler		
Benmerkezci olanlar	0.876	0.275
Dominant olanlar	0.526	0.165
Aşırı narsistler	0.374	0.117
Özgüven eksikliği olanlar	0.052	0.016
Açıklanan Varyans Oranı	0.015	

Değişkenler seti arasındaki çapraz ilişkilere bakıldığında yine en yüksek katsayıyı alanların taklit ürünlerin iyi hissettirmesi (0,192), taklit ürünlerin verdiği mutluluk (0,177), taklit ürünlerin daha karlı olması (0,135) yer almaktadır. Narsistik özelliklerin marka bağlılığı seti ile çapraz ilişkisinde ise en yüksek değerleri benmerkezci olanlar (0,275) ve dominant olanların (0,165) aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre narsist eğilimler ile taklit eğilimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Bu sonuçlardan; benmerkezci olanlar ve dominantlar olanları oluşturan grupların taklit ürün kullanımından memnun oldukları ve bu ürünlerin daha karlı olduklarını düşündükleri söylenebilir.

2.4.7. Narsist Eğilimler ile Gerçek Uyum Arasındaki İlişki

Narsist eğilimler ve gerçek uyum değişkenler setinde en düşük değişken sayısı yaşam narsistik eğilimler (4) setinde olduğu için 4 fonksiyon elde edilmiştir. Tablo 7'de görüleceği üzere çalışmada yer alan 4 fonksiyondan 2 tanesi istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur.

Tablo 7. Gerçek Uyum Kanonik Korelasyon Analizi Genel Model Uyum Kriterleri

Kanonik Fonksiyon	Kanonik Korelasyon Katsayısı (Rc)	Kanonik Kök	Wilk's Lambda	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	İstatistiksel Anlamlılık
1	0.403	0.163	0.745	791.896	16	0.000
2	0.314	0.099	0.889	632.922	9	0.000
3	0.112	0.013	0.987	522.000	4	0.478
4	0.029	0.009	0.999	262.000	1	0.637

Tablo 8'den elde edilen fonksiyonların kanonik yüklerine bakıldığında markanın kullanıcılarının beğendiği kişi profiline benzemesi (0,862) ve markayı kendine benzetmesi (0,820) yer almaktadır. Narsistik eğilimlerin kanonik yüklerine bakıldığında ise, en yüksek

değerleri benmerkezci olanlar (0,795) ve dominant olanların (0,743) aldığı görülmektedir. Gerçek uyumda öne çıkan değişkenlerin markanın kullanıcılarının beğendiği kişi profiline benzemesi ve markayı kendine benzetmesi olduğu görülmektedir. Narsist eğilimlerde; “benmerkezci olanlar” ve “dominant olanlar” en yüksek katsayıyı aldığı görülmektedir.

Tablo 8. Gerçek Uyum ve Narsist Eğilimlerin Kanonik ve Çapraz Yükler Tablosu

Gerçek Uyum	Kanonik Yükler		Çapraz Yükler	
	1. Fon.	2. Fon.	1. Fon.	2. Fon.
Bu markanın kullanıcıları benim beğendiğim kişi profiline benzer.	0.862	0.151	0.348	0.048
Bu markayı kullananlar bana benzer.	0.820	0.239	0.331	0.075
Bu markayı kendimle özdeşleştiririm.	0.766	0.555	0.309	0.175
Bu marka benim kişiliğime uygundur.	0.458	0.637	0.185	0.200
Açıklanan Varyans Oranı	0.553	0.198		
Narsist Eğilimler				
Dominant olanlar	0.743	0.165	0.300	0.052
Benmerkezci olanlar	0.795	0.483	0.321	0.152
Aşırı narsistler	0.157	0.768	0.063	0.241
Özgüven eksikliği olanlar	0.465	0.631	0.188	0.198
Açıklanan Varyans Oranı	0.356	0.312		

Değişkenler seti arasındaki çapraz ilişkilere bakıldığında yine en yüksek katsayıyı alanların markanın kullanıcılarının beğendiği kişi profiline benzemesi (0,348) ve markayı kendi ile özdeşleştirilmesi (0,331) yer almaktadır Narsistik özelliklerin marka bağlılığı seti ile çapraz ilişkisinde ise en yüksek değerleri benmerkezci olanlar (0,321) ve dominant olanların (0,300) aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre narsist eğilimler ile gerçek uyum arasında anlamlı bir ilişki vardır. H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Bu sonuçlardan hareketle; benmerkezci olanlar ve dominantlar olanları oluşturan grupların kullanmış oldukları markayı kendilerine benzettikleri ve kullananların beğendikleri kişi profiline uyduğu söylenebilir.

2.4.8. Narsist Eğilimler ile İdeal Uyum Arasındaki İlişki

Narsist eğilimler ve ideal uyum değişkenler setinde en düşük değişken sayısı yaşam narsistik eğilimler (4) setinde olduğu için 4 fonksiyon elde edilmiştir. Tablo 9’da görüleceği üzere çalışmada yer alan 4 fonksiyondan 1 tanesi istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur.

Tablo 9. İdeal Uyum Kanonik Korelasyon Analizi Genel Model Uyum Kriterleri

Kanonik Fonksiyon	Kanonik Korelasyon Katsayısı (Rc)	Kanonik Kök	Wilk's Lambda	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	İstatiksel Anlamlılık
1	0.279	0.078	0.901	788.841	16	0.041
2	0.129	0.017	0.977	630.489	9	0.740
3	0.071	0.006	0.994	520.000	4	0.802
4	0.035	0.002	0.999	261.000	1	0.575

Tablo 2.10'dan elde edilen fonksiyonların kanonik yüklerine bakıldığında markanın kullanıcılarının ideallerindeki kişiyi yansıttığını (0,989), markayı kullananların ideallerindeki kişiye benzemesi (0,769) yer almaktadır. Narsistik eğilimlerin kanonik yüklerine bakıldığında ise, en yüksek değerleri benmerkezci olanlar (0,804) ve dominant olanların (0,749) aldığı görülmektedir. İdeal uyumda öne çıkan değişkenlerin markanın kullanıcılarının ideallerindeki kişiyi yansıttığı ve markayı ideallerindeki kişiye benzetmesi olduğu görülmektedir. Narsist eğilimlerde; “benmerkezci olanlar” ve “dominant olanlar” en yüksek katsayıyı aldığı görülmektedir.

Tablo 10. İdeal Uyum ve Narsist Eğilimlerin Kanonik ve Çapraz Yükler Tablosu

İdeal Uyum	Kanonik Yükler	Çapraz Yükler
Bu markayı kullananlar idealimdeki beni yansıtır.	0.989	0.276
Bu markayı kullananlar idealimdeki kişiye benzer.	0.769	0.214
Bu markanın kullanıcıları hayalimdeki kişiye benzer.	0.757	0.211
Bu markayı kullananları idealimdeki kişiyle özdeşleştiririm.	0.521	0.145
Açıklanan Varyans Oranı	0.604	
Narsist Eğilimler		
Dominant olanlar	0.749	0.224
Benmerkezli olanlar	0.804	0.209
Aşırı narsistler	0.042	0.012
Özgüven eksikliği olanlar	0.337	0.094
Açıklanan Varyans Oranı	0.331	

Değişkenler seti arasındaki çapraz ilişkilere bakıldığında yine en yüksek katsayıyı alanların markanın kullanıcılarının ideallerindeki kişiyi yansıttıkları (0,276) ve markayı idealindeki kişiye benzetmesi (0,331) yer almaktadır. Narsistik özelliklerin marka bağlılığı seti ile çapraz ilişkisinde ise en yüksek değerleri benmerkezci olanlar (0,209) ve dominant olanların (0,224) aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre narsist eğilimler ile gerçek uyum arasında anlamlı bir ilişki vardır. H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Bu sonuçlardan; benmerkezci olanlar ve dominantlar olanları oluşturan grupların kullanmış oldukları markanın ideallerindeki kişiyi yansıttıkları ve kullananların ideallerindeki kişiye benzedikleri çıkarılabilir.

SONUÇ

Narsisizm ile ilgili araştırmalar, bireyin hayatını hangi duygulara yer açarak yaşadığı konusunda bilgi vermektedir. Tatminkâr, mutlu veya huzurlu gibi. Fakat bu durumun belirleyicisi şüphesiz bireyin 'öz'üdür. Öz benliğin dışardaki gerçek dünyaya ayak uydurması gerekir. Ancak öz benliğimizin liderliğinde yaşamımız için gerekli olan tatminkârlığı, değerlilik hissini ve 'kendi'lik olgusu bulunabilir. Abartılı, bireyle alakası olmayan benlik duyguları ile başarı ve hissettirdiği eşsizlik duygusu belki kısa bir süre mutluluk getirecektir fakat uzun vadede bireyin özüne yabancılaşmasına sebep olacaktır. Bu yapay mutluluklar toplumun daha çok yozlaşmasına yol açarak ve psikolojik sarsıntıları beraberinde getirecektir. Zira içinde bulunduğumuz tüketim toplumunun olumsuz sonuçları da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Narsisizmin her geçen yıl daha çok artış gösterdiği ve toplum içerisinde narsistlerin daha görünür olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu artışın temel nedenlerinden biri de toplumun üretmeye değil tüketmeye odaklı olmasıdır. Ancak kapitalizm de bireyleşmenin getirmiş olduğu yalnızlığı körüklemektedir bu da narsisizmin toplumda normalleşmesine yol açmaktadır. Medya, tüketim yönelimli bir toplum yaratmakta olup insanların giderek bencilleşmesini sağlamaktadır. Daha çok tüketimin ve daha çok bireyleşmenin getirdiği sahte benlik narsisizmin kapılarını büyük ölçüde aralamıştır. Medya ve tüketim toplumunun narsisizmin yükselişine katkı sağladığı yapılan çalışmalarla da kanıtlanmıştır.

Literatür taramaları ve edinilen teorik bilgiler ışığında narsisizm eğilim boyutlarının rolleri anket çalışması ile kanıtlanmaya çabalanmıştır. Çalışmada bu boyutlardan ilki olan marka bağlılığının 'aşırı narsistler' ve 'özgüveni eksik olanlar' üzerinde daha etkili olduğunu saptanmış olup ironik bir gerçeğe rastlanmıştır; aşırı narsistler ve özgüveni eksik olanlar narsisizm düzeyleri arasında bulunmalarına rağmen dışa vurum davranış biçimleri zıttır fakat marka bağlılığında iki grubun kesiştiği açıktır. Buna göre bu gruba dâhil olan tüketicilerin marka tavsiyesi verme, aynı markayı tercih etme ve markayı tekrar satın alma düşüncelerinin olduğunu saptanmıştır. Aşırı narsistleri oluşturan grubun tüketmiş olduğu markayı tavsiye etmesi beklenen bir davranıştır. Buldukları her ortam spotlar altında olmayı ve dikkat çekmeyi seven, fikir belirtmeyi bir görev bilen aşırı narsistler kendilerini ve taşıdıkları markaları sergilemeyi severler. Özellikle medyanın etkisi altına almış olduğu özgüven eksikliği olanlar bireylerde kendilerini içten içe kanıtlama çabaları vardır. Sürekli diretilen güzellik/yakışıklılık, daha zengin, daha başarılı algıları ciddi özgüven erozyonuna yol açmaktadır. Bu eğilime sahip bireylerin alışkanlıklarını değiştirmesi ise hayli zordur çünkü bildikleri, güvendikleri herhangi bir şeyden kolay kolay kopamaz yeniliklere adapte olamazlar. Dolayısıyla markanın sadık müşterisi olmaları ve satın almalarını her zaman

aynı yönde yapmaları kendilerinden beklenen bir durumdur.

Çalışmanın ikinci narsisizm eğilim boyutu olan taklit eğiliminde ise ‘benmerkezci’ ve ‘dominant’ olan grupların daha fazla etkilendiği görülmektedir. Bu gruplara dâhil olan bireylerde taklit ürünlerin daha iyi hissettirdiği, mutluluk verdiği ve karlılık açısından daha avantajlı olduğu düşünceleri saptanmıştır. Bu özellikleri taşıyan bireylerde her zaman her yerde görünür olma isteği ve farklı olma çabası ağır basmaktadır. Dolayısıyla taklit ürün kullanımı ile kendilerini sembolik olarak üst düzey bir gruba ait hissedebileceklerdir. Zira Turunen ve Laaksonen (2011: 74-468) yapmış oldukları çalışmada bu ürünleri kullanan bireylerin yüksek bir gruba ait olma hissiyle alakalı olduğunu belirtmişlerdir fakat özgün olma çabası taşımadıklarını da dile getirmişlerdir. Bu çalışmada da taklit ürünleri satın alan bireylerin daha iyi hissettiği dolayısıyla kendilerini daha iyi bir pozisyona konumlandırabildikleri tespit edilmiştir. Ancak, söz konusu durumun özgün olma çabası ile ilgili olup olmadığı bilgisine rastlanmamıştır. Toplumun büyük bir kısmı lüks tüketim gruplarını astronomik rakamları dolayısıyla alamamaktadır ancak bu ürünlerin bir kimlik yaratma işlevi gördüğünü düşünmektedir. Dolayısıyla özden uzaklaşıp yeni bir kimlik yaratmanın en basit yollarından biri taklit ürün kullanımı düşüncesidir. Diğer bir deyişle kendilerini ideallerindeki topluma kabul ettirme içgüdüdür.

Narsist eğilimlerin üçüncüsü ise gerçek uyum boyutudur. Bu boyuta dâhil olan gruplar ‘benmerkezci’ ve ‘dominant’ olan bireylerdir. Araştırmanın sonuçlarından hareketle benmerkezci ve dominant olan bireyler satın aldıkları markaları kendilerine benzetmekte ve beğendikleri kişi profilini yansıttığını düşünmektedirler. Satın aldıkları markayı kendileri ile özdeşleştirmektedirler. Bu gruba ait olan bireyler satın alımlarında daha sert ve baskın bir imaj çizen markaları tercih edebilirler. Araştırmanın dördüncü ve son boyutu olan ideal uyum ise yine ‘benmerkezci’ ve ‘dominant’ olan grupları çatısı altında toplar. Gerçek uyum kriterlerinde olduğu gibi bu gruptaki bireyler de marka satım alımlarını ideallerindeki kişiye benzediği için yaptıkları saptanmıştır. Olmak istediği kişiyi yansıtmasından dolayı tutumlarını bu yönde kullanyor olabilmektedirler.

Twenge’nin “asrın vebası” olarak nitelendirdiği narsisizmin bugün geldiği nokta tam bir patolojik hezeyandır. Bencilliğin hüküm sürdüğü bir toplumda uyum ve beraberliğin sağlanması oldukça güçtür. Toplumun, medyanın, tüketim kültürünün dayatmış olduğu normlar bireylerin git gide kendilerinden uzaklaşmalarına ve sahte benlik oluşturmalarına sebebiyet vermektedir. Böyle bir toplumun getireceği sorunlar da hayli büyük olacaktır. Topluma dayatılan ve gün geçtikçe benimsenmiş kurallar haline gelen kimi durumlar bireyin sosyal hayatta yer bulabilmesi için davranışlarını yönlendirmektedir. Özellikle tüketim unsurları ile daha kolay bir kimlik yaratılacağı düşüncesi bireyleri ‘öz’lerinden koparmaktadır. Yüksek statünün belirleyicisi olan markaları kullanmanın getireceği geçici mutluluklar, kapitalizmin neden olduğu bireyleşme ve rekabet ortamı, yetinememe duygusu sonrasında kendini gösteren ciddi psikolojik rahatsızlıklara da neden olmaktadır. Ancak günümüz koşullarının getirmiş olduğu ve içinde güçlü bir narsisizmin barındığı toplumsal onay unsuru çağın gerekliliklerine ayak uydurmaktan geçmektedir. Narsisizm sorunsalı, bireyleri günden güne kendi benlikleri ile alakası olmayan ütöpik bir hayata

sürüklemektedir.

KAYNAKÇA

- Ames, R.D., Rose, P., Anderson, C.P., (2005). The NPI-16 as a short measure of narcissism, *Journal of Research in Personality*, 441-449. doi:10.1016/j.jrp.2005.03.002
- Battal, F. B., Gündelik Hayatta Narsisizmin Toplumsal Görünümleri. *Academia.edu.*, II.Türkiye Lisans Üstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı V, 1433-1437.
- Bridgeman, B. (1992). Conscious vs unconscious processes: the case of vision. *Theory Psychology* 2, 73–88. doi: 10.1177/0959354392021004
- Burroughs, W. J., Drews, D. R., and Hallman, W. K. (1991). Predicting personality from personal possessions: a self-presentational analysis. *Journal of Social Behavior and Personality*. 6, 147–164.
- Campbell, W. K., and Foster, J. D. (2007). “The narcissistic self: background, an extended agency model, and ongoing controversies,” *Frontiers in Social Psychology: The Self*, eds C. Sedikides and S. Spencer (Philadelphia, PA: Psychology Press), 115–138.
- Chang, L. C., and Arkin, R. M. (2002). Materialism as an attempt to cope with uncertainty. *Psychology & Marketing* 19, 389–406. doi: 10.1002/mar.10016
- Chaudhuri A., Holbrook, M.B., (2001). The Chain of Effects from Brand Trust and Brand Affect to Brand Performance: The Role of Brand Loyalty, *Journal of Marketing*, 81-88.
- Cheng, J. T., Tracy, J. L., and Miller, G. E. (2013). Are narcissists hardy or vulnerable? The role of narcissism in the production of stress-related biomarkers in response to emotional distress. *Emotion* 13, 1004–1011. doi: 10.1037/a0034410
- Christopher, A. N., and Schlenker, B. R. (2000). The impact of perceived material wealth and perceiver personality on first impressions. *Journal of Economic Psychology* 21, 1–19. doi: 10.1016/S0167-4870(99)00033-1
- Cisek, S. Z., Sedikides, C., and Hart, C. M. (2008). Do narcissists use material possessions as a primary buffer against pain? *Psychological Inquiry* 19, 2005–2007. doi: 10.1080/10478400802608848
- Cisek, S. Z., Hart, C. M., and Sedikides, C. (2011). Even if it is not gold, it must glitter: consumer choices of narcissists. Poster Presented at the 16th General Meeting of the European Association of Social Psychology, Stockholm.
- Cisek, S. Z., Sedikides, C., Hart, C. M., Godwin, H.J., Benson, V, and Liversedge, S. P. (2014). Narcissism and consumer behavior: a review and preliminary findings. *Frontiers in Psychology* 21, 1-4. doi: 10.3389/fpsyg.2014.00232
- Fastoso F, Bartikowski, B., Wang, S.(2018). The “little emperor” and the luxury brand: How overt and covert narcissism affect brand loyalty and proneness to buy counterfeits. *Wiley Psychology&Marketing*. 35, 522-530. doi: 10.1002/mar.21103
- Geçtan E. (2004). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gregg, A. P., and Sedikides, C. (2010). Narcissistic fragility: rethinking its links to explicit and implicit self-esteem. *Self Identity* 9, 142–161. doi: 10.1080/15298860902815451
- Hendin, H.M., & Cheek, J.M. (1997). Assessing Hypersensitive Narcissism: AReexamination of Murray’s Narcism Scale. *Journal of Research in Personality*, 31, 588-599.
- Horton, R. S., and Sedikides, C. (2009). Narcissistic responding to ego threat: when the status of the evaluator matters. *Journal of Personality* 77, 1493–1525. doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00590.x
- Kernberg, O. (1975). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. New York, NY: Jason Aronson.
- Kıyan, S.Ş. (2013). *Kimlik ve Tüketim İlişisini Tersinden Düşünmek: Lüks Ürünlerin Taklitleri ile Kimlik Oluşturma*. Tüketicici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi. 5, 59-73

- Kohut, H. (1976). *The Restoration of the Self*. New York, NY: International Universities Press.
- Lasch, C. (1991). *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. London: Abacus
- Morf, C. C., Horvath, S., and Torchetti, L. (2011). "Narcissism self-enhancement: tales of (successful?) self-portrayal," in *Handbook of Self enhancement and Self-Protection*, eds M. D. Alicke and C. Sedikides (New York, NY: Guilford Press), 399–424.
- Otway, L. J., and Vignoles, V. L. (2006). Narcissism and childhood recollections: a quantitative test of psychoanalytic predictions. *Personality and Social Psychology Bulletin* 32, 104–116. doi: 10.1177/0146167205279907
- Özmen, E. (2011). *Kendini tanıma rehberi* (2. bs.). İzmir: Meta Basım.
- Rose, P. (2007). Mediators of the association between narcissism and compulsive buying: the roles of materialism and impulse control. *Psychology of Addictive Behaviors* 21, 576–581. doi: 10.1037/0893-164X.21.4.576
- Sedikides, C., and Gregg, A. P. (2001). Narcissists and feedback: motivational surfeits and motivational deficits. *Psychological Inquiry* 12, 237–239. doi: 10.1207/S15327965PLI1204_2
- Sedikides, C., Gregg, A. P., Cisek, S. Z., and Hart, C. M. (2007). The I that buys: narcissists as consumers. *Journal of Consumer Psychology* 17, 252–257. doi: 10.1016/S1057-7408(07)70035-9
- Sedikides, C., Cisek, S., and Hart, C. M. (2011). "Narcissism and brand name consumerism," in *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder: Theoretical Approaches, Empirical Findings, and Treatments*, eds W. K. Campbell and J. Miller (Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, Inc.), 382–392. doi: 10.1002/9781118093108.ch34
- Sharma P., Chan R., (2011). Counterfeit proneness: Conceptualisation and scale development, *Journal of Marketing Management*, 6-23, doi: 10.1080/0267257x.2010.489829
- Sirgy J.M., Grewal D., Mangleburg T.F., Park, J., Chon, K., Claiborne, C.B., Johar J.S., Berkman H., (1997). *Journal of the Academy of Marketing Science*, 230-239
- Turunen, L. L. M. ve P. Laaksonen (2011). "Diffusing the boundaries between luxury and counterfeits", *Journal of Product & Brand Management*, 20, 468-74.
- Wicklund, R. A., and Gollwitzer, P. M. (1982). *Symbolic Self-Completion*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Zeigler-Hill, V. (2006). Discrepancies between implicit and explicit self-esteem: implications for narcissism and self-esteem instability. *Journal of Research in Personality* 74, 119–143. doi: 10.1111/j.1467-6494.2005.00371.x
- Zeigler-Hill, V., Myers, E. M., and C. B. Clark. (2010). Narcissism and self-esteem reactivity: the role of negative achievement events. *Journal of Research Personality* 44, 285–292. doi: 10.1016/j.jrp.2010.02.005
- Zuckerman, M., and O'Loughlin, R. E. (2009). Narcissism and well-being: a longitudinal perspective. *European Journal of Social Psychology* 39, 957–972. doi: 10.1002/ejsp.594

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 167-180 , 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 167-180 , 2019

İrrasyonel İnanışların İş Tatminine Etkisinde Algılanan Örgüt Desteğinin Aracı Rolü

Bora COŞAR *

Öz

Araştırmanın amacı irrasyonel inanışların iş tatminine etkisinde algılanan örgüt desteğinin aracı rolünün ortaya konmasıdır. Kolayda örnekleme yöntemine göre İstanbul Beylikdüzü bölgesinde bulunan banka şubesi çalışanlarıyla anket yapılarak elde edilen veriler, Baron ve Kenny'nin (1986) üç aşamalı metodolojisi ışığında analiz edilmiştir. 272 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada, örgüt üyelerinden demografik etkenlerle ilgili beş, irrasyonel inanışlarla ilgili 17, algılanan örgütsel destekle ilgili sekiz ve iş tatminiyle ilgili 14 ifadeye cevap vermeleri istenmiştir. Bu bağlamda SPSS 25 ve Excel 2016 programlarında gerçekleştirilen analizler ışığında algılanan örgütsel desteğin, irrasyonel inanışların iş tatminine etkisinde kısmi bir şekilde aracı rolü olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İrrasyonel İnanışlar, Problemden Kaçma, Onaylanma İhtiyacı, Algılanan Örgütsel Destek, İş Tatmini.

The Mediating Role Of Perceived Organizational Support On The Relationship Between Irrational Beliefs And Work Satisfaction

Abstract

The aim of the study is to reveal the mediating role of perceived organizational support in the effect of irrational beliefs on job satisfaction. In terms of simple sampling method, the data obtained by conducting a survey with the employees of the bank branches located in the Beylikdüzü district of Istanbul, were analyzed in the light of the three-stage methodology of Baron and Kenny (1986). The study was conducted with the participation of 272 people. The participants were asked to answer five items of the scale, related to demographic factors, 17 related to irrational beliefs, eight related to perceived organizational support and 14 related to job satisfaction. In the light of the analyses performed in SPSS 25 and Excel 2016 programs, it has been identified that perceived organizational support has a partial mediator role in the effect of irrational beliefs on job satisfaction.

Key Words: Irrational Beliefs, Avoiding Problems, Need for Approval, Perceived Organizational Support, Job Satisfaction.

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Lojistik Programı,
boracosar@beykent.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında yaşanan ve küresel boyutta olan yoğun rekabet şartları, ekonomik problemler ve bunlara bağlı olarak işletmelerin ayakta kalma çabası, örgüt içi çalışanlar açısından da oldukça sıkıntılı ve sarsıcı dönemlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda örgüt üyelerinin psikolojik durumu ve yöneticilerin bu durumu yönetebilme yeteneği günümüzün en önemli kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgüt üyelerinin olumlu yönde performans göstermesi ve iş yerlerine katkı sağlamasında yöneticilerin önemli rolü bulunmaktadır. İyi yönetilen ve kendini psikolojik olarak iyi hisseden örgüt üyelerinin işle ilgili daha yüksek düzeyde tatmin olacağı fikrinden hareket ederek bu çalışmanın modeli oluşturulmuştur. Araştırma son zamanlarda ekonominin de düzensizliğine bağlı olarak sürekli ürün ve hizmetlerde değişimler yaşayan özel sektördeki banka çalışanları ile gerçekleştirilmiştir. Bu noktada örgüt düzeyi çerçevesinde çalışanların irrasyonel inanışları ve iki alt boyutu olan onaylanma ihtiyacı ve problemlerden kaçma, araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak belirlenmiştir. İrrasyonel inanışların temeli, bilişsel-davranışsal ve akılcı duygusal terapi olarak bilinen en eski bilişsel-davranışçı terapi şeklinden gelmektedir. 1955 yılında Albert Ellis tarafından ortaya konan bu terapi şekli, insanların psikolojik sorunlarının akılcı olmayan inançlardan kaynaklandığını belirtmektedir (Dryden, 1994: 83). Bu inançlardan biri olan onaylanma ihtiyacı değişkeni, başkaları tarafından onaylanma gerekliliği ile birlikte başarısızlık ve reddedilme korkusunu ele almaktadır. Bir diğer değişken olan problemlerden kaçma ise karar verme, risk alma ve sorumluluk alma gibi ölçütlerden oluşmaktadır (Bridges ve Sanderman, 2002: 67-68).

Araştırmanın aracı değişkeni, irrasyonel inanışlarla iş tatmini arasında köprü vazifesi görebileceğine inanılan ve yöneticiler ile diğer örgüt üyeleri tarafından çalışanlara sağlanması beklenen algılanan örgütsel destektir. Algılanan örgütsel destek, yöneticiler ve diğer örgüt üyeleri tarafından gerçekleştirilen ve çalışanlar tarafından hissedilen ve buna bağlı olarak kişinin stres ile ilgili duygularında tampon görevi gören davranış biçimleri olarak özetlenebilmektedir (Wethington ve Kessler, 1986: 79). Araştırmanın bağımlı değişkeni olan iş tatmininin ise bu aracı değişkene bağlı olarak artış gösterileceği ön görülmektedir. İş tatmini, çalışanın işinden memnun olduğunu doğru söylemesine neden olan psikolojik, fizyolojik ve çevresel koşulların bir kombinasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aziri, 2011: 77). Bu bağlamda araştırmada ortaya konan tüm değişkenlerin ortak noktası psikolojik bir şekilde örgüt üyeleri üzerinde olumlu ya da olumsuz şekilde etki bırakmalarıdır. Araştırma özellikle irrasyonel inanışların belli bir oranda da olsa iş hayatında belli kriterler çerçevesinde ve belirli desteklerle aşılabileceğini görmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Ortaya konan değişkenlerin ortak noktası psikoloji disiplini ile ilgili konuları kapsamış olsa da araştırmanın banka şubelerindeki çalışanlarla gerçekleştirilmesi ve işyerinde sağlanan destek ve tatmin boyutlarını içermesi, çalışmayı psikoloji ile işletme yönetiminin en önemli unsurlarından olan örgütsel davranış disiplinlerinden oluşan multidisipliner bir hale getirmektedir. Bu noktada araştırmanın sorusu ve aynı zamanda modeli şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“İrrasyonel inanışların alt boyutları olan problemlerden kaçma ve onaylanma ihtiyacının

iş tatminine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı rolü bulunmakta mıdır?”. Araştırmanın modeli daha önce literatürde herhangi bir çalışmada gerçekleştirilmemiş olup bu sayede literatüre katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Ayrıca akademisyenlere ve iş hayatında yer alan profesyonellere katkı sağlamak ve yol gösterici olmak da bu araştırmanın en önemli amaçlarından biridir.

2. TEORİK LİTERATÜR

İrrasyonel inanışların depresyon ve diğer psikolojik bozukluklarla ilgili rolü üzerine yüksek sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. İrrasyonel inanışlar, gerçekçi olmayan bir şekilde kişinin dışarıdaki olayları yorumladığı ve bu yorumlamaların duygusal sıkıntıya aracılık ettiği akıl yürütme süreçleri olarak tanımlanmaktadır. İrrasyonel bilişleri değerlendirmek için çeşitli ölçümler geliştirilmiştir. Bunlardan en sık kullanılanı İrrasyonel İnanışlar Testi ve Rasyonel Davranış Envanteri olarak bilinmektedir (Bridges ve Sanderman, 2002: 66-67). ABCDE modeli ise bilişsel-davranışsal ve akılcı duygusal terapinin temel taşı olarak adlandırılmaktadır. Bu modele göre, insanlar rasyonel ve mantıksız inançları olan (B) istenmeyen aktive edici olaylar (A) yaşamaktadır. Bu inançlar duygusal, davranışsal ve bilişsel sonuçlara yol açmaktadır (C). Rasyonel inançlar fonksiyonel sonuçlara, irrasyonel inançlar işlevsiz sonuçlara neden olurlar. Bu noktada kişi irrasyonel inançlarını aktif olarak tartışmaya yani yeniden yapılandırmaya (D) ve duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkilerinde olumlu bir etkiye sahip daha verimli, uyumlu ve rasyonel inançları benimsemeye teşvik edilir (E) (Szentagotai ve diğerleri, 2005: 140).

Ellis tarafından ortaya konan bu yaklaşım, ilk başlarda yüksek düzeyde bilişsel, pozitivist ve aşırı yönlendirici bir yaklaşım portresi çizirken, zamanla duygu ve davranışları da önemseyen bir gelişime uğramıştır. Ellis'e göre (1994) insanlar, yanlış düşünme ve akılcı olmayan inançlar neticesinde depresif, kaygılı, sıkıntılı bir ruh haline bürünmekte ve buna bağlı olarak belirli sorunlar yaşamaktadır. Yani kısaca eğer akılcı inançlar varsa akılcı duygu ve davranışlar meydana gelmekte, akılcı olmayan inançlar mevcutsa akılcı olmayan duygu ve davranışlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkiler açısından kaynaklanmaktadır. Duygular, davranışlar ve inançlar birbirleri üzerinde farklı durumlara göre etkili olmaktadır. Ellis'e göre depresyonun temel nedeni bu irrasyonel inanışlardır. Bu noktada kişinin bu inançlarını tartışmaya gönüllü olması ve bu durumu yapılandırması kişinin rasyonel davranması için önemli adımlardır (Tanhan, 2014: 59).

İrrasyonel davranışların bu çalışmada kullanılacak iki bağımsız değişkeni onaylanma ihtiyacı ve problemden kaçma olarak belirlenmiştir. Onaylanma ihtiyacı ile ilgili olarak kişi insanlar tarafından sevilme ve onaylanma istemektedir ve başarısızlıktan korkmaktadır. İnsanların ne düşündüğü bu kişiler için oldukça önemlidir ve bu durumla ilgili kaygıları vardır. Problemden kaçma ile ilgili ise sorunlarla yüzleşmek istememek, yapmaktan hoşlanmadığı işlerden kaçmak, bir zorluk ya da kriz meydana geldiğinde

bocalamak, önemli kararları ertelemek, sorumluluk almamak gibi durumlar ortaya çıkmaktadır (Koopmans ve diğerleri, 1994: 27).

Onaylanma ihtiyacı ve problemlerden kaçma gibi kişiyi ve örgütü olumsuz düzeyde etkileyecek durumlar karşısında örgüt yöneticilerinin ve üyelerinin bu durumdaki kişileri desteklemeleri ve motive etme çabaları, örgütün bu kişilerden fayda sağlaması adına oldukça önemlidir. Ancak burada önemli olan nokta bu kişilerin bu örgütsel desteği olumlu algılaması ve anlamlandırmasıdır. Başka bir ifadeyle örgüt içinde meydana gelen olay ve durumların bir anlam kazanabilmesi yani algılanabilmesi için kişinin duygusal izlenimleri neticesinde yorumladıkları bir sürecin ortaya çıkması gerekmektedir (Robbins ve diğerleri, 2013: 166). Örgüt üyelerinin iş ve günlük hayatlarında çevresinde meydana gelen durum ve olaylara yükledikleri anlamlar aynı zamanda davranışlarını da etkilemektedir. Kısaca kişiler çevresel unsurlardan etkilenmekte, olayları ve durumları algılayış biçimlerine göre düşünceler üretmekte ve sonuç olarak çevresini etkileyen davranışlar ortaya koymaktadır (Erdoğan, 1996: 28). Algılanan örgütsel destek, örgüt üyesinin işini etkili bir şekilde yerine getirmesi ve stresli olduğu durumlarla başa çıkması gerektiği zaman örgütten yardım alabileceğinin teminatı olarak değerlendirilmektedir (Rhoades ve Eisenberger, 2002: 698). Bu noktada bir takım irrasyonel inanışlar içinde olan örgüt bireylerinin örgütten yardım alabileceğini bilmesi ve örgüt üyelerini arkasında hissetmesi onun performansı ve gelişimi adına oldukça önemli bir durumdur. 1990'lı yıllardan beri özellikle psikoloji ve yönetim alanlarında yüksek düzeyde ilgi gören algılanan örgütsel destek kavramı, günümüzün yoğun ve karmaşık ilişkiler ağına dayalı iş hayatında önemi giderek artan bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ekonomik sorunların ve krizlerin yoğun olarak görüldüğü günümüzün küresel pazarlarında örgütsel ve bireysel anlamda sürdürülebilirliğin devam edebilmesi için de kritik öneme sahiptir (Aube ve Diğerleri, 2007: 479-480).

Bu kadar büyük bir öneme sahip olan algılanan örgütsel destek kavramı, örgütlerin sürdürülebilirliği adına oldukça önemlidir. Çünkü örgüt üyeleri bir takım psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalsalar bile örgüt tarafından desteklendikleri ile ilgili oluşan algı onların motivasyonuna ve dolayısıyla işe olan bağlılıklarına ve iş tatminine olumlu yönde etki edebilmektedir (Aube ve Diğerleri, 2007: 479). Örgütlerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir kavram olarak karşımıza çıkan iş tatmini, 1970'li yıllardan günümüze kadar hala önemli ve ilgi çekici konularından biri olmayı sürdürmektedir.

Jalagat'a göre (2016: 36) iş tatmini, iş performansı ve motivasyon birbirleri ile etkileşimde bulunmaktadır ve birbirlerine bağlı olarak hareket eder. Böylece ortaya çıkan hareket doğrusal olmaktan ziyade daireseldir. İş tatmini ve örgütsel performans, örgüt bireylerinin grup performansı ile ilişkilendirildiğinde sonuç her zaman olumlu yönde anlamlı olmamaktadır ancak yüksek iş memnuniyetinin daha yüksek bir performansa yol açtığı görülmektedir. Birlikte bir grup olarak çalışmak istenen sonuca ulaşmak için bir anahtardır ama bu noktada örgüt üyelerinin sıkı koşullar altında baskı ile çalıştırılmaları birçok problemi de yanında getirmektedir. Bu noktada örgüt üyelerinin örgüt hedeflerine ve dolayısıyla başarıya ulaşabilmeleri için teşvik ve tatmin edilmeleri oldukça büyük önem

taşımaktadır. İş tatmini yadsınamaz bir biçimde örgütlerin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmede en önemli hususlardan biri olarak görülmektedir. Nitekim günümüz koşullarında modern yönetim perspektifi altındaki örgütler, örgüt üyelerinin kişisel ihtiyaçlarını ve isteklerini dikkate alarak iş tatmini sağlama yoluna gitmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda bir örgüt üyesinin işin koşulları ile ilgili mutlu ve tatmin olması, onun muhtemelen başarılı bir çalışan olacağını bizlere göstermektedir (Jalagat, 2016: 37).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, MODELİ VE BULGULARI

Araştırmanın amacı Beylikdüzü bölgesinde yer alan özel sektör banka çalışanlarının irrasyonel inanışlarının iş tatminine etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı rolünün olup olmadığının belirlenmesidir. Çalışma, kolayda örnekleme yöntemi yoluyla Beylikdüzü bölgesinde özel sektörde yer alan banka şubelerinde gerçekleştirilmiş ve 272 adet anket toplanmıştır. Buna bağlı olarak katılımcılara irrasyonel inanışların alt boyutları olan problemden kaçma ile ilgili 10, onaylanma ihtiyacı ile ilgili ise yedi ifade ile ilgili sorular sorulmuş olup, ölçek Koopmans ve diğerleri (1994) tarafından geliştirilmiştir. Algılanan örgütsel destek ile ilgili katılımcılara sekiz ifade sorulmuş ve ölçek Eisenberger ve diğerleri (1986) tarafından geliştirilmiştir. Son olarak iş tatmini ölçeği 14 ifadeden meydana gelmiştir ve ölçek Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilmiştir. Çalışmaya katkı veren katılımcılara ait demografik veriler Tablo 1’de görüldüğü gibidir. Yapılan araştırmaya bağlı olarak ortaya konan hipotezler ise şu şekildedir:

H₁: İrrasyonel inanışlar, iş tatmini değişkenini negatif yönlü olarak etkilemektedir.

H_{1a}: İrrasyonel inanışların alt boyutu problemden kaçma, iş tatmini değişkenini negatif yönlü olarak etkilemektedir.

H_{1b}: İrrasyonel inanışların alt boyutu onaylanma ihtiyacı, iş tatmini değişkenini negatif yönlü olarak etkilemektedir.

H₂: Algılanan örgütsel destek, iş tatminini pozitif yönlü olarak etkilemektedir.

H₃: Algılanan örgütsel destek değişkeninin, irrasyonel inanışların iş tatminine etkisinde aracı rolü bulunmaktadır.

H_{3a}: Algılanan örgütsel destek değişkeninin, irrasyonel inanışların alt boyutu olan problemden kaçmanın iş tatminine etkisinde aracı rolü bulunmaktadır.

H_{3b}: Algılanan örgütsel destek değişkeninin, irrasyonel inanışların alt boyutu olan onaylanma ihtiyacının iş tatminine etkisinde aracı rolü bulunmaktadır.

Yukarıdaki hipotezleri test etmek amacıyla, yapıların ölçümü için çok maddeli ölçekler

kullanılmıştır. Her yapı, “kesinlikle katılmıyorum” (1) ile “kesinlikle katılıyorum” (7) arasında değişen yedi-nokta Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür.

Tablo 1: Örneklem Grubunun Demografik Bilgileri

Demografik Verileri	Sıklık	Oran
Cinsiyet		
Kadın	105	38.6
Erkek	167	61.4
Kurumda Çalışma Süresi		
0-5	147	54.1
6-10	48	17.6
11-15	34	12.5
16 ve üzeri	43	15.8
Yaş		
20-25	47	17.2
30-34	83	30.5
35-39	77	28.4
40 ve üzeri	65	23.9
Eğitim		
Ön Lisans	52	19.1
Lisans	202	74.3
Lisans Üstü	18	6.6
Çalışılan Pozisyon		
Çalışan	216	79.4
Yönetici	56	20.6

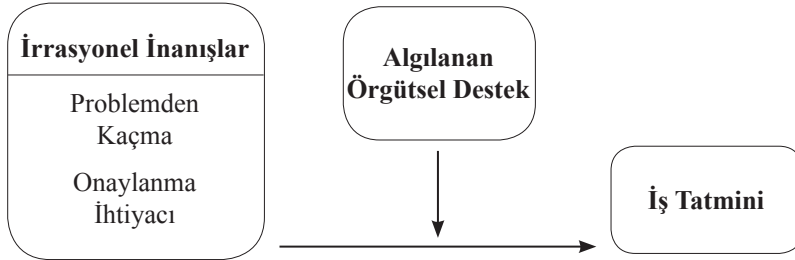
Araştırmanın güvenilirliği, composite scale reliability (CR), Cronbach's alpha ve elde edilen ortalama varyans (AVE) ile değerlendirilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi CR ve Cronbach's alpha değerlerinin 0.70 değerini aştığı görülmüştür. AVE değerlerinde de tüm değerlerin 0.50'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki korelasyon değerlerinin de $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı oldukları görülmektedir.

Tablo 2: Cronbach's alpha, CR, AVE, Anlamlılık, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Anl.	S.S.	1	2	3	4
İrrasyonel İnanışlar 1 Problemden Kaçma (Ters ölçek)	3.322	1.485	1			
İrrasyonel İnanışlar 2 Onaylanma İhtiyacı (Ters ölçek)	2.830	1.240	0.566**	1		
Algılanan Örgütsel Destek	5.295	1.112	-0.410**	-0.492**	1	
İş Tatmini	5.761	1.048	-0.499**	-0.601**	0.518**	1
		α	0.916	0.915	0.933	0.962
		CR	0.900	0.886	0.918	0.949
		AVE	0.603	0.507	0.651	0.574

** işaretli bileşenler arasındaki bire bir ilişkiler $p < 0,01$, * işaretli ise $p < 0,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Araştırmanın modeli bağlı bulunduğu hipotezler doğrultusunda şu şekilde oluşturulmuştur:

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Gerçekleştirilen analizler ışığında irrasyonel inanışların alt boyutu olan problemden kaçma değişkeninin (H_{1a}), iş tatmini üzerinde negatif yönlü ($\beta = -0.49$, $p < 0.01$) etkisinin olduğu görülmektedir. Yine irrasyonel inanışların bir diğer alt boyutu olan onaylanma ihtiyacı değişkeninin de (H_{1b}) iş tatmini üzerinde negatif yönlü ($\beta = -0.60$, $p < 0.01$) bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre araştırmanın H_1 hipotezi tamamen

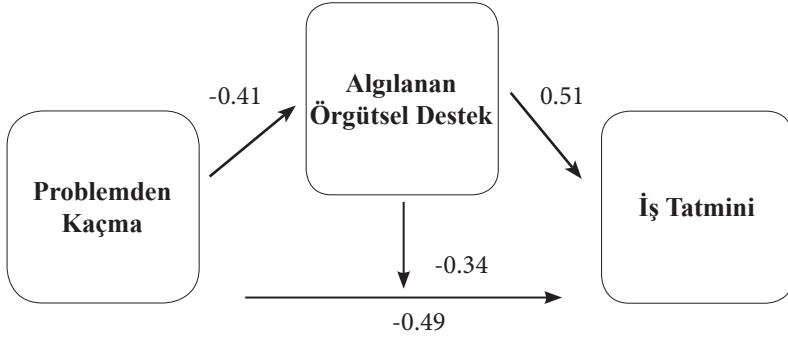
desteklenmektedir.

H₂ hipotezi ile ilgili bulgular incelendiğinde algılanan örgütsel desteğin iş tatminini pozitif yönlü ($\beta = 0.51, p < 0.01$) bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlar ışığında H₂ hipotezinin tamamen desteklendiği görülmektedir.

Araştırmanın H₃ hipotezi ile ilgili olarak aracı değişken ile ilgili analizlerinin gerçekleştirilmesinde Baron ve Kenny (1986) tarafından ortaya konan üç koşul göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar;

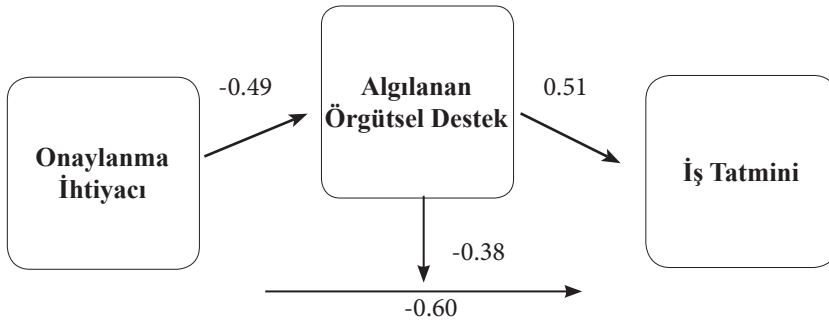
1. Bağımsız değişkenin, aracı değişken üzerinde bir etkisi olmalıdır.
2. Bağımsız değişken, bağımlı değişken üzerinde etkili olmalıdır.
3. Aracı değişken, ikinci adımdaki regresyon analizine eklendiğinde; bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasında anlamlı olmayan ilişki ortaya çıkarsa tam aracılık etkisinden; bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkide azalma meydana gelirse kısmi aracılık etkisinden söz etmek mümkündür.

Birinci koşula bağlı olarak gerçekleştirilen regresyon analizine göre irrasyonel inanışların alt boyutu olan problemden kaçma değişkeninin algılanan örgütsel destek değişkenine etkisi ($\beta = -0.41, p < 0.01$) yüksek düzeyde anlamlı çıkmıştır. İkinci koşulun sağlanması ile ilgili yapılan regresyon analizine göre irrasyonel inanışların alt boyutu olan problemden kaçma değişkeninin iş tatminine olan etkisi de ($\beta = -0.49, p < 0.01$) yüksek düzeyde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca bu noktada R² değerinin 0.24 olduğu görülmektedir. Son koşula göre yapılan analizlerde ise irrasyonel inanışların alt boyutu olan problemden kaçma değişkeninin iş tatminine olan etkisi ($\beta = -0.34, p < 0.01$) anlamını kaybetmemiştir. Ancak iki değişken arasındaki ilişki azaldığı için algılanan örgütsel destek değişkeninin, irrasyonel inanışların alt boyutu olan problemden kaçmanın iş tatminine etkisinde (H_{3a}) kısmi aracı rolünün olduğu tespit edilmiştir. Bu aşamada R² değerinin de 0.36 olduğu görülmektedir. Aracı değişkenin devreye girmesiyle beraber R² değerinin 0.24'den 0.36 seviyesine çıkması modeldeki aracı değişkenin pozitif yönlü gücünün derecesini açıklamaktadır.

Şekil 2: Problemden Kaçma Değişkenine Göre Modelin Aracılık Etkisi

İrrasyonel inanışların diğer alt boyutu olan onaylanma ihtiyacı ile ilgili analizlere bakıldığında ise birinci koşul bağlamında gerçekleştirilen regresyon analizine göre onaylanma ihtiyacının algılanan örgütsel destek değişkenine etkisi ($\beta = -0.49$, $p < 0.01$) yüksek düzeyde anlamlı çıkmıştır. İkinci koşula göre yapılan analizler neticesinde onaylanma ihtiyacının iş tatminine olan etkisi de ($\beta = -0.60$, $p < 0.01$) yine yüksek düzeyde anlamlılık göstermiştir. Bu noktada ölçülen R^2 değeri 0.36 olarak tespit edilmiştir. Üçüncü koşula bağlı olarak yapılan analizler sonucunda irrasyonel inanışların alt boyutu olan onaylanma ihtiyacı değişkeninin iş tatminine etkisi ($\beta = -0.38$, $p < 0.01$) anlamını kaybetmemiş ancak iki değişken arasındaki gücün şiddetinin azaldığı görülmüştür. Bu sonuçlara bağlı olarak algılanan örgütsel destek değişkeninin, irrasyonel inanışların alt boyutu olan onaylanma ihtiyacının iş tatminine etkisinde (H_{3b}) kısmi aracı rolünün olduğu tespit edilmiştir. R^2 değeri ise 0.38 olarak belirlenmiş olup aracı değişkenin bu değeri 0.36'dan bu seviyeye taşıdığı görülmüştür. Bu da aracı değişkenin pozitif yönlü gücünün derecesini açıklamaktadır. Bu analizlere göre H_3 hipotezi kısmi bir şekilde desteklenmiştir.

Şekil 3: Onaylanma İhtiyacı Değişkenine Göre Modelin Aracılık Etkisi

Tüm bu bilgiler ışığında araştırmanın hipotezleri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi sonuçlanmıştır:

Tablo 3: Hipotez Sonuçları

İlişkiler	Beta Değ.	Alt Hip.	Alt Sonuçlar	Hip	Sonuçlar
PK → İT	-0.49**	H1a	Desteklendi	H1	Desteklendi
Oİ → İT	-0.60**	H1b	Desteklendi		
AÖD → İT	0.51**			H2	Desteklendi
PK x AÖD → İT	-0.49** → -0.34**	H3a	Kısmi olarak desteklendi	H3	Kısmi olarak desteklendi
Oİ x AÖD → İT	-0.60** → -0.38**	H3b	Kısmi olarak desteklendi		

** işaretli bileşenler arasındaki bire bir ilişkiler $p < 0,01$, *işaretililer ise $p < 0,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

PK: Problemden Kaçma, Oİ: Onaylanma İhtiyacı, AÖD: Algılanan Örgütsel Destek, İT: İş Tatmini

4. SONUÇ

Küresel pazarlarda meydana gelen yoğun rekabet şartları, ekonomik düzensizlikler ve özellikle bankacılık sektöründe sürekli değişen ve farklılaşan ürün ve çalışma koşulları örgüt üyeleri üzerinde ciddi düzeyde baskı yaratmaktadır. Bu noktada kişinin geçmişine bağlı olarak ya da olmayarak, örgüt üyelerinde bir takım psikolojik sıkıntılar günümüz dünyasında artış göstermektedir (Ak ve Arıcıoğlu, 2018: 591). Buna bağlı olarak kişiler birtakım irrasyonel inanışlar doğrultusunda farklı tavır ve davranışlar sergileyebilmektedir. Bu noktada bu inanışlara sahip olan örgüt üyeleri, hem kendini hem de bulunduğu örgütü ciddi sıkıntılara sokabilmektedir. Bu araştırma bu duruma sahip olan örgüt üyelerinin irrasyonel inanışlara bağlı davranışlarının örgüt bağlamında nasıl azaltılabileceğinin ve bu durumun nasıl iş tatminini artırıcı bir duruma dönüşebileceğinin yollarını aramıştır. Bu noktada modele algılanan örgütsel destek kavramı aracı değişken olarak eklenmiş ve bunun irrasyonel inanışlar ile iş tatmini arasında bir köprü oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir.

Öncelikle irrasyonel inanışların iki boyutu olarak araştırmadaki yerlerini alan problemden kaçma ve onaylanma ihtiyacı değişkenlerinin iş tatminini yüksek düzeyde negatif olarak etkilediği görülmektedir. Araştırmanın ilk aşamasında ortaya çıkan bu bulgular hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü iş yerinde ortaya çıkan problemlerle yüzleşmekten korkan, yapmaktan hoşlanmadığı işlerden kaçınan, kriz ve zorluklarla karşı karşıya kaldığı zaman afallayan, önemli kararları erteleme yoluna giden ve sorumluluk almayı sevmeyen kişilerin iş tatmininden öte herhangi bir tatmin yaşamaları da oldukça zor olacaktır. Yine herkesten

sevgi ve onay bekleyen ve bu konularla ilgili kaygılar yaşayan, başarısızlık korkusuyla işini yapmaya çalışan, insanların kendisi ile ilgili ne düşündüğünü sürekli olarak sorgulayan kişilerin de tatmin olması ve işine odaklanması ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Koopmans ve Diğerleri, 1994: 27). Bu noktada yöneticilerin katılımcı bir yöntem izlemesi ve çalışanlar ile yönetim arasında psikolojik bir ortaklık kurması oldukça önemlidir. Böylece araştırma modelinde kilit bir rol oynayan algılanan örgütsel destek kavramı sayesinde çalışanlar motive edilebilir ve bu durum da verimliliğe pozitif bir şekilde yansiyabilir (İbicioğlu ve Çağlar, 1999: 182).

Özellikle araştırmanın gerçekleştirildiği bankacılık sektöründe yöneticilerin karşılaşılan değişiklik ve farklılıkları uygulamaya koyması ve bu durumu örgüt içine en sağlıklı şekilde entegre etmesi oldukça önem taşımaktadır. Her yöneticinin örgüt içindeki bu değişikliklere ve örgüt içi dinamiklere bağlı olarak oluşabilecek psikolojik sorunları anlaması ve çözümlenmeye yardımcı olması gerekmektedir. Ayrıca bu durumlara bağlı olarak yöneticinin de zihinsel sağlığını koruması oldukça önemli bir husustur. Çünkü bu olmadan hem kendisinin hem de örgüt üyelerinin etkin bir çalışma kapasitesine ulaşması mümkün değildir (Weinberg ve Doyle, 2017: 33).

Araştırmanın diğer bir sonucu algılanan örgütsel desteğin iş tatminini artırdığı yönündedir. Burada asıl altının çizilmesi gereken nokta örgüt üyelerinin verilen bu desteği algılaması ve iş tatminine ulaşmasıdır. Başka bir deyişle örgütsel desteğin sağlanmasından çok algılanması durumu işgören tutumları üzerinde daha etkili olmaktadır. Örgüt üyelerine örgütsel bir destek sağlandığında bu örgüt üyeleri tarafından algılanmadığı takdirde etkisi yüksek düzeyde olmamaktadır (Polatçı ve diğerleri, 2014: 269). Kısacası güçlü örgütsel destek algısına sahip örgüt üyeleri örgüte fayda sağlayan davranışlar gösterme eğilimindedir; çünkü kendilerine gereken önem ve değerin verildiğini kavrayarak iş tatminine ulaşmaktadırlar (Eisenberger ve diğerleri, 1990: 51). Ancak burada önemli nokta, örgütün insan kaynağına verdiği önemin derecesidir. Bu önem arttığı ve örgüt üyelerine hissettirildiği sürece algılanan destek düzeyi yüksek olacak ve bu durum iş tatminine olumlu bir şekilde yansiyacaktır (Polatçı, 2015: 26).

Araştırmanın sorusu ve kilit noktası olan algılanan örgütsel desteğin aracı olduğu hipotezlerde ise irrasyonel inanışların alt boyutları olan problemden kaçma ve onaylanma ihtiyacı değişkenlerinin aracı olan algılanan örgütsel destek sayesinde iş tatmini ile ilgili negatif durumunun belirli düzeyde azalma gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda algılanan örgütsel desteğin irrasyonel inanışların negatif etkisini belirli ölçüde azalttığı ve iş tatminine olumlu yönde katkı yaptığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu durum R^2 değerlerinde de gözlemlenmektedir. Problemden kaçma değişkeninin iş tatminine etkisinde R^2 değeri 0.24 iken, aracı etkili modelde bu oranın 0.36 olduğu görülmektedir. Bu artış aracı değişkenin model üzerinde etkili olduğunu ve bağımsız ve aracı değişkenlerin % 36 gibi bir oranla bu etkiyi açıkladıklarını göstermektedir. Yine onaylanma ihtiyacının iş tatminine etkisinde meydana gelen R^2 değeri 0.36'dır. Modele aracı değişken olan algılanan örgüt desteği eklendiğinde ise bu değer 0.38 olarak ölçülmüştür. Bu artış aracı modelin etkisinden kaynaklanmış olup bağımsız ve aracı değişkenlerin % 38 gibi bir

oranla bu etkiyi açıkladıkları görülmektedir. Kısaca irrasyonel inanışların iki değişkeni de aracı değişken olan algılanan örgüt desteğinin pozitif gücü sayesinde iş tatmini, gücünü azaltan negatif değerlerle etkilemektedir.

Sonuç olarak banka şubesi örgüt üyesinin yaptığı işlerle ilgili olarak çekimser kalması, herhangi bir problemle karşı karşıya kaldığında hata yapacağını düşünerek geri adım atması ya da diğer örgüt üyelerinin kendisi ile ilgili olumsuz fikirlere sahip olduğunu düşünmesi, algılayabileceği örgüt içi bir destekle daha olumlu ve cesur kararlar verebilme durumuna dönüşebilmektedir. Burada ortaya konan örgütsel destek, yönetici ve diğer örgüt üyelerinin cesaretlendirici ve motive edebileceği konuşmaları olabileceği gibi eğitim, terfi veya gerçekçi bir prim sistemi de olabilmektedir (Özdevecioğlu, 2003: 116). Özellikle iş dünyasında örgüt üyesi tarafından ortaya konan irrasyonel inanışlara bağlı davranışlar bazen kişinin kendisinden kaynaklanabileceği gibi bazen de iş yeri ortamının yapısına bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada irrasyonel davranışlar kişinin kendisinden kaynaklanıyorsa ona örgütsel olarak destek vermek kaygılarını azaltabilecek ve iş tatminine pozitif yönde katkı sağlayabilecektir. Böylece kişinin psikolojik durumuna ya da tedavisine örgüt olarak destek verilmesi sağlanacak ve kişi daha rasyonel tutum ve davranışlar sergileyebilecektir. Bununla birlikte irrasyonel inanışlara bağlı olarak gelişen davranışlar örgüt yapısına bağlı olarak geliyorsa başta yöneticiler olmak üzere tüm örgüt üyeleri ile görüşmeler yapılarak sorunların hep beraber irdelenmesi yerinde olacaktır. Katılımcı bir çalışma ortamının sağlanması ve örgüt içi sorunların beraberce çözümlenmeye çalışılması tüm örgüt üyelerinin örgütle bağ kurmalarını sağlayabilecek ve bu durum onların iş tatminlerine de olumlu yansıyabilecektir. Günümüzün en önemli konuları içinde kendine yer bulan şeffaflık, hesap verebilirlik, kararlara birlikte katılım sağlamak gibi unsurlar örgüt üyelerinin kendilerini daha önemli hissetmelerine yardımcı olacaktır (Kesim, 2005: 273). Bu sayede örgütler iş yerlerinde tatmin olma duygusu yaşayan, örgütü ile bağ kuran ve iş tatminine ulaşarak örgüt performansına olumlu katkılarda bulunan üyelerden meydana gelebilecektir.

Araştırmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. İlk olarak çalışmanın Beylikdüzü sınırları içinde yer alan banka şubesi çalışanlarından oluşması en önemli kısıttır. Araştırmanın farklı bölge, il hatta ülkelerde gerçekleştirilmesi ve başka sektörlerde yapılması farklı sonuçların çıkmasına neden olabilir. İkinci önemli kısıt modelde yer alan irrasyonel inanışların sadece problemden kaçma ve onaylanma ihtiyacı değişkenleri ile temsil ediliyor olmasıdır. Diğer değişkenlerin ele alınmasıyla model genişletilebilir ya da daraltılabilir. Araştırmanın 272 kişi ile gerçekleştirilmesi ise diğer önemli bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak sayının artırılıp azaltılması da araştırmanın seyrini değiştirebilir. Son olarak irrasyonel inanışlara bağlı olarak ortaya konan davranışların örgütsel bağlamda daha fazla irdelenmesi, farklı değişkenlerle modellenmesi ve buna bağlı olarak yönetim ve organizasyon ile işletme yönetimi penceresinden ele alınması konunun önemi itibarıyla oldukça yerinde olacaktır. Böylece bu davranışlara neden olan örgütsel durumlar ortaya konabilecek ve çözüm yoluna gitmek amacıyla daha fazla araştırma gerçekleştirilecektir. Bu sayede hem literatüre hem de iş dünyasına önemli katkılar sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

- Ak, Ö. K. ve Arıcıoğlu, M. A. (2018). Küreselleşmede Kültürel Geçişler ve Psikolojik Yansımaları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), s.578-598.
- Aube, C., Rousseau, V. ve Morin, E. M. (2007). Perceived Organizational Support and Organizational Commitment: The Moderating Effect of Locus of Control and Work autonomy. *Journal of Managerial Psychology*, 22(5), s.479-495.
- Aziri, B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review. *Management Research and Practice*, 3(4), s.77-86.
- Baron, R.M. ve Kenny, D.A. (1986) The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), s. 1173-1182.
- Bridges, K. R. ve Sanderman, R. (2002). The Irrational Beliefs Inventory: Cross Cultural Comparisons between American and Dutch Samples. *Journal of Rational-emotive and Cognitive-behavior Therapy*, 20(1), s.65-71.
- Dryden, W. (1994). Reason and Emotion in Psychotherapy: Thirty Years on. *Journal of Rational-emotive and Cognitive-behavior therapy*, 12(2), s. 83-99.
- Eisenberger, R., Huntingon, R., Hutchison, S., Sowa, D. (1986). Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), s. 500-507.
- Eisenberger, R. Fasolo, P. Davis-Lamastro, V. (1990), Perceived Organizational Support and Employee Diligence, Commitment, and Innovation. *Journal of Applied Psychology*, 75, s.51-59.
- Erdoğan, İ. (1996). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied psychology*, 60(2), s.159.
- İbicioğlu, H. ve Çağlar, N. (2015). İşletmelerde İnsan Gücü Verimliliğinin Arttırılmasında Örgüt İçin İletişimin Rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), s.171-185.
- Jalagat Jr, R. (2016). Job Performance, Job Satisfaction, and Motivation: A Critical Review of their Relationship. *International Journal of Advances in Management and Economics*. 5(6), s.36-42.
- Kesim, E. (2005). Bir Etik Davranış İlkesi Olarak Hesap Verebilirlik (Hesap Verme Sorumluluğu). *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, s.269-281.
- Koopmans, P. C., Sanderman, R., Timmerman, I., & Emmelkamp, P. M. (1994). The Irrational Beliefs Inventory (IBI): Development and psychometric evaluation. *European Journal of Psychological Assessment*, 10(1), s.15-27.
- Özdevecioğlu, M. (2013). Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), s.113-130.
- Polatçı, S., Ardiç, K. ve Koç, M. (2014). Farklı Bir Bakış Açısından İş ve Yaşam Doyumu Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılığın Etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), s.267-287.
- Polatçı, S. (2015). Örgütsel ve Sosyal Destek Algılarının Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş ve Evlilik Tatmininin

Aracılık Rolü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), s.25-44.

Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived Organizational Support: A Review of the Literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), s.698.

Robbins, S. P., Judge, T. A., & Vohra, N. (2013). *Organizational Behavior*, Pearson.

Szentagotai, A., Schnur, J., Diguseppe, R., Macavei, B., Kallay, E. ve David, D. (2005). The Organization and the Nature of Irrational Beliefs: Schemas or Appraisal?. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 5(2). s.139-158.

Tanhan, F. (2014). Öğretmenlerde İrrasyonel İnançlar İle Cinsiyet ve Depresyon İlişkisinin İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), s.55-73.

Weinberg, A. ve Doyle, N. (2017). *Psychology at Work: Improving Wellbeing and Productivity in the Workplace*. British Psychological Society.

Wethington, E. ve Kessler, R. C. (1986). Perceived Support, Received Support, and Adjustment to Stressful Life Events. *Journal of Health and Social behavior*, s.78-89.

COMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 181-216, 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 181-216, 2019

Türk Havayolu Örgütlerinin Kurumsal Sosyal Sorumlulukları

Yeşim KURT *[©]
Senem BESLER **

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili faaliyetlerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşabilmek adına nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma alanını 8 havayolu örgütü oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak birincil veri kaynağı olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler; ikincil veri kaynağı olarak da belge incelemesi kullanılmaktadır. Görüşmelerdeki katılımcılar, amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Bu kapsamda, havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili yöneticileriyle görüşülmüştür. Belge incelemesi için de havayollarının web sitelerinde, basın bültenlerinde, duyurular ve sürdürülebilirlik raporlarında paylaştıkları bilgilerden faydalanılmıştır. Araştırmada toplanan nitel veriler NVivo 12 programı aracılığıyla tümevarımsal yöntemle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, 4 tema, 12 kategori ve 11 alt kategoriye ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, havayolu örgütleri ekonomik, yasal, etik ve gönüllülük olmak üzere 4 temel boyutta faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu boyutlar altında, çevreye, müşterilere, topluma, yöneticiler ve çalışanlara yönelik uygulamaların çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Gönüllülük, Etik, Havayolu örgütleri

Corporate Social Responsibilities of Turkish Airline Organizations

Abstract

The aim of this study is to reveal what the activities of airline organisations in Turkey are related to corporate social responsibility. Qualitative research method was used in order to achieve this aim. The research area consists of 8 airline organisations. In the research, semi-structured interviews as the primary data source as data collection method; document analysis is also used as the secondary data source. Participants in the interviews were selected by purposeful sampling method. In this context, managers of airline organizations on corporate social responsibility were interviewed. For document review, the information shared by airlines on websites, press releases, announcements and sustainability reports was used. The qualitative data collected in the research were analyzed inductively by means of NVivo 12 program. As a result of the analysis, 4 themes, 12 categories and 11 sub-categories were reached. According to the results of the research, airline organizations carry out activities in four basic dimensions as economic, legal, ethical and philanthropic. Under these dimensions, it was

© Sorumlu yazar

* Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivil Havacılık Yönetimi Anabilim Dalı, yesimkurt@anadolu.edu.tr

** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBE, İşletme Bölümü, sbesler@anadolu.edu.tr

determined that the practices directed towards the environment, customers, society, managers and employees were the majority.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Philanthropic, Ethics, Airline Organizations

GİRİŞ

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), 1960'lı ve 1970'li yıllarda örgüt yöneticileri arasında ve örgüt/yönetim okullarında fazlaca ilgi çekmeye başlamış, toplumun değişen sosyal değerleriyle birlikte önem kazanmıştır (Vogel, 2007: 6). Örgüt yöneticileri, örgütün sosyal sorumluluğundan bahsetmeye ve ekonomik problemler yanında, sosyal nitelikli problemlere de çözüm getirecek sosyal programlar geliştirmeye başlamışlardır. Örgüt ve yönetim okulları ise ders programlarına, örgütlerin sosyal sorumluluğu hakkında yeni dersler koymuşlardır (Sönmez ve Bircan, 2004: 479; İliç 2010: 305).

1980'li ve 1990'lı yıllarda ise küreselleşmenin ve serbestleşmenin (Vogel, 2007: 8; Justice, 2002: 3) etkisiyle, toplumda politik, kültürel, ekonomik değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimler, küresel ihtiyaçlara ve sorunlara cevap verilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yeni şartlar, devletin sosyal sorunlara yönelik etkinliğini azaltmaya başlarken bu ihtiyaçların karşılanması örgütlerden beklenmeye başlanmıştır. Kar ve sadece hissedarların menfaatlerine odaklı eski anlayış değişime uğramış ve bugünün küresel ekonomisinde tüm paydaşların menfaatlerinin dikkate alınması gerekliliği anlayışına ulaşmıştır. Aynı dönemde, sosyal sorunların çözümü için sivil toplum da harekete geçerek başka bir sektörü, kar amacı olmayan sivil toplum kuruluşlarını ortaya çıkarmıştır (Ersöz, 2007: 24-25; Çelik vd., 2012: 2; Işık 2013: 112) .

O dönemlerde küreselleşme, gücü ticari örgütlere bırakırken ticari hayatta karşılaşılan iflaslar, yağmalamalar, istikrarsızlıklar, hileler, rüşvet vb. olumsuz durumlar toplumda örgütlere olan güveni zedelemiş; denetim, raporlama, standartlaşma, hesap verebilirlik, kurumsal yönetim gibi konular tartışma konusu olmaya başlamıştır. Artık örgütler faaliyetlerinin etkilerini, basit bir biçimde vergi ödemek veya yasal düzenlemelere uymak suretiyle izole edemeyeceklerdir (Ersöz, 2007: 32-33). Kısacası örgütlerden topluma olan etkilerini kontrol altına almada daha büyük sorumluluklar beklenmektedir. Bu nedenlerle, zaman içerisinde çok sayıda örgüt, sosyal sorumluluk projelerinde, yardım kuruluşlarını mali olarak, teknoloji ve iletişim desteği sağlayarak kimi zaman da gönüllü çalışanlardan oluşan ekiplerle desteklemeye başlamış ve günümüzde, sosyal sorumluluklar örgütlerin stratejisiyle doğrudan ilintili hale gelmiştir (Gürel, 2010: 115). Bu çabalar, tüketicilerin nazarında marka farkındalığını artıran, çalışanların üretkenliğini yükselten, ar-ge harcamalarını azaltan ve örgüt birimleri arasında sinerji yaratan kurumsal stratejiler haline gelmiştir (Gürel, 2010: 117). Tüm bu gelişmeler sosyal sorumluluğun örgütler aracılığıyla yürütüldüğü, bir diğer ifadeyle kurumsallaştırıldığı; kurumsal sosyal sorumluluk anlayışını ortaya çıkarmıştır. Farklı sektörlerden çok sayıda örgütte olduğu gibi, havayolu örgütleri de kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştiren olmuştur.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye'de havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumlulukla

ilişkinini ortaya koyabilmek adına ve ne tür kurumsal sosyal sorumluluklar gerçekleştirdiklerini açıklayabilmek adına, bu araştırmada “Türk havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri nelerdir?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bowen (1953) KSS’yi, örgütlerin, hem kendi amaçları hem de toplumun beklentileriyle uyumlu olacak şekilde politikalar yaparak, kararlar vererek ve bunları uygulayarak toplumu iyileştirmesi olarak tanımlamaktadır. Carroll (1979: 499) bu kavramı, örgütlerin içinde bulunduğu toplumla ilgili ekonomik, yasal, etik ve gönüllü davranışları olarak tanımlamaktadır. Theaker’a (2004: 183) göre, örgütlerin sadece kendi çıkarları yerine toplumun çıkarlarını da düşünerek faaliyetler sürdürmesidir. Başka bir tanıma göre de, örgütlerin sadece yasal ve ekonomik konulardaki yükümlülüklerine değil, sosyal ve çevresel konulardaki gönüllülüklerine yönelik faaliyetleri (Lepoutre vd., 2005: 5) olarak ifade edilen KSS, bu tanımlarla ilişkili şekilde çeşitli modellerle çalışmalara konu olmuştur.

1.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Modelleri

KSS örgütler için olduğu kadar araştırmacılar için de oldukça popüler bir konu olmuştur. Çeşitli araştırmacılar bu kavramı açıklamak, KSS faaliyetlerini boyutlara ayırmak için bir takım modeller geliştirmişlerdir. Bu modeller aşağıda sıralanmaktadır (Bozdemir, 2015; Öztan, 2013; Koçoğlu, 2016):

- Friedman’ın Hissedarlar Modeli
- Davis’in Sosyal Sorumluluk Modeli
- Lantos’un Sosyal Sorumluluk Modeli
- Üç Aşamalı Sosyal Sorumluluk Modeli
- Kotler’in 6 Seçenek Model
- Sethi’nin Sosyal Sorumluluk Modeli
- Wood’un KSS Modeli
- Ackerman’ın Sosyal Duyarlılık
- Sosyal Performans Modeli
- Wartick ve Cochran Sosyal Sorumluluk Modeli
- Preston ve Post’un Bütünleşik Sosyal Sorumluluk Modeli
- Frederick’in Kurumsal Sosyal Sorumluluk Modeli

- Swanson Kurumsal Sosyal Performans Modeli
- Carroll'un Dört Boyutlu Piramidi

Bu çalışmada alanda en çok kabul gören Carroll'un modeli üzerinde durulmaktadır. Model Şekil 1.1'de gösterilmektedir.

Şekil 1.1. Carroll'ın kurumsal sosyal sorumluluk piramidi (Carroll, 1991: 42)

Carroll, örgütlerin KSS uygulamaları arasında ayırım yaparak, bunları en alttan en üste doğru ekonomik, yasal, etik ve gönüllülük (hayırseverlik) olarak 4 düzeyde boyutlandırmaktadır (Carroll, 1979: 499-500; 1991: 40-41) :

Ekonomik sorumluluk: Buna göre, en temel amacı müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayarak kar elde etmek olan örgütlerin birincil sorumluluğu ekonomik sorumluluklarını yerine getirmektir. Ekonomik sorumluluklarını yerine getirmeyen örgütlerin diğer sorumluluklarını yerine getirmesi mümkün olmadığından, piramidin temelini oluşturmaktadır. Bu sorumluluklar, etkinlik ve verimlilik, yüksek kar etme, hisse değerini artırma gibi örneklendirilebilir.

Yasal sorumluluk: Örgütlerin, ekonomik sorumluluklarını yerine getirirken veya diğer tüm faaliyetlerinde, devletin ilgili yasal düzenlemelerine uygun biçimde hareket etmesini ifade eden ikinci düzey sorumluluklardır. Başka bir deyişle hukuka aykırı davranmama, yasal düzenlemelere uyma sorumluluğudur.

Etik sorumluluk: Örgütlerin tüm faaliyetlerinde ve paydaşlarıyla ilişkilerinde, yasalarda belirtilmese bile toplumca değer verilen etik normlara saygı göstermesi, ahlaken doğru bulunan ilkeleri benimsemesidir. Yöneticiler tüm kararlarının etiksel boyutunu ve sonuçlarını da düşünerek hareket etmek zorunluluğundadır ve işin iyi ve doğru yapılmasıyla ilgilirlenir. Yasalarca zorunlu olmasa bile, ahlaken doğru, adil davranmayan örgütler, içinde buldukları toplum tarafından benimsenmeyebilir, başka bir deyişle meşru görülmez.

Gönüllülük (Hayırseverlik): En tepedeki bu sorumluluk, ekonomik, yasal düzeydeki gibi zorunluluk değil, örgütlerden beklenmeyen, yapmakla yükümlü olmadıkları, yapmasalar herhangi bir yaptırım veya toplum tarafından eleştirilmeme gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşmayacakları; bununla birlikte içinde bulunduğu topluma ve dünyaya katkı

sağlamak için giriştiği tüm gönüllü faaliyetlerinden oluşur. Buradaki amaç, kar etmek, yasalara uymak, toplumca kabul edilmek değil, dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek ve insanların yaşam kalitesini artırmak için iyi birer kurumsal vatandaş gibi davranmaktır. Sanatı ve eğitimi destelemek bu sorumluluğa örnek olarak verilebilir.

1.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Alanları

Örgütlerin KSS uygulamaları, örgütün içinden ve dışından çeşitli alanlara yönelik olabilmektedir. Örgütün içinden çalışanlar, yöneticiler ve hissedarlara karşı kurumsal sosyal sorumluluklar mevcutken örgütün dışından çevre, devlet, toplum, rakipler, tedarikçiler, müşteriler bu uygulamalara taraf olabilmektedir (Aktan ve Börü, 2007: 10; Becan, 2011: 20-22; Onaran vd., 2013: 133; Akmeşe, 2015). Bu sorumluluklar izleyen bölümde açıklanmaktadır.

1.2.1. Çevreye Karşı Sorumluluk

Kurumsal sosyal sorumluluğun ortaya çıkışında etkili olan önemli faktörlerden biri örgütlerin çevrelerine ve dünyaya verdikleri zararın etkilerine yönelik tepkileri bastırmak zorunda kalmalarıdır. Sanayi devrimiyle birlikte başlayan sanayileşme sürecinde, büyük fabrikalar kurulmuş, kitle üretim artmış bu süreçte doğaya verilen zararlar gözden kaçmıştır (Başer, 2015: 22). 1970'li yıllarda hava taşımacılığında meydana gelen serbestleşme ve liberalleşme çabaları da hava taşımacılığını geliştirerek tüm dünya tarafından kullanılan bir taşımacılık sistemi haline getirmiştir. Bu gelişme de diğer sektörlerde yaşanan gelişmeler gibi avantajlarının yanında çevre için dezavantajlar da meydana getirmiştir. Ulaşım kolaylaştırılırken doğaya da olumsuz etkileri olmaya başlamıştır. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği aşırı kentleşme de çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olmuş, tüm bu gelişmeler dünyamızda hava, su, gürültü, toprak kirliliği gibi önlem alınması gereken ciddi sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (Akmeşe, 2015: 57; Başer, 2015: 22):

- Kentleşme ve sanayileşme sonucu ormanların ve yeşil alanların azalması,
- Yeşil alanların azalması sonucu toprakların verimsizleşmesi ve canlı türlerinin azalması,
- Toprakların verimsizleşmesi sonucu doğal yiyecek kaynaklarının azalması,
- Aşırı ve çarpık kentleşme sonucu görüntü ve gürültü kirliliğinin oluşması,
- Çevreye atılan atıklar nedeniyle hava, su, toprak kirliliği yaşanması,
- Zararlı yakıtlar kullanılması nedeniyle havanın kirletilmesi,
- İçmeye uygun su kaynaklarının azalması,
- Uçak teknolojisinin yaygınlaşmasının da etkisiyle gürültü ve zararlı gaz salınımının artması,

- Ozon tabakasına zarar verilmesi,
- Küresel ısınmanın baş göstererek mevsimsel değişiklikler yaşanmaya başlanması,

Önceleri göz ardı edilen bu sorunlar, insanların ve dolayısıyla müşterilerin daha bilinçli hale gelmeleri nedeniyle eleştirilmeye başlanmış, protestolara neden olmuş ve örgütler için göz ardı edilemeyecek bir konu haline gelmiştir. Yeşil çevre, sürdürülebilirlik, sorumluluk gibi kavramlar da tartışılmaya başlanmıştır. Özetle örgütlerin çevreleri için sorumlu davranışlar sergilemesi, paydaşları tarafından istenir hale gelmiştir.

Günümüzde örgütler, müşterilerinin ve toplumun desteğini alabilmek ve kendi sürdürülebilirliklerini sağlamak için çevrenin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunmak zorundadır (Sönmezoğlu, 2015: 24). KSS de bu zorunluluğun uygulamaya dökülme çabasıyla ilgilidir. Buna göre örgütlerin faaliyetlerini sürdürürken, çevreye en az zararı verecek şekilde çabalar yürütmesi ne derece sosyal sorumlu olduğunun göstergelerinden biridir (Kaynar, 2011: 46). Buna göre örgütler, çevreyi iyileştirmeye yönelik çevre yönetim sistemleri kurmalı, tüm faaliyetlerini sorumluluk bilinciyle gerçekleştirmeli ve müşterilerinin çevre konusunda bilinçlendirilmesi için çabalar yürütmelidir (Kaynar, 2011: 46; Başer, 2015: 23). Bu kapsamda örgütler KSS politikalarında aşağıdaki gibi sorumlu davranışlar yürütmektedir (Mermutlu, 2009: 24; Bozdemir, 2015: 15; Kaynar, 2011: 46; Başer, 2015: 22-23):

- Su ve hava kirliliğini ortadan kaldıracak çalışmalar yürütmeli,
- Ürünlerinde dönüşebilir ambalajlar tercih etmeli,
- Çevre ve insan sağlığını koruyan üretim teknikleri kullanmalı,
- Doğal kaynakları sağduyulu şekilde kullanmalı,
- Geri dönüşüm teknikleri kullanmalı,
- Ağaç dikimi gibi gönüllü faaliyetler gerçekleştirilmeli,
- Çalışanlarını çevre sorunları hakkında eğitmeli ve motive etmeli,
- Atık üretimi asgari düzeye indirecek çalışmalar gerçekleştirmelidir.

1.2.2. Müşteriye Karşı Sorumluluk

1970'li yıllarda dünya genelinde yaşanan ve iş dünyasını da etkisi altına alan büyük değişimler, müşterilerin beklentilerini de etkilemiştir. İş dünyasında rekabetin artması, ihtiyaç fazlası ürün ve hizmetlerin üretilmesi tüketici için değer yaratarak tercih edilme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde tüketicinin ve müşterinin daha bilinçli hale gelmesi nedeniyle, değer yaratma eskiden olduğu gibi ürünün veya hizmetin fiyatıyla ve kalitesiyle ilgili bir olgu olmaktan çıkıp, örgütün ne ölçüde toplumun ve müşterisinin iyiliğini düşünen bir örgüt olduğuyula ilişkilendirilir hale gelmiştir.

Müşteriler gözünde sorumluluk bilinci yüksek olarak görülen, başka bir deyişle itibarlı olarak nitelendirilen örgütler müşterilerce daha fazla tercih edilir hale gelmiştir. Örgütün faaliyetlerini ve KSS politikalarını, müşterilerine karşı sorumluluk bilinciyle gerçekleştirmesi hatta onları sorumluluğa ortak edecek stratejiler geliştirmesi, örgütün sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır.

Örgütlerin tüketici veya müşterilerine karşı sorumlulukları şu şekilde örneklendirilebilir (Bozdemir, 2015: 15-16; Akmeşe, 2015: 64; Başer, 2015: 21):

- Tüketicinin haklarını koruyan politikalar benimsenmeli,
- Müşteri şikâyetleri ciddiye alınmalı,
- Satış sonrası garanti hizmetleri sağlanmalı,
- Hijyenik koşullarda, tüketiciye zarar vermeyecek ürün veya hizmetler üretmeli,
- Tüketiciyi kandırıp aldatmayacak bilgiler kullanılmalı,
- Ürünler reklamlarda gösterildiği gibi olmalı,
- Kalitesi yüksek olan uygun fiyatlı ürün veya hizmetler sunulmalı,
- Tüketicinin tercihlerine uygun ürün veya hizmetler üretilmeli,
- Sağlığa uygun ve güvenilir ürün veya hizmetler üretilmelidir.

1.2.3. Devlete Karşı Sorumluluk

Örgütlerin KSS faaliyetleri kapsamında devletlere karşı sorumlulukları da vardır. Bu sorumluluklar, gönüllülük esaslı olabileceği gibi ağırlıklı olarak KSS'nin yasal boyutuyla ilişkilendirilebilir. KSS'ye yönelik modern yaklaşım ortaya çıkmadan önce, örgütlerin asıl sorumluluğunun ekonomik sorumluluk olduğu toplumu iyileştirmeye yönelik diğer çabaların sosyal devletin bir gereği olarak devlet eliyle yürütülmesi gerektiğine yönelik görüş hâkimdir (Mermutlu, 2009: 25). Her ne kadar klasik yaklaşımın kapsamı dar olan bu bakışı zaman içerisinde değişmiş; KSS 'ye yasal, etik, gönüllülük gibi boyutlar eklenmiş; KSS faaliyetleri devletin gerçekleştirmesi gereken çalışmalar olarak görülmek yerine örgütlerin de desteklemesi gereken iyileştirme süreçleri olarak benimsenmeye başlanmış olsa da devletin buradaki rolü tamamen yok edilmemiştir. Buna göre KSS toplumun tümünü ilgilendiren süreçler içermektedir ve örgütlerin KSS faaliyetleri devletlerin desteği ve kontrolü altında yürütülmelidir (Mermutlu, 2009: 26). Böylece devlet, örgütlerin hem devlete karşı olan KSS faaliyetlerinde hem de diğer paydaşlara yönelik faaliyetlerinde kurallara uyma, şeffaflık, adil rekabet ortamının sağlanabilmesi gibi vb. konuları denetleyip güvence altına alarak rüşvet ve yolsuzluğun da önlenmesine katkı sağlayacaktır (Başer, 2015: 25; Akmeşe, 2015: 67; Mermutlu, 2009: 26)

Buna göre örgütlerin faaliyet gösterdikleri devletlere karşı çeşitli sorumlulukları

bulunmaktadır. Bu sorumluluklar aşağıdaki gibi örneklendirilebilir (Sönmezoğlu, 2015: 24; Mermutlu, 2009: 26; Akmeşe, 2015: 67; Başer, 2015: 25; Aktan ve Börü, 2007: 20):

- Kamu kurumlarıyla ortak projeler gerçekleştirmek,
- Devletin ulaşamadığı noktalara eğitim, sağlık gibi sosyal konular hakkında destek vermek,
- Kamusal alanlara destek vermek,
- Devletin tüm yasalarına uymak,
- Yolsuzluktan kaçınmak,
- Vergilerini düzenli olarak ödemek,
- Şeffaf şekilde raporlamalar yapmak,
- Devletin denetim mekanizmalarıyla iş birliği içerisinde çalışmak.

1.2.4. Topluma Karşı Sorumluluk

Örgütlerin sorumluluklarından biri de içinde buldukları topluma karşıdır. Açlık çeken, işsizlikle mücadele eden, sağlık sorunları yaşayan insanlardan oluşan bir toplumun; böylesine öncelikli sorunları çözülmeden farklı ürün veya hizmetleri tercih edebilmesi mümkün olmamaktadır. Başka bir deyişle, toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı ve refah içinde yaşayan insanlardan oluşması, örgütlerin farklı tipte ürün veya hizmetlerinin daha çok tercih edilmesine ve kar etmelerine neden olacaktır. Bu nedenle örgütler bir yandan içinde buldukları toplumun norm ve kurallarına uygun davranışlar sergileyerek düzene katkı sağlarken öte yandan bu toplumun yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir takım destek faaliyetleri de gerçekleştirmekle yükümlüdür.

Örgütlerin, topluma karşı olan sorumlulukları ekonomik ya da altyapı desteği sağlamak şeklinde olabilir. Örgütlerin toplumsal sorunları iyileştirmeye yönelik sorumlulukları şu şekilde örneklendirilmektedir (Başer, 2015: 24; Kaynar, 2011: 46; Bozdemir, 2015: 16; Mermutlu, 2009: 29; Aktan ve Börü, 2007: 20):

- Ekonomik nedenlerle eğitim alamayan kesimlerin eğitim ihtiyacına destek vermek,
- Topluma fayda sağlamak için çalışan derneklere veya sivil toplum kuruluşlarına bina ve ekipman yardımı yapmak; çalışanlarının bu kuruluşlarda mesai saatleri dahilinde gönüllü olarak çalışmasına veya uzmanlıklarını paylaşmasına destek vermek,
- İhtiyacı olan kesimlere ürün veya hizmetlerini bağışlamak ve ulaştırmak,
- Kar payının bir kısmını ihtiyacı olanlara bağışlamak,

- Kültür ve sanat faaliyetlerine katkı sağlamak,
- İş çevresinin fiziki alt yapısına katkı sağlamak,
- Topluma yardım amaçlı vakıflar kurmak,
- Kadın ve çocuk iş gücünün sömürülmesine engel olmak.

1.2.5. Rakiplere Karşı Sorumluluk

Örgütlerin sorumlu olduğu alanlardan biri de rakipleridir. Küreselleşme ile birlikte şiddetlenen rekabet, örgütlerin rakipleri arasında fark yaratarak kar etmelerini zorlaştırmış, kimi zaman bu zorluk örgütlerin etik olmayan davranışlar sergileyerek rakiplerine üstün gelmeyi denemelerine yol açmıştır. Bu davranışlar rakip örgütlere zarar verdiği gibi, o örgütlerin çalışanlarına, yöneticilerine, örgütün müşterilerine ve hatta içinde buldukları topluma da zarar vermiştir. Bu olumsuz durumlarla karşılaşmamak için, örgütlerin rakiplerine yönelik sorumlulukları şu şekilde örneklendirilebilir (Mermutlu, 2009: 22; Bozdemir, 2015: 17; Akmeşe, 2015: 66):

- Haksız rekabet oluşturacak girişimlerde bulunmamak, adil olmak,
- Rakiplerini küçük düşürecek, karalayacak davranışlar sergilememek,
- Etik olmayan fiyatlandırma ve reklam politikaları izlememek,
- Tekel oluşturacak şekilde kendi aralarında anlaşarak diğer rakipleri yok etmeye çalışmamak,
- Örnek uygulamalar geliştirmek ve bunları rakipleriyle paylaşmak; birlikte topluma fayda sağlayacak projeler geliştirmek,
- Fikri ve sınai haklarına saygı duymak, casusluk yoluyla bilgilerini ve teknolojilerini çalmamak.

1.2.6. Tedarikçilere Karşı Sorumluluk

Örgütlerin sorumlu davranması gereken taraflardan biri de tedarikçilerdir. Örgütlerin kaynak bağımlılıklarını yönetebilmeleri, ihtiyaç duydukları ham madde ya da hizmetleri düzenli olarak sağlayabilmelerine bağlıdır. Örgütlerin üretimlerinde aksaklıklar yaşamamaları için tedarikçileriyle iyi ilişkiler kurması gerekmektedir. Buna göre örgütlerin tedarikçilerine yönelik sorumlulukları aşağıdaki gibi örneklendirilebilir (Mermutlu, 2009: 22; Sönmezoğlu, 2015: 23; Bozdemir, 2015: 17; Akmeşe, 2015: 65):

- Tedarikçileriyle etik maddeler içeren adaletli anlaşmalar yapmak,
- Mali güçlerini kullanarak fiyat üzerinde baskı kurmadan, adil fiyat politikaları izlemek,

- Tekel anlaşmaları yaparak tedarikçileri zor durumda bırakmamak,
- Tedarik edilen ham madde için söz verilen ücreti zamanında ödemek,
- Tedarikçileriyle bilgi paylaşmak ve ortaklaşa çalışma süreçleri oluşturmak.

1.2.7. Yöneticilere ve Çalışanlara Karşı Sorumluluk

Örgütlerin KSS uygulamalarının taraflarından biri de iç paydaşlarını oluşturan gruplardan biri olan çalışanları ve yöneticileridir. Örgütün insan kaynağı ve KSS faaliyetleri arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Gün geçtikçe daha fazla insan çalışmak için KSS uygulamaları ile toplum içerisinde olumlu bir imaj çizen ve itibarlı görülen örgütlere yönelmekte; örgütler ise insan kaynağı seçimlerinde gönüllü çalışmalara daha fazla önem veren adayları tercih etmektedir (Mermutlu, 2009: 21).

Günümüzde çalışanlar ve yöneticiler, sadece ekonomik kazançla tatmin olmak yerine manevi tatmine, kendilerini gerçekleştirmelerine olanak tanıyan ortamlara, iş dışında kendilerine ve ailelerine kalan zamana göre tatmin olabilmektedir (Akmeşe, 2015: 61, Mermutlu, 2009: 20). Başka bir deyişle örgütün başarısında ve sürdürülebilirliğinde kritik bir rol oynayan insan kaynağının beklenti ve motivasyonu örgütün onlara karşı olan sorumluluk içeren davranışlarına bağlıdır. Bu sorumluluklar aşağıdaki gibi örneklendirilebilir (Kaynar, 2011: 43; Mermutlu, 2009: 20; Akmeşe, 2015: 61-62; Sönmezoglu, 2015: 23; Aktan ve Börü, 2007: 20):

- Adil bir ücret sistemi oluşturma,
- Adil bir işe alma ve terfi sistemi oluşturma,
- Cinsiyet, etnik köken vb. nedenlerden dolayı ayırım yapmama,
- İnsan kaynağının işe adaptasyonuna destek olma,
- İnsan kaynağının kişisel eğitimine, kariyerine odaklanmasına imkân tanıma,
- Çalışma saatleri ve asgari ücretle ilgili yasalara uyma,
- İnsan kaynağının özlük haklarına saygılı olma,
- İnsan kaynağının yenilikçi fikirlerini kolaylıkla paylaşabileceği özgürlükçü bir ortam sunma,
- İnsan kaynağının örgütlenme veya sendikalaşma faaliyetlerine destek olma, grev yapma hakkına engel olmama,
- İnsan kaynağının özel hayatına ve gizliliğine saygı duyma,
- İnsan kaynağına mobing yapmama,

- İnsan kaynağının örgütle ilgili kararlara katılımına destek olma,
- İnsan kaynağına kendilerini geliştirecek veya özel hayatlarına ayırabilecekleri zaman bırakma,
- İnsan kaynağının iş kazalarına veya meslek hastalıklarına yakalanmaması için sağlıklı, güvenli bir ortamda çalışmalarını sağlayacak çevre koşulları yaratma,
- Çocuk işçi çalıştırmama,
- İnsan kaynağını örgütte isteği dışında tutarak zorla çalıştırmama,
- İnsan kaynağına işe gidiş gelişte servis vb. kolaylıklar sağlama,
- İnsan kaynağı için çalışmaktan onur ve gurur duydukları bir örgüt yaratma.

1.2.8. Hissedarlara ve yatırımcılara karşı sorumluluk

Örgütlerin sorumlu olduğu alanlardan sonuncusu da hissedarları ve yatırımcılarıdır. Örgütler, kuruluşunda ve devamında ona sermaye sağlayan ve örgütün var olmasına neden olan hissedarlara sahiptir. Bu sermaye hakkı, pay sahiplerine örgütün ekonomik kazancında ve faaliyetlerinde tasarruf yetkisi tanır (Akmeşe, 2015: 63). Klasik sosyal sorumluluk yaklaşımına göre örgütlerin tek sorumluluğu sahiplerine kar sağlamaktır; modern yaklaşıma göre örgütlerin ilk sorumluluğu pay sahiplerine ekonomik kazanç sağlamak ve kar ederek örgütün devamını sağlamaktır. Buna göre örgütlerin hissedarlarına ve yatırımcılarına karşı temel sorumluluğu kar etmektir. Kar eden ve kar paylarını sahiplerine düzenli olarak ödeyen örgütlerin hisse değerleri (Mermutlu, 2009: 47) daha da artacak ve daha fazla yatırımcının dikkatini çekecektir. Tersini durumunda ise yatırımcılar desteklerini çekerek, örgütün daha fazla zarar etmesine ya da kapanmasına neden olacaktır (Bozdemir, 2015: 17). Bu nedenle örgütlerin ve örgüt yöneticilerinin hissedar ve yatırımcılara karşı sorumlulukları aşağıdaki gibi örneklendirilebilir (Akmeşe, 2015: 63; Mermutlu, 2009: 20):

- Yönetim kurullarında oy kullanma, örgütün faaliyetleriyle ilgili kararlara katılma, hisselerini satma vb. yasal haklarını kullandırma,
- Alınan kararlarda hissedarların ve yatırımcıların ekonomik çıkarlarını koruyacak adımlar atma,
- Kar sağlayarak veya imajı güçlendiren projeler geliştirerek örgütün hisse değerini artırma,
- Hissedarların örgütle ilgili talep ettiği bilgilere erişimini sağlama,
- Hesapları yanlış veya eksik bilgi içermeyecek biçimde tutma, doğru bilgileri şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde raporlama.

1.3. Alanyazın İncelemesi

KSS, akademik anlamda ilk defa Howard B. Bowen'in (1953) yayınladığı "İş adamının sosyal sorumlulukları (Social Responsibilities of the Businessman)" adlı kitapta vurgulanmış ve bu kavrama yönelik akademik çalışmalar da bu tarihten sonra başlamıştır. Farklı alanlardan çok sayıda araştırmaya konu olan KSS'nin, bu bölümde havacılıkta hangi tür araştırmalara konu edildiği tartışılmaktadır.

Coles vd., (2014) Avrupa ve Birleşik Krallık arasında uçan 22 düşük maliyetli taşıyıcının (DMT) yayınladıkları KSS'ye yönelik rapor veya basın haberlerini içerik analizi yoluyla incelemiş, bu havayollarından 11 ile de görüşme yapmıştır. Araştırma sonucunda, DMT'lerin daha sosyal sorumlu biçimde davranmaları gerektiğinin farkında olduğu fakat bu farkındalığın eyleme ne derece döküldüğünün belirsiz olduğu ortaya çıkmıştır. Lee ve Park (2010), KSS'nin havayolu örgütlerinin mali performansı üzerindeki etkilerini araştırmış ve bu uygulamalarla havayolu örgütlerinin performans değerleri üzerinde olumlu ve doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Lee vd., (2013) bir başka çalışmada havayollarının KSS faaliyetlerini, havacılık operasyonu ile ilgili olanlar ve olmayanlar olarak boyutlandırarak, bu faaliyetleri firma performansı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Wang vd., (2015), havayollarının KSS performanslarını Çin'in en büyük 8 havayolunu inceleyerek ortaya koydukları çalışmalarında, devlet kontrolündeki havayolu örgütlerinin KSS performanslarının daha iyi olduğunu öne sürmüştür. Başka bir çalışmada, havayollarının KSS uygulamalarının uçuş görevlileri üzerindeki etkisi araştırılmış, ekonomik, etik, yasal, gönüllülük boyutlarıyla KSS uygulamalarının çalışanların kariyer tatmini üzerinde olumlu etkisi olduğu dile getirilmiştir (Ilkhanizadeh ve Karatepe, 2017). Anholon vd., (2016), uçak üretici Embraer tarafından geliştirilen sosyal sorumluluk çalışmalarını analiz etmiş, örgütte geliştirilen projelerde; eğitim, Brezilya havacılık sektörünün tarihinin korunması gibi gönüllülük içeren uygulamalarla karşılaşmışlardır. Kemp ve Vinke (2012) Pakistan havacılık sektöründeki mevcut KSS boyutlarını ve temalarını belirlemek için havacılık örgütlerinin kurumsal web sitelerinde ve yıllık raporlarında karşılaşılan kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının içeriğini analiz etmişlerdir. Sonuçta, 39 şirketten sadece 13'ü (veya yüzde 33'ü) mali raporlamasında ve/veya web sitelerinde en az bir KSS boyutuna yer vermiş, bu KSS uygulamalarında sosyal, ekonomik ve çevreye yönelik çabalarla karşılaşmışlardır.

Bu araştırmada ise Türkiye havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin hangi boyutlarda ve kimler için gerçekleştirildiği, bir başka deyişle kimler için neler yapıldığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

2. YÖNTEM

Türk havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin neler olduğunu keşfetmeye çalışan bu araştırmada, nitel araştırma deseni kullanılmaktadır. Nitel

araştırmalarda gözlem, görüşme, döküman analizi gibi farklı veri toplama yöntemleri kullanılabilir (Patton, 2002: 4-5; Hays ve Singh, 2012: 11; Buchanan ve Bryman, 2009: 500). Bu yöntemlerle elde edilen nitel veriler, yeni bir alanda ne olduğunu keşfetmenin en iyi yoludur (Miles vd., 2014: 36). Nitel araştırmalar, konuyla ilgili uzman kişiler veya aktörlerle görüşerek veri toplamayı ve onların algılarına odaklanarak derinlemesine bilgi toplamayı da mümkün kıldığı ((Miles vd., 2014; Creswell, 2012: 16; Stake, 2010) için bu araştırmada tercih edilmiştir.

Bu araştırma da birincil veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşmeler, ikincil veri toplama yöntemlerinden ise belge incelemesi kullanılmaktadır. Araştırmanın alanını, aktif olarak yolcu taşımacılığı yapan Türkiye havayolu örgütleri oluşturmaktadır. Bu örgütler aşağıda sıralanmaktadır:

- THY A.O
- Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş
- Onur Air Taşımacılık A.Ş.
- Atlasjet Havacılık A.Ş
- SunExpress Güneş Ekspres Havacılık A.Ş.
- Freebird Airlines - Hürkuş Havayolu Taşımacılık ve Tic.A.Ş.
- Corendon Havayolları, Turistik Hava Taşımacılık A.Ş.
- Tailwind Havayolları A.Ş.

Birincil veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirileceği katılımcılar, araştırma sorusuna cevap verebilecek en doğru kişilere ulaşmak adına amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiş (Berg, 2001: 32, Ary vd., 2010: 156) ve bu havayolu örgütlerinde kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarıyla ilgili karar alan ve uygulayıcı olan yöneticilere ulaşılmıştır. Bu sekiz havayolundan, yedisi ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilebilmiştir. Sadece THY'de görüşme talebine yanıt alınamamıştır.

İlgili havayolu örgütlerinde konuyla ilgili yöneticilerin veya uzman kişilerin çok az sayıda olması nedeniyle altı örgütten 1'er yönetici ve bir örgütten 2 yönetici olmak üzere toplam 8 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. İlgili katılımcıların pozisyonları ve deneyim süreleri Tablo 2.1'de, yaş grubu ve eğitim dereceleri Tablo 2.2'de gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Katılımcıların Pozisyonları ve Deneyim Süreleri

<i>Kişi</i>	<i>Katılımcıların pozisyonu</i>	<i>Deneyim süreleri</i>
1	Kurumsal iletişim müdürü	5 yıl
2	Kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler yöneticisi	9 yıl
3	Kıdemli kurumsal iletişim ve sponsor ilişkileri uzmanı	6 yıl
4	Kurumsal iletişim başkanı	2 yıl
5	Marka iletişim yöneticisi	2,5 yıl
6	Kurumsal iletişim müdürü	9 yıl
7	Anlaşmalar ve pazarlama müdürü	10 yıl
8	Kurumsal iletişim ve pazarlama başkanı	15 yıl

Tablo.2.2. Katılımcıların Yaş Grubu ve Eğitim Dereceleri

<i>Kişi</i>	<i>Yaş grubu</i>	<i>Eğitim derecesi</i>
1	31-35	Yüksek lisans
2	36-40	Yüksek lisans
3	31-35	Yüksek lisans
4	36-40	Yüksek lisans
5	46-50	Yüksek lisans
6	36-40	Lisans
7	41-45	Yüksek lisans
8	51-55	Yüksek lisans

İkincil veri toplama yöntemlerinden belge incelemeleri bu çalışmada veri çeşitlemesi olarak kullanılmıştır (Creswell, 2013: 190). İlgili havayolu örgütlerinin internet sitelerinde, basın bültenlerinde, sürdürülebilirlik raporlarında, konuyla ilgili paylaşımları NVivo 12 programının NCapture özeliği ile toplanarak, analiz sürecine dahil edilmiştir.

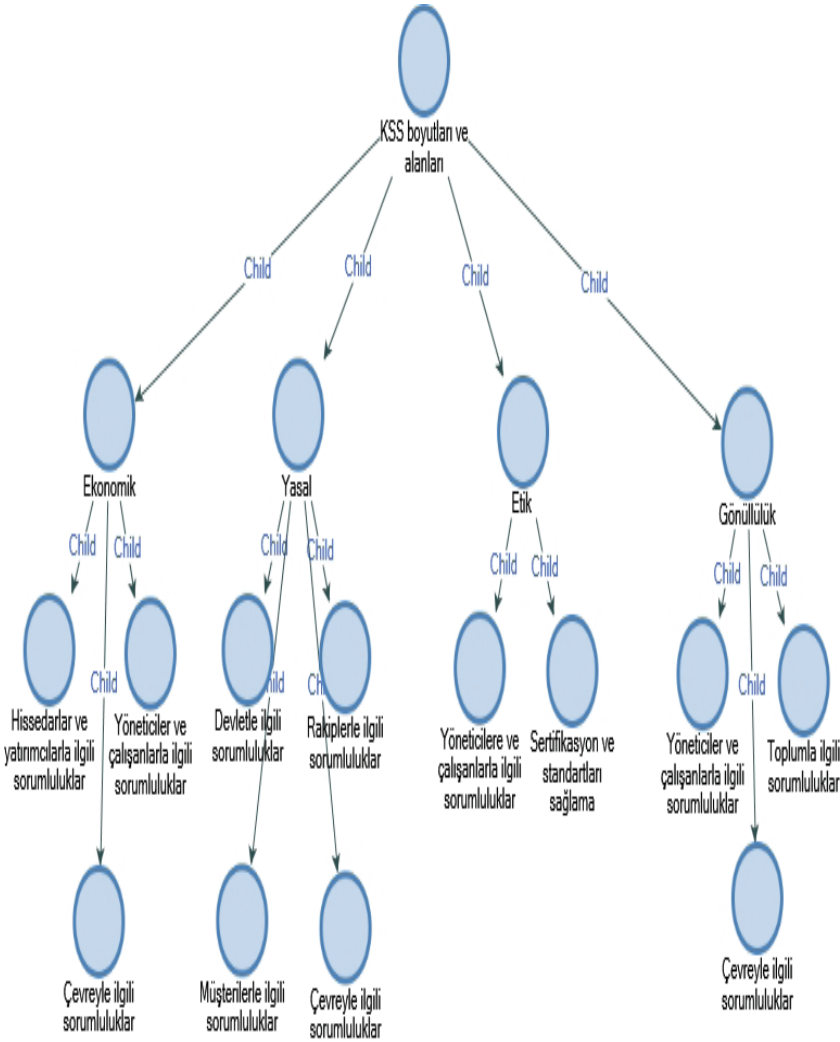
Araştırmada veri analiz yöntemi olarak tümevarımsal analiz tercih edilmiş, veriler NVivo 12 programı aracılığıyla analiz edilerek bu yolla kodlara, kategorilere ve ana temalara ulaşılmıştır (Creswell, 2008: 185) .

3.BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırmanın öncelikli amaçlarından biri, havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla, bu bölümde ülkemizde faaliyet gösteren havayolu taşıyıcılarının gerçekleştirdiği KSS faaliyetleri, boyutlarına (ekonomik, yasal, etik ve gönüllülük) ve boyutlarının altında alanlarına (farklı paydaş gruplarına yönelik faaliyetlere) ayrılarak detaylıca açıklanmaktadır.

Kimi sosyal sorumluluk faaliyetleri aynı anda birden çok boyutla ilişkili olabilmektedir. Örneğin hem yasal hem de etik bulunduğu için gerçekleştirilen veya hem ekonomik avantajlar sağladığı hem de etik olarak değerlendirildiği için gerçekleştirilen uygulamalar söz konusudur. Benzer şekilde, kimi sosyal sorumluluk faaliyetleri aynı anda birden çok paydaş grubuyla ilişkili olarak ortaya karşımıza çıkmıştır. Örneğin bir sosyal sorumluluk faaliyeti, hem çevreyle ilişkiliyken hem de devletle ilişkili olabilmekte veya müşterileri ilgilendiren bir sorumluluk aynı zamanda devletin düzenlemelerinden kaynaklandığı için iki paydaş grubuyla da ilişkili görülebilmektedir. Bu nedenle, bu bölümde kimi zaman aynı sosyal sorumluluklar farklı boyutlarda veya alanlarda tekrarlanmakta fakat o an içinde bulunduğu temayla ilişkisi kurularak tartışılmaktadır.

Araştırmada örgütlerin, internet sitelerinden kamuya açık halde yayınladıkları bilgilerden elde edilen ikincil veriler ve araştırmanın katılımcılarından elde edilen birincil verilerin analizi sonucu, KSS faaliyetlerine yönelik 4 ana tema, 12 kategori ve 11 alt kategori ortaya çıkmıştır. İlgili tema ve kategoriler, Şekil 3.1’de gösterilmekte olup, alt kategoriler temaların açıklandığı bölümlerde detaylandırılacaktır.

Şekil 3.1. Havayolu Örgütlerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Boyutları ve Alanları

3.1. Ekonomik

Örgütlerin 4 temel sorumluluk düzeyinden ilki olarak görülen (Carroll, 1991: 42) ekonomik sorumluluklar, örgütlerin en temelinde kar ederek, verimliliklerini sürdürerek var olmaya devam etmesiyle ilgilidir. Bu araştırmada, örgütlerin ekonomik sorumluluğuyla ilgili 3 farklı paydaş grubuna yönelik uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bunlar 3 kategoride açıklanmaktadır.

Hissedarlar ve yatırımcılarla ilgili sorumluluklar kategorisi: Örgütün hissedarları ve yatırımcılarının avantajına sonuçlar yaratacak kar etme, yüksek doluluk oranıyla uçuş, istikrarlı büyüme ve hisse değerini artırma gibi kodlarından oluşmaktadır. Örneğin, araştırma alanını oluşturan örgütlerinde birinin “Corendon Havayolları 3. kez Fortune 500 Türkiye’de... Corendon Havayolları, Fortune Dergisi’ nin yayınladığı Fortune 500 Türkiye Listesi’nde bu yılda ilk 300’e girerek 3. kez Türkiye’nin en büyük 500 şirketi arasındaki yerini aldı.” şeklindeki açıklaması bu kategoriyi desteklerken, diğer iki havayolunun basın bültenlerindeki aşağıdaki paylaşımları da bu kategoriyi beslemektedir:

“Pegasus Hava Yolları, 2017 yılının ilk 9 ayına ait finansal sonuçlarını açıkladı. Kamuyu Aydınlatma Platformu’nda (KAP) yer alan verilere göre yılın ilk 9 ayında cirosunu bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 46 artırarak 4.162.118.008 TL’ye, 3. çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 50 artırarak 2.052.853.486 TL’ye yükselten Pegasus’un aktif büyüklüğü de yüzde 30 artarak 7.281.455.074 TL oldu”;

Çevreyle ilgili sorumluluklar kategorisi: Bir yandan çevreye ve doğal kaynakların verimli kullanımına katkı sağlanırken öte yandan tasarruflar yoluyla örgütün ekonomik verimliliğine de katkı sağlanmasıyla ilgilidir. Bu kategori yeşil bina ve yeşil kuruluş sertifikası alma; çevreci uçaklar kullanarak yakıt verimliliği sağlama; kağıt ve enerji tasarrufu sağlama kodlarından oluşmaktadır. K3 “Biz mesela gerçekten çevreye duyarlı bir şirketiz. Çalışanlar olarak biz de çok fazla kâğıt israfı yapmamaya, print etmemeye dikkat ederiz.” açıklamasıyla tasarruflar yoluyla kaynakların verimli kullanımına dikkat ettiklerini gözler önüne sermektedir. Havayollarının konuyla ilgili internet sitelerinden elde edilen kimi açıklamalar bu kategoriyi aşağıdaki gibi örneklerdirken hem çevreye hem de örgütün ekonomisine katkı sağlandığının işaretlerini vermektedir:

“Atlasglobal, sürdürülebilir ve global marka olma yolculuğunda önemli bir adım daha atarak, Atlantik Uçuş Akademisi (AFA)’yı, Beylükdüzü’ndeki Çebinataura Green Ofis’e taşıdı... Çebinataura Green Ofis, Leed Gold kriterleri doğrultusunda elektrik enerjisi tüketiminde yüzde 38, su kullanımında yüzde 42 oranında tasarruf sağlıyor.”

“THY olarak evrenin korunması ve günümüzdeki küresel sorunların başında gelen iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında yakıt verimliliğimizi artırarak karbon ayak izimizi azaltmaya yönelik çok çeşitli inisiyatifler aldık. 2016 yılı itibarıyla filomuzun ortalama yaşı 7,1 olup, dünyanın en genç filolarından biridir. Yakıt verimliliği alanındaki çalışmalarımızla, dokuz sene önceki rakamlara kıyasla yüzde 20 daha verimli uçuşlar gerçekleştiriyoruz. 2016 yılında 43.975 tonluk yakıt tasarrufunun sağlanmasıyla 138.522 ton CO salımını, 2008 yılından bu yana ise toplamda 1.329.783 ton karbon salımını önlemiş olduk.....Kabin ekiplerinin uçuş görevinin başlangıcı olarak kabul edilen kart okutma ve görev çıktısını alma işleminde A4 boyut kağıt kullanılmaktaydı. 2016 yılının ortasından itibaren görev yoklamaları sonrası verilen bu A4 boyutundaki çıktılar %50 oranında küçültülerek A5 boyutunda verilmeye başlandı. Günde ortalama 3200 personelin uçuş operasyonunu gerçekleştirmek için çıktı aldığı kağıtların boyutunun küçültülmesi sayesinde; Günde 1600, yılda 584000 sayfa kağıt tasarrufu sağlanmıştır.”

Yöneticiler ve çalışanlarla ilgili sorumluluklar kategorisi: Örgütlerde istihdam sağlanması kodunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu koda göre örgütlerin ekonomik sorumluluklarını yerine getirmesi, sürdürülebilir istihdam sağlayarak çalışanlara ekonomik kazanç sağlayarak, onların yaşamlarını sürdürmelerine de destek olmaktadır. Katılımcı 6'dan (K6) gelen şu ifade bu bulguyu destekler niteliktedir:

“Geniş çerçeveden bakıldığında bizim işletmemizde 300 kişi çalışıyor diyelim. Yani 300 kişi demek her birini 4 ile çarparsak 1200 kişi demek. 1200 kişinin bir şekilde hayatta kalmasına bir katkı sağlıyor bu işletme. Yani geniş çerçevede baktığımız zaman bu da bir sosyal sorumluluk yani 1200 kişi bu işletmenin faaliyetlerinden doğan gelirle hayatını geçindiriyor belki bunu da bir geniş anlamda sosyal sorumluluğa sayabiliriz... Bu da nedir? Bir işletmenin sağlıklı bir şekilde hayatta kalmasıdır. Yani işletmeler faaliyetlerine devam edebilmesi, personeline yapması gereken özlük ödemeleri gününde yapmasıdır.”

3.2. Yasal

Örgütlerin 4 temel sorumluluk düzeyinden ikincisi olarak görülen (Carroll, 1991: 42) yasal sorumluluklar da bu araştırma sorusunda tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin veya otoritelerin yasal düzenlemelerine uyum sağlayarak hukuka uygun davranmakla ilgili olan bu tema, rakiplerle, çevreyle, müşterilerle ve son olarak devletle ilgili sorumluluklar olmak üzere 4 ayrı kategoriden oluşmaktadır. Bu ana temanın doğası gereği, aslında bütün kategoriler devletin düzenlemeleriyle ilgili olmakla birlikte ilgilendirdiği diğer paydaş gruplarının olup olmamasına göre kategorilere ayrılmıştır.

Rakiplerle ilgili sorumluluklar kategorisi: Rekabet kanuna uygun biçimde hareket ederek, rakiplere karşı sorumluluğunu yerine getirmekle ilgilidir. THY'nin “*Büyüyen bir şirket olarak, bu büyüme sürecini “Rekabet Kanunu” hükümlerine uygun bir şekilde yürütmek ortaklığımız için büyük önem arz ediyor.*” söylemi bu bulguyu destekler niteliktedir.

Çevreyle ilgili sorumluluklar kategorisi: Devletin yasal düzenlemelerinden kaynaklanan ama aynı zamanda çevreyi iyileştirmeye yönelik faaliyetlerden oluşan kategoridir.

Yasal düzenlemelere uygun biçimde hareket ederek atık yönetimi uygulamak ve bu yolla kaynakların sürdürülebilirliğine katkı sağlamak bu kategoriyi oluşturan kodlardan biridir. Araştırma alanı içindeki bir havayolunun sürdürülebilirlik raporunda geçen şu ifadeler bu bulguyu destekler niteliktedir.

“Atıkların ayrılması, geçici olarak depolanması, geri kazanılması ve bertaraf edilmesi için mevzuata uygun şekilde lisanslı firmalara verilir.. Tehlikeli madde bildirimleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının yönetmelikleri doğrultusunda online olarak yapılır... uçak içi faaliyet sırasında ortaya çıkan plastik, alüminyum ve kağıt atıklarının da çevreyle ilgili düzenlemelere uygun olarak geri dönüştürülmektedir.”

Havayollarının, otoritelerin yönlendirmeleri doğrultusunda filolarını çevreci uçaklardan

oluşacak şekilde yenilemesi ise bir diğer koddur. Bu koda göre, havayolu örgütleri filolarını çevreci uçaklarla yenileyerek, daha az gürültü üreterek ve doğaya daha az karbon salınımı yaparak çevreye katkı sağlamaktadır. Fakat bu sorumluluğu yerine getirmesindeki temel nedenlerden biri otoritelerden gelen karbon emisyonunu azaltma ve gürültü yönetimi uygulamaya yönelik taleplerdir. Devletlerin üye olduğu havacılık otoritesi ICAO'nun, havacılık sektörüyle ilişkili olan CO emisyonlarının azaltılmasıyla ilgili Carbon Offsetting and Reduction Scheme for International Aviation (CORSIA) programını başlatması, bunu uygulama dökümanları yayınlaması ve daha sonra bu programın havayollarının üye olduğu IATA tarafından da gündeme getirilmesi havayollarını tetiklemiştir. CORSIA adlı tasarının etkileri bir havayolunun internet yoluyla paylaştığı şu söyleminde görülmektedir *“CORSIA olarak adlandırılan tasarı ile ilgili tüm gelişmeleri takip etmekte, ortaklık olarak bu tasarıya uyumlu olacak şekilde çalışmalarımızı planlamaktayız.”*

Başka bir havayolundan olan K6 ise CORSIA'ya yönelik şu söylemde bulunarak, havayollarının çevreci uçaklara yönelmesinin nedeninin özünde nasıl bir zorunluluktan kaynaklandığı ortaya koymaktadır:

“Mesela şu anda gündemde olan kısmen uygulanan ve daha sonra uygulanacak olan karbon emisyonu var. Yani aslında özüne bakarsak bu da bir sosyal sorumluluk. Yani bu da gerçekten otoritenin getirdiği zorunluluk anlamında bir sosyal sorumluluk. Yanlırları olsa da uygulama anlamında, ki katılmadığım şeyler olsa da neticede havayolu sektörünün oluşturduğu emisyon gazının azaltılmasına yönelik bir faaliyet. ICAO şu anda önce xxxx olarak uygulandı. Avrupa Birliği kapsamında uygulanıyor. 2021'den sonra işte ICAO CORSIA olarak uygulanacak. Buda nedir işte havayolu sektöründe, yani şimdi şöyle uçakların çıkardığı karbon emisyonunun azaltılmasıyla ilgili bir çalışma yapılıyor. Bu 2010 da başladı işte 3-4 yıldır, şu anda Avrupa Birliği tüm kendisinde uygulanan ülkelerden uçak havayolu şirketlerinden, yakıt tüketiyoruz ya! Avrupa Birliği içerisinde uçuyorsan tükettiğin yakıtın mesela saldığın karbonun parayla satın alıp karbon emisyonu alıyorsun. Yani bu işin ticareti yapılıyor ve seni şeye orta ve uzun vadede şeye zorluyor, daha düşük yakıt tüketen uçaklara yatırım yapmaya zorluyor. Yani bu da bir sosyal sorumluluk. Ya da bu da bir veri aslında, otorite eliyle zorunlu sosyal sorumluluk projesi denilebilir.”

Havayollarının bu tür filolar oluşturmaya yönelmesinin bir başka nedeni de uçmak istedikleri hava alanlarından, çevreci uçaklar kullanılmasına yönelik gelen baskılardır. Buna göre, günümüzde çevreci olmayan uçaklara iniş izni ya da slot vermeyen havaalanları bulunmaktadır. Bu baskıyı K5 şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Başta projelerin çevreyle ilgili olmalarının sebebi, tabı kı de hani uçakların doğaya saldığı karbonun etkisi. Dünyada birçok havayolu bununla ilgili bunu telafi edecek çalışmalar yapıyor. Biz de buradan yola çıkarak çevreyle ilgili, çok fazla şey geliştirmeye çalışıyoruz... Avrupa bu konuda işte bizim asıl pazarlarımız Avrupa. Avrupa'da artık bu konu baya ileri seviyelere gitti. Şeylere havaalanları slot falan vermiyor çevreci sebeplerden dolayı. Gürültü kirliliğinden ya da işte hava kirliliğinden kaynaklanan

sebeplerden dolayı kısıtlıyorlar slotlarını.... Biz bu şeyde doğrultuda filomuzu da çevreci uçaklarla yenilemeye çalışıyoruz... Yeni siparişlerimiz de genelde hani mümkün olduğu kadar çevreci uçaklardan vermeye çalışıyoruz”.

Müşterilerle ilgili sorumluluklar kategorisi: Havayolu işletmelerinin müşterilerini ilgilendiren yasal sorumluluklarıyla ilgili kategoridir. Araştırma alanı içindeki bütün havayolu örgütlerinin ülke sivil havacılık otoritesi olan Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nün, genelge yönetmelik ve talimatlarına uyduğu bu düzenlemelere internet sitelerinde yer verdikleri ve bunları paydaşlarına duyurdukları tespit edilmiştir. Bu düzenlemeler, Havayolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmelik (SHY-Yolcu); Engelli veya Hareket Kabiliyeti Kısıtlı Hava Yolu Yolcuları Talimatı (SHT-Engelsiz) ve Yolcu Hakları Uygulama Esasları Genelgesi-(HUD-2015) tir. Aynı zamanda uçuş yapılan bölgelerin mevzuatlarına da uyuma özen gösterilmektedir. THY'nin internet sitesinde paylaştığı *“Türk Hava Yolları olarak, AB ve ABD mevzuatları da dahil olmak üzere, yolcu haklarıyla ilgili tüm mevzuatlara ve düzenlemelere uygun hareket ediyoruz”* söylemi ve bir başka havayolun aşağıdaki söylemi bu bulguyu desteklemektedir:

“Yolcu Hakları Yönetmeliği kapsamında hareket kabiliyeti kısıtlı yolcularımıza ve yalnız başına seyahat eden çocuk yolcularımıza ihtiyaç duyacakları özel hizmetler, yetkili personelimiz tarafından verilecektir...onaylanmış rezervasyonunuz/biletiniz olmasına ve bilet/bagaj işlemlerinizi için vaktinde kontuarlarımıza müracaat etmenize rağmen ilgili uçuşa kabul edilmeme, uçuş iptali veya erteleme durumları söz konusu olabilmektedir. Bu tip durumlarda, “Havayolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmelik” (“Yolcu Hakları Yönetmeliği”) çerçevesinde belirlenen haklardan yararlanabilirsiniz.”

Devletle ilgili sorumluluklar kategorisi: Yasal düzenlemelere uygun biçimde hareket etmekle veya zorunluluklarla ilgili olan 2. ana temanın (yasal) altındaki diğer kategoriler de devletin yasal düzenlemelerine uygun olmakla ilişkiliyken, taraf olduğu başka bir paydaş gruplarına da hizmet etmektedir. Fakat bu kategori ise doğrudan ulusal mevzuata uygunlukla ve paydaş grubu olarak devletin beklentilerine uygun davranmakla açıklanabilir. Bu kategori, vergi ödeme zorunluluğu, Türk Ticaret Kanununa uygun davranma, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) mevzuatına uygun davranma, Kamuyu Aydınlatma Platformuna (KAP) uygun davranma, Bağımsız Denetim Standartlarına (BDS'lere) uygun davranma ve Borsa İstanbul (BIST) düzenlemelerine uygun hareket etme gibi davranışlardan oluşmaktadır. Bu bulgular, havayolu örgütlerinin internet sitelerinde paylaştıkları kimi ifadelerce desteklenmektedir. Örneğin, *“Atlasjet Yönetim Kurulu Başkanı Murat Ersoy “En çok vergi veren havayolu şirketi” plaketini alacak.”* söylemi vergi verme sorumluluğuyla ilgilidir. Kanunlara uygunluğa dair başka örnekler de aşağıda gösterilmektedir:

“Türk Hava Yolları A.O'nun bilgilendirme politikası, kamunun aydınlatılmasına ilişkin genel esas ve usulleri belirlemek amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nın Özel Durumlar Tebliği ve Kurumsal Yönetim Tebliği, ilgili Türk Ticaret Kanunu (TTK) hükümleri ve Borsa İstanbul (BIST) düzenlemeleri çerçevesinde hazırlanarak Yönetim Kurulu Kararıyla yürürlüğe konulmuştur.”

3.2. Etik

Örgütlerin 4 temel sorumluluk düzeyinden üçüncüsü olarak görülen (Carroll, 1991: 42) etik sorumluluklar bu araştırma sorusunda tema olarak karşımıza çıkan bir diğer konudur. Yasalarla zorunlu olmasa da ahlaken doğru bulunan etik normlar ve ilkelere uygun davranışlarla ilgili olan bu düzey sorumluluklar, örgütlerin davranışlarında bu etik ilkere uygun davranışlar göstermesi sonucu karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanlarda kurumların normatif (ahlaki) boyutuyla da ilişkilendirilebilecek olan etik sorumluluklara göre, iş dünyasındaki uygulamalara doğrudan zorunluluk nedeniyle değil, işin iyi ve faydalı olarak düşünülmesi, işi bilenlerce doğru şekilde yapılması nedeniyle yönelinmektedir (Scott, 1995: 33; 2003: 880; 2008: 222; Ruef ve Scott, 1998: 878-879).

Bununla ilişkili olarak bu temada karşımıza 2 ana kategori çıkmıştır. Bunlardan ilki yöneticiler ve çalışanlarla ilgili sorumluluklar diğeri ise aynı anda birden çok paydaş grubuyla ilişkili olan sertifikasyon ve standartları sağlamadır.

Yöneticiler ve çalışanlarla ilgili sorumluluklar kategorisi: Bu kategori özellikle THY'nin ikincil verilerinden elde edilen bulgularla ilgilidir. Etik kurallar el kitabı oluşturma, etik hat kurarak çalışanlardan gelen şikâyetleri dinleme, etik davranışlara yönelik eğitimler verme gibi kodlardan oluşan bu kategori ilgili havayolunun sürdürülebilirlik raporlarından ve internet sitesinden duyurduğu aşağıdaki gibi söylemlerden ortaya çıkmıştır.

THY 2014 sürdürülebilirlik raporunda geçen “*Etik Hat’a gelen 37 bildirim çözüme kavuşturuldu*” ifade, THY 2016 sürdürülebilirlik raporunda geçen aşağıdaki ifade bu bulguyu bir diğer deyişle bu kategoriyi desteklemektedir.

“Türk Hava Yolları Etik Kuralları, tüm yöneticilerin ve çalışanların uymakla yükümlü oldukları temel politikalar, esaslar ve kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Bu kurallar, Türk Hava Yolları yöneticilerinin ve çalışanlarının yüksek etik standartlara uygun davranışlar sergilemelerini, tutum ve davranışlarının etkilerinin bilincinde hareket etmelerini sağlamak amacıyla getirildi... Çalışanlarımız, Ortaklığımız bünyesinde göreve başlarken Etik Kurallarımızı öğrenmekte, Ortaklığımızın Kurumsal Etik Kurallar El Kitabı ve Kurumsal Etik Prosedürleri hakkında bilgilendirilmektedir. Böylelikle çalışanlarımızın, çalışma hayatında kabul görmüş Genel prensipler doğrultusunda söz ve davranışlarında yasalara, etik değerlere, toplumsal normlara ve çevreye saygılı hareket etmeleri sağlanmaktadır.”

Sertifikasyon ve standartları sağlama kategorisi: Bu kategori, araştırma alanı içerisindeki havayolu örgütlerinin iş dünyasındaki kimi uygulamalara yönelerek sertifikasyon sağlama süreçleriyle ilgilidir. Çoğunlukla işi bilen profesyonellerce teşvik edilen ve sertifikasyon süreci denetlenen bu uygulamalar, farklı birçok paydaş grubuna hizmet eden, ahlaken iyi ve doğru olan çabalara yöneliktir. Bu kategoride ortaya çıkan alt kategoriler, başka bir deyişle uyum sağlanan sertifika ve standartlar, aşağıda açıklanmaktadır.

- *İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi (OHSAS 18001) sertifikası alma alt kategorisine göre araştırmadaki tüm havayolu örgütlerinin OHSAS 18001 sertifikasına sahip olduğu ve internet sitelerinde bu bilgilere yönelik paylaşımlarda bulunduğu tespit edilmiştir. THY “Türk Hava Yolları, İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi Sertifikası (OHSAS 18001) sahibidir.” şeklinde bu bulguya işaret etmektedir.*
- *Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) sertifikası alma alt kategorisine göre araştırma alanı içindeki havayolu örgütlerinin büyük çoğunluğunun ISO standartlarına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu standartlar, aşağıdakilerdir:*
 - ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi Belgesi,
 - ISO 27001 Bilgi Güvenliği Standartları,
 - ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi,
 - ISO 14064-1 Sera Gazı Hesaplaması ve Denetimi Standardı,
 - ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Sertifikası,
 - ISO 10002 Müşteri Memnuniyeti Yönetim Sistemi

Örneğin “SunExpress kalite yönetimi açısından ISO 9001, çevre yönetimi bakımından ISO 14001, sağlık ve güvenlik değerlendirmesi alanında da OHSAS 18001 ve müşteri memnuniyeti yönetim sistemleri bakımından ISO 10002 sertifikalarına sahiptir.” söylemi, “Tailwind Havayolları, 2011 yılından bu yana ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi (QMS) tescilli bir havayolu olma ayrıcalığına da sahiptir.” ifadesi, “Freebird Havayolları, Ağustos 2002’de TÜV Rheinland tarafından ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi Belgesi alan Türkiye’nin ilk havayolu şirketi oldu.” ifadesi ve THY’nin “Sera gazı kaynaklarımızı belirliyor ve emisyonlarımızı uluslararası kabul görmüş ISO 14064-1 Standardına göre hesaplıyor ve bağımsız bir doğrulama kuruluşu tarafından doğrulanmasını sağlıyoruz.” şeklindeki söylemleri havayollarının standartla ilişkilerini ortaya koymaktadır.

- *IATA Operasyonel Emniyet Denetimi (IOSA) sertifikası alma alt kategorisine göre araştırma alanındaki tüm havayolu örgütlerini IOSA sertifikasına sahip olduğu tesit edilmiştir. Bu durumu havayolları internet sitelerinde paydaşlarıyla paylaşmıştır. Örneğin “Freebird Havayolları 2006 yılı Temmuz ayında IATA (Uluslararası Hava Taşımacıları Birliği) tarafından verilen IOSA (Operasyonel Güvenlik Denetimi) tescilini elde eden ilk charter havayolu oldu.” açıklaması, bir diğer havayolunun “Tailwind Havayolları, 2010 yılından bu yana IATA (Uluslararası Hava Taşıyıcıları Birliği) Operasyonel Emniyet Denetim Programı (IOSA) tescilli bir havayolu olma ayrıcalığına sahiptir.” açıklaması ve Onur Air’in aşağıda görülebilecek açıklaması bu alt kategoriyi ortaya çıkarmaktadır.*

“Mayıs 2007’de IATA üyesi olan şirketimiz Onur Air geçtiğimiz ay üyelığının 1’inci

yılımı doldurdu. Onur Air IATA'nın Operasyon Emniyeti Denetleme Programı olan IOSA denetlemesini 2 Nisan 2007 tarihinde başarı ile tamamlayarak başvuruda bulunan Onur Air, dünyada bir ilki başararak 1,5 ay gibi çok kısa bir sürede IATA'ya üye olarak kabul edilmişti.”

- GRI G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzu yayınlama alt kategorisine göre sadece THY ile ilgili bir alt kategori olup, havayolunun GRI G4 kılavuzu doğrultusunda, onunla uyumlu olacak şekilde sürdürülebilirlik raporları yayınlamadığı tespit edilmiştir.

3.4. Gönüllülük

Örgütlerin 4 temel sorumluluk düzeyinden dördüncüsü olan ve en üst düzey sorumluluklar olarak görülen (Carroll, 1991: 42) gönüllülük boyutu da bu araştırma sorusunda tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu boyut örgütlerin yapmakla yükümlü olmadıkları, yaşadıkları dünyayı, çevreyi ve toplumu iyileştirme amacıyla yürüttükleri uygulamalara işaret etmektedir. Bu temada 3 farklı paydaş grubuna yönelik kategori ortaya çıkmıştır. Bunlar, yöneticiler ve çalışanlarla, toplumla ve çevreyle ilgili sorumluluklardır.

Yöneticiler ve çalışanlarla ilgili sorumluluklar kategorisi: Bu kategori, havayolu örgütlerinin çalışanları ve yöneticileri için gerçekleştirdiği gönüllü sorumluluklarıyla ortaya çıkmıştır. Bu kategoriyi, ücretsiz ya da indirimli sağlık hizmetleri sağlama; sosyal haklar sunma, kadın istihdamına önem verme, çalışanların kadınlar gününü kutlama, çalışanları eğlendirmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirme gibi kodlar oluşturmaktadır. Farklı havayollarından gelen ve bu kategoriyi açıklayan söylemler aşağıda gösterilmektedir:

“Capital Dergisinin Kasım sayısında açıkladığı araştırma sonucunda CorendonAirlines, %63,6'lık bir oranla Türkiye'de en yüksek oranda kadın çalışanı olan 6. şirket olarak listelendi. 2012 verilerine dayanan aynı araştırmaya göre 550 personelinin 350'si kadın çalışan olan CorendonAirlines Türkiye'nin en fazla kadın çalıştıran 100. Şirketi oldu.”

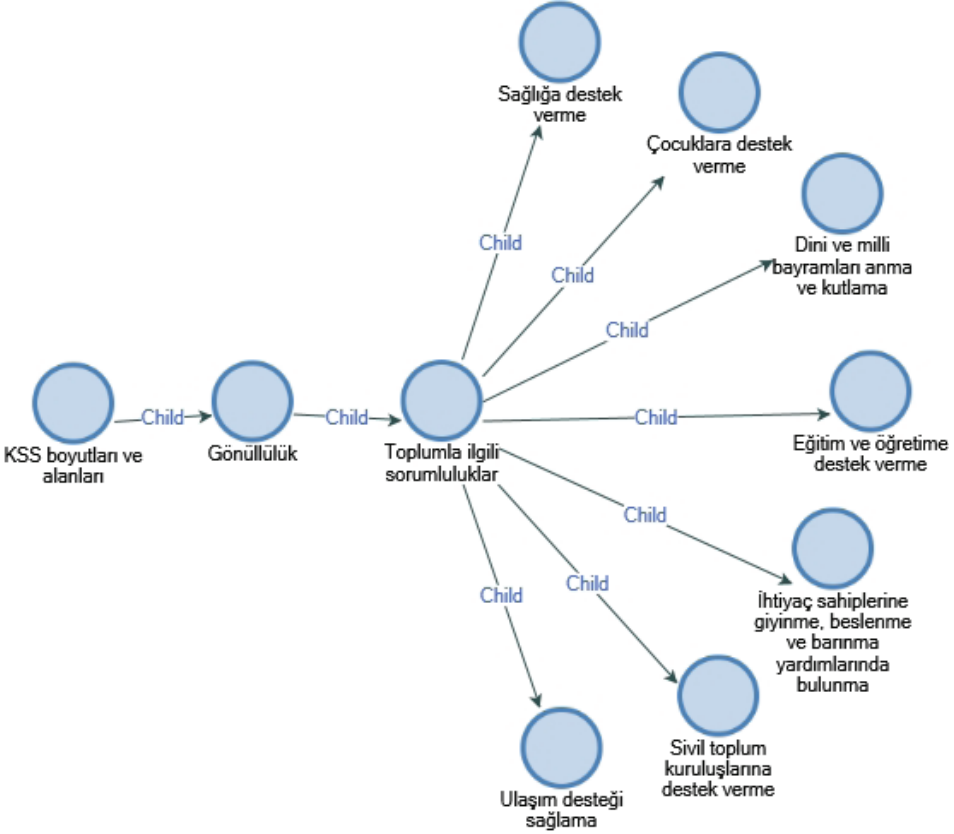
“2011 yılından bu yana şirket çalışanlarından oluşan orkestraların kıyasıya rekabetine sahne olan Ofisten Sahneye Müzik Yarışması'nda final heyecanı oldukça çekişmeli geçti. Pegasus Hava Yolları'nın kabin ve insan kaynakları departmanlarında çalışan Aile Bireylerinden Kurulu Pegasus Band, başarılı performansı ve izleyicilere sundukları güzel müzikler sonucunda birinciliği göğüsledi.”

“Türk Hava Yolları, çalışanlarına önemli sosyal haklar sunuyor. Bu sosyal haklardan bazıları şunlardır: Geniş kapsamlı servis ağı, özel sağlık sigortası, çalışanlarımızın ailelerine özel sağlık sigortası indirimleri, doğum, emzirme, vefat ve evlilik izin ve ödenekleri, bakıma muhtaç çocuğu olan kadın çalışanlarımız için anaokulu veya anaokulu ödeneği, ücretsiz veya indirimli iç/dış hat seyahat olanakları, vize işlemlerinde kolaylıklar, dünyanın her yerindeki anlaşmalı otellerimizde konaklama imkanı vb”

Toplumla ilgili sorumluluklar kategorisi: Gönüllülük teması altında, en yoğun şekilde

sosyal sorumluluk gerçekleştirilen paydaş grubunun toplum olduğu tespit edilmiştir. Bu kategori Şekil 3.2'de gösterilen 7 alt kategoriden oluşmaktadır.

Şekil 3.2. Gönüllülük Kategorisi ve Alt Kategorileri

- *Sağlığa destek verme alt kategorisine göre* havayolu örgütlerinin sağlıkla ilgili kimi sorunlar hakkında farkındalık yaratmak, sağlık sorunu yaşayan yetişkin veya çocuklar üzerinde tıbbi tedavi veya motivasyon artırıcı çabalara girişmek gibi faaliyetler gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. THY onkoloji kliniklerine verdiği motivasyona yönelik desteği,

“Türk Hava Yolları Ahmet Nuri Duman Çocuk Kitaplığı Çocuğunu lösemi hastalığından kaybeden bir Türk Hava Yolları personelinin çocuğunun hatırasına, İstanbul’daki beş çocuk onkolojisi servisine, totalde bin 500 renkli ve hareketli büyük kitaptan oluşan birer çocuk kitaplığı başışlandı. Ayrıca, Türk Hava Yolları Gönüllüleri, onkoloji kliniklerine

spor malzemesinden etkinlik malzemesine kadar her türlü malzemeyi getirmenin yanı sıra düzenli ziyaretlerle çocukları hastane odalarında yalnız bırakmıyor.”

söylemiyle; doğrudan bir sağlık sorununu iyileştirmeye yönelik verdiği desteği ise “*Türk Hava Yolları olarak, Etiyopya Sağlık Bakanlığına bağlı yerel bir hastane işbirliği içerisinde yaklaşık 1.000 hastanın katarakt ameliyatının gerçekleştirildiği bir sağlık kampı organize ettik. Bu projeyi diğer Afrika ülkelerinde de gerçekleştirmeyi hedefliyoruz.*” söylemiyle dile getirmektedir.

Başka bir örgütten olan K4, lösemiye verdikleri desteği “*Mesela lösemiyle ilgili bazı şeyler oluyor. Bunlar da onların duyurulması. Dergimiz de olsun başka yerlerde olsun, bunların duyurulması gibi konularda hani bize gelen her türlü desteği yapıyoruz.*” şeklinde ifade etmektedir.

• *Çocuklara desek verme alt kategorisine göre, havayolu örgütleri çocukları mutlu etmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetlerden ilki yetim çocuklara yönelik; yetimhane merkezileri açma, yetimhane tadilatları ve ziyaretleri gerçekleştirmedir. THY'nin sürdürülebilirlik raporlarında paylaştığı aşağıdaki ifadeler bu bulguyu desteklemektedir:*

“Yetimlere yönelik sosyal, sanatsal ve sportif her türlü destek faaliyetini daha etkin bir biçimde yürütmek için İstanbul-Haseki’de bir yetim merkezi açıldı... bu merkezde değişik yaş gruplarından çocuklara; uzay atölyesi, spor, gözü kapalı resim yapma, akrobasi, masal atölyesi gibi faaliyetler sunuluyor...bu merkez aracılığıyla İstanbul genelinde 250 civarı yetim çocukla düzenli ilgileniyor...”

“Türk Hava Yolları olarak, gönüllü personellerimiz ile dünyanın dört bir yanında sosyal sorumluluk çalışmaları yürütüyoruz. Son iki yılda hız kazanan sosyal sorumluluk çalışmalarımız ile Ulanbatur’dan Kano’ya, Kudüs’ten Maputo’ya 16 ülke 23 destinasyonda çeşitli çalışmalar gerçekleştirildi. Özellikle uçtuğumuz noktalarda dezavantajlı çocuklara yönelik projeler kapsamında, Nijerya ve Kenyada yetimhane tadilatları gerçekleştirilirken, Madagaskar ve Fil Dişi Sahillerinde okul restorasyonları yapıldı.”

Çocuklara uçak içi gezileri yaptırmak, bu alt kategoriyi destekleyen başka bir faaliyet, bir diğer deyişle başka bir kod olarak karşımıza çıkmaktadır. Corendon’un basın bültenlerinde paylaştığı aşağıdaki açıklama bu bulguyu örneklendirmektedir:

“Geleceğin Minik Havacıları Corendon uçaklarını gezdi! Özel Geleceğin Bilgeleri Anaokulu’nun ve Seçkinler Mini Koleji’nin 5 ve 6 yaş grupları Meslek Haftası etkinlikleri kapsamında Antalya Havalimanına giderek Corendon Airlines’in uçaklarını gezdi. Birçoğu hayatında ilk kez uçağa binen miniklerin sevinçleri yüzlerinden okunuyordu. Özellikle kokpiti gördüklerinde çok heyecanlanan çocukların birçoğu uçaktan ayrılırken havacı olmaya karar verdi... Corendon ekipleri ile konuşarak havacılık hakkında sorular soran çocuklar, kendilerine hediye edilen uçak maketleri ile havalimanında gezerken tüm

personelin neşesi oldu.”

K5 ise bu alt kategoriye destekleyen şöyle bir açıklama yapmaktadır:

“Daha küçük çapta yaptığımız, hani işte yine eğitimle ilgili çocuklara havacılığı sevdirmek için uçaklarımızı gezdiriyoruz. Sürekli yani, sürekli birilerini ağırlıyoruz. Hem üniversitelerde, hem liselerde hem daha küçük yaş gruplarında. O konuda çok açığız. Elimizden gelen desteği vermeye çalışıyoruz.”

Çocuklara uçak gezileri yaptırarak onları uçakla tanıştırmamanın yanında, gerçek bir uçuş deneyimi yaşatarak kültür gezilerine götürmek de bu alt kategoriye besleyen diğer bir uygulama örneğidir. Bir havayolu bu durumu basın bültenlerinde şu şekilde paylaşmaktadır:

“Atlasglobal, bakıma muhtaç çocuklara aile tipi bakım vermek ve onları uzun vadede, aşamalı destek programlarıyla kendine güvenli, bağımsız bireyler olarak yetiştirmek amacıyla Kıbrıs'ta faaliyet gösteren “SOS Çocukköyü Derneği KKTC”li 20 çocuk ve dernek yöneticilerini 28 Nisan günü KK1019 uçağı ile Kıbrıs'tan İstanbul'a uçurdu. İlk defa uçağı binmenin heyecanını yaşayan çocuklar, hem ilk uçuş tecrübelerini tattılar hem de İstanbul'un tarihi ve kültürel güzelliklerini yerinde görme imkanı yakaladılar.”

K4 ise aşağıdaki sözleriyle bu bulguyu desteklemektedir:

“Şimdi havacılık sektöründen geldiğimiz için yapabildiğimiz şey yine havacılık sektörü içerisinde oluyor. Türkiye de işte başarılı ama gezip görememiş, ufku maalesef bulunduğu şehirle sınırlı olan çocukları belli gruplar halinde alıp Avrupa ya Frankfurt a ondan sonra başka noktalara götürüp oraları gezdirip onarla hem kültürel hem de bizim havacılıkla ilgili bazı bilgiler ve deneyimleri yaşatmaya çalışıyoruz.”

Bu alt kategoride son olarak, Pegasus'un gerçekleştirdiği uçaklara çocuk isimlerini verme ve uçakları çocukların çizdiği resimlere göre boyama gibi faaliyetler karşımıza çıkmaktadır. Havayolunun basın bültenlerinde paylaştığı şu ifadeler bu bulguyu desteklemektedir:

“Pegasus Hava Yolları, filosuna yeni katılan uçaklara Aile Bireylerinin son doğan kız çocuklarının ismini verme geleneğini 2011 yılından beri Dünyanın En Güzel Hediyesi kampanyası ile misafirleriyle paylaşıyor. Bu yıl kampanyanın içeriği, 'seyahat, hayatı dolu dolu yaşamaktır' iç görüşünden hareketle tatil dönemlerini, sınırsız hayal gücüne sahip olan çocukların en güzel şekilde anlatacağına inanarak eklenen “hayalindeki tatil” temalı resim yarışması ile zenginleştirildi. Pegasus'un filosuna katılan Boeing 737-800 model yeni uçağı, resim yarışmasının birincisi 9 yaşındaki İzmirli Ada Eminağaoğlu'nun çizdiği “hayalindeki tatil” temalı resim ile giydirildi, ismini de Ada'dan aldı ... İstanbul'a sadece plaket almaya geldiğini bilen Ada'nın, üzeri çizdiği resimle boyanmış uçak ile karşılaştığı sürpriz an, duygusal görüntülere sahne oldu. ”

- *Dini ve milli bayramları anma ve kutlama alt kategorisine göre araştırma alanı içerisindeki çoğu havayolunun, toplumun değerleriyle ilişkili olarak, milli ve dini bayramlara yönelik ritüelleri bu alt kategorinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. THY'nin sürdürülebilirlik raporlarında yayınladığı,*

“3 yıldır Ramazan süresince Afrika’da onlarca noktada iftar programları gerçekleştirilmekte olup gönüllülerimiz yüzbinlerce Afrikalı ile aynı sofrada buluşmaktalar. Program kapsamında çocuklara bayramlıklar, iklime göre battaniye, cibinlik gibi tekstil malzemeleri ve gıda yardımı da gerçekleştirildi.”

ifade ve benzer şekilde Atlasjet’in aşağıdaki söylemi bu gönüllü çabaları şu şekilde örneklendirmiştir:

“Milli değerlere olan hassasiyeti bilinen Atlasjet, sadece milli bayramlarda değil dini bayramlarda da aynı coşkuyla bayraklarla donatıyor kontuarlarımızı. Her milli bayramda kontuarlarımızı Ay Yıldızlı bayraklar ve kırmızı beyaz balonlarla süsleyen Atlasjet, dini bayramları da es geçmedi.”

- *Eğitim ve öğretime destek verme alt kategorisine göre havayolu örgütlerinin okullara, üniversitelere ve öğrencilere yaptıkları çok sayıda yardımlaşma faaliyetleri söz konusudur. Sektör temsilcileri olarak, üniversitelerde öğrencilerle bir araya gelmek bunlardan biridir. Pegasus’un,*

“Pegasus Hava Yolları Kargo Direktörlüğü ve Bahçeşehir Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi işbirliği ile düzenlenen “Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Konferansı” sektörde kariyer yapmak isteyen öğrenciler için eğitimi ve deneyimi bir araya getirdi.....Pegasus Hava Yolları Kargo Direktörü Aydın Alpa konferansın hem sektörü bir araya getiren hem de özellikle sektörde kariyer yapmak isteyen öğrenciler için eğitimin ve deneyimin bir araya geldiği bir ortam sağladığını belirtti.”

söylemi bu kategoriyi örneklendirirken, başka bir havayolu da benzeri şekilde verdiği desteği şu şekilde dile getirmektedir:

“Corendon Airlines, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Havacılık Bölümü öğrencileri ile buluştu! Eskişehir Anadolu Üniversitesi Havacılık Kulübü’nün her yıl Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi öğrencilerini sektör profesyonelleri ile bir araya getirmek için düzenlediği kariyer günlerine bu yıl bir kez daha katılan Corendon Havayolları, öğrencilerin yoğun ilgisi ile karşılandı. Gün boyunca düzenlenen iki farklı oturumla Havacılık Bölümü öğrencileri Corendon Airlines’in yöneticilerinin sunumlarını izleyip havacılık ile ilgili sorularını şirket yetkililerine birebir sunma fırsatı buldu.”

Bu kategoriyi destekleyen bir diğer konu da öğrencilere yönelik iyileştirmelerdir. Araştırmada, onlara burs verme, kültür gezileri yaptırma, onların projelerini destekleme gibi kodlarla karşılaşmıştır. K5 aşağıdaki sözleriyle bu bulgunun işaretlerini vermektedir:

“Eğitime destek verilmesi şart. Biz işte eğitimle ilgili ne yapıyoruz daha çok böyle biraz tesadüf oldu ama biraz da güzel oldu. İşte üniversite öğrencilerinin başka projelerini yani kendilerini geliştirici uluslararası platformda yarışacak deneyim kazanacak projelerini ya da işte böyle alternatif sporlar gibi hani vizyon katacak onlara değer katacak projelerine destek olmaya çalışıyoruz. Burada üniversitelerle tabii büyük işbirlikleri içerisindeyiz.”

Bunların dışında araştırma alanı içerisindeki havayolu örgütlerinin; okul ziyaretleri, okullara kitap, bilgisayar vb. eğitim malzemesi desteği verme, okullara hediye dağıtımı, okullara kütüphane ve çalışma atölyeleri kurma faaliyetler gerçekleştirdiği de tespit edilmiştir. K3,

“Bu yılın başında bir kitap toplama çalışması yaptık. Bütün misafirler uçakta kabin amirlerine okudukları kitapları verebiliyorlardı. O kitapları biz toplayarak ihtiyaç sahibi bölgeleri belirleyerek o okullara bağışta bulduk. Aynı şekilde şirket içerisinde de bunu açtık ve şirket içinde de kitaplarımızı toplayarak Trabzon’da bir ilköğretim okuluna bu kitapların dağıtımını yaptık.”

söylemiyle bu durumu örneklendirirken; THY ise internet ortamında paylaştığı şu açıklamayla bu alt kategorinin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır:

“100 köyde toplam 10 bin çocuğa eğitim malzemeye desteği verildi ... Türk Hava Yolları 100 köy okuluna toplam 400 bilgisayar bağışlayarak, ihtiyaçlarının giderilmesine katkıda bulundu. Mayıs 2012’de başlatılan projeye, o günden bu yana Batman ve Malatya bölgelerinde binlerce çocuğa destek verildi.”

• *İhtiyaç sahiplerine giyinme, beslenme ve barınma yardımlarında bulunma alt kategorisine göre gelişmemiş toplumlarda, hapisanelerde veya afet ve acil durumla karşılaşan ve temel ihtiyaçları konusunda yardıma ihtiyacı olan kesimlere gönüllü olarak destek verilmesini içeren sosyal sorumluluk faaliyetleriyle karşılaşmıştır. K4 bu desteği şu sözleriyle açıklığa kavuşturmuştur:*

“Okullardan onlara talepler geliyor, şuyumuz eksik buyumuz eksik, kış geldi çocukların ayağında ayakkabı yok. Ondan sonra x hapisanesinde kadın koğuşunda işte kadınların ihtiyacı var. Bütün bunlar bize geliyor ve bütün bunları biz, kurum içerisinde koordine ediyoruz... En son geçen gün işte X, L tipi ceza evinde kadın koğuşu, bir liste geldi inanılmazsınız yani. Sonuçta bunlar oraya düşmüşler öyle ya da böyle oraya düşmüşler. E şimdi oraya düşen adamda maddi olarak aman da şuyum da olsun buyum da olsun diyebilecek kaç kişi vardır çok yoktur... insanlar orada ve bu ihtiyaçları var. Çocuklar var hepsinden önemlisi. İçerde doğal olarak annenin yanına çocuklar var. Çocuk hapisanede, dışarıya çıkmıyor. Bayram geliyor ayağında terliği yok. Hiçbir şeyi yok. Liste geldi, listeyi gördük biz şok olduk yani. Doğal olarak hemen şirket içerisinde bunun bir portalımız var orada duyurusunu yaptık organizasyonu yaptık. Çok ciddi şeyler topladık.”

THY ise sürdürülebilirlik raporlarındaki “Gönüllülerimiz ve kardeş ofislerimizin iş

birliğiyle Nijerya, Senegal, Tanzanya, Madagaskar, Hartum, Çad, Sudan'da bugüne kadar 50'ye yakın su kuyusu açıldı.” şeklinde ve aşağıdaki gibi bir örnekle bu alt kategoriyi zenginleştirmektedir:

“Türk Hava Yolları ailesi olarak, Van, Erciş'te yaşanan deprem felaketinin hemen ardından, Van halkının yaralarını sarmak amacıyla yine hızla harekete geçtik. Kurumsal olarak da ilk andan itibaren Van'a yardım için seferber olduk. Bağış kampanyasıyla başlayan çalışmalarımızı, en önemli ihtiyaçlar olan battaniye ve bebek bezi toplayarak sürdürdük ve bu doğrultuda Van'a tonlarca yardım malzemesi ulaştırdık.”

- *Sivil toplum kuruluşlarına destek verme alt kategorisine göre araştırma alanı içerisindeki havayolu örgütlerinin toplumu iyileştirmek amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlarla birlikte çalışmalar yürüttüğü tespit edilmiştir. Havayolu örgütlerinin büyük çoğunluğun desteklediği temel yardımlaşma kuruluşları Türk Kızılay'ı, Sivil Toplum için Destek Vakfı, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG), TEMA Vakfı'dır.*

Örneğin THY havayolu Kızılay'a olan desteğini şu söylemleriyle *“iki kurum arasında uzun süredir devam eden işbirliği protokolü çerçevesinde Türk Kızılayı tarafından yürütülmekte olan afet, kan bağı, eğitim, bağı ve tanıtım faaliyetlerine süresiz katkı sağlanıyor.”* ortaya koyarken Corendon ise aşağıdaki gibi bir örnekle bu alt kategoriyi desteklemektedir:

“Corendon Hava Yolları'ndan Türk Kızılayı'na Destek : Sosyal sorumluluk projelerinde gösterdiği büyük duyarlılıkla dikkat çeken Corendon Hava Yolları örnek bir çalışmaya daha imza attı. Türk Kızılayı'nın artan kan ihtiyacını karşılamak üzere “ Kan Acil Değil Sürekli İhtiyaçtır “ ve “ Kan Bağı Hayat Kurtarır “ sloganlarıyla yürüttüğü kan bağı çalışmalarına destek olmak amacıyla Genel Müdürlük binasında Kan Bağı kampanyası düzenlendi.”

Pegasus Havayolları ise basın bültenlerinde duyurduğu şu açıklamayla bu alt kategoriyi daha da zenginleştirmektedir:

“Pegasus Hava Yolları'nın, Sivil Toplum için Destek Vakfı koordinasyonunda ve Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) yürütücülüğünde başlatılan Yarımlara Uçuyoruz Projesi kapsamında toplanan Değerlendirme Kurulu, Türkiye'nin dört bir yanından gelen 270 başvuru arasından desteklenecek 10 toplumsal fayda ve dayanışma temelli fikri seçti..... Yarımlara Uçuyoruz Projesi'nin ilk başvuru dönemi sonucunda desteklenmek üzere seçilen 10 proje fikri hayata geçirilmeye başlandı. Yarımlara Uçuyoruz kapsamında; toplumsal fayda ve dayanışma temelli fikirleri için 45 genç Mardin, Gaziantep, Hatay, İzmir, Ordu, Artvin, Erzurum, Bingöl, Ardahan ve Muğla'ya seyahat ederek projelerini gerçekleştiriyor. Şubat ayının sonuna kadar tümü tamamlanacak olan projeler kapsamında şimdye kadar 700'den fazlası çocuk olmak üzere 1000'e yakın kişiye ulaşıldı.”

K3 ise *“Şu anda sosyal sorumluluk projemizi de TOG (Toplum Gönüllüleri Vakfı) ve Sivil*

Toplum için Destek Vakfı ile birlikte gerçekleştiriyoruz.” ifadesiyle bu bulguyu desteklerken, K5 TEGV’ e olan desteklerini aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“TEGV’in sen hiç ateş böceği gördün mü kampanyasına bağış toplamak için koştuk. İşte biz de bir farkındalık projesi başlatıyoruz bireysel olarak da şirket olarak da u her yerde bunu duyuyoruz bağış topluyoruz ve o bağışlar direk hiç bizim elimize değmeden sistem üzerinden şeye gidiyor en son işte ilk sene tegev için yaptık.”

K4 ise bu kategoriyi, TEMA’ya olan katkılarını ifade ederek şu şekilde desteklemektedir: *“Orman çalışmamız oldu ... şeye bir yardım kampanyası oldu Tema vakfına, yapılan aktiviteleri temaya çevirdik.”* söylemiyle bir başka havayolu ise *“TEMA Vakfı ve Corendon arasında imzalanan protokolle Antalya ve Denizli’ye 100 bin fidan dikiliyor. Uzun soluklu bir anlaşmaya imza atan taraflar ilk iki yıl içinde bütün fidanların dikimini sağlayacaklar, sonrasında da TEMA Vakfı bu fidanların bakımını sürdürecektir.”* açıklamasıyla zenginleştirmektedir.

• *Ulaşım desteği sağlama alt kategorisine göre havayolu örgütlerinin temel faaliyetlerini oluşturan taşımacılık hizmetlerini, toplumun farklı kesimlerine karşılıksız olarak kullandırması söz konusudur. Kimi zaman yolcuya ücretsiz bilet sağlama kimi zamansa kargo taşımada ihtiyaç sahiplerine destek veren bu örgütler; okullara malzeme taşıma; amatör sporculara, öğrencilere, derneklere bilet desteği sağlama gibi uygulamalar gerçekleştirmiştir. K3, bu bulguyu şu şekilde örneklendirmektedir:*

“...dönemsel olarak bazı derneklere uçuş desteği sunacak şekilde ilerliyoruz... Türkiye Kızılay Derneği, Tohum Otizm Vakfı, Dariüşşafaka başta olmak üzere pek çok dernekle temas halindeyiz. Girişimcilik alanında da Endeavor Türkiye ile iş birliklerimiz oluyor. Genellikle bilet desteği şeklinde.”

K2 ise *“ Geçtiğimiz sene pardon bu senenin başında.. İstanbuldan bir okul kendi içinde bir yardım malzemeleri toplayıp Kayseri’deki bi okula bunları ulaştırmak için bizden destek istedi. Biz de ücretsiz olarak kargoları taşıdık.”* şeklinde, K5 ise *“özellikle öğrencilere çok fazla yapıyoruz. Eğitimle ilgili konularda onlara katılmak istedikleri konferanslar etkinlikler falan gibi konularda uçak bileti veriyoruz.”* şeklinde bu bulguyu destekler açıklamalarda bulunmaktadır.

Bunlara ek olarak bir havayolu da umreye gidecek ihtiyaç sahiplerine ya da özel günlerinde çiftlere ücretsiz uçuş fırsatı da sunduğu basın bültenlerinde şu şekilde duyurmuştur:

“Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği TÜRSAB’ın öncülüğünde bir Umre ziyareti organize edilerek, arzu eden ancak maddi imkanları yeterli olmayan Darülaceze sakinleri Atlasjet’in KK9412 İstanbul Sabiha Gökçen – Medine seferi ile kutsal topraklara seyahat etti. 36 kişilik grubun masraflarını TÜRSAB, Ekrem Turizm ve İkrâm Turizm karşılarken, Atlasjet de grubu uçuşunda ağırladı”

Çevreyle ilgili sorumluluklar kategorisi: Araştırma alanı içerisindeki havayolu örgütlerinin, çevreyi iyileştirerek sürdürülebilirliğe katkı sağlamaya yönelik gönüllü faaliyetlerinden oluşan bu kategori; mevcut kaynakların verimli kullanımı, çevre temizliği ve çevrenin ağaçlandırılması kodlarından oluşmaktadır. Çevre temizliğine vurgu yapan bir havayolu is basın bülteninde bu konuyu şöyle duyurmaktadır:

“Türkiye’nin en büyük turizm gruplarından Corendon Turizm Grubu çalışanları, bahar bayramını önce piknik yapıp eğlenerek ardından da Kurşunlu Şelalesi’ndeki ormanı temizleyerek kutladılar. Sezon öncesi tüm çalışanlarının moral ve enerji depolaması amacıyla Antalya’nın en güzel ormanlarından Kurşunlu Şelalesi’nde düzenlenen barbekü partisinde, çalışanlar önce eğlenceli yarışmalarda stres attı daha sonra ekip olarak gönüllü orman temizliği yaptılar.”

Başka bir havayolundan K5 ise benzer şekilde *“Mesela piknikler yapıyoruz, orada işte orman da yapıyoruz ve ormanı temizliyoruz.”* şeklinde söylemlerde bulunmaktadır.

Birçok havayolunun destek verdiği tespit edildiği bir diğer bulgu da ağaçlandırma çalışmalarıdır. Fidan dikerek ormanların oluşturulmasına yönelik sorumluluklar gerçekleştiren havayolu örgütleri bu durumu sürdürülebilirlik raporlarında duyurmuşlardır. Örneğin THY *“Orman Müdürlüğü ile yaptığımız protokol çerçevesinde, fidan dikimi gerçekleştiriyoruz. Bu kapsamda 1 milyon fidan diktik.”* açıklaması, başka bir havayolunun,

“Turizm ve havacılığın sürdürülebilir olması için çevrenin korunması ve kaynakların bilinçli kullanılmasının gerekliliğine inanan Corendon Airlines, çevre politikasının bir uzantısı olarak Tema Vakfı işbirliği ile Corendon ile tatil yapan misafirleri adına fidanlar dikeyor ve Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde hatıra ormanları kurduğu bir de sosyal sorumluluk projesi yürütüyor.”

paylaşımı bu bulguyu destekleyen ikincil veriler olarak ortaya çıkmışken, birincil kaynaklardan biri olan K5 ise *“Antalya ve Denizli de yaklaşık 400.000 fidan diktik. Bu yolcularımızdan yani yolcularımızdan birer Euro gibi tam hatırlamıyorum şu anda bir para, isteğe bağlı olarak, alınarak bizim de katkılarımızla iki tane orman oluşturuldu.”* şeklinde paralel açıklamalarda bulunmuştur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu örgütlerinin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini ortaya koymak amaçlanmış ve bu amaca cevap verebilmek adına nitel araştırma deseninden faydalanılmıştır. Araştırma amacına uygun şekilde seçilen katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen birincil veriler ve ilgili havayolu örgütlerinin internet sitelerindeki basın bültenleri,

sürdürülebilirlik raporları vb. dokümanlardan elde edilen ikincil veriler, NVivo12 aracılığıyla ve tümevarımsal yöntemle birlikte analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda öncelikle kodlara ve bu kodlardan 4 ana tema, 12 kategori ve 11 alt kategoriye ulaşılmıştır (Tablo 4.1).

Tablo 4.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına Yönelik Tema, Kategori ve Alt Kategoriler

Temalar	Kategoriler	Alt Kategoriler
Ekonomik	1. Hissedarlar ve yatırımcılarla ilgili sorumluluklar 2. Çevreyle ilgili sorumluluklar 3. Yöneticiler ve çalışanlarla ilgili sorumluluklar	-----
Yasal	1. Rakiplerle ilgili sorumluluklar 2. Çevreyle ilgili sorumluluklar 3. Müşterilerle ilgili sorumluluklar 4. Devletle ilgili sorumluluklar	-----
Etik	1. Yöneticiler ve çalışanlarla ilgili sorumluluklar kategorisi 2. Sertifikasyon ve standartları sağlama kategorisi	2.1. İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi (OHSAS) 18001 2.2. Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) sertifikaları 2.3. IATA Operasyonel Emniyet Denetimi (IOSA) sertifikası 2.4. GRI G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzu
Gönüllülük	1. Yöneticiler ve çalışanlarla ilgili sorumluluklar 2. Toplumla ilgili sorumluluklar 3. Çevreyle ilgili sorumluluklar kategorisi	2.1. Sağlığa destek verme 2.2. Çocuklara destek verme 2.3. Dini ve millî bayramları anma ve kutlama 2.4. Eğitim ve öğretime destek verme 2.5. İhtiyaç sahiplerine giyinme, beslenme ve barınma yardımlarında bulunma 2.6. Sivil toplum kuruluşlarına destek verme 2.7. Ulaşım desteği sağlama

Tablo 4.1'e göre, bu araştırmada ekonomik, yasal, etik ve gönüllülük olmak üzere 4 boyutta ana tema ortaya çıkmış ve Carroll'ın (1979: 499-500; 1991: 40-41) sosyal sorumluluk piramidiyle uyumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Ekonomik boyutta, katılımcı örgütlerin hissedar ve yatırımcılarına yönelik; kar etme, yüksek doluluk oranıyla uçuş, hisse değerini artırma gibi sorumluluklarını yerine getirdiği tespit edilmiştir. Çevreye yönelik, hem çevreyi iyileştirme hem de kaynakları

verimli kullanarak örgütün ekonomisine katkı sağlamaya yönelik sorumluluklar ortaya çıkmıştır. Son olarak bu temada, örgütte istihdam sağlayarak çalışanlara ve onların ailelerine ekonomik kazanç sağlamanın da temel ekonomik sorumluluklardan biri olarak görüldüğü tespit edilmiştir.

Yasal boyutta, rakipleri ilgilendiren sorumluluklar olarak Rekabet Kanunu'na uygun davranma; çevreyle ilgili sorumluluklar olarak devletin ve havacılık otoritelerinin çevreyle ilgili mevzuatlarına ve müşterilerle ilgili yönetmelik, talimat ve genelgelere uygun biçimde hareket etme gibi davranışların sergilendiği tespit edilmiştir. Bunların yanında, doğrudan bir paydaş olarak devletin beklentilerine uygun biçimde davranma da başka bir kategoridir. Buna göre, Türk Ticaret Kanununa, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) mevzuatına, Kamuyu Aydınlatma Platformuna (KAP), Bağımsız Denetim Standartlarına (BDS'lere), Borsa İstanbul (BIST) düzenlemelerine uygun hareket etme ve vergi verme gibi sorumluluklar tespit edilmiştir.

Etik boyutta, yöneticiler ve çalışanlarla ilgili etik kurallar uygulandığı ve buna yönelik el kitapları oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu temada ortaya çıkan sertifikasyon ve standartları sağlama kategorisi ise tüm paydaş gruplarını ilgilendirmekte, iyi ve faydalı olarak görülen ve uzmanların tavsiye ettiği uygulamalara yönelmekle ilgilidir. Bunlar, OHSAS 180001 sertifikası, ISO standartları, IOSA sertifikası ve GRI sürdürülebilirlik raporlamasının yapılması gibi faaliyetlerdir.

Son olarak gönüllülük boyutunda, üç ana kategoride faaliyetleri barındırmaktadır. Yöneticiler ve çalışanlarla ilgili, onlara sosyal haklar sağlama, çalışanları eğlendirecek faaliyetler gerçekleştirme, kadın istihdamına önem verme gibi davranışlar tespit edilmiştir. Toplumla ilgili olarak; sağlığa destek verme, çocuklara destek verme, dini ve milli bayramları kutlama, eğitim ve öğretime destek verme, ihtiyaç sahiplerine giyinme-beslenme-barınma yardımlarında bulunma, sivil toplum kuruluşlarına destek verme ve son olarak ulaşım desteği sağlama gibi faaliyetleri barındırmaktadır.

Bu araştırma, havayolu örgütlerinin kimler için ne tür kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini ortaya koymasından önem arz etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, toplumu, çevreyi, müşterileri ve yasal düzenlemeleri hedef alan faaliyetler çoğunluktadır. Elde edilen sonuçlar, kurumsal sosyal sorumluluk boyutlarının ele alındığı diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir (Anholon vd., 2016; Kemp ve Vinke, 2012; Ilkhanzadeh ve Karatepe, 2017; Hopkins, 2004; Hsu ve Tsai, 2017)

Bu araştırma ile sektörel anlamda, havayolu örgütlerinin ve diğer havacılık örgütlerinin dikkatlerini kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine çekerek, daha fazla sorumluluklar üstlenmelerine aracılık etmek amaçlanmaktadır. Benzer şekilde, havacılık sektörü içerisinde bu konunun öneminin vurgulanması ve neler yapıldığının ortaya konması adına diğer havacılık örgütleri üzerinde de benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

4. KAYNAKÇA

- Akmeşe, K. (2015). *Kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması: Türk bankacılık sektöründe bir araştırma*. T.C. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi
- Aktan, C. C., ve Börü, D. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. *Kurumsal sosyal sorumluluk: işletmeler ve sosyal sorumluluk*, 11-36.
- Anholon, R., Quelhas, O. L. G., Leal Filho, W., De Souza Pinto, J., ve Feher, A. (2016). Assessing corporate social responsibility concepts used by a brazilian manufacturer of airplanes: a case study at embraer. *Journal Of Cleaner Production*, 135, 740-749.
- Ary, D.; Jacobs, L. C.; Sorensen, C.; Razavieh, A. (2010). *Introduction to research education* (8 B.). Usa: Wadsworth Cengage Learning
- Başer, U. (2015). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı Üzerine Bir Araştırma*. Yaşar Üniversitesi
- Becan, C. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının paydaş teorisi ve iletişim yaklaşımı açısından değerlendirilmesi: Bankaların basın bültenlerine yönelik bir içerik analizi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(1), 16-35.
- Berg, B. (2001). *Qualitative research methods for the social science* (4. Baskı). Usa: A Pearson Education Company.
- Bowen, H. R. (1953). *Social responsibilities of the businessman*. New York: Harper And Row
- Bozdemir, M. (2015) *Kurumsal sosyal sorumluluk, hizmet kalitesi, kurum imajı ve satın alma niyeti arasındaki ilişki: perakendeci işletmeler üzerine bir uygulama*. Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- Buchanan, D. A. ve Bryman, A. (2009). Interviews in organizational research. *Organizational Research Methods*. (Ed: C, Cassel). Sage Publication. s. 500-516
- Carroll, A. B. (1999). "Corporate social responsibility: evolution of a definitional construct." *Business and Society*, 38 (3): 268-95.
- Carroll, Archie B. (1979); A Three-dimensional conceptual model of corporate performance; *Academy of Management Review*, Vol. 4, No.4; P: 497-505
- Carroll, Archie B. (1991); The Pyramid Of Corporate Social Responsibility: Toward The Moral Management Of Organizational Stakeholders, *Business Horizons*; Julyaugust; P: 39-48
- Chang, Y. H., ve Yeh, C. H. (2016). Managing Corporate Social Responsibility Strategies Of Airports: The Case Of Taiwan's Taoyuan International Airport Corporation. *Transportation Research Part A: Policy And Practice*, 92, 338-348
- Coles, T., Fenclova, E., ve Dinan, C. (2014). Corporate social responsibility reporting among European low-fares airlines: Challenges for the examination and development of sustainable mobilities. *Journal Of Sustainable Tourism*, 22(1), 69-88.
- Creswell, J. W. (2008). *Research Design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (3. Baskı.). Sage Publication

- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research* (4. Baskı.). Boston: Pearson.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev: S. B. Demir.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Çelik, İ. E., H. Dinçer ve R. Yılmaz (2012). İmkb'de işlem gören mevduat bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarının finansal sonuçları üzerine kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde bir inceleme, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 37-63]
- Ersöz, H. Y. (2007). *Türkiye'de kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının gelişiminde meslek ve sivil toplum kuruluşları*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Gürel, T. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumlulukta Yeni Yaklaşımlar Ve Tartışılan Konular. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(3), 111-122.
- Hays, D. ve Singh, A. (2012). *Qualitative inquiry in clinical and educational settings*. New York: The Guilford Press
- Hopkins, M. (2004). Corporate social responsibility: an issues paper. Working Paper No. 27.
- Hsu, H., ve Tsai, C. Y. (2017). The conceptual framework for ethics and corporate social responsibility in Taiwanese tourism industry. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22(12), 1274-1294.
- Ilkhanizadeh, S., ve Karatepe, O. M. (2017). An examination of the consequences of corporate social responsibility in the airline industry: Work engagement, career satisfaction, and voice behavior. *Journal of Air Transport Management*, 59, 8-17
- Işık, A. G. V. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluğun değiştirdiği çalışma kavramı ve yeni bir çalışma alanı olarak sosyal girişimler. *Sosyal Güvenlik Dergisi (Sgd)*, 3(1).
- İlic, D. K. (2010). İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir literatür taraması/a literature review for determining social responsibility levels of firms. *Ege Akademik Bakis*, 10(1), 303.-318
- Justice, D. W. (2002). Corporate social responsibility: Challenges and opportunities for trade unionists.
- Kaynar, B. (2011). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına Dayalı Sosyal Raporlamanın İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Kemp, L. J., ve Vinke, J. (2012). CSR reporting: a review of the Pakistani Aviation Industry. *South Asian Journal Of Global Business Research*, 1(2), 276-292.
- Koçoğlu, C. M. (2016). Kurumsal sosyal sorumluluk algısının tüketici temelli marka denkliği bileşenleri üzerindeki etkisi: tr81 düzey 2 bölgesindeki Ford kullanıcıları üzerine bir araştırma. T.C. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi
- Lee, S., Seo, K., ve Sharma, A. (2013). Corporate social responsibility and firm performance in the airline industry: the moderating role of oil prices. *Tourism Management*, 38, 20-30.
- Lee, S., ve Park, S. Y. (2010). Financial impacts of socially responsible activities on airline companies. *Journal of Hospitality ve Tourism Research*, 34(2), 185-203

- Lepoutre, J., Dentchev, N. A., ve Heene, A. (2007). Dealing with uncertainties when governing csr policies. *Journal Of Business Ethics*, 73(4), 391-408.
- Mermutlu, F. G. (2009). *Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulaması: Kardelen Projeleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Miles, M.; Huberman, A.; Saldana, J. (2014). *Qualitative Data Analysis* (3. Baskı). Usa: Sage Publicaiton
- Öztan, M. Ş. (2013). *Kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal yönetim arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma*. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi İşletme Anabilim Dalı İşletme (Mba) Programı
- Patton, M. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. California: Sage Publication.
- Phillips, E. D. (2006). Corporate social responsibility in aviation. *Journal Of Air Transportation*, 11(1), 65.
- Ruef, M., ve Scott, W. R. (1998). A multidimensional model of organizational legitimacy: Hospital survival in changing institutional environments. *Administrative science quarterly*, 877-904
- Scott, W. R. (1995). Intoduction: Institutional theory and organizations. *The Institutional Construction Of Organizations*. (Ed: S. Christensen Ve W. R. Scott). Thousand Oaks: Sage.
- Scott, W. R. (2003). Institutional Carriers: Reviewing modes of transporting ideas over time and space and considering their consequences. *Industrial And Corporate Change*, 12(4), 879-894
- Scott, W. R. (2008). Lords of the dance: Professionals as institutional agents. *Organization studies*, 29(2), 219-238.
- Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İzmir
- Sönmez, F., ve Bircan, K. (2004). İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu ve Çevre Sorunlarında Ekonomik Yaklaşımlar. *Yaklaşım Dergisi*, 17(133), 476-490.
- Sönmezoğlu, U. (2015). *Spor Kulüplerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kulüp ve Marka İmajına Etkisi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Bolu
- Stake, R. (2010). *Qualitative Research: Studiyng How Things Work*. New York: The Guilford Press
- Theaker, A. (2004). Halkla İlişkilerin El Kitabı. *Çev: Murat Yaz., Mediacat Kitapları, İstanbul*.
- Vogel, D. (2007). *The market for virtue: the potential and limits of corporate social responsibility*. Brookings Institution Press.
- Wang, Q., Wu, C., ve Sun, Y. (2015). Evaluating corporate social responsibility of airlines using entropy weight and grey relation analysis. *Journal of Air Transport Management*, 42, 55-62.

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 217-233, 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 217-233, 2019

Çalışma Sermayesine İlişkin Finansal Oranların İşletme Karlılığına Etkisi: BİST İmalat Sektöründe Bir Uygulama *

Hande Seda AKYÜZ **©
Metin ATMACA ***

Özet

Bu çalışmanın amacı çalışma sermayesinin işletme karlılığına etkilerini finansal oranlar aracılığıyla ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Borsa İstanbul'da yer alan imalat sektöründeki 160 şirketin 2010 – 2018 yılları arası finansal oranları hesaplanmıştır. Çalışmada bağımsız değişkenler; cari oran, alacak devir hızı, alacakların tahsil süresi, stok devir hızı, stokta kalma süresi, nakde dönüşme süresi oranları dikkate alınmıştır. Bağımlı değişkenler ise satışların karlılığı, aktif karlılık ve öz kaynak karlılığıdır. Bu değişkenlerin birbirilerine olan etkilerinin tespit edilmesi amacıyla her bağımlı değişken için model kurulmuş olup çalışmada panel veri analizi, eş bütünleşme analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, birinci model için, bağımsız değişkenlerin satışların karlılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilerek, stokta kalma süresi negatif bir etkiye sahipken, diğer bağımsız değişkenler pozitif bir etkiye sahiptir. İkinci modele bakıldığında bağımsız değişkenlerin aktif karlılık üzerinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş, alacak tahsil süresinin ve stokta kalma süresinin aktif karlılığı üzerinde negatif bir etkiye sahipken diğer değişkenler pozitif bir etkiye sahiptir. Üçüncü modelde ise bu 6 değişkenin öz kaynak karlılığı üzerinde eş bütünleşme sonucuna göre uzun dönemli bir ilişki vardır. Fakat model bir bütün olarak anlamlı çıkmadığı için değerlendirilmemekte ve yorumlama yapılamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal oranlar, çalışma sermayesi, karlılık

Effects of Working Capital Related Financial Ratios on Business Profitability: An Application in Borsa İstanbul's Listed Manufacturing Industry Companies

Abstract

The purpose of this study was to examine how much working capital affects profitability via

* Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sunulan "Çalışma Sermayesine İlişkin Finansal Oranların İşletme Karlılığına Etkisi: BİST İmalat Sektöründe Bir Uygulama" adlı yüksek lisans tezinden derlenerek hazırlanmıştır.

© Sorumlu yazar

* Yüksel Lisans öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sedakyz.8@gmail.com

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İşletme Bölümü, matmaca20@gmail.com

financial ratios. Accordingly, the financial ratios of 160 companies in the manufacturing sector in Borsa İstanbul between 2010 and 2018 were calculated. In this study, account receivable turnover, account receivable period, inventory turnover, inventory period, cash conversion cycle were defined as independent variables. Profitability of sales, return on assets and return on equity were defined as dependent variables. In order to determine the effects of these variables on one another, a model has been established for each dependent variable and Panel Data Analysis, co-integration analysis and regression analysis have been used in the study.

As a result of the analysis, in the first model, it has been identified a significant relation between the independent variables and the profitability of sales. While the inventory period has negative effects, other variables have a positive effect on profitability, In the second model, it has been identified a significant relation between independent variables and the asset profitability. While account receivable period and inventory period have a negative effect, the other variables have a positive effect on the return on assets. In the third model, there is a long-term relation between these 6 variables and the equity profitability according to the findings obtained from the cohesion. However, the model cannot be evaluated and interpreted because it hasn't been constituted a meaningful as a whole.

Keywords: Financial ratios, working capital, profitability

GİRİŞ

Literatürde çalışma sermayesi, işletme sermayesi ve döner sermaye olarak da ifade edilmektedir. Çalışma sermayesi işletme faaliyetlerini devam ettirilmesi için kullanılan ve kısa sürede paraya çevrilme özelliğine sahip varlıklar olarak tanımlanmaktadır (Çakır ve Küçükkaplan: 2012, 70). Çalışma sermayesi bir strateji olarak işletmenin faaliyetlerini sağlıklı biçimde sürdürebilmede ve işletmenin günlük faaliyetlerinde ihtiyacı olan likidite seviyesini belirlemede etkilidir. Çalışma sermayesi yönetimi karlılık ve likiditeyi doğrudan etkilemesi sebebiyle işletmelerin başarısında önemli rol oynamaktadır (Akoto vd.: 2013, 373). Çalışma sermayesi yönetimi işletmelerin dönen varlık ve kısa vadeli borçlarının düzgün biçimde çalışmasına odaklanırken, çalışma sermayesine yapılan yatırımlar hem işletme hissedarlarının değerine hem de işletme karlılığına doğrudan etki yapmaktadır (Sharma ve Kumar: 2011, 159). Buna göre işletmelerin aşırı stok politikası ile esnek bir alacak politikası izlemesi çalışma sermayesi ihtiyacını arttırırken satışların azaldığı bir ortamda bu durum işletmenin karlılık seviyesinin düşmesine sebep olabilir (Aygün: 2012, 215).

Bu çalışmada, çalışma sermayesi ile ilgili literatür incelemesi verildikten sonra çalışmaya ilişkin istatistikî bulgular değerlendirilmiş ve sonuçlar ortaya konmuştur.

Literatür Araştırması

Çalışma sermayesi ve karlılık ilişkisi konusunda yapılan ulusal ve uluslararası bazı çalışmalar aşağıda özetlenmiştir;

Topak (2018), BİST Ticaret Endeksi'ndeki 12 şirketin 2004-2017'ye ait finansal verilerle işletme sermayesi yönetiminin karlılığa etkisini araştırmıştır. Panel veri analizi

kullanılmıştır. Sonucunda NDS, OTS (ortalama tahsil süresi) ve OSS'nin (ortalama satış süresi) toplam varlıkların karlılık oranı üzerinde olumsuz ve anlamlı, TBOÖS'nin (ticari borçların ortalama ödenme süresi) anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Karlılık üzerinde ise TBOÖS'nin (ticari borçların ortalama ödenme süresi) işletme karlılığı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Helhel ve Karasakal (2017), BİST'teki konaklama şirketlerinin işletme sermayesi yönetiminin karlılığa olan performansını incelemeyi amaçlamıştır. 2005-2015'e ait veriler için panel veri analizi kullanılmıştır. Bulgular, alacak devir hızı ve aktif devir hızı ile aktif karlılık arasında olumlu, toplam yükümlülükler ile net çalışma sermayesi arasında ise olumsuz bir ilişki olduğu sonucu çıkarılmıştır. Net işletme sermayesi ve toplam yükümlülükler öz kaynak karlılığını olumsuz etkilemektedir.

Doğan ve Topal (2016), BİST'te faaliyet gösteren imalat sektöründeki 136 firmanın 2002-2012'ye ait finansal verileri incelenerek firma karlılığını etkileyen unsurların bulunması amaçlanmıştır. Panel veri analizi kullanılmıştır. Sonucunda, firma karlılığı ve öz kaynak karlılığı ile toplam varlıklar içerisinde pozitif yönde, borçlanma oranı ile de negatif bir etkileşim bulunmaktadır. İşletmenin yaşı, firma karlılığı ve cari oran arasında ise anlamsız bir ilişki vardır.

Atmaca (2016), BİST'teki 24 adet kimya, plastik ve kauçuk firmalarının 2009-2015 verileri incelenerek çalışma sermayesi bileşenlerinin işletme karlılığına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada panel veri analizi ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Sonucunda, öz sermaye karlılığı ile stokta kalma süresi, borç ödeme süresi ve alacak tahsil süresi arasında olumsuz, cari oran, varlık karlılığı ve nakde dönüşüm süresi arasında ise olumlu bir ilişki söz konusudur. Varlık karlılığı ile nakde dönüşüm süresi, cari oran ve nakde dönüşüm süresi arasında olumlu, alacak tahsil süresi ve borç ödeme süresi arasında ise olumsuz bir ilişki vardır. Öz kaynak karlılığı ve varlık karlılığı arasında güçlü yönde olumlu bir ilişki söz konusudur. Alacak tahsil süresi, stokta kalma süresi, nakde dönüşme süresi, cari oran ve borç ödeme süresi arasında ise anlamlı olmayan bir ilişki vardır.

Sağlam ve Karaca (2015), Çalışma Sermayesi Unsurlarının Firma Karlılığına Etkisini BİST'e yer alan 2000-2012 arasındaki 17 tekstil işletmesi ele alınarak panel veri analizinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada likidite oranları, mali yapı oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları ve piyasa temelli oranlar kullanılmıştır. Sonucunda kısa vadeli yabancı kaynakların ve toplam yükümlülüklerin firmanın karlılığını olumsuz etkilediği, cari oranın karlılıklar üzerinde bir etkisinin bulunmadığı gözükmektedir. Alacak devir hızı, işletme sermayesi devir hızı, net işletme sermayesi, stok devir hızı, aktif devir hızı, nakit oranı ve aktif devir hızı ise firma karlılığını pozitif etki ettiği belirlenmiştir. Tekstil firmalarının; karlılık oranlarında bulunan aktif karlılığın değişkenlerin tamamını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Erdaş (2015). Türkiye'deki turizm sektöründe yer alan firmaların çalışma sermayesi yönetiminin işletme karlılığı üstündeki makroekonomik unsurların etkisini belirlemeyi

amaçlamıştır. 2008-2014'e ait finansal veriler kullanılmıştır. Sonucunda TBDH, kişi başı GSYİH, cari oran, NDS, ADH, döviz kuru, enflasyon oranı, faiz oranları hariç kullanılan başka değişkenlerin katsayıları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. NDS ile net kar marjıyla arasında olumsuz bir ilişki, döviz kuru (dolar) ile net kar marjı ile olumsuz, TBDH, işletmenin büyüklüğü ile net kar marjı ile olumlu, döviz kuru (avro) net kar marjı ile olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karabay (2013), yaptığı bu çalışmayla Türkiye'de yer alan konfeksiyon sektöründe yer alan işletmelerin çalışma sermayesi yönetimini analiz etmeyi hedeflemiştir. 1996-2011'e ait veriler regresyon ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular ise ATS ve NDS kısaltılarak, karlılık ve likidite arasında devamlılık kurularak varlıklarını sürdürüp, karlılığı arttıracığı sonucuna varılmıştır.

Kök, Coşkun ve İspir (2013), İmalat sektöründe yer alan 7 sanayi şirketinin 1990-2009 verilerine bakarak başka araştırmalarda işletme sermayesinde kullanılan politikaların her sektöre göre değiştiği ve zamanla dalgalanmalar gösterdiği sonucuna varıldığı ve bunun da Türkiye için uzun dönemdeki durumunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Analiz için panel KPSS testi kullanılmıştır. Sonuçlar ise NDS'nin durağan bir seyir izlediği, metal sektörü dışında kalan sektörlerde de aynı sonuç elde edilmiştir.

Çakır ve Küçükkaplan (2012), üretim işletmelerinin 2000-2009'a ait verilerini inceleyerek çalışma sermayesi faktörlerinin işletme değeri ve işletme karlılığına etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Panel veri analizi yapılmıştır. Sonucunda ise çalışma sermayesinin finansal kaldıraç oranı, cari oranın aktif karlılıkla olumsuz bir ilişki, SDH, ADH ve asit-test oranının firma karlılığına anlamlı ve olumlu bir etki, piyasa değeri ile öz kaynak karlılığı ile anlamsız bir etki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sermayesi faktörü olan kısa vadeli yabancı kaynakların toplam yükümlülükler içindeki payının aktif karlılığı anlamlı ve olumsuz bir etki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Aygün, (2012), Çalışmanın amacı, imalat sektöründe işlem gören işletmelerde çalışma sermayesi yönetiminin firma performansı üstündeki etkisini araştırmaktır. Çalışmada İmkb'de hisse senetleri işlem gören imalat sektöründeki 107 işletmenin 2000-2009'a ait bağımlı değişken ROA ile bağımsız değişkenleri AOTS, STS ve BOS arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Sonucunda bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında ters yönde olumsuz ilişki bulunmuştur.

Büyükşalvarcı ve Abdioğlu (2010), imalat sektöründeki firmaların 2005- 2009'daki verileri analiz edilerek krizin olduğu dönem ve öncesinde şirketlerde çalışma sermayesi gereksiniminin ne kadar olduğunu ve yıllar bazında değişime uğrayıp uğramadıklarını belirlemeyi amaçlamıştır. Sonucunda, işletme sermayesi ihtiyacını etkileyen değişkenler krizin olduğu dönem ile kriz döneminin öncesinde borçlanma oranı ile işletme sermayesi ihtiyacı arasında negatif bir ilişki vardır. Duran varlık değişkeniyle işletme sermayesi ihtiyacının kriz dönemi ve öncesi, borçlanma oranı olumsuz yönde etkilenmiştir. İşletme sermayesi ihtiyacını azaltmaktadır. AKO (aktif karlılık oranı) krizin önceki döneminde

işletme sermayesi gereksinimini etkilemezken, krizden sonraki dönemde ise olumsuz etkilemektedir. Tobin q ile SDH (stok devir hızı) krizin olduğu dönem öncesi işletme sermayesi ihtiyacı üstünde etki etmezken krizin olduğu dönemde işletme sermayesi ihtiyacını düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. ADH (alacak devir hızı) ise bu sonucun tersi durum göstermektedir.

Öz ve Güngör (2007), işletme çalışma yönetiminin işletme karlılığına etkisini tespit etmek için imalat sektöründeki 68 firmanın 1992-2005'e ait mali verilerini incelemiştir. Sonucunda işletme sermayesi yöntemini gösteren ticari borç devir hızı, alacak devir hızı, stok devir hızı ve net ticaret süresinin net satış karlılığı ile olumsuz, işletme sermayesi yönetiminin etkililiğini tartan net ticaret süresi ile karlılık arasında olumsuz bir etkileşim bulunduğu, stokta kalma süresinin azalması firma karlılığını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Mali borçlar ile firma karlılığı arasında negatif ilişkinin olması faiz ifası nedeniyle borçların karlılığı azalttığı sonucuna varılmıştır. Mali duran varlıkların/aktif oranı ile satışlardaki büyüme oranının karlılığa olumlu bir yönde etkisi vardır.

Arslan (2003), KOBİ'lerin firmalardaki işletme sermayeleri ve finansal yönetim uygulamalarının ne olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Ankara'daki 111 firma üzerine çalışma yapılmıştır. Elde edilen bulgular, KOBİ'lerin mevduat projeleri incelenirken geri ödeme süresi kullanılmakta, mevduatların finansmanında banka kredileri öz sermayeyi geçmekte, işletme sermayesi yönetiminde ödenemeyen borçlar ve nakit bütçesinde faydalanmanın az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sharma ve Kumar (2016), Çalışmada, çalışma sermayesinin Hintli işletmelerin karlılıkları üstündeki etkisini bulmayı amaçlamıştır. 2000-2008 arası Bombay Stock (BSE) 'de yer alan 263 finansal olmayan BSE 500 şirketinden finansal veriler toplanmıştır. Veriler OLS çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Bulgulara göre, Hindistan'da işletme sermayesi yönetimiyle işletme kârlılığı arasında olumlu bir bağıntı olduğu sonucuna varılmıştır. İşletmenin karlılığı ile negatif yöndeki bağıntı alacakların ve nakit dönüşüm sürelerinin hesaplanacağı gün sayısı işletme kârlılığıyla pozitif yönde bir ilişki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sabo, Jibril, K/Wambai, Ibrahim ve Ahmad (2015), bu çalışma ile Nijerya Menkul Kıymetler Borsası'nda yer alan 7 işletmenin çalışma sermayesi yönetiminin 2008-2012'deki işletme karlılığını incelemeyi amaçlamıştır. İşletme verileri Nijerya Menkul Kıymetler Borsası Bilgi Kitabı'ndan alınmıştır. Çalışmada veriler, STATA 11 kullanılarak tanımlayıcı istatistikler ve GLS regresyon analizi ile çözümlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, cari oran, tahsil süresi ile işletmenin büyüklüğü arasında ve stok ciro dönemi, ortalama ödeme süresi ve karlılık arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Agha ve Mphil (2014), Çalışma sermayesi yönetiminin işletme karlılığı üstündeki etkisinin bulunması amaçlamıştır. 1996-2011 yıllarında Karaiçi borsasında kayıtlı Glaxo Smith Kline ilaç işletmelerinin finansal verileri kullanılmıştır. Bulgulara göre çalışma sermayesi yönetiminin işletme karlılığı üstünde önemli bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Yöneticiler alacak oranı, stok devir hızını, ADH azaltılarak işletme karlılığını, fakat cari oranın firma karlılığı üzerindeki azalmanın ve artmanın çok önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bunun sonucunda işletme sermayesi yönetimi sayesinde işletme karlılığını arttıracığını göstermektedir.

Arshad ve Gondal (2013), İşletme sermayesi yönetimi ile Pakistan'daki çimento sektöründe bulunan işletmelerin firma karlılıkları arasındaki ilişkiler 2004-2010'a ait nicel araştırma verileri ile toplanarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Karahci Borsası'ndaki 21 tane çimento şirketindeki oranları ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, işletme sermayesi yönetimi ile firmaların karlılığı konusunda negatif anlamlı bir ilişki olduğunu sonucuna varılmıştır.

Napompech (2012), bu çalışma ile Tayland Menkul Kıymetler Borsası'nda bulunan 255 şirketin 2007-2009'e ait verileriyle çalışma sermayesi yönetiminin firma karlılığı üstündeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada regresyon analizi ve panel veri analizi yapılmıştır. Bulgulara göre, stokta kalma süresi, alacakların tahsil süresi ve brüt faaliyet karı arasında olumsuz bir ilişki olduğu ve sanayi özelliklerinin brüt firma karı üstünde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Ani, Okwa ve Ugwunta (2012), işletme sermayesinin yönetimi ile imalat işletmelerinin işletme karlılığı üstündeki etkisini incelemeyi ve nakde dönüşüm süresi ölçülen çalışma sermayesi yönetimi nakde dönüşüm süresi bileşenlerinin bira üretim işletmelerinin karlılığı nasıl etkilediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bulgulara göre satış büyümesi, nakde dönüşüm süresi ve ticari borç tahsilat süresi ve çalışma sermayesi yönetiminin bira fabrikası şirketlerinin karlılığı üstünde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Bellouma (2011), çalışma ile 2001-2008 yıllarında Tunus'ta faaliyette bulunan 386 adet ihracat Kobilerinin firma karlılığı üstünde çalışma sermayesi yönetiminin etkilerini kanıtlamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak çalışma sermayesi bileşenlerinden olan kurumsal farklılıklar ve karlılıklar arasında olumsuz bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. Ampirik Bir Çalışma

Çalışmanın bu bölümünde; araştırmanın kapsamı, amacı ve araştırmanın yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra araştırmadan elde edilen bulgular sunulmuş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamı, Borsa İstanbul İmalat sektöründe faaliyet gösteren 180 adet şirketin içerisinden 160 tanesinin verilerine ulaşılarak, finansal tablolarından yararlanmak suretiyle 2010 – 2018 yılları arası 18 finansal oran hesaplanmıştır. Bu hesaplanan oranların 9 tanesi çalışma sermayesine etki ettiğiinden 6 bağımsız 3 bağımlı değişken kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, Borsa İstanbul İmalat sektöründe yer alan 180 şirketin, çalışma sermayesine ilişkin bağımsız değişken olarak ele alınan, cari oran, alacak devir hızı, alacak tahsil süresi, stok devir hızı, stokta kalma süresi, nakde dönüşme süresi ve karlılığa ilişkin; bağımlı değişken olarak ele alınan satışların karlılığı, öz kaynak karlılığı ve aktif karlılık oranları hesaplanarak bu finansal oranların işletme karlılığına etkisini tespit etmek amacıyla güvenilir bir model oluşturmaktır.

Yapılan çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Panel veri yöntemine göre zaman serileri ile yatay kesit serileri bir araya getirilerek daha kapsamlı bir inceleme yapılmaktadır. Oluşturulan modellere göre satışların karlılığı, aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığı bağımlı değişken diğer geriye kalan değişkenler bağımsız değişken konumundadır.

Çalışmada yöntem olarak önce yatay kesit bağımlılığı sonra da birim kök testi süreci değerlendirilmiştir. Oluşturulan modellere yönelik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki için eşbütünlük analizi yapılmış ve son olarak panel regresyon yöntemiyle katsayılar değerlendirilmiştir. Araştırmada Gauss ve Eviews programlarından yararlanılmıştır.

3.3. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Bu çalışmada Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren şirketlerin çalışma sermayesine ilişkin finansal oranların işletme karlılığı üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle aşağıda yer alan modeller oluşturularak analiz edilmiştir.

$$\text{Model 1: } SKAR_{it} = \beta_0 + \beta_1 CO_{it} + \beta_2 ADH_{it} + \beta_3 SDH_{it} + \beta_4 ATS_{it} + \beta_5 NDS_{it} + \beta_6 SKS_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 2: } AKAR_{it} = \beta_0 + \beta_1 CO_{it} + \beta_2 ADH_{it} + \beta_3 SDH_{it} + \beta_4 ATS_{it} + \beta_5 NDS_{it} + \beta_6 SKS_{it} + u_{it}$$

$$\text{Model 3: } OKAR_{it} = \beta_0 + \beta_1 CO_{it} + \beta_2 ADH_{it} + \beta_3 SDH_{it} + \beta_4 ATS_{it} + \beta_5 NDS_{it} + \beta_6 SKS_{it} + u_{it}$$

Tablo 3.1. Verilere İlişkin Değişkenler

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler
CO: Cari Oran	SKAR: Satışların Karlılığı
ADH: Alacak Devir Hızı	AKAR: Aktif Karlılık
SDH: Stok Devir Hızı	Okar: Öz kaynak Karlılığı
ATS: Alacak Tahsil Süresi	
NDS: Nakde Dönüşüm Süresi	
SKS: Stokta Kalma Süresi	

3.4. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait Tablo 3.2'de tanımlayıcı istatistiklere yönelik

değerler gösterilmektedir. Toplam dokuz değişken için ortalama, medyan, maksimum, minimum ve gözlem sayıları verilmiştir.

Tablo 3.2. Verilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler- İstatistikler	İS-	SKAR	AKAR	OKAR	CO	ADH	SDH	ATS	NDS	SKS
Ortalama	-0.17	0.03	-0.04	2.13	6.23	7.82	102	123	111	
Medyan	0.04	0.03	0.06	1.54	4.36	4.57	83.5	95.8	79.1	
Maksimum	3.21	6.80	1.94	43.8	116	460	2607	2787	4055	
Minimum	-107	-3.32	-48.5	0.04	0.00	-3.92	0.00	-1339	0.00	
Gözlem sayısı	1280	1280	1280	1280	1280	1280	1280	1280	1280	1280

Çalışmada kullanılan verilere ait tanımlayıcı istatistikler yukarıda görüldüğü üzere her bir seri için verilmiştir. Örneklemin boyutu açısından bakıldığında gözlem sayısı 1280'dir.

3.5. Uygulama Bulguları

Panel veri analizinde hangi yöntemin uygulanacağına dair ilk olarak yatay kesit bağımlılığı araştırması yapılarak ulaşılan sonuçlara göre birim kök testinde ve diğer araştırma analizinde hangi testlerin kullanılacağına karar verilmiştir.

Tablo 3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı Sınaması Sonuçları (model 1)

İstatistikler	Test Değeri	Olasılık Değeri
CD LM ₁	49707.1	0.000
CD LM ₂	231.895	0.000
CD LM	-4.654	0.000
Düzeltilmiş CD Testi	343.074	0.000

Tablo 3.3'ten elde edilen sonuçlara göre model 1 için temel hipotez (şirketler arasında etkileşim olmadığı) reddedilmiştir. Çünkü hesaplanan test istatistiklerine göre, olasılık değeri %1'den küçük çıktığı için alternatif hipotez kabul edilmiştir. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığı vardır bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumda durağanlık sınavına yönelik kullanılacak testlerin yatay kesit bağımlılığını dikkate alıyor olması gerektiğinden birinci nesil değil, ikinci nesil birim kök testleri kullanılacaktır. Başka bir ifadeyle söz konusu dönemler bazında ilgili değişkenler için yatay kesit bağımlılığı olduğundan durağanlık sınavı ikinci nesil birim kök testleriyle yapılması gerekmektedir.

Tablo 3.4. Yatay Kesit Bağımlılığı Sınaması Sonuçları (model 2)

İstatistikler	Test Değeri	Olasılık Değeri
CD LM ₁	50301.9	0.000
CD LM ₂	235.625	0.000
CD LM	-4.596	0.000
Düzeltilmiş CD Testi	434.670	0.000

Tablo 3.4'de yer alan model 2 için yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre de temel hipotez reddedilmiştir. Burada %1 anlamlılık düzeyine göre her dört istatistik için olasılık değerleri küçük çıktığından alternatif hipotez kabul edilmiştir. İkinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Tablo 3.5. Yatay Kesit Bağımlılığı Sınaması Sonuçları (model 3)

İstatistikler	Test Değeri	Olasılık Değeri
CD LM ₁	50718.6	0.000
CD LM ₂	238.237	0.000
CD LM	-4.779	0.000
Düzeltilmiş CD Testi	409.731	0.000

Tablo 3.5'de yer alan model 3 için de yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre temel hipotez reddedilmiştir. Hesaplanan dört istatistik değeri için de olasılık değerleri %1'den küçük çıktığı için alternatif hipotez kabul edilmiştir. Kısaca her 3 model için de yatay kesit bağımlılığı vardır bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Tablo 3.6. Durağanlık İçin CİPS Test Sonuçları

İstatistikler	SKAR	AKAR	OKAR	CO	ADH	SDH	ATS	NDS	SKS	Kritik değer
CİPS değeri*	-2.340	-3.406	-2.206	-3.206	-2.550	-2.825	-2.737	-2.545	-1.942	-2.33
Fark CİPS değeri	-7.745	-11.65	-11.68	-6.980	-4.983	-4.408	-13.40	-5.351	-7.745	-2.33

CİPS test sonuçlarına göre panelin geneli için OKAR ve SKS değişkenleri için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla bu iki serinin düzey değerlerinde durağan olmadığı görülmektedir. Fakat fark alma işlemi sonucunda OKAR ve SKS değişkenleri birinci farklarında durağanlaşmaktadır. Burada öz kaynak karlılığı ve stokta kalma

süreleri değişkenlerinin, CİPS hesaplanan değeri kritik değerden büyük çıktığı için, değişkenler birim kök içermektedir. Fark işlemi sayesinde bu sorun ortadan kalkmıştır. SKAR, AKAR, CO, ADH, SDH, ATS ve NDS değişkenlerinin ise düzey değerlerinde alternatif hipotez kabul edilmiştir. Bu değişkenlerin hepsinde CİPS değeri kritik değerden küçük çıkmıştır. Başka bir ifadeyle panelin geneli için bu değişkenlerin durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.7. Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonucu (Durbin-h)

İstatistik		İstatistik değeri	Olasılık değeri
Model 1	Westerlund durbin-h (g)	387.138	0.000
	Westerlund durbin-h (p)	23.328	0.000
Model 2	Westerlund durbin-h (g)	1732.3	0.000
	Westerlund durbin-h (p)	22.943	0.000
Model 3	Westerlund durbin-h (g)	2754.1	0.000
	Westerlund durbin-h (p)	27.909	0.000

Modellerde kullanılan değişkenler arasında elde edilen olasılık değerlerine göre bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Westerlund durbin-h test istatistiğine göre temel hipotez (uzun dönemli bir ilişki yoktur) reddedilmiştir. Dolayısıyla birimlere yönelik olarak değerlendirilen eşbütünleşmenin olduğu hipotez kabul edilmiştir. Model 1 için satışların karlılığı ile açıklayıcı değişken olarak kullanılan cari oran, alacak devir hızı, alacak tahsil süresi, stok devir hızı, stokta kalma süresi ve nakde dönüşme süresi arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Model 2 için aktif karlılık ile açıklayıcı değişken olarak kullanılan cari oran, alacak devir hızı, alacak tahsil süresi, stok devir hızı, stokta kalma süresi ve nakde dönüşme süresi arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Model 3 için öz kaynak karlılığı ile açıklayıcı değişken olarak kullanılan cari oran, alacak devir hızı, alacak tahsil süresi, stok devir hızı, stokta kalma süresi ve nakde dönüşme süresi arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.8. Sabit Etkiler Model Seçimi (model 1)

İstatistikler	Test değerleri	Olasılık değeri*
F Birim	4.804298	0.0000
F Zaman	1.157121	0.3248
F Birim/Zaman	4.643173	0.0000

* % 5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3.8.de % 5 anlamlılık düzeyine göre model 1 için tek yönlü sabit birim etkiler modeli geçerli olduğu belirlenmiştir. F zaman %1'den fazla çıktığı için hem birim etkiler hem zaman etkiler modeli kullanılamamaktadır. Satışların karlılığının bağımlı değişken

olduğu (model 1) için regresyon analiz seçiminde, çalışmada zaman boyutu kısa birim fazla olduğundan ve olasılık değerleri de dikkate alındığında regresyon analizi model seçiminde sabit birim etkiler modeli uygun görülmüştür.

Tablo 3.9. Sabit Etkiler Model Seçimi (model 2)

İstatistikler	Test değerleri	Olasılık değeri*
F Birim	5.154422	0.0000
F Zaman	0.950761	0.4662
F Birim/Zaman	5.000536	0.0000

* % 5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3.9'da % 5 anlamlılık düzeyine göre model 2 için tek yönlü sabit birim etkiler modeli geçerli olduğu belirlenmiştir. Aktif karlılığın bağımlı değişken olduğu (model 2) için regresyon analiz seçiminde hangi tür model kullanılacağına yönelik olasılık değerleri dikkate alındığında, sabit birim etkiler modeli uygun görülmüştür.

Tablo 3.10. Sabit Etkiler Model Seçimi (model 3)

İstatistikler	Test değerleri	Olasılık değeri*
F Birim	5.163652	0.0000
F Zaman	0.968965	0.4524
F Birim/Zaman	5.010293	0.0000

* % 5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3.10'da % 5 anlamlılık düzeyine göre model 3 için tek yönlü sabit birim etkiler modeli geçerli olduğu belirlenmiştir. Öz kaynak karlılığının bağımlı değişken olduğu (model 3) için regresyon analiz seçiminde hangi tür model kullanılacağına yönelik olasılık değerleri dikkate alındığında, sabit birim etkiler modeli uygun görülmüştür. Dolayısıyla tek yönlü sabit birim etkiler modeli seçilerek sonuçlar Tablo 10, 11 ve 12'de verilmiştir.

Tablo 3.11. Sabit Etkili Panel Regresyon Tahminin Sonuçları (model 1)

Değişkenler	Katsayılar	Olasılık değerleri
<i>(sabit)</i>	-2.7738	0.0000
CO	0.0332	0.6541
ADH	0.0447	0.0323
SDH	0.0322	0.0010
ATS	0.0144	0.0000
NDS	0.0043	0.0017

SKS	-0.0051	0.0000
R-kare = 0.42 Düzeltilmiş R-kare = 0.32		F-İstatistik = 4.2443 F-Olasılık = 0.0000

Tablo 3.11'de panel regresyon tahmin sonuçlarına göre R-kare değeri 0.42 çıkmıştır. Burada açıklayıcı değişken olarak kullanılan cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı, alacak tahsil süresi, nakde dönüşme süresi, stokta kalma süresi ve bağımlı değişken olarak kullanılan satışların karlılığı olan söz konusu modelde bu değişkenler tarafından %42 oranında açıklanmaktadır. F istatistiği sonucuna göre ise modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Denklemde cari oran değişkeni olasılık değerine göre istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Elde edilen sonuçlara göre cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı, alacakların tahsil süresi ve nakde dönüş süresi satışların karlılığı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Stokta kalma süresi ise uzun dönemde satışların karlılığı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Regresyon tahmin sonuçlarına göre cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı, alacakların tahsil süresi ve nakde dönüş süresi değişkenlerinde meydana gelen bir birimlik artış söz konusu katsayılar doğrultusunda uzun dönemde satışların karlılığını arttırmaktadır.

Tablo 3.12. Sabit Etkili Panel Regresyon Tahminin Sonuçları (model 2)

Değişkenler	Katsayılar	Olasılık değerleri
(sabit)	-3.1939	0.0000
CO	0.0442	0.0336
ADH	0.0164	0.0479
SDH	0.0023	0.4611
ATS	-0.0043	0.0039
NDS	0.0027	0.0027
SKS	-0.0019	0.0266
R-kare = 0.62 Düzeltilmiş R-kare = 0.51		F-İstatistik = 5.7212 F-Olasılık = 0.0000

Panel regresyon tahmin sonuçlarına göre model 2 için bakıldığında Tablo 3.12'de R-kare değeri 0.62 çıkmıştır. F istatistiği sonucuna göre de modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifade ile modelde kullanılan bağımlı değişken olan aktif karlılığı, diğer açıklayıcı değişkenler % 62 oranında açıklamaktadır. Ayrıca kullanılan açıklayıcı değişkenlerin regresyon analizinde bağımlı değişken üzerindeki etkisi anlamlı bulunduğundan F olasılık değeri %1'den küçük çıkmıştır. Denklemde stok devir hızı olasılık değerine göre istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Elde edilen sonuçlara göre cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı ve nakde dönüş süresi aktif karlılığı üzerinde pozitif bir etkiye sahip iken alacakların tahsil süresi ve stokta kalma süresi aktif karlılığı üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı ve nakde dönüş süresi değişkenlerinde meydana gelen bir birimlik artış söz konusu katsayılar doğrultusunda uzun dönemde aktif karlılığını arttırmaktadır. Alacakların tahsil süresi ve stokta kalma süresinin bir birim artması ise uzun dönemde aktif karlılığını düşürmektedir.

Tablo 3.13. Sabit Etkili Panel Regresyon Tahminin Sonuçları (model 3)

Değişkenler	Katsayılar	Olasılık değerleri
(<i>sabit</i>)	0.3315	0.1853
CO	0.0433	0.0922
ADH	0.0409	0.0185
SDH	-0.0021	0.6034
ATS	-0.0037	0.0576
NDS	-0.0026	0.0197
SKS	0.0024	0.0613
R-kare = 0.1957 Düzeltilmiş R-kare = -		F-İstatistik = 80.63 F-Olasılık = 0.9337

Model 3 de regresyon sonuçları değerlendirildiğinde, stok devir hızı, alacak tahsil süresi ve nakit dönüşüm sürelerindeki artış öz kaynak karlılığını azaltmaktadır. F istatistiği sonucuna göre model bir bütün olarak anlamlı olmadığı için katsayılar değerlendirmeye alınmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada Borsa İstanbul İmalat sektörünün içerisindeki 160 adet şirketin 2010 – 2018 yılları arası finansal oranları hesaplanmıştır. Bu oranlardan, cari oran, alacak devir hızı, alacak tahsil süresi, stok devir hızı, stokta kalma süresi ve nakde dönüşüm süresi bağımsız değişkenlerdir. Bağımlı değişkenler ise, satışların karlılığı, öz kaynak karlılığı ve aktif karlılıktır. Çalışma sermayesine ilişkin bu oranların karlılığa etkilerinin ölçülmesi için 3 model kurulmuştur.

- İlk model alacak devir hızı, stok devir hızı, cari oran, stokta kalma süresi alacak tahsil süresi ve nakde dönüşüm süresi bağımsız değişkenlerinin satış karlılığını ne derece

etkilediğinin tespit edilmesi için kurulmuştur.

- İkinci model bu bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı ne derece etkilediğinin tespiti için kurulmuştur.
- Üçüncü model ise bu bağımsız değişkenlerin öz kaynak karlılığı üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi için kurulmuştur.

Bu bağlamda ilk olarak, panel veri analizinin kapsamında yer alan verilere yönelik yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir. Buna bağlı olarak birim kökü analizi yapılmış ve durağanlık derece seviyeleri belirlenmiştir. Daha sonra eş bütünleşme testine geçilerek oranların uzun dönemli etki edip etmediği ölçülmüştür. Son olarak sabit etkili panel regresyon tahmini yapılmıştır.

Yatay kesit bağımlılığı testinin sonuçlarına bakıldığında, 3 model için de temel hipotez reddedilerek alternatif hipotez kabul edilmiştir. Yani bununla ikinci nesil birim kök testi yapılması gerektiği belirlenmiştir. 3 modelin de olasılık değeri %1'den küçük çıktığı için test anlamlı bulunmuştur. Buna bağlı olarak ikinci nesil birim kökü analizi yapılmış ve durağanlık dereceleri belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre öz kaynak karlılığı ve stokta kalma süresi hariç diğer değişkenler durağan çıkmıştır. Öz kaynak karlılığı ve stokta kalma süresi de fark alma işlemi sayesinde durağan hale getirilmiştir.

Daha sonra eş bütünleşme testine geçilerek oranların uzun dönemli etki edip etmediği ölçülmüştür. Yapılan analizlerin sonucunda Westerlund durbin-h test istatistiğinden elde edilen verilere göre baz alınan bu değişkenler arasında uzun süreli bir ilişki tespit edilmiştir. Sabit etkiler model seçiminde ise değişkenlerin birim ve zaman olarak ilişkileri tespit edilmiş olup ilk modelde yani satışların karlılığında zaman değeri %1'den fazla çıktığı için hem birim etkiler hem de zaman etkiler modeli oluşturulamamaktadır. İkinci ve üçüncü modelde de aynı şekilde sonuçlar bulunmuş olup tek yönlü sabit birim etkiler modeli geçerli olmuştur. Tek yönlü sabit birim seçildikten sonra sabit etkili panel regresyon tahmini sonuçları elde edilmiştir.

✓ Birinci model incelendiğinde, modelin bu analizde kullanılan veriler için uygun olduğu görülmüş olup, cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı, alacakların tahsil süresi, ve nakde dönüş süresinin satış karlılığı üzerinde olumlu bir etkisi varken, stokta kalma süresinin bu karlılık üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. Bunun sebebine bakacak olursak, işletmedeki ürünlerin stokta kalma süresi uzadığında, depolama maliyetini arttıracığından karlılığı da olumsuz etkileyecektir.

✓ İkinci modelin sonuçlarına bakıldığında, cari oran, alacak devir hızı, stok devir hızı ve nakde dönüşme süresi karlılığı pozitif yönde etkilerken, alacakların tahsil süresi ve stokta kalma süresinin negatif etkilediği görülmüştür. Bunun nedeni ise işletmelerin müşterilerinden olan alacaklarını uzun sürede tahsil etmesi, nakit sıkıntısına yol açabilir.

✓ Son olarak üçüncü modelin sonuçları incelendiğinde, istatistiki açıdan model anlamlı bulunmadığı için bu 6 bağımsız değişkenin öz kaynak karlılığı üzerinde etkisine yönelik yorumlama yapılamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Agha, Hina; Mphil, Mba. (2014). Impact Of Working Capital Management On Profitability, *European Scientific Journal Edition*, vol.10, No 1 pp 374-381.
- Akoto, Richard Kofi; Vitor, Dadson Awunyo; Angmor, Peter Lawer. (2013) Working Capital Management and Profitability: Evidence From Ghanaian Listed Manufacturing Firms, *Journal of Economics and International Finance*, Vol:5 pp. 373-379
- Ani, Wilson Uchenna; Okwo, Ifeoma Mary; Ugwunta, David Okelue.(2012) Effects Of Working Capital Management On Profitability: Evidence From The Topfive Beer Brewery Firms In The World. *Asian Economic and Financial Review*, 2,(8): ss: 966-982.
- Arshad, Zubair; Gondal, Muhammad Yasir. (2013). Impact Of Working Capital Management On Profitability A Case Of The Pakistan Cement Industry. *Interdisciplinary Journal Of Contemporary Research In Business Institute of Interdisciplinary Business*, Vol 5, No 2, ss: 384-390.
- Arslan, Özgür. (2003). Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi Ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları. *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, ss: 121-135.
- Atmaca, Metin. (2016). Finansal Oranlar Aracılığıyla Çalışma Sermayesi Bileşenlerinin Karlılığa Etkisi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Kimya, Plastik ve Kauçuk Şirketlerinde Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı: 28, ss: 633
- Aygün, Mehmet. (2012). Firma Performansı Üzerinde Çalışma Sermayesinin Etkisi: Türk İmalat Sektörü Üzeri Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış*, Cilt 12, sayı 2 ss. 215-223
- Bellouma, Meryem. (2011). The Impact of Working Capital Management on Profitability: The Case of Small and Medium-Sized Export Companies in Tunisia. *Management international / International Management / Gestión Internacional*, vol. 15, pp. 71-88.
- Büyükşalvarcı, Ahmet; Abdioğlu, Hasan. (2010). Kriz Öncesi Ve Kriz Dönemlerinde İşletmelerde Çalışma Sermayesi Gereksiniminin Belirleyicileri: İMKB İmalat Sanayi Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı:2, ss:47-71.
- Doğan, Mesut; Topal, Yusuf. (2016). Karlılığı Belirleyen Finansal Faktörler: BİST'te İşlem Gören İmalat Sanayi Firmaları Üzerine Bir Araştırma. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2016, 3(1), ss: 53-64.
- Erdaş, Mehmet Levent. (2015). Firma Karlılığı Üzerinde Çalışma Sermayesi Yönetiminin Ve Makroekonomik Faktörlerin Etkisi: Borsa İstanbul Endeksi Turizm Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 41, ss: 1220-1229.
- Helhel, Yeşim; Karasakal, Sezer. (2017). Konaklama İşletmelerinde Çalışma Sermayesi Yönetiminin Karlılık Performansına Etkisi: Borsa İstanbul'da (Bist) Bir Uygulama. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (3), ss: 20-30.
- Karabay, Gülseren. (2013). Working Capital Management In Turkish Clothing Industry Türk Konfeksiyon Sanayinde Çalışma Sermayesi Yönetimi. *Tekstil Ve Konfeksiyon* 23 (2), ss: 168-175.
- Keskin, Rıdvan; Gökalp, Füsün. (2016). Çalışma Sermaye Yönetiminin Firma Karlılığı Üzerine Etkisi: Panel Data Analysis. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (1), ss: 15-25.

- Kök, Dündar; Coşkun, Ender; İspir, M. Serdar. (2013). Çalışma Sermayesi Politikalarında Sektörel Farklılaşma ve Ortalamaya Dönme Eğilimi. *Business and Economics Research Journal*, Volume 4, Number 4, pp. 49-70.
- Meder Çakır, Hafize; Küçükkaplan, İlhan. (2012). İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Değeri ve Karlılığı Üzerindeki Etkisinin İMKB’de İşlem Gören Üretim Firmalarında 2000 – 2009 Dönemi İçin Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, ss: 69-86.
- Muhammad, Sabo; Jibril, Rabi’U Saminu; K/Wambai, Usman Sani; Ibrahim, Fatima Bello; Ahmad, Tjjani Habibu (2015). The Effect of Working Capital Management on Corporate Profitability: Evidence from Nigerian Food Product Firms. *Applied Finance and Accounting*, Vol. 1, No. 2, pp. 55-63.
- Napompech, Kulkanya. (2012). Effects of Working Capital Management on the Profitability of Thai Listed Firms. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol. 3, No. 3, pp. 227-232.
- Sağlam, Müge; Karaca, Süleyman Serdar. (2015). Çalışma Sermayesi Unsurlarının Firma Karlılığına Etkisi: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Bir Uygulama. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10/1, ss:100-120.
- Sharma, A.K; Kumar, Satish. (2016). Effect of Working Capital Management on Firm Profitability: Empirical Evidence from India. *Global Business Review*, 12 (1) pp. 159–173.
- Şahin, Osman. (2011). İMKB’ye Kayıtlı İmalat Şirketlerinde Çalışma Sermayesi Politikaları ve Firma Performansı İlişkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (2), ss: 123-141.
- Topak, Mehmet Sabri. (2018). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Karlılığa Etkisi: Bist Ticaret Endeksi Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm SMMM Dergisi*, ss: 71-93.

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 235-264 , 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 235-264, 2019

Türk Sigortacılık Sektörünün 2007-2018 Yıllarına Ait Performansının Oran Analizi Yöntemi ile Ölçülmesi ve Sektörün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi *

Deniz ÇAKMAK **

Feride HAYIRSEVER BAŞTÜRK ***©

Öz

Araştırmada, finansal aracılık görevini gören sigorta sektörünün performansının ölçülmesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlk olarak Türk Sigortacılık Sektörünün 2007-2018 yılları arasındaki performansı oran analizi yöntemi ile değerlendirilmiş, ikinci olarak Türkiye'de üretilen toplam primler ile GSYH arasındaki ilişki incelenmiştir. Sigorta şirketlerinde finansal analizin amacı, şirketlerin finansal yapısının dayanıklılığının saptanmasıdır. Sigorta şirketlerinin aktif kaliteleri ödeme gücünün yeterliliği açısından oldukça önemlidir. Sigorta şirketlerinin aktifleri bir yandan getiri sağlarken bir yandan da nakit ihtiyacını karşılayabilecek likidite yapısında olmalıdır. Hayat dışı branşlarda aktif kalitesi ve likidite oranları olması gereken seviyenin altında iken, hayat branşında ise yeterli düzeydedir. Hayat dışı branşta Muallak Hasar Karşılıkları hasar prim oranının artmasına sebep olmuştur. Bileşik oran, hayat dışı branşta hayat branşından daha yüksek olarak görülmektedir. Teknik karşılık oranlarında sektör genelinde büyük bir sorun gözükmesine de, hayat dışı branşta özellikle özsermaye/teknik karşılık oranının hayat branşına göre daha yüksek seyrettiği görülmektedir. Ayrıca toplam primler ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin söz konusu olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sigortacılık Sektörü, Performans Ölçümü, Oran Analizi, Ekonomik Büyüme

Measuring The Performance of Turkish Insurance Industry Between 2007-2018 With The Method of Ratio Analysis and The Effect of Turkish Insurance Industry on Economic Growth

Abstract

In this study, it is aimed that the performance of the insurance industry which acts as a financial

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, *Türk Sigortacılık Sektörünün Etkinlik Analizi ve Ekonomik Büyüme Etkisi* isimli Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, denizcakmak@hotmail.com

© Sorumlu yazar

*** Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, feride.basturk@bilecik.edu.tr

intermediary is measured and its effect on economic growth is examined. Firstly, the performance of Turkish Insurance Industry between 2007 and 2018 was evaluated with the method of rate analysis. Secondly, the relation between total premium which is produced in Turkey and GDP was examined. The aim of financial analysis in insurance companies is that durability of financial structure of companies is determined. Asset qualities of insurance companies are very important in terms of adequacy of solvency. The assets of insurance companies must be in a liquidity structure that can meet cash needs on the other hand they provide returns. While the asset quality and liquidity ratios in non-life branches are below the level which is required, it is sufficient in life branches. Outstanding Claim Provisions in non-life branches caused loss premium ratio to increase. It is seen that compounded ratio is higher in the non-life branch than in the life branch. Although there is no major problem in the industry in terms of technical reserves ratios, it is seen that shareholder's equity / technical reserves ratio in non-life branch is higher than the life branch. In addition, it was observed that there was a positive relation between total premiums and economic growth.

Key Words: Turkish Insurance Industry, Measuring Performance, Ratio Analysis, Economic Growth

GİRİŞ

Bir finansal sistem içinde, tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı duyanlar arasında fon transferi genellikle finansal aracılarla yapılmakta, finansal aracılar ise genel olarak banka ve sigorta şirketlerinden oluşmaktadır (Mishkin, 2001: 21). Finansal aracılık, alıcı ve satıcıların karşılaşmasını, karşılaşmanın öncesinde ya da sonrasında, işlemin hazırlanması, gerçekleştirilmesi ve neticelendirilmesi süreçlerini içeren hizmetlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Finansal aracılar, mevduat toplayarak veya poliçe üreterek fon elde ederler. Elde edilen fonlar işletmelere finansman olanağı sağlar (Allen ve Santomero, 1998:1461). Böylece tasarruf fazlası olan birimler, fon fazlasını finansal araçlara aktarmış olur. Borçlanmak isteyen birimler de, finansal araçlardan fon ihtiyaçlarını karşılarlar. Finansal aracılık bu yolla, hane halkından işletmelere dolaylı finansman ile tasarruf yönlendirmekte olup, kısa vadeli fonların uzun vadeli yatırımları finanse etmesi fonksiyonunu gerçekleştirir. Bu işlemi gerçekleştirirken kullandığı dolaylı finansman süreci finansal aracılık olarak tanımlanır (Miller ve Pulsinelli, 1985: 58).

Finansal sistemin bir parçası olan sigorta şirketleri, bir dizi finansal işlevleri yerine getirmekte ve içsel büyüme modellerinin gelişmesiyle tanınan belirli kanallar aracılığıyla ekonomik büyümeye katkıda bulunabilmektedir (Curak, Loncar ve Poposki, 2009:29). Genel anlamda finansal araçların özeldede sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi ve sektörün güçlü ve zayıf yönlerinin bilinmesi son derece önemlidir.

Performans ve etkinlik değerlendirme yöntemleri genel olarak, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Parametrik yöntemler olarak bilinen yaklaşımlar, üretim fonksiyonunun bilindiği varsayımına dayanmakta ve sonrasında fonksiyonun parametreleri tahmin edilmektedir (Öztürk, 2007:21). Parametrik olmayan yöntemler ise, doğrusal programlama tekniğini kullanan, performans değerlendirmesi için herhangi bir üretim fonksiyonuna gerek duymayan, çoklu girdi-çıkıtı arasında ilişki kurabilen analiz türüdür (Yücel, 2017:19-20).

Bu kapsamda; tercih edilen performans değerlendirme yöntemlerinden biri de durum saptaması yapılması ve tek girdi ve çıktıyla basit bir biçimde hesaplanması nedeniyle oran analizidir. Oran, finansal tablolarda bulunan herhangi iki kalemin birbiriyle olan ilişkisinin basit sayısal açıklaması olarak ifade edilmektedir (Akgüç, 2015:20). Oran analizi, işletmelerin bilanço ve gelir tablolarında bulunan değerlerin birbirleri ile oranlanması yoluyla yapılan çözümlenme türüdür (Aydın, 2010: 48). Az bilgi ile sonuç verebildiğinden ve hesaplanması kolay olmasından dolayı tercih edilen verimlilik ya da etkinlik ölçme yöntemidir (Akgüç, 2015:21-22). Oran analizi; tek girdi ve tek çıktıdan meydana gelen iki birimin birbirleri arasındaki ilişkinin irdelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Cooper vd. 2004: 350-351). Oran analizinin hesaplanması pratiktir ve işletmeler, performans değerlendirmede yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Oran analizi, belirli bir zaman diliminde geçerli olan ve belli göstergeleri ortaya koyan statik bir çözümlenmedir. Oran analizinde en iyi birime göre kıyaslama yapılmaz. Bunun yerine oran analizi, bilanço ve gelir tablosunda yer alan değerlerin birbirleriyle, anlamlı bir sonuç ortaya çıkaracak şekilde oranlanmasıyla yapılır (Yücel, 2017:15).

Bir işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçları belirlenirken, işletmenin finansal tablolarında yer alan verilere oranla, bilanço ve gelir tablosundaki rakamların birbiriyle olan ilişkisi daha fazla önem kazanır. İşletmeler sağlam ya da güçsüz taraflarını görebilmek ve performanslarını ölçmek amacıyla finansal oranları belirlemek isterler (Baker ve Powell, 2005:46). Oranlar, işletmenin, diğer işletmelerle kıyaslanması imkanı vermesinden dolayı önemli bir finansal analiz yöntemidir (Monea, 2009:137). Ayrıca, işletmeler sermaye, karlılık ya da faaliyet etkinliklerinde belirlenmiş oran hedeflerini geliştirebilirler.

Araştırmada, öncelikle Türk sigorta sektörünün genel görünümü ele alınarak finansal aracılık görevini gören sigorta sektörünün performansının ölçülmesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlk olarak Türk Sigortacılık Sektörünün 2007-2018 yılları arasındaki performansı oran analizi yöntemi ile incelenmiş ve hayat ve hayat-dışı branşların geneli olmak üzere olası zayıf ve güçlü yanlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci olarak Türk Sigorta Sektörü'nün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Sektörün mevcut durumuna ve gelişmesine bağlı olarak elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

1. TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de sigortacılık işlemleri, hayat ve hayat dışı olarak iki temel gruba ayrılmıştır. Buna göre 2018 yılında hayat ve emeklilik branşında faaliyette bulunan 22 sigorta şirketi yer almaktadır. Hayat dışı branşta ise 38 sigorta şirketi işlem yapmaktadır. 2018 yılında sigortacılık sektöründe 54,6 milyar TL tutarında prim üretilmiştir. Toplam primin 6,9 milyar TL'lik bölümü hayat branşında, 47,7 milyar TL'lik bölümü ise hayat dışı branşlarda üretilmiştir. Hayat branşının toplam prim üretimindeki payı %12,70'tir. Hayat dışı branşların toplam prim üretimindeki payı ise %87,30 olarak hesaplanmıştır. Sigorta

sektörünün sigortalılara 2018 yılında verdiği teminatlar 126,9 trilyon TL'yi bulmuştur. Verilen teminatların 125,9 trilyon TL'lik kısmı hayat dışı branşlar kanalıyla, yaklaşık 1 trilyonluk kısmı da hayat branşı kanalıyla gerçekleşmiştir. 2018 yılında sigortacılık sektörü toplam 54,6 milyar TL tutarında prim üretmiş ve sigortalılara 126,9 trilyon TL'lik tutar teminat olarak verilmiştir. Yine 2018 yılında GSYH'nin %1,36'sı kadar prim üretimi yapılarak sigortalılara, GSYH'nin yaklaşık 34 katına gelen bir tutarda teminat sağlanmıştır. Tablo 1'de, 2007 ve 2018 yıllarına dair faaliyette bulunan sigorta şirketi sayısı, sektörün prim üretimi, teminat tutarları ve prim üretiminin GSYH'ye oranları verilmektedir.

Tablo 1: Türk Sigorta Sektörüne Ait Verileri

	Hayat Dışı Branş Şirket Sayısı	Hayat/Emek- lilik Branşı Şirket Sayısı	Prim Üretimi (Milyon TL)	Teminat Tutarı (Milyon TL)	Prim Üreti- mi/GSYH
2018	38	22	54.589	126.892.104	1.36
2017	38	22	46.556	107.186.731	1.41
2016	37	22	40.488	89.861.644	1.52
2015	36	23	31.056	86.059.874	1.55
2014	38	24	25.991	76.526.843	1.45
2013	36	24	24.227	62.820.060	1.51
2012	35	23	19.829	49.713.051	1.40
2011	35	23	17.130	39.163.051	1.32
2010	34	23	14.130	30.661.735	1.29
2009	33	23	12.436	24.937.878	1.30
2008	30	23	11.780	22.676.538	1.24
2007	29	23	10.931	11.910.814	1.30

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sigorta ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor

Hayat ve emeklilik branşı özelinde şirket sayıları incelendiğinde, on bir yıllık (2007-2018) zaman diliminde 22 ile 24 şirket arasında değiştiği, hayat dışı branşta ise on bir yıllık zaman diliminde 29'dan 38 şirkete yükseldiği görülmektedir. Türk sigorta sektöründe toplam primin GSYH'ye oranı yaklaşık 1,5 seviyelerinde seyretmektedir. Türkiye'deki sigorta sektörünün gelişmekte olduğu ancak GSYH içindeki payının az olması sebebiyle ekonomiyetkisinin görece düşük olduğu söylenebilir.

2. SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE ORAN ANALİZİ KULLANIMI VE TEMEL ORANLAR

Sigortacılık sektöründe de diğer sektörlerdeki işletmeler gibi oran analizinden

yararlanılmaktadır. Sigorta şirketlerinde finansal analizin amacı, şirketlerin finansal yapısının dayanıklılığının saptanmasıdır. Eğer finansal yapıda bir bozulma saptanırsa, bunu geç kalmadan fark etmek ve gerekli tedbirleri almak finansal analizin temel amacıdır.

Sigorta şirketlerinin finansal analizi yapılırken faydalanılan oranlar, Sigorta ve Reasürans Şirketlerinin Mali Bünyelerine İlişkin Yönetmelik⁴'te açıklanan şekilde; dört başlıkta yoğunlaşmıştır. Bunlar;

- Likidite ve Aktif Kalitesine İlişkin Oranlar,
- Karlılığa İlişkin Oranlar,
- Sermaye Yeterlilik Oranları
- Faaliyet Oranlarıdır.

2.1. Likidite ve Aktif Kalitesine İlişkin Oranlar

Şirketler faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla ödemesi gelen borçları için para ya da paraya çevrilebilecek değerler bulundurmalarıdır. Şirketler uzun vadeli borçlarını ödeyebilecek kabiliyette olsalar dahi kısa vadeli borçlarını ödeme konusunda sıkıntı çekiyorlarsa, başarısız olabilirler. Bu nedenle şirketler likidite ve aktif kalitesine dair oranları belirleyerek, kısa vadeli borçlarını ödeme kabiliyetlerini ölçmektedirler. Sigorta şirketlerinde, nakit vb. varlıkların değerlendirilmesi ve alacaklılara ya da sigortalılara verdikleri teminatların ödenebileceği güvencesinin verilmesi açısından, likidite ve aktif kalitesi oranları önem arz etmektedir.

Aktif kalitesi ve likiditeye dair oranlar şirketler için kısa vadeli yükümlülükleri döndürebilme kabiliyetini ve işletme için çalışma sermayesinin gerekli seviyede bulunup bulunmadığını yorumlayan oranlardır (Leskay, 2010: 62). Söz konusu grup kapsamında cari oran ve likidite oranı esas alınmaktadır.

Sigorta şirketlerinde cari oran, parasal aktiflerin, matematiksel karşılıklar hariç teknik karşılıklar ve alacaklı hesaplar toplamına bölünmesi yoluyla bulunmaktadır (Başpınar, 2005: 14-19). Finansal aracı olan sigorta şirketleri için aktif kaliteleri ödeme gücünün yeterliliği açısından oldukça önemlidir. Tahvil, hisse sendi ve gayrimenkullere yatırılan aktiflerin bileşiminin, dağılım ve kalitesi genel aktif kalitesini belirlemektedir. Buna göre, sigorta şirketlerinin aktifleri bir yandan getiri sağlarken bir yandan da nakit ihtiyacını karşılayabilecek likidite yapısında olmalıdır.

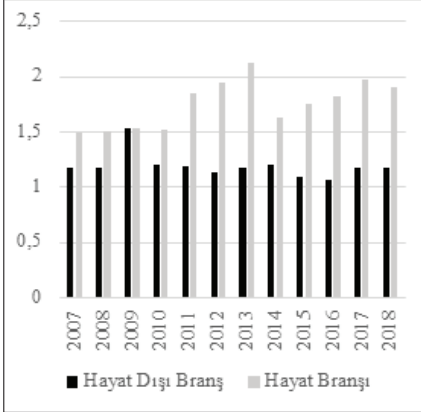
Sigorta şirketlerinde cari oranın %150 (1,5) ve üzerinde olması beklenir (Başpınar, 2005: 19). Söz konusu durumda sigorta şirketinin kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirme gücünün yeterli olduğu yorumu yapılmaktadır.

4- Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinin Mali Bünyelerine İlişkin Yönetmelik

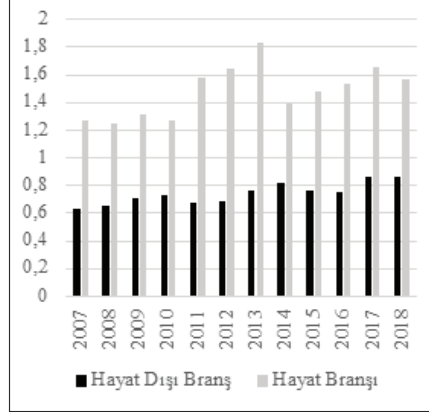
Likidite oranı, sigorta şirketleri için nakit ve menkul değerlerin toplamının matematiksel teknik karşılıklar hariç teknik karşılıklar ile alacaklı hesapların toplamına oranlanması yoluyla hesaplanmaktadır. Oranın hayat dışı branşlar için 1'den düşük olmaması beklenirken; hayat branşında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinde 0,975'ten küçük olmaması gerekir. Buradaki fark, hayat branşının hayat dışı branşa kıyasla daha uzun vadeli işlemler yapmasından kaynaklanmaktadır. (Başpınar, 2005: 14-19).

Araştırma kapsamında incelenen sigorta sektörüne ait oranlar, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca yayınlanan Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Faaliyet Raporları dikkate alınarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır. Sigortacılık sektörünün performans ölçümünde kullanılan oranlar hayat ve hayat dışı branşlar olmak üzere ayrı ayrı incelenmiştir. 2007-2018 dönemine ait cari oran değerleri Grafik 1'de, likidite oranları Grafik 2'te özetlenmiştir.

Grafik 1: Sigorta Sektörüne Ait Cari Oranlar

Grafik 2: Sigorta Sektörüne Ait Likidite Oranları

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Faaliyet Raporları dikkate alınarak araştırmacılar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 1'e göre, 2007 ve 2009 yılları arasında cari oranın, hayat ve hayat dışı branşlarda arttığı görülmektedir. 2009 ve 2011 yılları arasında hayat ve hayat dışı branşların cari oranında dalgalanmalar gözlenmiş ve hayat branşında düşme gerçekleşmiştir. 2014 yılında cari oranda, hayat branşında düşüş gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise cari oran 2016 yılına oranla hem hayat hem de hayat dışı branşı için artış gösterirken, 2018 yılında hayat branşında düşme görülmüştür.

2007 ve 2018 yılları arasında hayat dışı şirketlerin cari oranları, 2009 yılı hariç, olması beklenen oranın altındadır. Bu nedenle hayat dışı branşın aktif kalitesinde sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın hayat branşında yer alan sigorta şirketlerinin aktif yapılarında, cari oran özelinde bir sorun görülmemektedir. 2017 yılında hayat branşının

cari oranı 2'ye yaklaşmıştır. Bu da hayat branşında yer olan sigorta şirketlerinin teknik karşılıklarda ve alacaklılara ödeme yapmada sorun yaşamadıklarını ve kısa dönemdeki yükümlülüklerini yerine getirebilme çabası içinde olduklarını göstermiştir.

Grafik 2'ye göre, likidite oranı 2007 ve 2018 yılları arasında hayat branşında 0,95'in üzerinde bulunmaktadır. Hayat branşında yer alan şirketlerin teknik karşılıklar ve alıcılara ödeme konusunda yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Hayat dışı branşlarda likidite oranı, 2007 ve 2018 yılları arasında 1'in altında görülmekte ve genel olarak 0,60 ve 0,80 bandında (2014, 2017 ve 2018 yılları hariç) seyretmektedir. 2014, 2017 ve 2018 yıllarında 0,80'in biraz üzerindedir.

Hayat dışı branşlarda likidite oranı hayat branşından daha düşüktür. Hayat dışı branşlarda kısa vadeli yabancı kaynak kullanımı daha yoğun olduğundan dolayı likidite oranları daha düşük çıkabilmektedir. Ancak yine de aktif kalitesi oranlarında hayat dışı branşlarda sorun olduğu söylenebilmektedir. İlgili sorunların nakit varlıkların artışından ve teknik karşılık oranlarının değişiminden kaynaklandığı yorumu yapılmaktadır (Berkdemir ve Altun, 2018: 81).

2.2. Karlılığa İlişkin Oranlar

Kar, şirketler için temel başarı göstergelerindedir ve şirketlerin faaliyetlerini devam ettirebilmesi için de gereklidir. Sigorta sektöründe ise şirketler, dağıtılmayan karlar sayesinde özsermaye artışı yapmakta böylece ödeme kabiliyetini de yükseltmektedir. Karlılık ile ilgili olarak sigorta şirketlerinin kendine özgü olarak ortaya çıkan iki önemli sorun vardır. Sorunların ilki, afet ya da büyük hasarların olduğu yıllarda sigorta şirketleri büyük miktarlarda tazminat ödemesi yapmak durumunda kalacak ve şirketlerin o yıllarda zarar etmelerine ya da az kar etmelerine neden olabilecektir. Bu yıllarda sigorta şirketlerinin karlılık oranları düşük olurken, uzun dönemdeki karlılık oranları bu olumsuzluktan etkilenmeyebilir. Diğer bir sorun ise, şirketlerin hasar karşılıkları tahminler baz alınarak belirlenmektedir. Beklenmedik durumların yaşanması sonucunda karşılaşılabilecek sapmalar önceden yapılan tahminlerin tutmamasına neden olabilir (Leskey, 2010: 67). Söz konusu grup kapsamında hasar prim oranı, masraf oranı ve bileşik oran esas alınmaktadır.

Hasar prim oranı, alınan primlerden ne oranda hasar ödemesi yapıldığının göstergesidir (Başpınar, 2005: 15). Oranın sektör ortalamasından daha düşük olması istenir (Berkdemir ve Altun, 2018: 81-82). Sigorta şirketleri için bu oran büyük önem arz etmektedir. Çünkü sigorta şirketleri oranı fiyatlama çalışmalarında kılavuz olarak kullanılmaktadır. Sigorta şirketleri hangi branşlarda hasar prim oranının daha yüksek olduğuna bakarak, o branşlarda bir değerlendirme yapmaktadır.

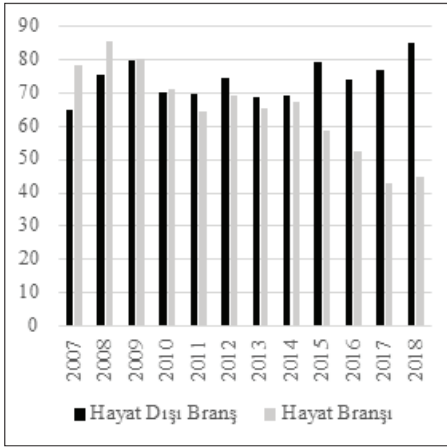
Sigorta şirketleri hasar prim oranlarının yüksek olduğu branşlarda fiyat artışı ya da üretim düşüşü tercihlerini kullanabilmektedir. Ayrıca acente bazında da hasar prim oranı, hangi acentenin daha karlı çalıştığının bulunması amacıyla kullanılmaktadır. Hasar prim oranı sürekli yüksek olan acentelerle ticari manadaki ilişkiler kesilebilmekte ya da hasar prim

oranı düşük olan acenteler ise ödüllendirilebilmektedir.

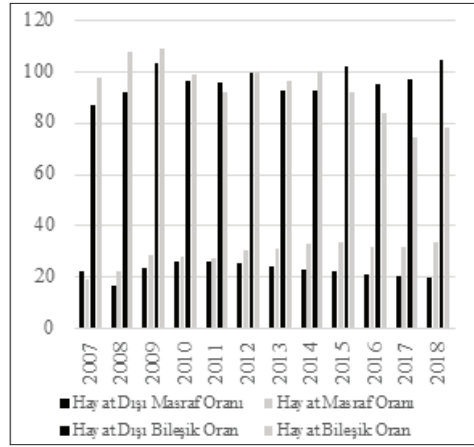
Masraf oranı, faaliyetlerden kaynaklanan giderlerin alınan primlere oranlanması yoluyla bulunabilen orandır. Aynı zamanda, sigorta şirketlerinin ürettiği her 1 TL'lik prim kazancına karşılık yükledikleri masrafları açıklayan oran olarak da tanımlanabilir (Leskay, 2010: 68). Masraf oranı, komisyonlar ve toplam giderlerin net primlere oranlanmasıyla elde edilir. (Başpınar, 2005: 16).

Hasar prim oranı ile masraf oranlarının toplanması yoluyla bileşik oran elde edilir. Bileşik oran, sigorta şirketlerinin ürettiği primlerin hasar için kullanılan bölümünün, üretilen primler için yüklenen masraflar ile toplanması yoluyla bulunmaktadır. Oran, sigorta şirketlerinin yükümlülüklerini açıklamaktadır. Teknik karlılığı ölçmek amacıyla kullanılan temel orandır. Çünkü toplam hasar ödemeleri ve genel giderler, kazanılmış primlerle oranlanır ve şirketin teknik olarak karda olup olmadığı gözlenebilir. Ancak oranın hesaplanabilmesinin önceliği, hasar prim oranının hesaplanmasına bağlıdır. Bu kapsamda sigorta sektörüne ait hasar prim oranları Grafik 3'te, masraf oranları ve bileşik oran Grafik 4'te özetlenmiştir.

Grafik 3: Sigorta Sektörüne Ait Hasar Prim Oranları Grafik

4: Sigorta Sektörüne Ait Masraf ve Bileşik Oran

Kaynak: Araştırmacılar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 3'e göre, hayat branşında hasar prim oranının en yüksek olduğu yıl 2008'dir. 2003 ve 2006 yıllarında birikimli hayat sigortalarından bireysel emekliliğe geçişler yaşanması sebebiyle, oluşan iştiralar hasar oranını yükseltmiştir. Bu etki 2008'de tavan seviyeye çıkmıştır. Ancak sonraki yıllarda hayat branşında hasar prim oranı düşüş trendine girerek, 2017 yılında %43'e kadar düşmüştür. 2018 yılında ise düşük oranlarda artış görülmektedir.

Hayat dışı branşlarda, Muallak Karşılıkları ile ilgili mevzuat değişikliğinin de sebebiyle 2008-2009 yıllarında hasar prim oranı %78'e kadar çıkmış, 2009'u takip eden yıllarda düşüş trendine girmiştir. 2015 yılında hasar prim oranında artış gözlenmiş, 2017'de %77 iken, 2018 yılında %85 düzeyine çıkmış ve süreç içinde en yüksek değer olarak görülmüştür. Hayat dışı branşlarda hasar prim oranında artma eğilimi göze çarpmaktadır.

Grafik 4⁵e göre 2007 ve 2018 yılları arasında hayat dışı branşta genel olarak %20 ve %26 arasında seyreden masraf oranı; hayat branşında bahsedilen yıllar arasında %19'dan %33'ün üzerine bir seyir izlemiştir. Bileşik oran ise, hayat branşında 2009 yılında %100'ün üzerindeyken 2017 yılında %75 seviyelerine gerilemiş, 2018 yılında ise %78 seviyesine yükselmiştir. Hayat dışı branşta 2007 ve 2017 yılları arasında bileşik oran, dalgalı bir seyir izlemiş ve 2009 yılında %100'ün üzerindeyken 2017 yılında %97 seviyelerinde gözlemlenmiş, 2018 yılında ise artış göstererek tekrar %100'ün üzerine çıkmıştır. İncelenen süreç içinde en yüksek oran %104 ile 2018 yılında yaşanmıştır. Oranın genel olarak %98 civarı olması istendiğinden, 2017'de geline seviye yeterli görülebilirken, 2018 yılından itibaren orandaki artış eğilimi sektörün dikkatini hasar yönetimine ve poliçe fiyatlandırma süreçlerine çekmektedir.

2.3. Sermaye Yeterlilik Oranı

Sermaye yeterlilik oranları, sigorta şirketlerinin orta ve özellikle uzun vadeli yükümlülüklerini karşılama yeteneğini ölçmektedir. Şirketler kısa dönemde zarar edebilir, aktifler iyi yönetilmemiş olabilir ya da fon yaratma konusunda sıkıntı yaşamış olabilirler ancak şirketlerin orta ve uzun dönemde sorumluluklarını karşılamaları yeteneği yine de önem arz etmektedir. Sermaye yeterlilik oranları sigorta şirketlerinin varlığını sürdürebilme yeteneklerini ölçmesi açısından oldukça önemli oranlardır. Bu grup; sermaye yeterlilik oranı, prim/özsermaye oranı, özsermaye/aktif toplamı, teknik karşılıklar ve özsermaye/teknik karşılıklar oranlarından oluşmaktadır.

Sigorta şirketlerinin sigortalılara karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmesi ve istikrarlı olması potansiyel sigortalılara ve piyasalara güvence vermektedir (Kahya, 2001: 161). Sermaye yeterlilik oranı düşük olmayan sigorta şirketleri, olası sigortalılar için daha cazip olabilmektedir. Sigorta şirketleri, kendileri için en uygun ve en verimli sermaye miktarını belirleyerek, hem faaliyetlerine kesintisiz devam edebilir hem de sermayenin maliyetini azaltabilirler. Bu nedenlerle, sermaye yeterlilik oranının çok yüksek olması performansı ters yönde etkileyebilmektedir (Kaya ve Kaya, 2015: 101).

Sigorta şirketlerinin yükümlülükleri ve riskleri sebebiyle ortaya çıkabilecek zararlar için yeterli oranda özsermaye bulundurmaları gerekmektedir. İlgili yönetmelikte⁶ sigorta şirketlerinin gerekli sermaye miktarlarını belirlemek için; yükümlülüklerden doğan risk esaslı yöntem (1. yöntem) ve bilançodaki değerlerden doğan risk esaslı yöntem (2.

5- Grafik 4'te, değerine göre daha kısa çizgiler masraf oranını, uzun çizgiler ise bileşik oranı temsil etmektedir.

6- "Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketlerinin Sermaye Yeterliliklerinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik", 19.01.2008 tarihli, 26761 sayılı Resmî Gazete

yöntem) olmak üzere iki yöntem tavsiye edilmektedir. İki yöntemde yapılan hesaplamalar sonucunda hangi yöntemde daha büyük özsermaye miktarı bulunmuş ise, o özsermaye miktarı sigorta şirketlerinin faaliyetlerini sağlıklı şekilde sürdürmelerini sağlayan özsermaye miktarını vermektedir. Buna göre sermaye yeterlilik oranı şu şekilde ifade edilebilir:

Sermaye Yeterlilik Oranı = Mevcut Sermaye / Gerekli Sermaye

Şirketlerin ilgili yönetmeliğe göre hesaplanan mevcut özsermayeleri, gerekli özsermaye tutarından düşük olmamalıdır.

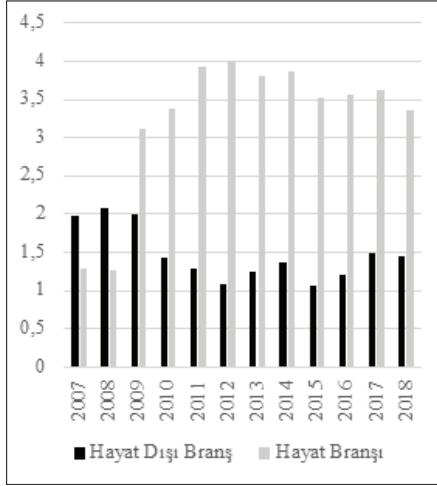
Prim/Özsermaye oranı, özsermayenin kaç katı prim üretildiğini açıklamaktadır. Oranın 4'ten büyük olmaması istenmektedir (Berkdemir ve Altun, 2018: 84). Oranın 4'ten büyük çıkması özsermayenin yeter seviyede olmadığını ortaya koymakta ve sigorta şirketinin riskini artırmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Grafik 5'de sigorta sektörüne ait sermaye yeterlilik oranları, Grafik 6'da ise prim/özsermaye oranı verilmiştir.

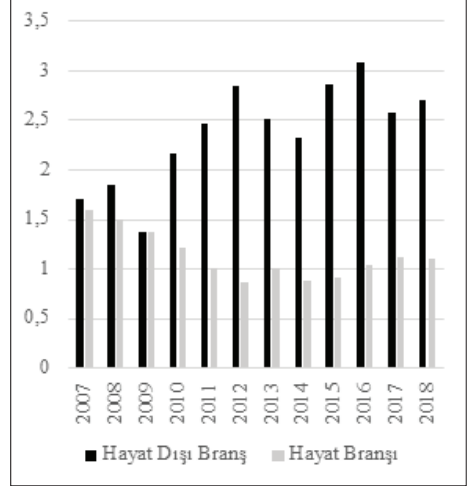
Grafik 5'deki sonuçlara göre, şirketlerin sahip olduğu özsermaye miktarı hem hayat branşında hem de hayat dışı branşlarda olması gerekli özsermaye miktarının üzerinde görünmektedir. Çünkü her iki branşta da bahsedilen dönemlerin hiç birinde oran, 1'in altına düşmemektedir. 2017 yılında hem hayat branşında hem de hayat dışı branşlarda sermaye yeterlilik oranında artış gözlemlenirken, 2018 yılında küçük oranlarda düşmeler yaşanmıştır.

İlgili grafiğe göre, prim özsermaye oranında, 2017 yılında hayat dışı sigorta şirketlerinde sermaye yeterlilik oranındaki değişimden kaynaklanan bir azalış, 2018 yılında ise bir artış olmuştur. 2017 yılında, hayat ve emeklilik branşında ise prim özsermaye oranı, prim üretiminde artış yaşanmasının sonucunda yükselmiştir.

Grafik 5: Sigorta Sektörüne Ait Sermaye Yeterlilik Oranları

Grafik 6: Sigorta Sektörüne Ait Prim/Özsermaye Oranı

Kaynak: Araştırmacılar tarafından hesaplanmıştır.

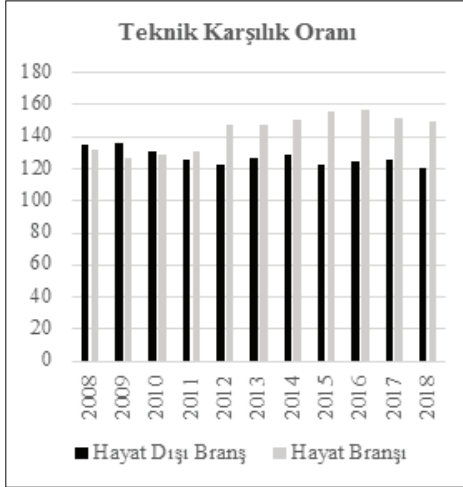
Yine 2016 yılında prim üretimlerindeki artışa bağlı olarak prim/özsermaye oranı hem hayat branşında hem de hayat dışı branşlarda artmıştır. 2015 yılında sermaye yeterlilik oranının düşmesine bağlı olarak hem hayat dışı hem de hayat branşlarında prim/özsermaye oranı artmıştır. 2014 yılında ise yine sermaye yeterliliği oranının değişimi sonucu prim/özsermaye oranı düşmüştür. 2010, 2011 ve 2012 yıllarında prim/özsermaye oranı hayat dışı branşlarda yükselmiş; hayat ve emeklilik branşlarında ise düşüş göstermiştir. Bu durum hayat ve emeklilik şirketlerinde özsermaye artış hızının prim artış hızından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Türk sigorta sektöründe ortalama sermayenin 1,5 katı kadar prim üretilmektedir (Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu, 2017: 45). Ancak 2009 ve 2010 yıllarında hayat ve emeklilik şirketlerinde özsermaye primden daha fazla oranda arttığından, prim/özsermaye oranı düşüş göstermiştir.

Özsermaye/Aktif Toplamı oranı, sigorta şirketinin uzun vadeli borçlarını ödeyebilme kabiliyeti ile ilgili ipucu vermektedir. Sigorta şirketinin varlıklarının ne oranda şirket sahip/sahipleri tarafından ödendiğini açıklayan bir orandır. Eğer oran zaman içinde yükselmekteyse, şirket yönetiminin başarılı olduğu anlamına gelmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2001: 619). Özsermaye/Aktif Toplamı oranının, şirket bazında bakıldığında sektör ortalamasının altında olması istenmektedir (Berkdemir ve Altun, 2018: 84).

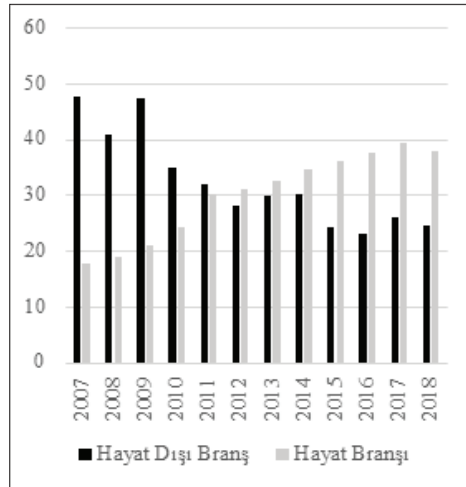
Sigorta şirketleri bir takım riskler üstlenirler ve bu riskler gerçekleştiğinde de sigortalıya tazminat ödemesi yapabilmek için karşılıklar ayırırlar. Teknik karşılıklar, sigorta şirketlerinin muhasebesinde kullanılan sigortacılığa özel bir kalemdir ve sigorta şirketleri için yasal zorunluluk dışında ekonomik nedenlerle de ayrılabilir. Teknik karşılık

rasyosu, teknik karşılık olarak kabul edilen varlıkların teknik karşılıklara bölünmesi yoluyla bulunur (Güleç, 2015: 59). Grafik 7'de özsermaye/aktif toplamı oranları, Grafik 8'de ise 2008 ve 2018 yılları arasında hayat ve hayat dışı branşlardaki teknik karşılık oranı verilmiştir.

**Grafik 7: Sigorta Sektörüne Ait
Özsermaye/Aktif Toplamı Oranı**

**Grafik 8: Sigorta Sektörüne Ait
Teknik Karşılık Oranı**

Kaynak: Araştırmacılar tarafından hesaplanmıştır.

Özsermaye/aktif toplamı oranının, hayat dışı branşlarda azalan seyir izlerken; hayat branşında ise artan bir seyir izlediği görülmektedir. Buna göre, hayat dışı branşlarda uzun dönemde borçları ödeme gücü azalırken; hayat branşında ise uzun dönemde yükümlülüklerini yerine getirme gücü artmaktadır. Ayrıca orana göre, hayat branşında yer alan sigorta şirketlerinin yönetim başarısı, hayat dışı şirketlere kıyasla daha yüksek olmaktadır. 2018 yılında söz konusu değerlerde tersine bir hareket görülmekle birlikte oranın ilerleyen yıllardaki seyri önem kazanmıştır.

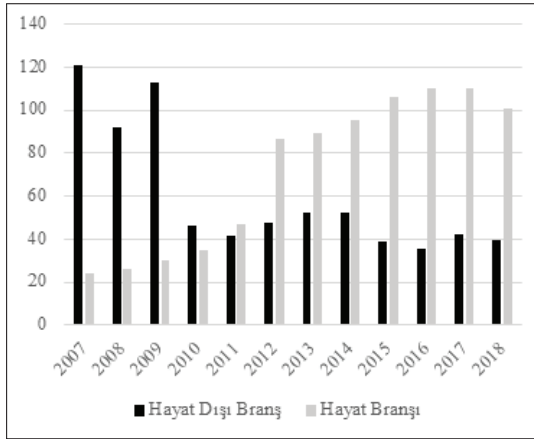
Grafik 8'deki mevcut sonuçlara göre sigorta şirketleri, belirtilen yıllar boyunca hayat ve hayat dışı branşlarda teknik karşılıklar oranında sıkıntı yaşamamaktadır. Sektörün istikrarı için olumlu bir durumdur. Hayat branşı 2010'dan sonra teknik karşılık oranını sürekli artırmış ancak 2017 yılında yaklaşık 5 puanlık düşüş yaşamış ve 2018 yılında da düşüş eğilimi devam etmiştir. Hayat dışı branşlarda son üç yılda (2015, 2016 ve 2017 yıllarında) teknik karşılık oranı az miktarlarda da olsa artış göstermeye devam etmişken, 2018 yılında değerlerde düşme yaşanmıştır.

Özsermaye/Teknik Karşılık oranı, teknik karşılıklarının ne kadarının özkaynakların

finansmanında kullanıldığı hakkında bilgi vermektedir. Oranın 1'den (%100'den) büyük olması istenir (Berkdemir ve Altun, 2018: 84; Başpınar, 2005: 14). Özsermaye/teknik karşılık oranı, risk yönetimi için de önemlidir. Ayrıca özsermayenin teknik karşılıklara bölünmesiyle bulunan oran sermaye yeterliliği konusunda da bilgi verebilmektedir.

Sigorta şirketlerinin sorumluluklarını karşılamak amacıyla ayırmak zorunda oldukları teknik karşılıklar, 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri neticesinde önemli oranda artmıştır. "Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinin Teknik Karşılıklarına ve Bu Karşılıkların Yatırılacağı Varlıklara İlişkin Yönetmelik" kapsamında, sigorta şirketleri toplam 6 kalemde karşılık ayırırlar. Teknik karşılıklar; kazanılmamış primler karşılığı, devam eden riskler karşılığı, dengelenme karşılığı, matematik karşılıklar, muallak tazminat karşılığı ve ikramiye-indirimler karşılığıdır. İlgili yönetmelikte 2007, 2010, 2012 ve 2015 yıllarında değişiklikler yapılarak Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.⁷ Sigorta sektörüne ait özsermaye/teknik karşılık oranları Grafik 9'da verilmiştir.

Grafik 9: Sigorta Sektörüne Ait Özsermaye/Teknik Karşılık Oranı

Kaynak: Araştırmacılar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 9 incelendiğinde; hayat dışı branşlarda 2007 ve 2009 yıllarına kıyasla 2010 yılında özsermaye/teknik karşılık oranında düşüş yaşanmıştır. Gözlemlenen sonuç, mevzuat değişikliğine bağlı olarak artırılan teknik karşılıklardan kaynaklanmaktadır. Teknik karşılıkların sürekli artışına paralel olarak özsermayede de artış gözlemlendiğinden hayat dışı branşlarda son yıllarda büyük değişimler yaşanmamıştır. Buna ek olarak, hayat dışı

7- 07.08.2007 tarihli ve 26606 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinin Teknik Karşılıklarına ve Bu Karşılıkların Yatırılacağı Varlıklara İlişkin Yönetmelik kapsamında 2007, 2010, 2012 ve 2015 yıllarında mevzuat değişiklikleri gerçekleşmiştir.

branşlardan genel sorumluluk sigortaları ve kara araçları sorumluluk sigortalarında prim üretimine ve sermayeye oranla daha yüksek teknik karşılıklar gerektirmektedir. Bu nedenle hayat dışı branşlarda özsermaye/teknik karşılık oranı hayat branşına göre daha düşük kalmaktadır.

2.4. Faaliyet Oranları

Sigortacılık sektöründe en çok kullanılan ve bilinen faaliyet oranları, konservasyon ve tazminat tediye oranıdır.

2.4.1. Konservasyon Oranı

Konservasyon, sigorta şirketlerinin saklama payı olarak da adlandırılmaktadır. Sigorta şirketlerinin reasüransa devretmeyip üzerlerinde tuttıkları riskler konservasyonlardır. Oran, sigorta şirketlerinin üstlendikleri gerçek riski belirtir ve sigorta şirketinin reasürans anlaşmasına gitme sayısı hakkında da bilgi verebilmektedir.

Konservasyon oranı, net alınan primlerin brüt alınan primlere bölünmesi yoluyla bulunabilmektedir. Konservasyon oranının olması beklenen bir değeri bulunmamaktadır. Çünkü sermayesi yüksek şirketlerin konservasyon oranının yüksek olması sigortalılar için sorun teşkil etmezken; sermayesi yeterli olmayan şirketlerin konservasyon oranının yüksek olması şirketin mali durumunun sıkıntılı olduğu anlamına gelebilecektir. Bu nedenle de konservasyon oranı için kesin bir değer belirtmek doğru olmamaktadır (Güleç, 2015:62).

Konservasyon oranı, hayat dışı branşlarda 2007 ve 2018 yılları arasında 0,70 ve 0,83 arasında değişmektedir. Hayat dışı branşta konservasyon oranı en yüksek 0,82 ile 2016 yılında yaşanırken, 2017 yılı için 0,76, 2018 yılı için 0,73 olarak hesaplanmakta ve azda olsa düşme görülmektedir. Hayat branşında oran, aynı yıllar kapsamında 0,73 ve 0,96 değerleri arasında dalgalanmaktadır. İncelenen dönem içinde, oran için en düşük seviyeler 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla 0,74 ve 0,73 olarak yaşanmıştır. 2017 yılına geldiğinde ise, hayat branşında konservasyon oranının 0,96, 2018 yılında ise 0,95 olarak gerçekleştiği bilinmektedir.

2.4.2. Tazminat Tediye Oranı

Cari yıl içinde ödenmiş ve bir önceki yılda muallakta kalmış olup, cari yıla devreden hasarların hangi ölçüde ödenebildiğini belirten bir rasyodur. Sigorta şirketlerinin tazminat tediye oranının yüksek olması sigortalılar için güven verici bir durumdur. Eğer bir sigorta şirketinin tazminat tediye oranı düşükse şirketin hasar ödemelerinde gerekli özen ve hassasiyeti göstermediği anlamına gelebilmekte ve sigortalılarda olumsuz bir izlenim yaratabilmektedir(Leskey: 2010: 66).

Tazminat tediye oranı, gerçekleşen hasarlar ile bu hasarların sigorta şirketlerince ne kadarlık kısmının ödendiğini göstermektedir. Oranın 0,60 ile 0,80 arasında bir değer

alması beklenmektedir (Başpınar, 2005: 16-20).

Tazminat tediye oranı, hayat dışı branşlarda 2007 ve 2017 yılları arasında 0,75 ve 0,60 aralığında değişmektedir. 2012 yılında oranın 0,74 olduğu bilinmektedir. Oranın diğer yıllara kıyasla daha düşük kaldığı yıl 2008'dir. 2008 yılında tazminat tediye oranı 0,61 olarak hesaplanmıştır. Ancak yine de, tazminat tediye oranı kapsamında hayat dışı branşlarda herhangi bir sorun olmadığı görülmektedir. Çünkü gerçekleşen oranlar ile beklenen değerler arasında bir tutarlılık gözlenmektedir. Oran, hayat branşında da benzer şekilde seyretmektedir.

Hayat ve hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin sektör rasyoları sigortacılığın geleceğini yorumlamak ve çıkarım yapmak adına önemli göstergeler olarak görülmektedir. Bununla birlikte sigorta sektörünün genel ekonomi içinde almış olduğu pay ve büyümeye olan katkısı da önemli bir göstergedir.

Sigorta şirketlerinin ekonomik büyümeyi sağlamadaki işlevi literatürde pek çok çalışmada açıklanmaya çalışılmıştır. Finansal sistemin önemli bir parçası olan sigortacılık sektörünün özellikle gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemesi öngörülmektedir. Ancak Türkiye gibi finansal sistemin gelişmekte olduğu ülkelerde ise finansal sistem genellikle bankacılık egemenliğindedir. Dolayısıyla sigortacılık sektörü piyasaların gelişmişlik oranıyla paralel olarak ilerleme göstermektedir. Yine de sigortacılık, finansal aracılık işlevini yerine getirerek ekonomiye katkı sunmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de sigortacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmış ve üretilen toplam primler ile reel gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) arasındaki ilişki incelenmiştir.

3. SİGORTA SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

Finansal sistemin bir parçası olan sigorta şirketleri, bir dizi finansal işlevleri yerine getirmekte ve içsel büyüme modellerinin gelişmesiyle tanınan belirli kanallar aracılığıyla ekonomik büyümeye katkıda bulunabilmektedir (Curak, Loncar ve Poposki, 2009:29). Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıya ilişkin güncel literatür, finansal aracılık teorisini ve içsel büyüme teorisinin iki görüşünü birleştirmektedir.

Finansal araçların varlığına ilişkin tezleri açıklamak amacıyla geliştirilen finansal aracılık teorisi, mükemmel piyasaya dayalı kaynak tahsisi modellerine belirli katkılar sunar. İlk olarak Gurley ve Shaw (1960) tarafından tanımlanan işlem maliyetlerindeki düşüş, finansal araçların ana işlevidir. Ölçek ekonomilerinde paylaşılan maliyetlerden dolayı finansal araçların, doğrudan finansmana göre daha avantajlı olduğu kabul edilmektedir.

Finansal araçların varlığı için diğer bir tez, ilk olarak Leland ve Pyle (1977) tarafından geliştirilen bilgi asimetrisidir. İlgili çalışmaya göre, finansal araçlar hatalı seçim sorununu

çözebilmek amacıyla borçluların mali beklentileri konusunda bilgi toplamaktadırlar. Diğer bir deyişle, finansal araçlar sahip oldukları varlıkları özel bilgilere ulaşılabilecek kanallara yatırım yaparak, borçlularına bilinçlendirme hizmeti vermektedirler. Finansal anlamda yaşanan serbestleşme ile ilgili olarak meydana gelen değişiklikler sebebiyle, teknolojik gelişmeler ve mali yenilikler finansal aracılık faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bu noktada, Allen ve Santomero (1998) geleneksel yaklaşıma yenilikler önermişlerdir. Allen ve Santomero'nun görüşlerine göre, finansal aracılık teorisi aynı zamanda risk yönetimi işlemlerini ve katılım maliyetlerini düşürmeyi de içermelidir. Hem geleneksel anlamda finansal aracılık teorisini hem de finansal alandaki yenilikleri içerecek biçimde sigorta şirketlerinin mali sistemdeki yerini ve ekonomik büyümeye etkisini anlamak amacıyla, Merton ve Bodie (1995) kaynak tahsisi ve risk yönetimi gibi fonksiyonların altını çizmişlerdir.

Sigorta şirketlerinin faaliyetlerinin ekonomik büyümeye olan etkisini anlamak için bahsedilmesi gereken noktalar; kaynak birikimi ve çeşitli finansal risklerin yönetilmesini ve takasını kolaylaştırma yoluyla tahsisi olarak söylenmektedir. Söz konusu işlevlerin gerçekleştirilmesi ile sigorta şirketleri ekonomik büyümeye etki edebilmektedir. Finansal araçların fonksiyonlarının ve buradan yola çıkarak sigorta şirketlerinin fonksiyonlarının, ekonomik büyüme ile ilişkisini tanımlamak, içsel büyüme teorisinin gelişmesi ile olası olmaktadır.

Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye katkı sunduğunu kanıtlamak amacıyla Pagano (1993) çalışmalar yapmıştır. 1993 yılında yazdığı ve "Financial Markets and Growth" adlı çalışmasıyla finansal anlamdaki gelişmenin, etkin kaynak tahsisinin gerçekleştirilmesi ve işlem maliyetlerinin azaltılması yoluyla, ekonomik büyümeyi destekleyebileceğine dair katkılar sunmuştur. Finansal gelişme finansal aracılık yoluyla ekonomik büyümeye üç şekilde etki edebilmektedir.

Sermayenin Verimliliği: Finansal aracı kurumlar sermayenin verimliliği artırmak yoluyla ekonomiye iki şekilde etki edebilmektedir. Bunların ilki, asimetrik bilgi sorununu gidermek yoluyla bilgi toplayarak alternatif yatırımları değerlendirmektir. Bir diğeri ise, risk paylaşımı yoluyla teknolojik yenilik faydası sunacak ancak riskli olan buna karşılık alternatifine oranla çok daha verimli olabilecek yatırımları öne çıkarmaktır (Pagano, 1993: 615-616).

Tasarrufların işletmelere aktarılması: Finansal aracılık faaliyeti sunarken maliyetlerin en aza indirilmesi daha etkili bir kaynak tahsisi sisteminin geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu durum da ekonomik büyümeye doğrudan etki etmektedir (Pagano, 1993: 615).

Tasarruf oranlarını etkilemek: Finansal araçların tasarruf oranını etkilemesi iki şekilde gerçekleşmektedir. Biri tasarruf miktarı diğeri ise, tasarrufların sistem içindeki hareketliliğindeki verimlilik olarak tanımlanmaktadır (Gross, 2001: 17-21).

Sigorta şirketleri koruma fonksiyonlarını sağlarken, sermayenin marjinal verimliliği,

tasarruf oranları ve teknolojik ilerleme ile ekonomik büyümeye katkı sunarlar. Sigorta şirketleri zarar eden ekonomik birimlerin zararlarını karşılamaktadır. Ekonomik birimler, yani hane halkları ya da işletmeler, üzerindeki farklı riskleri sigorta şirketlerine devrederek finansal pozisyonlarını belli bir dengede tutabilmektedirler. Üzerindeki risk yükünün bir kısmını devreden bireyler, daha yüksek değerdeki mal veya hizmetleri satın almaya istekli olacaktırlar. Böylece, sigorta üretim ve istihdamı teşvik edecek taleplerin yükselmesine ve en nihayetinde de ekonomik büyümenin artmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, çalışanların sorumlulukları, malları, hastalıkları, sakatlanmaları ve kilit pozisyonda çalışan personellerin yaşamları ile ilgili riskleri sigorta şirketlerine transfer eden işletmeler, kaynaklarını ve enerjilerini temel faaliyetlerine yönlendirebilirler. İşletmeler, ekonomik büyümeye yüksek oranda katkı sunabilecek gerçek yatırımlar yapmaya cesaret edebileceklerdir (Oke, 2012: 7018-7019).

Sigorta şirketlerinin ortaya çıkardığı yardımlaşma, havuzlama ve risklerin devredilmesi mekanizmaları olmaksızın mali faaliyetlerin bir kısmı eksik kalacak ve sosyal refaha ulaşma amacı zorlaşabilecektir. Sigortanın kapsam dışı kalması durumunda işletmeler büyük miktarlardaki ihtiyat fonlarına ihtiyaç duyabilirler. Olumsuz olaylarda finansmana erişimi çok sınırlı olan küçük ve orta ölçekli işletmeler için özellikle zor olacaktır. Sigorta, sermayenin marjinal verimliliğini artırarak yüksek geri dönüşü olabilecek projeleri finanse etmek için firmaların yüksek likit fon kaynaklarına ihtiyaç duymayacak şekilde kendilerini güvenceye alabilmelerini sağlamaktadır. Böylece, sigorta şirketleri ekonomik büyümeyi sağlayacak gerçek yatırımları finanse etmek amacıyla fonları korumaya isteklidir (Oke, 2012: 7018-7019).

Hayat kalitesinin artması, yaşam süresinin uzaması, yaşlı nüfus sayısındaki artış trendi, doğum oranlarındaki düşüş, yüksek emekli maaşı ödemeleri beklentisi ve kaliteli sağlık hizmeti isteği gibi değişen demografik haller, sosyal güvenlik sistemi üzerinde baskılara neden olmakta ve bu durum da ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ancak, özel sigorta, sosyal güvenlik sistemi üzerindeki baskının azalmasına ve sorunun çözülmesine katkı sunabilir. Emeklilik, hastalık, yaralanma ve işsizliğin finansal yükünden korunmayı sağlar. Hatta hayat, sağlık ya da bireysel emeklilik gibi sigorta türleri devletin sosyal güvenlik sisteminin yerini alabilirler.

Sigorta şirketleri tüm fonksiyonlarını yerine getirirken, üretilen kaynakların bir kısmını ihtiyaçlarının karşılanmasında ve verdiği hizmetlerde kullanır. Eğer sigorta şirketleri kullandıkları kaynakların oranını düşürebilirse ya da diğer bir ifadeyle yatırıma yönlendirilecek olan tasarruf oranını artırabilirse, ekonomik büyümeye katkı sunabilecektir. Tasarruf oranlarını artırabilmenin yollarından biri devralma ve birleşmelerdir. Ayrıca türev ürünlerin kullanılması da daha etkin risk yönetim sürecinin sağlanmasına katkı sağlayacak ve böylece de kaynak kullanımındaki sızma oranının azalmasını sağlayacaktır. Bunlara ek olarak, banka kanalıyla sigortacılık veya internet üzerinden sağlanan sigortacılık da, dağıtım boyutunda maliyetlerin azalmasına ve tasarruf oranlarının artmasına neden olacaktır. Böylelikle, sigorta sektöründe yaşanan tüm bu gelişmeler, ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilecektir (Curak, Loncar ve Poposki

2009: 34).

Çalışma kapsamında 2010-2018 dönemine ait olmak üzere, Türk sigorta sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmış ve araştırmaya eklenmiştir.

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Sigortacılık sektörünün gelişimini ölçmek amacıyla kullanılan bazı göstergeler mevcuttur. Ancak çalışmada sigortacılık sektörünün hem temel çıktılarından olan hem de sektörün gelişmişliğinin bir göstergesi olan toplam primler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra ekonomik büyüme ile sigortacılığı ilişkilendirme amacıyla GSYH verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada öncelikle 2010(1)-2018(4) dönemine ilişkin 3 aylık verilerle çalışılarak üretilen toplam primler ile GSYH arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Kullanılan veri seti T.C. Merkez Bankası EVDS (Elektronik Veri Dağıtım Sistemi) ve www.tsb.org.tr adresindeki resmi istatistiklerden derlenmiştir. Veri setinde yer alan değişkenler reel olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında analizlerin yapılmasında Eviews 10 programından faydalanılmıştır.

Çalışmanın temel hipotezi şu şekildedir.

H_0 = Toplam prim üretimi ekonomik büyümeyi etkilemez.

H_1 = Toplam prim üretimi ekonomik büyümeyi etkiler.

Yapılan ekonometrik analiz iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk olarak; zaman serilerinin durağan olup olmadığı incelenerek birim kök testleri uygulanmaktadır. Bunun için genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) tekniği kullanılmaktadır (Dickey ve Fuller, 1979: 426-430). İkinci olarak, üretilen primler ve GSYH arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla regresyon analizi yapılmaktadır. Çalışmada kullanılan model şu şekilde yazılmaktadır:

$$Y = \beta_1 + \beta_2 X + u$$

Y = Bağımlı Değişken

X = Bağımsız Değişken

β_1 = Sabit Terim

β_2 = Regresyon Katsayısı

u = Hata Terimi

$$GSYH = \beta_1 + \beta_2 \text{Toplam Primler} + u$$

Çalışmada, kurulan modelde iki değişken yer aldığı için basit regresyon modeli kullanılmaktadır. Regresyon modellerinin kullanılması için zaman serilerinin durağan olması gerekmektedir. Bunun nedeni durağan olmayan serilerde modellerin çoğunlukla sahte regresyon içermesinin analizlerin sonuçlarının yanlış çıkmasına sebebiyet vermesidir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerde durağanlık söz konusu değilse yapılan regresyonun

anamlı olması beklenmemektedir. Dolayısıyla çalışmada, kullanılan değişkenlere ait zaman serilerinin durağanlık bilgilerine başvurulmuş ve durağan zaman serileri elde edebilmek adına serilerin logaritmik yapıları kullanılmıştır.

3.2. Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Bu bölümde öncelikle kurulan model için uygulanan birim kök testinin ve regresyon analizinin sonuçlarına yer verilecektir. Analizde, sabit terimli ve sabit terimli ve trendli ADF istatistikleri ve MacKinnon kritik değerleri⁸ bulunmuştur. Serinin birim kök içerip içermediğini araştırmak kapsamında geliştirilen hipotezler şu şekilde olmaktadır.

H_0 = Seride birim kök vardır; seri durağan değildir.

H_2 = Seride birim kök yoktur; seri durağandır.

Gerçekleştirilen analizlerin sonucuna göre, toplam prim üretimi ve GSYH değişkenleri sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modelde elde edilen ADF değerleri MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değer olarak daha küçük olduğundan dolayı zaman serilerinin birim kök içerdiği gerçeğini açıklayan H_0 hipotezi reddedilememiştir. Yani değişkenler, kendi seviyelerinde durağan bulunamamıştır ve birim kök içermektedirler.

Zaman serileri kendi seviyelerinde durağan olarak görülmediğinden, farkı alınarak serilerin durağan hale getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada serilerin birinci farkı alınmış, sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modelde GSYH ve toplam primler için hesaplanan ADF değerleri MacKinnon değerlerinden daha küçük olarak bulunmuştur. Seriler, birinci farkları alınarak durağan hale getirilemediğinden, durağan hale gelinceye kadar farkları alınması işlemleri devam etmiştir. Serilerin ikinci farkı alındığında ise, serinin durağan hale geldiği gözlemlenmiştir. Böylece, toplam prim üretimi ve GSYH değişkenleri sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modeller kullanılarak durağan hale getirilmiş olup, toplam prim üretimi ikinci farkı seviyesinde %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde durağandır. Yine GSYH değişkeni, sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modeller kullanılarak durağan hale getirilmiş olup, ikinci farkı seviyesinde %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde durağandır. İlgili durum Tablo 2'de ifade edilmektedir.

8- Sabit katsayı ve trendi belirten değerler regresyon testinde var olup, oluşturulan ADF birim kök sıfır kabulü altında Eviews 10 ekonometri programı kapsamında sunulan MacKinnon (1996: 600-620) kritik değerleriyle kıyaslanmıştır. Durağanlık şartının karşılanması için ADF birim kök değerlerinin MacKinnon kritik değerlerinden mutlak değerce büyük olması ve negatif işaret bulundurulması gerekmektedir. ADF birim kök testine göre değişkenlerin ikinci düzey farklarında, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde birim kökün varlığı söz konusu olmamaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Sınaması

Değişken	Sabit Terimli		Sabit Terimli ve Trendli	
	ADF	MacKinnon Krtiği	ADF	MacKinnon Krtiği
Intp	-4.048712 (2)	%1 -3.699871	-15.25987 (2)	%1 -4.284580
		%5 -2.976263		%5 -3.562882
		%10 -2.627420		%10 -3.215267
Ingsyh	-7.118936 (2)	%1 -3.670170	-4.974844 (2)	%1 -4.356068
		%5 -2.963972		%5 -3.595026
		%10 -2.621007		%10 -3.233456

İncelenen değişkenlerden yola çıkılarak meydana getirilen model şu şekilde olmaktadır:

$$\text{Ingsyh} = \beta_1 + \beta_2 \text{Intp} + u_t$$

Bu kapsamda değişkenlere ilişkin olarak tahmin edilen regresyon modeli ve ilgili parametreler Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Büyükük	Std. Sapma	t-İstatistik	Olasılık
C	4.083981	0.556064	7.344447	0.0000
INTP	0.774956	0.056506	13.71462	0.0000
R ²	0.846909	Mean dependent var		11.70872
Düzeltilmiş R ²	0.842407	S.D. dependent var		0.164775
S.E. of regression	0.065412	Akaike info criterion		-2.562255
Sum squared resid	0.145479	Schwarz criterion		-2.474282
Log likelihood	48.12060	Hannan-Quinn criter.		-2.531550
F-statistic	188.0908	Durbin-Watson stat		1.731512
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tablo 3'de açıklanan parametreler modelde yerine yazıldığında regresyon denklemi şu şekilde olmaktadır:

$$\text{Ingsyh} = 4.08398134827 + 0.774955661432 * \text{Intp}$$

Tablo 3’de yer alan regresyon analizi sonuçlarına göre, oluşturulan model bütünüyle %5 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. P değeri (F istatistik) %5’ten küçük olarak gözlenmiştir. Ayrıca modelin açıklayıcılık gücü yüksektir. Çünkü bağımlı değişkendeki (GSYH) değişimlerin %85’ini bağımsız değişken (toplam primler) açıklamaktadır. Tek bağımsız değişkenin yer aldığı çalışmalarda, modelin açıklama gücü ifade edilirken düzeltilmiş R^2 değeri yerine R^2 değeri kullanılması sıklıkla tercih edilmektedir (Aydın, 2010:332; Tunalı, 2017:10). Çalışmada kullanılan model tek bağımsız değişken içerdiğinden, modelin açıklama gücünü ifade ederken, düzeltilmiş R^2 değeri yerine R^2 değeri kullanılmıştır. Buna göre toplam primler ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusu iken toplam primlerdeki %1’lik artış ekonomik büyümede binde 77’lik bir artışa neden olmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın başında kurulan “Toplam prim üretimi ekonomik büyümeyi etkilemez” biçimindeki H_0 hipotezi reddedilir. Yani, toplam prim üretimi ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki gözlenmiştir.

TARTIŞMA

Ekonomik kayıplara karşı kalkan vazifesi görmesi nedeniyle sigortacılık sektörü özellikle gelişmiş ekonomilerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin sigortacılık sektörünün gelişmişlik ölçütlerinden biri olarak kullanılan kişi başına prim üretimi (Srbinoski, 2016: 32), 2017 yılında Türkiye’de 149\$ iken; gelişmiş piyasalarda 3517\$ olarak bilinmektedir. 2018 yılında ise, Türkiye’de kişi başına prim üretimi 128\$, gelişmiş piyasalarda 3737\$ olarak ifade edilmektedir. Dolar kurundaki dalgalanmalar, prim üretiminin düşmesinin nedenlerindedir. (Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu, 2018: 11-12). Türkiye görece zorlu makro etkenlere rağmen sigortacılık sektöründe sürekli olarak gelişim gösterebilmiştir. Ancak yine de sigortacılığın gelişmiş olduğu ekonomilerin kişi başına prim üretiminin Türkiye’ye oranla yüksek olduğu bilinmektedir. Örneğin, OECD ülkeleri içinde yer alan İngiltere’de 2017 yılında kişi başına düşen sigorta prim tutarı 5112\$; ABD’de 6706\$; İrlanda’da 9532\$; Danimarka’da 6315\$; İsviçre’de 6904\$; Fransa’da 4225\$ ve Lüksemburg’da 41011\$ olarak bilinmektedir. OECD ülkeleri dışında yer alan Çin’de ise 2017 yılında kişi başına düşen sigorta prim tutarı 8270\$ ve Singapur’da 5411\$ olarak görülmektedir (www.stats.oecd.org). Brown, Chung ve Frees (2000)’de, OECD ülkelerinde gelir ve yasal sorumlulukların, sigorta talebini artırdığı, servet ve zarar olasılığının sigorta alımını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ward ve Zurbruegg (2000), 1961-1996 yılları arasındaki dönemde OECD üyesi ülkeler üzerinde yapılan çalışmanın sonuçları incelendiğinde; sigorta sektörünün ekonomik büyümeyi destekleyip desteklememesi ülkelerin ulusal durumuyla ilgili olmaktadır. Yani bazı ülkelerde sigorta sektörü ile ekonomik büyüme arasında olumlu ilişkiye rastlanırken, bazı ülkelerde ise ilişki saptanamamıştır. Yıldırım (2015), Türkiye’deki sigortacılık sektörünün 2006-2014 yılları arasındaki dönemine ait verilerin analiz edildiği çalışmasında, sigortacılık ile büyüme arasında nedensel bir bağ kurulamamıştır. Sadece ekonomik büyümeden sigortacılığa tek taraflı bir bağdan bahsedilmektedir. Benzer nedenlerle Türkiye’de kişi başına düşen prim üretiminin artırılması sürecinde, daha fazla kişinin sigortalı olması ve en temelde

de sigortalı olma bilincinin geliştirilmesi beklenmektedir. Böylece hem sigorta sektörü belirgin bir gelişme gösterebilir hem de ekonomiye olan etkisi artabilir.

Sigortacılık sektörünün diğer bir gelişmişlik ölçütü olan primlerin GSYH içindeki oranı (penetrasyon) Türkiye'de %1,42 iken; gelişmiş piyasalarda %7,76'dır. 2015 yılında üretilen primlerde yaşanan artışlara bağlı olarak penetrasyon oranında artış gözlenmiştir. 2018 yılında ise penetrasyon oranı bir önceki yıla göre küçük bir oranda gerileyerek %1,36 olmuştur. Bu oran ekonominin gelişmiş olduğu ülkelerde Türkiye'ye oranla daha yüksek olmaktadır. 2017 yılında OECD ülkeleri arasında yer alan İngiltere'de penetrasyon oranı %12,8; Amerika'da %11,2; İrlanda'da %13,6; Fransa'da %10,6 ve Lüksemburg'da ise %38,8 olarak bilinmektedir. OECD ülkeleri dışında yer alan ülkelere Çin'de 2017 yılında penetrasyon oranı %17,9 ve Singapur'da %9,4 olarak görülmektedir (www.stats.oecd.org). Beenstock, Dickinson ve Khajuria (1988), Outreville (1990), sigorta primlerinin GSYH ve faiz oranlarıyla ilişkili olduğu kısa ve uzun vadede sigorta primlerinin kişi başına düşen gelirle artış eğilimi içinde olduğu tespit edilmiştir. Browne ve Kim (1993), Hofstede (1995, 2004), Fukuyama (1995), sosyal desteğin sigorta talebini etkilediği sonuçları desteklenmiştir. Bu durum da sayılan ülkelere ve diğer sigortacılık sisteminin gelişmiş olduğu ülkelere GYSH içinde sigortacılığın payının yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Türkiye'de ise sahip olunan potansiyelin yüksek olduğu ve sayılan ülkelere seviyeye gelebilmek adına çaba sarfedilmesi gerektiği, GSYH içindeki payının az olması sebebiyle ekonomiye etkisinin de görece düşük olduğu söylenebilir. Karşılaştırmalar göstermektedir ki Türkiye'de sigortacılığın ekonomiye etkisi, gelişmiş ülkelere sigortacılığın gelişmişlik seviyesine ulaşamamıştır. Bu durumun en önemli nedenleri ülke ekonomisinin yaşadığı dalgalanmalar, toplumda sigorta bilincinin yavaş gelişmesi ve zaman zaman sigorta şirketlerinin etkin çalışamamaları olarak sayılabilmektedir. Holsboer (1999)'a göre, sigorta sektörünün ekonomideki yerinin derinleşmesi, artan kaynak miktarına ve finansal sistemdeki yükselen rekabete bağlı olmaktadır. Uzun vadeli tasarrufların artması sermaye piyasasının gelişmesini desteklemekte ve bu yolla ekonomik büyümeye etki edilebilmektedir.

Üçüncü olarak, primlerin büyüme oranları, bir ekonomide sigorta sektörünün gelişimi hakkında bilgi verebilmektedir (Srbinoski, 2016: 32). 2013 ve 2018 yılları arasında prim artış oranı dalgalanma gösterse de hep pozitif seyretmiştir. En dikkat çekici büyüme, 2016 yılında %26,64 olarak görülmektedir. 2017 yılında ise reel prim artışı %3,43'te kalmıştır. Bunun en önemli sebebi, hayat dışı sigortalarda prim üretiminde yaşanan artış hızının azalmasıdır. 2017 yılında trafik sigortalarında tavan fiyat uygulamasına gidilmiştir. Hayat dışı sigortaların primlerinin önemli bir kısmını oluşturan trafik sigortası primleri, tavan fiyat uygulaması nedeniyle bir önceki yıldan daha az artış göstermiştir. Hayat dışı sigorta branşında 2017 yılında üretilen primler, bir önceki yıla oranla sadece %0,1 büyüme gösterebilmiştir. Bu durum da genel prim artış oranlarının azalmasına neden olmuştur. 2018'de prim artış oranı %17,3'e yükselmiş ve toplamda 54,6 milyar TL prim üretimi gerçekleşmiştir. (Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu, 2018:4).

Sigorta sektörünün etkin çalışması, sermayenin marjinal verimliliğini artırarak, tasarrufların yatırıma ayrılan kısmını yükselterek ve tasarruf oranlarını değiştirerek ekonomik büyümeye etki etmektedir. Webb, Grace ve Skipper, (2005), Webb, Grace ve Skipper (2002)'de, bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki olduğu, sigorta ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ise önemsiz kaldığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Arena (2008) de, hayat ve hayat dışı branşlarda gerçekleştirilen faaliyetler ile ekonomik büyüme arasında olumlu ve anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Peter ve Kjell (2006), Chau, Khin ve Teng (2013), Zouhaier (2014)'de hayat sigortası ile ekonomik büyüme arasında zayıf bir ilişki bulunurken, Haiss ve Sümegi (2008), Chen, Lee C., Lee F. (2012)'de, ilişki olumlu gözlenmiştir.

Kugler ve Ofoghi (2005), sigorta sektöründeki büyüme ile ekonomik büyüme arasında nedenselliğin olduğunu ifade ederken, Chau, Khin ve Teng (2013) de bu ilişki gözlenmemiştir. Ayrıca Kugler ve Ofoghi (2005)'deki sonuçlar, sigorta sektörünün büyüklüğü ve sigorta pazarının tüm bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Araştırmada, finansal sistemin önemli unsurlarından biri olan sigorta sektörü ele alınmış, Türk Sigorta Sektörünün performansının ölçülmesi amaçlanmış ve sigorta sektörünün ekonomik büyümeye olan katkısı incelenmiştir.

Sigortacılık sektörüne branşlar özelinde bakıldığında 2017 yılında toplam primlerin %82,26'sı hayat dışı branşta; 17,74'si hayat branşında üretilmiştir. Benzer şekilde 2018 yılında da üretilen toplam primlerin %87,32'si hayat dışı branşlarda, %12,68'i hayat branşında üretilmiştir. 2018 yılında bir önceki yıla göre, üretilen toplam primler içinde hayat dışı branşın payının arttığı görülmektedir. Sigorta şirketlerinin ekonomiye birincil katkısı fon yaratma işlevini yerine getirerek kaynak tahsisini sağlamasıdır. Bu noktada sektörde baskın olan branşın hayat branşı olması istenmektedir. Ancak 2018 ve önceki dönemlere bakıldığında, sigortacılık sektöründe baskın olan branşın hayat dışı branş olduğu anlaşılmaktadır.

Hayat ve hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin sektör rasyoları sigortacılığın geleceğini yorumlamak ve çıkarım yapmak adına önemli göstergeler olarak görülmektedir. Hayat dışı branşlarda aktif kalitesi ve likidite oranları olması gereken seviyenin altında kalmıştır. Yani hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin teknik karşılıklar ve sigortalılara ödeme konusunda yeterli olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Hayat branşının aktif kalitesi ve likidite oranlarının yeterli düzeyde olduğu, teknik karşılık ve sigortalılara ödeme konusunda da olumu bir seyir izlediği gözlemlenmiştir.

2018'de hayat dışı branşta işlem yapan sigorta şirketlerinin hasar prim oranı hayat branşına oranla daha yüksektir. Buna göre, 2017 yılında hayat dışı branşta hasar prim oranı %77olarak gerçekleşmiş, 2018 yılında ise 2017 yılına göre 8 puan artış göstererek %85 seviyesine yükselmiştir. Hayat dışı branşta Muallak Hasar Karşılıkları hasar prim oranının artmasına sebep olmuştur. Hayat branşında hasar prim oranı 2007 ve 2018 yılları arasında dalgalı bir seyir izlemiş ve 2018 yılında %45 olarak gerçekleşmiştir. Bileşik oran hayat dışı branşta hayat branşından daha yüksek olarak görülmektedir. Teknik karşılık oranlarında sektör genelinde büyük bir sorun gözükme de, hayat dışı branşta özellikle özsermaye/ teknik karşılık rasyosu hayat branşına göre daha yüksek seyrettiği bilinmektedir. Bu durum hayat dışı branşın özellikle sorumluluk sigortalarında yüksek teknik karşılık gösterme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca hayat dışı branşlarda hasar prim oranları son yıllarda yükseliş gösterdiğinden, sigorta şirketlerinin özsermaye artırdığı gözlenmektedir.

Çalışma kapsamında sigorta sektörünün faaliyetleri sonucu üretilen toplam primlerin GSYH üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuç Wadlamannati (2008), Marijuana ve diğ. (2009), Njgomir ve Stojić (2010), Oke (2012), Akinlo ve Apanisile (2014), Ege ve Saraç (2011), Adams ve diğ. (2005), Sarioğlu ve Taşpunar (2011) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir.

Elde edilen bulgular kapsamında değerlendirme yapmak gerekirse; sigorta sektörünün ve genel olarak finans sektörünün gelişmesi ile finansal sistem içindeki araçların rolleri eskiye oranla daha da önem kazanacak ve GSYH üzerindeki payları artış gösterebilecektir. Türkiye bu anlamda potansiyeli olan bir ülkedir ve gelecek yıllarda sigorta sektörünün GYSH'ya olan etkisinin artacağı öngörülmektedir. Sigorta sektörünün gelişim gösterebilmesi, hem genel ekonomik göstergelerin olumlu seyretmesine ve toplumda sigorta bilincinin artmasına hem de sigorta şirketlerinin etkin bir şekilde yönetilmesine bağlı olmaktadır.

2018 yılında hayat ve hayat dışı branşlarda incelenen bazı oranlarda önceki yıllarda var olan eğilimlerin tersine bir dalgalanma görülmüştür. Örneğin; hayat dışı alanda hasar prim ve bileşik oranda artma izlenirken, sermaye yeterlilik oranı, özsermaye aktif toplamı oranı ve teknik karşılıklarda var olan eğilimin tersine hareketler görülmüştür. Hayat alanında ise, hasar prim ve bileşik oranda artma görülürken diğer oranların birçoğunda tersine düşme yaşanmıştır. Bu koşullar altında 2019 yılı büyük önem kazanmakta ve 2018 yılında başlayan dalgalanmanın devam edip etmeyeceği araştırılmalı ve sektörü bekleyen farklı koşullar dikkatle takip edilmelidir. Oran analizinin olası değişiklikler konusunda ön uyarı olarak kullanılabilirliği unutulmamalıdır. Ayrıca sektörde faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin oranlarının incelenmesi ve sektör ortalamalarına yakınlıkları/uzaklıkları araştırılabilir. Benzer şekilde enflasyon oranlarının branşlar üzerindeki etkisi de yeni araştırmalara konu olabilir.

Bunun yanı sıra sektörün gelişmekte olması bazı sorunlar doğurmaktadır. Sektöre dair yapılan düzenlemeler kapsamında 2004-2005 yılları öncesine ait verilerin toplanmasının

zorlukları, sektörün geçmiş yıllarının araştırılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan bir sektör olmasından dolayı yasal düzenlemeler ile sürekli olarak desteklenmektedir. Bu durum sigorta sektörünün daha sağlam temellere sahip olmasını sağlarken diğer yandan bilanço ve finansal tablolarda yer alan kalemlerin isimlerinin ya da hesaplanma yöntemlerinin değişmesine ve dolayısıyla geçmiş verilerle kopukluklar yaşanmasına da sebep olmaktadır. Sektörün finansal sistem içerisinde daha da sağlam bir yer edinmesiyle sorunlar aşılabilecektir.

Sigorta sektörünün poliçe üretimi, Karayolları Motorlu Araçlar Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası (Zorunlu Trafik) ve Kasko Sigortası gibi hasar/prim oranının yüksek olduğu sigorta branşlarında yoğunlaşması sektörün etkinliğini düşürmektedir. Şirketler hasar/prim oranının düşük seyrettiği daha karlı sigorta branşlarında poliçe üretimini destekleyici çalışmalar geliştirebilirler.

Ayrıca, sigorta sektörü, birçok sektörde olduğu gibi teknolojik ilerlemelerden büyük oranda etkilenmektedir. Bu kapsamda, sigorta şirketlerinin performanslarını ölçmeyi hedefleyen çalışmalar, teknolojik ilerlemenin sigorta sektörünü etkilemesiyle, tamamen ya da kısmen değişim gösterebilecektir. Örneğin yakın bir gelecekte yapay zekanın devreye girmesi söz konusu olabilecek ve çok daha kapsamlı veri setlerinin kullanıldığı algoritmaların geliştirilmesi sonucu sigortacılık bugünkü anlayışının oldukça ilerisine taşınacaktır. Özetle, teknolojik ilerlemeler sigorta sektörünü şundan öngörülmesi mümkün olamayacak seviyelere taşıyabilecektir.

KAYNAKLAR

- Adams, M., Andersson, J., Andersson L.F., Lindmark, M. (2005), "The Historical Relation between Banking, Insurance and Economic Growth in Sweden: 1830 to 1998", Norges Handelshøyskole, Department of Economics Discussion Paper SAM, 26.
- Akdoğan, Nalan ve Tenker, Nejat (2001), *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, 7. Baskı, Gazi Kitabevi: Ankara.
- Akinlo, T., Apanisile, O. T. (2014) "Relationship between Insurance and Economic Growth in Sub-Saharan African: A Panel Data Analysis" *Modern Economy*, Vol:5, Issue:2, pp.120-127.
- Akgüç, Öztin (2013), *Finansal Yönetim*, 9. Baskı, Avcıol Basım Yayın: İstanbul.
- Allen, F., Santomero, A. (1998) "The Theory of Financial Intermediation", *Journal of Banking and Finance*, Vol:21, Issue:11-12, pp. 1461-1485.
- Arena, M. (2008), "Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth? A Cross Country Study for Industrialized and Developing Countries", *The Journal of Risk and Insurance*, Vol:75, Issue:4, pp.921-946.
- Aydın, Nurhan (2010), *Finansal Yönetim*, 8. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Aydın, Fatma F. (2010), "Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:35, ss. 317-340.
- Baker, Kent ve Powell Gary E. (2005), *Understanding Financial Management A Pratical Guide*, 1. Edition, Blackwell Publishing: New Jersey.
- Başpınar, Ahmet (2005), "Finansal Analiz Tekniklerinin Sigorta Şirketi Mali Tablolarına Uygulanması", *Maliye Dergisi*, S:149, ss.5-35.
- Beenstock, M., Dickinson, G., Khajuria, S. (1988) "The Relationship between Property-Liability Insurance Premiums and Income: An International Analysis", *The Journal of Risk and Insurance*, Vol:55, Issue:2, pp.259-272.
- Berkdemir, S. ve Altun N. (2018), "Sigorta Sektöründe Oran Analizi ve Puanlama Yöntemi", *Sakarya İktisat Dergisi*, C:7, S:1, ss.70-91.
- Brown, M.J., Chung, J.W., Frees, E.W. (2000), "International Property-Liability Insurance Consumption", *Journal of Risk and Insurance*, Vol:67, Issue:1, pp.73-90.
- Browne M.J., Kim K. (1993), "An international Analysis of life Insurance Demand", American Risk and Insurance Association, *The Journal of Risk and Insurance*, Vol:60, Issue:4, pp.616-634.
- Chau, W. H., Khin, A. A., Teng, K. L. (2013) "Economic Development Cointegration and Malaysian Life and General Insurance Consumption", *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, Vol:7 Issue:10, pp.538-546.
- Chen, P. -F., Lee, C. -C., Lee, C. -F. (2012), "How Does the Development of the Life Insurance Market Affect Economic Growth? Some International Evidence", *Journal International Development*, Vol:24, pp.865-893.
- Cooper, William W., Seiford, Lawrence M., Zhu, Joe (2004), *Handbook on Data Envelopment Analysis*, Kluwer Academic: Boston.

- Çurak, M., Lončar, S., Poposki, K. (2009) "Insurance Sector and Economic Growth in Transition Countries", *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol:34, pp.29- 41.
- Dickey, D. A., Fuller, W. A. (1979) "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, Vol:74, Issue:366, pp.427-431.
- Ege, İ., Saraç, T. B. (2011), "The Relationship Between Insurance Sector and Economic Growth: An Econometric Analysis", *International Journal of Economics and Research*, Vol:2, Issue:2, pp.1-9.
- Fukuyama, F. (1995), *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press: New York.
- Haiss, P. R., Sümeği, K. (2008), "The Relationship of Insurance and Economic Growth, A Theoretical and Empirical Analysis", *Journal of Applied Economics and Economic Policy*, Vol:35, Issue:4, pp.405-431.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2007), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2008), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2009), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2010), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2011), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2012), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2013), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2014), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2015), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2016), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2017), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 12.09.2018, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2018), *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sistemi Faaliyet Raporları*. [Erişim: 28.07.2019, <https://www.hmb.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>].
- Hofstede, Geert (1995), "Insurance As a Product of National Values", *Geneva Papers or Risk Insurance*, Vol:20, Issue:4, pp.423-429.

- Hofstede, Geert (2004), "A Summary of my Ideas about Organizational Cultures", <http://fewed.uvt.nl/center/hofstede/page4.htm>.
- Holsboer, Jan H. (1999), "Repositioning of the Insurance Industry in the Financial Sector and its Economic Role", *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, Vol:24, Issue:3, pp.243-290.
- Gross, Dominique M. (2001), "Financial Intermediation: A Contributing Factor to Economic Growth and Employment", https://www.researchgate.net/publication/228871897_Financial_Intermediation_A_contributing_factor_to_economic_growth_and_employment, Social Finance Programme, International Labour Office.
- Güleç, Cihan (2015), *Türkiye Sigorta Sektöründe Finansal ve Teknik Rasyo Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul*.
- Kahya, Mehmet (2001), *Sigorta ve Reasürans Şirketlerinde Finansal Analiz*, Sentez Reklam ve Danışmanlık Yayınları: İstanbul.
- Kaya, E.Ö. ve Kaya, B. (2015), "Türkiye'de Hayat Sigortası Şirketlerinin Finansal Performansını Belirleyen Firmaya Özgü Faktörler: Panel Veri Analizi", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C:7, S:12, ss.93-111.
- Kugler, M., Ofoghi, R. (2005), "Does Insurance Promote Economic Growth? Evidence from the UK" *Money Macro and Finance (MMF) Research Group Conference*.
- Leland, H.E., Pyle, D.H. (1977), "Informational Asymmetries, Financial Structure, and Financial Intermediation", *The Journal of Finance*, Vol:32, Issue:2, pp.371-387.
- Leskay, Melek T. (2010), *Elementer Alanlarda Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinde Finansal Tablo Analizleri ve Bir Uygulama, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.
- MacKinnon, J. G. (1996) "Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests", *Journal of Applied Econometrics*, Vol:11, pp.601-618.
- Marijuana, C., Sandra, L., Lime, P. (2009), "Insurance Sector Development and Economic Growth in Transition Countries". *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue:34.
- Merton, R.C., Bodie, Z. (1995), "A Conceptual Framework for Analyzing the Financial Environment", *The Global Financial System, A Functional Perspective*, Harvard Business School Press, pp. 3-31.
- Miller, Roger L. ve Pulsinelli, Robert W. (1985), *Modern Money and Banking*, McGraw-Hill: New York.
- Mishkin, Frederic S. (2001), *The Economics of Money, Banking and Financial Markets, Sixth Edition*, Addison Wesley: Boston.
- Monea, Mirela (2009), "Financial Ratios-Reveal How a Business is Doing?", *Annals of University of Petrosani, Economics*, Vol: 9, Issue:2, pp.137-144.
- Njegomir, V., Stojić, D. (2010), "Does Insurance Promote Economic Growth: The Evidence from Ex-Yugoslavia Region", *Ekonomika misao i praksa : časopis Sveučilišta u Dubrovniku*, Vol:19, Issue:1, pp.31-48.
- OECD, (2019), *Insurance Statistics*. [Erişim: 15.05.2019, <https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/oecdinsurancestatistics.htm>].

- Oke, M. O. (2012) "Insurance Sector Development and Economic Growth in Nigeria", *African Journal of Business Management*, Vol:6, Issue:23, pp.7016-7023.
- Outreville, J. François, (1990), "The Economic Significance of Insurance Markets in Developing Countries", *The Journal of Risk and Insurance*, Vol:57, Issue:3, pp.487-498.
- Öztürk, Yelda (2007), *Veri Zarflama Analizi Yöntemi ve Bankacılıkta Verimlilik Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.*
- Pagano, Marco (1993), "Financial Markets and Growth-An Overview", *European Economic Review*, Vol:37, Issue:2-3, pp.613-622.
- Peter R.H., Kjell, S. (2006), "The Relationship of Insurance and Economic Growth, A Theoretical and Empirical Analysis", A Paper for Presentation at the 2006 EcoMod Conference, Hongkong.
- Sarioğlu, S. E., Taşpunar, S. (2011), "Sigortacılık Sektörü Ekonomik Büyümeye ve Finansal Sistemin Gelişimine Katkı Sağlayabiliyor mu? Türkiye Örneği (Does Insurance Sector Affect The Economic Growth And Financial Development? Some Evidence From Turkey)", *Uluslararası Finans Sempozyumu: Yükselen Ekonomilerde Finansman, Fırsatlar, Sorunlar ve Çözümler*, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Srbinoski, Bojan (2016), Causality Relationship Between Insurance Development and Economic Growth – The Case of Turkey, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- TCMB, (2019), *Gayri Safi Yurtiçi Hasıla. [Erişim: 11.05.2019, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_21/6000/DataGroup/turkish/bie_gsyhygycf/].*
- TSB, (2019), *Resmi İstatistikler. [Erişim: 02.01.2019, <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>].*
- Tunalı, Halil (2017), "Ekonomik Büyüme ve Sanayileşme İlişkisinde Kaldor Yasasının Türkiye'deki Geçerliliğinin Analizi", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:6, S:1, ss.1-15.
- Wadlamannati, K. C. (2008), "Do Insurance Sector Growth & Reforms Effect Economic Development? - Empirical Evidence from India" *The Journal of Applied Economic Research*, Vol:2, Issue:1, pp.43-86.
- Ward, D., Zurbruegg, R. (2000), "Does Insurance Promote Economic Growth? Evidence from OECD Countries", *The Journal of Risk and Insurance*, Vol:67, Issue:4, pp.489- 506.
- Webb, I. P., Grace, M. F., Skipper, H. D. (2002), "The Effect of Banking and Insurance on the Growth of Capital and Output", Working Paper No. 02-1, Robinson College of Business, Georgia State University, Center for Risk Management and Insurance, Atlanta.
- Webb, I., Grace M.F., Skipper, H. (2005), "The Effect of Banking and Insurance on the Growth of Capital and Output", *Journal Financial Issues*, Vol:2, Issue:2, pp.1-32.
- Yıldırım, İsmail (2015), "Development and Economic Effects of the Insurance Sector in Turkey" *International Journal of Economics, Commerce and Management*, Vol:3, Issue:4.
- Yücel, Leyla İ. (2017), *Veri Zarflama Analizi, Der Yayınları: İstanbul*
- Zhuo, Z. (1998) "Insurance Sector Development and Economic Growth: An Empirical Analysis from China Portfolio Management" University of Mannheim.
- Zouhaier, Hadhek (2014), "Insurance and Economic Growth", *Journal of Economics and Sustainable*

Development, Vol:5, Issue:12, pp.102-112.

COMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 265-287, 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 265-287, 2019

Asya Kıtasında Hak ve Özgürlük Mücadelesinde Kadın Siyasal Figürler: Değişim Mümkün müdür?

Soner HAMZAÇEBİ *

Öz

Kadınlar; toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlardaki hak kazanımlarına 20. Yü'de sahip olmuşlardır. Ancak bu haklar günümüzde istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Özellikle de kadınların siyasal haklarının daha kısıtlı olması, dünya genelinde kadınların siyasal katılım oranının düşük kalmasına neden olmuştur. Hâlbuki kadınların siyasal oluşumlar içinde olması, kadın sorununun çözümü için önemli bir adımdır. Bu nedenle kadın sorununun çözümü için kadınların siyasetteki temsil sayısının artması, kadın siyasetçi kotalarının artırılması ve kadınların daha aktif siyasal oluşumlar içinde olmaları gerekmektedir. Böylelikle kadınların siyasal yaşama katılımı ve kamusal kararlarda karar almaları daha kolay olacaktır. Ancak bu durum her toplum için aynı koşulları taşımamaktadır. Örneğin Asya uluslararası politikasında kadın aktörler buldukları siyasi konumları itibarıyla dünya gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni bir siyasi değişim sürecine giren Çin ve Myanmar'da; kadın aktörlere yönelik baskılar üst seviyelere ulaşmıştır. Bu iki ülkede toplumu ilgilendiren konularda sadece erkek aktörlerin kararlar alması kadın aktörleri siyasetin dışına itmektir. Bu bağlamda çalışmada genel olarak; Asya toplumunda kadın siyasal figürlerin genel bir değerlendirilmesi yapılacak, Myanmar ve Doğu Türkistan'ın siyasal dönüşümleri anlatılacak ve çalışmanın ana konusunu oluşturan Aung San Suu Kyii ve Rebiya Kaderr'in yürütmeye çalıştıkları demokrasi mücadelelerine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Aktörler, Feminizm, Myanmar, Doğu Türkistan, Siyasi Dönüşümler.

Women Political Figures In the Struggle for Right and Freedom In Asian Countries: Is the Change Possible?

Abstract

Women; have gained social, economic and political rights in 20 centuries. However, these rights have not reached the desired level even today. The fact that women's political rights are more limited has caused women's political participation rate to remain low throughout the world. Whereas; The fact that women are in political formations is a prerequisite for the solution of women's problem. For this reason, in order to solve the problem of women, the number of women's representation in politics should be increased, female quotas should be increased and women should be more active in political formations. Thus, women's participation in political life and decisions in public decisions will be easier. However, this situation does not have the same conditions for every society. For example, in Asian international politics, women actors have an important place in the world's agenda due to their political

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sonerhamzacebi@gmail.com

positions. In China and Myanmar, which entered into a new process of political change especially after the Second World War; the pressures towards women actors reached higher levels. In these two countries, only male actors take decisions on issues of public interest, pushing women actors out of politics. In this context, the study generally; A general evaluation of female political figures will be made in Asian society, the political transformations of Myanmar and East Turkestan will be explained and the struggles of Aung San Suu Kyi and Rebiya Kaderr who are the main subjects of his work will be pointed out in the struggle for democracy.

Keywords: Women Actors, Feminism, Myanmar, Eastern Turkestan, Political Transformations.

GİRİŞ

Çağdaşlaşma konusunda devletlerin en fazla önem verdiği ve ihtiyaç duyduğu olgu hiç şüphesiz demokrasi olmuştur. Öyle ki gelişmiş Batılı devletlerin demokrasi anlayışı, iç ve dış politikalarına yön veren bir olgudan öte bir yaşam biçimi halini almıştır. Böylece gelişmiş Batılı devletler; siyasi, iktisadi ve kültürel bağlarını geliştirme bakımından var olan zenginliklerine daha fazlasını ekleme imkanına sahip olmuşlardır. Öte yandan, özgürlükler açısından demokrasi anlayışlarını yasalar ile koruyarak halklarına demokrasi anlayışını aşılamlıdır. Teoride kadın-erkek ayrımı yapılmadan herkesin gerek siyasi gerek iktisadi gerekse de kültürel faaliyetler içinde bulunmalarına imkân sağlamışlardır. Ancak Batı dünyasında toplumsal eşitsizliğin (kadın-erkek ayrımı) ortadan kalkma süreci bir anda gerçekleşmiş bir durum değildir. Batının geçmiş tarihinde toplumsal eşitsizliğin yaşandığını görmek mümkündür. Feminist alanda çalışmalar yapan J. Ann Tickner, Machiavelli'nin Prens adlı eserine atıfta bulunarak; neden uluslararası alanda devletleri yönetenlerin, iktidarı elinde tutanların, güç sahibi olanların prenslerin (erkeklerin) olduğunu, prenseslerin (kadınların) ise; neden geri planda kalarak rutin işlerde uğraştığını sorgulamaktadır.² Batı dünyasında kadın-erkek eşitsizliği bugünün sorunu değildir. Sistemik olarak geçmişten beri var olan bu sorun, bugün uluslararası ilişkiler disiplini içinde feminist hareket olarak yer almaktadır. Feminizm, kadın-erkek ayrımcılığına karşı durarak; kadınların, erkekler gibi ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel oluşumlar içinde baskı altında kalmamalarını savunmaktadır.

Feminist çalışmaların ilki, 18.Yy'de İngiliz düşünür Mary Wollstonecraft, Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi (A Vindication of the Rights of Woman) adlı çalışmasında kadınların köle olmadığı savunmasıyla başlamıştır. Yazara göre; kadınların köle olarak kalmalarının nedeni eğitim seviyelerindeki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Eğitimli kadın birey, kendi hakkını karşısındakine karşı koruyabilir, olanı değil olması gerekenin savunuculuğunu yapabilir, aksi taktirde kendisine dayatılanı kabul etmek zorunda kalabilir. Bu nedenlerden dolayı, Wollstonecraft, feminizmde en önemli unsurun kadının eğitilmesi olduğunu savunmuştur.³

2- J. Ann Tickner "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations." Harvard International Review, Cilt 21, Sayı 4, 1999, pp. 44-48.

3- Özlem, Tür, ve Aydın Koyuncu, Çiğdem, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı

Kadın-Erkek ayrımının yaşandığı 19. ve 20. Yy'de ise; artık kadınlar erkekler gibi eşit statü, eşit haklar ve özgürlüklere ulaşmak için mücadele vermeye başlamıştır. Bu mücadeleler feminist akımın hızla yayılmasına neden olmuştur. Feministler en büyük kazanımlarını ise, 20. ve 21. Yy'ler arasında elde etmişlerdir. Bu tarihler arasında kadınların özel alanlarda olduğu gibi kamusal alanlarda ve siyasi oluşumlar içinde de olduğunu görmekteyiz. Kadınlar büyük şirketlerde yöneticilik yapığı gibi ülke yönetimlerinde de yer almaya başlamıştır. Örneğin; Margaret Thatcher (İngiltere Başbakanı), Golda Meir (İsrail Başbakanı), Madeleine Albright, (ABD Dışişleri Bakanı), İndira Priyadarşini Gandhi (Hindistan Başbakanı), Benazir Bhutto (Pakistan Başbakanı), Tsai Ing-wen (Tayvan Cumhurbaşkanı), Sheikh Hasina Wajed (Bangladeş Başbakanı) ve Park Geun-Hye (Güney Kore Başbakanı) gibi kadın aktörler Batı ve Asya siyasetinde dikkat çeken kadın aktörlerdir.⁴ Ancak Asya toplumunun genel karakteristik özelliğine baktığımızda bu bölgenin ataerkil bir yönetim biçimine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Erkeğin egemen olduğu Asya ve Orta Asya toplumunda; toplumsal eşitlik, kadın hakları savunuculuğı ve demokratik anlayış Avrupa ülkelerinde olduğu gibi geniş bir alana yayılamamıştır. Bunun nedenlerine baktığımızda, sömürge olmaları, tarihsel süreçleri, etnik nedenlere bağlı çatışmaları, askeri darbeler ve okuryazar oranın düşük olması önemli bir yer tutmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrası sömürge olmaktan kurtulan ve yeni bağımsızlıklarını kazanan Asya ve Orta Asya'nın bazı devletleri, demokrasi sürecine geçerken bazıları da askeri rejimlerce yönetilmektedir. Bazı devletler ise, demokrasi ile yönetilmelerine rağmen; özerklik verdikleri bölgelerinde katı kurallar uygulamaktadırlar. Demokratik bir siyasi anlayışla yönetilmeyen Myanmar ve Doğu Türkistan'da, siyasi karar alıcılar bölgelerinde Kyii'nin ve Kaderr'in toplumsal düzeni bozduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunu da; Kyii'nin Myanmar'ın iç huzurunu bozduğunu Kaderr'in ise Doğu Türkistan'da 1997 yılından itibaren yürütülen terörist faaliyetlerin baş aktörü olduğu şeklinde savunmaktadırlar. Myanmar ve Çin yönetimi kendilerine göre bu şekilde haklı nedenler ileri sürerek dünya kamuoyunda kendilerini haklı çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bunu yaparken de bazı uluslararası güçlerden destek almaktadırlar. Örneğin 11 Eylül 2001'de ABD'de ikiz kulelere yapılan saldırılar sonrası, ABD Başkanı George W Bush'un terörizme karşı tüm dünya devletleriyle birlikte mücadele kararını alması, dünya kamuoyunda terörist faaliyetlerle mücadelede yeni bir dönemi başlatmış oldu.⁵ Bu noktadan hareketle Pekin yönetimi, ufak çaplı eylemlerin yaşandığı Doğu Türkistan'daki eylemleri, El Kaide bağlantılı göstermeye çalışarak, Doğu Türkistan'daki despot iradesini meşrulaştırma arayışı içine girmiştir. Böylece gerek ABD gerekse AB nezdinde, Doğu Türkistan'daki hak arayışı faaliyetleri; Çin, ABD ve AB üçgeninde terörist eylemler olarak gösterilmeye başlandı. Ne var ki; ne Kaderr'e ne de Kyii'ye yöneltilen bu suçlamaların doğruluk payı taşıdığı söylenemez. Bu bağlamda çalışmada, Myanmar ve Doğu Türkistan'ın siyasi yapısının kısa bir incelemesi yapılacak ve Kyii ile Kaderr'in siyasetteki süreçleri açıklığa

ve Sorunları", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 7, Sayı 26, 2010, s. 3.

4- Jiyoung Song, "The Challenge for Asia's Female Politicians", The Diplomat, 2016, s. 1-3.

5-Shirley, A. Kan, "U.S.-China Counter Terrorism Cooperation: Issues for U.S. Policy", Congressional Research Service, 2010, s. 1.

kavuşturulacaktır. Böylece, dünya kamuoyunda birey aktör konumundan ileri gidemeyen iki kadın siyasetçinin bugünkü siyasi konumları Çin, Myanmar ve Batı üçgeninde açıklanmaya çalışılacaktır.

1. KADIN SORUNUNA GENEL BİR BAKIŞ: DÜNYADA VE ASYA TOLUMUNDA KADIN SİYASAL FİGÜRLER

Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Asya kıtasında da kadın siyasetçilerin siyasi durumu bir belirsizlik içindedir. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturan kadınların büyük bir çoğunluğu sadece seçme yükümlülüğünü üstlenmektedirler. Hal bu ki hükümetlerin kurulmasında seçmen olarak önemli bir paya sahip olan kadınlar aynı önemi seçilme sürecinde görememektedirler.⁶ He fırsatta kadın haklarını savunan siyasiler konu kadınların seçilmesine gelince sessiz kalmaktadırlar.

Kadınlar demokratik ortamların yapı taşıdır. Kadınların politik katılımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği gerçek demokrasinin yaşam bulmuş halidir. Neredeyse tüm dünyada devletler demokrasi ile yönetilmektedir. Ancak demokrasi ile yönetilen devletler de dahil olmak üzere, demokratik oluşumun şartları bir bütünlük içinde uygulanmamaktadır. Demokratik sistemlerde cinsiyet ayrımcılığı olmamalıdır. Tüm kesimlerin bir arada yaşadığı, yasalar önünde herkesin eşit olduğu ve herkesin her işi yapabildiği ortamlarda gerçek demokrasilerden bahsedebiliriz. Her ne kadar yasalar önünde herkesin eşit olduğu bir dünyada yaşanılıyor olsa da, bu durum işleyiş açısından farklılıklar taşımaktadır. En gelişmiş Avrupa ülkelerinde dahi cinsiyet ayrımcılığı görülmektedir. Dolayısıyla evrensel bir demokratik oluşumdan bahsedemeyiz.

Kadın sorununun çözümü için kadınlara karşılık politik sorumluluk, karar alma pozisyonlarında kadın sayısının artırmakla başlar. Cinsiyet eşitsizliği bir sorundur ve bu sorunun çözümü konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak şu an için bu sorun çözüme kavuşmuş değildir. Zira kadınlar karar alma pozisyonlarında ciddiyetle temsil edilmemekte ve seçkin kadrolar siyasi kadın figürlere yönelik siyasi baskılarını devam ettirmektedir. Bu nedenle kadınların siyasette az temsil edilmesi sebebiyle kadın haklarının savunuculuğunu yapmak, dünya çapında demokratikleşme için bir meydan okumadır.

Kadınların siyasi temsil hakkı 20. Yy ortalarında görülmeye başlanmıştır. Aynı şekilde, kadınların eğitim seviyeleri ve istihdam oranının 20. Yy ortalarında yukarı eğilimli bir artış göstermesi, demokratik kalkınmanın itici bir gücü olarak kabul edilmiştir. Bu yüzyıldan itibaren kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ülke sayısında artış olsa da, özellikle seçilme hakkı sadece yasalarda var olmuştur. Demokratik sistemlerde kadınlara daha fazla fırsat eşitliği sağlandığı iddiasının gerçekleri yansıtmadığı bu yüzyılda, kadınların siyasi katılım oranının çok az olduğu bilinmektedir. Kadınlar ülke ekonomilerinin kalkınmasının

6- Kazuki Iwanaga, "Women's Political Participation and Representation in Asia" Nordic Institute of Asian Studies, 2008, s. 1.

bir parçası olabilirken az sayıda kadının aktif siyaset yaptığı bu yüzyılda, kadınların temsil sorunu dünya genelinde önemli bir sorun haline dönüşmüştür.

Parlamentolar, özellikle toplumun tüm bireylerinin bir arada oluşturulduğu bir yer olmasına karşın neredeyse tüm dünyada parlamentolara egemen olan güç erkekler olmuştur.⁷ Bu anlayışın yavaş yavaş değişime uğradığı 21.Yy'de pek çok ülke kadınların siyasal temsil oranının arttırılması için kota politikaları geliştirmiştir. Geliştirilen bu kota politikaları sonucunda kadın siyasetçilerin sayısı dünya genelinde artış göstermeye başlamıştır. Örneğin Dünya genelinde kadınların siyasetteki temsil oranı, 1995'te %11 iken bu oran 2015'te % 22'ye çıkmıştır. Asya kıtasında ise kadınların siyasete katılma oranı % 16 seviyesindedir.⁸ Dünya genelinde günümüze kadar 70 kadın Cumhurbaşkanı ve Başbakan olarak görev yapmıştır. Şu an için dünya genelinde kadın Cumhurbaşkanı veya Başbakan olarak görev yapan kadınların sayısı, 2019 yılı itibariyle 15'dir. 9'u Avrupa, 4'ü Asya ve 2'si Afrika kıtasındadır. Bu rakamlar Birleşmiş Milletler'e üye 193 devletin %10'undan daha azını temsil etmektedir.⁹

Kadın sorunuyla ilgili ülke veya kıta ayrımı yapmak kadın sorununu anlamsızlaştırmaktadır. Ancak Batılı ülkelerin aksine Asya kıtasında kadın sorunu daha dikkat çekmektedir. Asya kıtasında kadınların sosyoekonomik durumu ve biçimsel siyasal hakları son yıllarda önemli ölçüde gelişme göstermesine rağmen Asyalı kadınlar; siyasal kurumlarda, özellikle ulusal meclislerde ve yerel yönetimlerde yeterince temsil edilmemektedir. Zira Asya kıtasının demografik yapısı göz önüne alındığında kadının siyasette temsil oranı çok düşük kalmaktadır.

Asyalı kadınlar seçme ve seçilme hakkını gelişmiş Avrupa ülkelerinden sonra kazanmıştır. Sadece üç Asya ülkesi 2. Dünya savaşıdan önce kadınlara seçme hakkı tanımıştır. Kadınlara ilk seçme hakkı tanıyan Asya ülkesi (1931) Sri Lanka'dır. Diğer ülkeler ise, (1932) Tayland ve (1935) Myanmar'dır.¹⁰

Asya toplumunda kadınlara biçilen görevler arasında daha çok anne olmak ve ev işleriyle ilgilenmek olsa da Asya kıtasında kadın siyasetçilerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak ülke yönetimlerinde yer almaları için zor seçimlerden geçmeleri gerekmektedir. Erkeğin egemen olduğu bir toplumda kadın siyasetçilerin erkek siyasetçilerle seçim yarışmasına girmesi daha zor olacaktır. Ancak Asyalı kadın siyasetçilerin eğitim seviyelerinin ve ekonomik güçlerinin artmasıyla dayatılan engeller aşarak siyasette daha aktif roller üstlenilmeye başlanmıştır. Asyalı kadın siyasetçileri ülkelerinde bir değişimin habercisi olarak görmek şu an için olumsuz olarak görülmektedir. Zira Asya toplumunda kadın

7- Ben Hillman, "Increasing Women's Parliamentary Representation in Asia and the Pacific: The Indonesian Experience", *Asia & the Pacific Policy Studies*, 2017, s, 1-3.

8- Women in Parliament: 20 years in review, Inter-Parliamentary Union, <http://archive.ipu.org/pdf/publications/WIP20Y-en.pdf>, erişim tarihi:10.07.2018

9- Abigail Geiger, Number of Women Leaders Around the World has Grown, But They're Still a Small Group, Pew Research Center, 2017, s, 5.

10- Kazuki Iwanaga, a, g, e, s, 1.

siyasetçiler, Batı ülkelerindeki hem cinsleri gibi siyasette aktif rol üstlenmemektedirler. Asya toplumundaki kadın siyasetçiler; babalarının, eşlerinin ya da politik aile bağlarının verdiği imkânları kullanarak siyasetin içinde olmuşlardır. Örneğin; Sheikh Hasina Wajed, Benazir Bhutto İndira Priyadarşini Gandhi, Gloria Macapagal-Arroyo (Filipinler), Megawati Sukarnoputri (Endonezya) ve diğer bazı Asyalı kadın liderler aile bağlarını kullanarak siyaset yapmışlardır.¹¹ Asyalı kadın liderlerin siyasetin içinden gelmeyişi liderlik vasıflarını güçsüz kılmaktadır.

Dünya genelinde siyasetteki kadın sayısının artış hızının yavaş olduğu göze alındığında, siyasetteki kadın erkek dengesizliğine çözüm bulmak için çoğu devlet kota sistemi geliştirmiştir. Kota sistemi kadınların siyasete doğrudan girmesini sağlamaktadır. Böylelikle kadınların seçilmesi daha kolay olacak ve seçilen kadın sayısında bir artış sağlanacaktır.¹² Kota sistemi bir bakıma kadınlar açısından lehte sonuçlar doğurabildiği gibi bazı durumlarda da aleyhte sonuçlar doğurabilmektedir. Bu tezatlık kota sisteminin içeriğiyle ilgilidir. Zira kota sisteminin iki farklı yönü vardır. İlki devletlerin anayasasında güvence altına alınan kota sistemidir. Bu sisteme göre; seçilecek kişiler arasından belli bir kota belirlenerek kadınların seçilmesi amaçlanmaktadır. Bu sistem doğrudan kadının temsil edilmesini sağlamaktadır.

İkincisi ise partilerin gönüllük esasına dayalı olan kota sistemidir. Bu sisteme göre; partiler, kadın aday belirlemek veya belirlememek konusunda özgürdürler. Partilere dışarıdan baskı yapılamaz. Partiler seçim bölgelerinin oy potansiyeline göre kadın aday belirleyebilir. İki farklı kota sisteminden anlaşılacağı üzere; devlet anayasaları altında olan kota sistemleri kadınların seçilmesini kolaylaştırırken, partilerin belirlediği kota sistemi, kadınların seçilmesini zorlaştırmaktadır.

Kota sitemi neredeyse tüm dünyada uygulanmaktadır. Ancak uygulama açısından bölgelere göre farklılıklar taşımaktadır. Asya kıtasında uygulanan her iki kota sistemi kadınların aleyhinde olmaktadır. Zira Asya kıtasında devlet güvencesi altında olan kota sistemi kadınların kota oranını düşük tutmaktadır. Asya'nın en gelişmiş ülkesi olan Japonya dahil diğer Asyalı devletler kadınların aktif siyasal hayata katılmasını uyguladıkları kota sistemiyle engellemektedirler. Dolayısıyla Asyalı kadınlar, niteliksel ve niceliksel olarak siyasette etkisiz hale gelmekte ve az temsil edilmektedir. Tüm bu engellere rağmen Asyalı kadın aktörlerin sayısında kısmi bir artış görülmektedir.

Asyalı kadın siyasetçilerin bu başarılarına rağmen istenilen sistem değişikliğine ulaşılmış değildir. Ancak Asyalı kadınların sistemin bir parçası olması yolunda başlattığı bu mücadele kadınların bilinçlenmesini hızlandırmış ve siyasette yeni kadın liderlerin çıkmasına zemin hazırlamıştır. Asya toplumunda sistemin bir parçası olmak isteyen kadınlar, sadece siyaset yapmamalıdır. Kadınlar siyasi kimliklerinin dışında bürokratik çalışmaların içinde olmalıdırlar, sivil toplum kuruluşlarının tepe noktalarında görev

11- Szczepanski, Kallie, "Female Heads of State in Asia." ThoughtCo, 2018, s, 1-4.

12- Kazuki Iwanaga, a, g, e, s, 10.

almalıdır, kadınlar arası dayanışmayı güçlendirmelidirler, kadın siyasetçiler kadınların sesi olmalıdırlar ve siyasetin sadece erkeklerin yapabileceği bir iş olmadığını siyasette aktif rol üstelenerek göstermelidirler. Başlatılan bu mücadele sonrası pek çok alanda kadın varlığı erkekler tarafından hissedilmiş olunacaktır. Böylelikle Asya kıtasında bir sistem değişikliği yaşanabilir. Şu an için ülkelerinin yönetiminde olan Asyalı kadınlar; Tsai Ing-wen Tayvan Cumhurbaşkanı, Şeyh Hasina Bangladeş Başbakanı, Bidhya Devi Bhandari, Nepal Cumhurbaşkanı ve Myanmar'ın Defacto lideri Aung San Suu Kyii, görevlerini yürütmektedir.¹³ Asya siyasetinde aktif görev yapan kadın liderler arasında en dikkat çekici olanı Kyii'dir. Kyii, askeri rejimin tüm engellemelerine rağmen ülkenin lideri olmayı başarmıştır. Yarım asrı geçen süredir askeri rejim tarafından yönetilen Myanmar'ı demokratik sistemle buluşturması Kyii'nin başarısının bir göstergesidir. Kyii'nin askeri yönetime karşı elde ettiği başarı diğer Asyalı kadın siyasetçilere örnek olmalıdır.

2. MYANMAR'IN SİYASAL SÜRECİ VE DEMOKRASİYE GEÇİŞ DENEMELERİ

Myanmar'ın siyasal yapısının tarihsel bir incelemesi yapıldığında, ülkeyi yöneten siyasi liderler ile halk arasında, siyasi nedenlere bağlı olarak bir iletişim eksikliği olduğunu bugün de görmek mümkündür. Siyasi liderler (askeri liderler) ve halk arasında yaşanan bu iletişim eksikliği, dünyadaki en uzun iç çatışmaların birisinin bu coğrafyada yaşanmasına neden olmuştur. Ülke genelinde yaşanan içi çatışmalar devam ederken, 1824'te İngiliz Hindistan'ının toprağına saldırılması; Myanmar'ın İngiliz sömürgesi olmasına yol açmıştır. Bu yaşanan gelişme Myanmar'ı siyasi, iktisadi ve askeri bakımdan yoksun bir ülke yaparken var olan iç sorunlarına bir yenisi daha eklenerek Myanmar halkı için yeni bir siyasal süreç başlamıştır.¹⁴ İngiliz sömürge sistemine karşı başlatılan ayaklanmalar Myanmar'ın 1948'de tarih sahnesine bağımsız bir devlet olarak çıkmasını sağlamıştır. Ne var ki Myanmar halkı bağımsızlık sevincini yaşayamadan sömürge öncesi dönemden kalan sorunlar tekrar gündeme gelmiştir ve kurucu lideri Aung San suikast sonucu öldürülmüştür.¹⁵

Kurucu lider Aung San'ın öldürülmesiyle ülke yönetiminin yeni lideri U Nu, Myanmar'ı Myanmar Krallığı dönemindeki gibi yönetmeye, yani Myanmarlıların diğer gruplar üzerindeki baskıcı yapısını devam ettirmeye başladı. Böylece ülke genelinde bağımsızlık sonrası ilk isyanlar başlamış oldu.¹⁶ U Nu hükümetine göre; Myanmar tek bir çatı altında toplandığı takdirde esas bağımsızlığını kazanmış olacaktır. Zira etnik grupların özelliklerine baktığımızda her biri yüzyıllar öncesinde Myanmar'a farklı ülkelerden (Çin, Hindistan ve Tayland) göç ettiğiinden Myanmar bu ülkelerin dillerinin, kültürlerinin ve en önemlisi dinlerinin etkisi altındaydı. Bu nedenlerden dolayı Myanmar federal bir yapıya

13- Abigail Geiger, a, g, e, s, 5.

14-*History of Burma, From a Multi- Ethnic Perspective, The Curriculum Project, Thailand, 2005, s. 24.*

15-Chizom, Ekeh, "Minorities in Burma", *Minority Rights Group International, England, 2007, s. 1.*

16-Sakhong, H. Lian, "The Dynamics of Sixty Years of Ethnic Armed Conflict in Burma" *Burma Center for Ethnic Studies Peace and Reconciliation, Analysis Paper No.1, 2012, s. 4.*

bölündüğünde Çin, Hindistan ve Tayland'ın azınlıkların bu özelliklerinden yararlanarak azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabileceği ihtimali vardı.(ki soğuk savaş döneminde azınlıklar ile merkez hükümet arasında iç çatışmaların çıkmasına neden olmuşlardır). Bu nedenle U Nu, Myanmar'ı Üniter devlet modeli ile yönetmek istemiştir.¹⁷ U Nu'nun bu düşüncesi iç isyanların çıkmasına neden olmuştur. Ülke genelinde yaşanan isyanlar ve iç çatışmaları bastıramayan U Nu yönetimi, 1962'de General Ne Win tarafından yönetilen darbe sonucu devrilmiştir.¹⁸

Ordunun ülke yönetimine el koyması her ülkede olduğu gibi Myanmar'da da demokrasiye vurulan en büyük darbe olmuştur. Ülkenin 2010 yılına kadar katı kurullarla yönetilmesi; adalet sisteminin, özgürlüklerin ve siyasal hayatın çökmesine neden olmuştur. Halkın özgürlük, eşitlik ve demokratik hak arayış mücadelesi ülke geneline yayılınca askeri yönetim halk mücadelesini bastırmak için orantısız güç kullanmıştır. Çıkan çatışmalarda özgürlük mücadelesi veren çok sayıda kişi öldürülmüştür. Bu yaşanan gelişme ABD, Batı ve bölge ülkelerinin tepkisine neden olmuştur. ABD, Batı ve bölge ülkeleri askeri yönetiminin bir an önce ülke yönetimini sivillere bırakılması uyarısında bulunmuşlardır. Askeri yönetim tüm uyarılara rağmen otoritesini korumak için halkı baskı altına aldı ve ülkenin yönetimini baskıcı politikalarla yönetmeye devam etmiştir. ABD ve Batı karşısında oldukça güçsüz bir konumda olan askeri yönetimin bu kararları alırken en büyük destekçisi Çin olmuştur. Zira stratejik nedenlerden dolayı Myanmar askeri yönetimini desteklememiştir.

Çin'in Myanmar askeri yönetimini desteklemesinin iki nedeni vardır. Myanmar her ne kadar ekonomik olarak çok güçsüz bir ülke olsa da enerji kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Dünyanın en fazla enerji tüketen ülkesi Çin, Myanmar'ın enerji kaynaklarının peşindedir ve bundan dolayı Myanmar askeri yönetimini desteklemektedir. İkinci neden ise Myanmar'ı Hint Okyanusu'na çıkış kapısı olarak görmesidir. Çin'in Malakka Boğazı dışında Hint Okyanusu'na ulaşabilmesinin tek yolu Myanmar'dır. Myanmar ile yakın ilişkiler kurup kendisine alternatif bir ulaşım yolu bulmuştur. Böylece Myanmar, Çin'in hem enerji güvenliğinin bir parçası olacak hem de ulaşım hatları üzerinde yaşanabilecek bir anlaşmazlığı engellemiş olacaktır.

Çin, askeri yönetimi destekledikçe askeri yönetim halk üzerindeki baskısını arttırdı, ülkedeki gücünü korudu ve ABD, Batı ve bölge ülkelerine karşı bir denge sistemi kurdu. Zira Çin yaptırımlar karşısında askeri yönetime ekonomik yardım ve iç isyanların bastırılması için de silah yardımıyla bulunmuştur. Bu nedenlerden dolayı Çin-Myanmar ilişkisi karşılıklı çıkara dayanmaktadır. Öte yandan Çin'in ve Myanmar'ın birbirlerini desteklemesi ABD, Batı ve bölge ülkelerinin Asya'daki çıkarlarını tehlikeye sokmuştur. Myanmar'ı Çin hegemonyasından kurtarmak için Myanmar'daki demokrasi hareketini desteklemişlerdir. Geliştirilen baskı politikaları sonucunda 2015 yılındaki seçimde sivil partilerin de yönetime katılmasıyla bir nebze demokrasi adına olumlu gelişmeler atılmıştır.

17- Sakhong, H. Lian, a, g, e, s, 5.

18-Johari, Zaiton, The Role of the Tatmadaw in Modern Day Burma: *An Analysis*, Naval Postgraduate School, California, 2000, s, 48.

Ancak askeri yönetimin ülke yönetimi üzerinde söz hakkı hala devam etmektedir.

2.1. Aung San Suu Kyii: Demokrasi Mücadelesi, Karşılaştığı Zorluklar ve Liderlik Başarısı

Aung San Suu Kyii'nin Myanmar halkı tarafından "Myanmar Demokrasi Harekatı" lideri olarak tanımlanmasının iki nedeni vardır. Ülkenin kurucu lideri General Aung San'ın kızı olması ve askeri rejiminin despot idaresine karşı demokrasi hareketini savunmasıdır. Bu iki neden Kyii'nin Myanmar'ın ikinci kurucu lideri vasfını taşımasına neden olmuştur. Ne var ki; Kyii'nin demokrasi adına başlattığı mücadele birbiri ardına yaşanan darbeler nedeniyle çok uzun sürmemiştir.

Darbeler ülkesi olarak nitelendirilebileceğimiz Myanmar'da yaşanan darbelerde generallerin ortak ve tek amacı, devlet düzenini sağlamak, ekonomik durumu iyileştirmek, çok partili sisteme geçmek ve dikta rejimini sonlandırarak demokrasiye geçmek olmuştur. Ne var ki, her darbe döneminde bu amaçlar hep göstermelik kalmış, siyasi ve ekonomik problemler yaşanmıştır. Örneğin en son yaşanan 1988 darbesinden kısa bir süre sonra askeri yönetim devlet yönetiminin sivillere bırakılacağı sözünü vermiştir.¹⁹ Ayrıca halkın partiler ve örgütler kurabilmelerinin yolunu açan çok partili genel seçim kanunu ve siyasal partiler sicil kanununu da onaylamıştır.²⁰

Askeri yönetim tarafından böylesine bir radikal kararın alınması hiç şüphesiz Myanmar'ın demokrasi tarihindeki en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Böylelikle hem Myanmar'ın küresel boyuttaki kötü imajı düzeltilecek hem de yapılacak serbest seçimler sayesinde çok partili demokrasi sürecine geçilmiş olunacaktı. Yeni seçim kanunu ile birlikte yeni partilerin kurulmasıyla seçim hazırlıklarına başlanılmıştır. Yapılan seçim çalışmalarında askeri yönetimin en önemli rakibi Kyii olmuştur. Kyii, propaganda sürecinde halka Budist fikirlerin ve demokrasinin cunta sistemi altında gelişmeyeceğini anlattı. Uzun yıllar boyunca askeri yönetimlerin katı kurallarına maruz kalan halk, kendilerine ve düşüncelerine hitap eden Kyii'yi ciddi anlamda desteklemeye başladı. Kyii'nin halk tarafından bu denli bir destek görmesi, askeri yönetim tarafında bir şok etkisi yarattı. Halkın sempatisini kazanan ve Myanmar'ın yeni lideri olmaya çok yakın olduğu bu dönemde serbest seçimler yapılmadan önce askeri yönetim tarafından Kyii, 1989'da, 6 yıl boyunca ev hapsinde tutuldu.²¹ Kyii'nin ev hapsinde tutulması ülke halkının askeri yönetime karşı daha çok tepki göstermesine neden oldu. Zira ülke yönetimine aday olan bir liderin ilk defa demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlarını propaganda sürecinde kullanması halk tarafında büyük bir sevinç yaratmıştır. Myanmar'ın demokratik geleceğinin Kyii'nin politik düşüncelerinde gören halk, 1990 seçiminde Kyii'nin partisini desteklemiştir.

19-Konsam Shakila Devi, Myanmar under the Military Rule 1962-1988, International Research Journal of Social Sciences Vol. 3, 2014, s. 48.

20-"Burma the 18 September 1988 Military Take over and Its Aftermath", *Amnesty International*, 1988, s. 3. http://www.ibiblio.org/obl/docs3/18_Sept_1988-ocr.pdf, erişim tarihi:15.07.2018.

21- David I. Steinberg, "Aung San Suu Kyi and U.S. Policy toward Burma/Myanmar", *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 2010, s. 38.

Kyii'nin partisi tüm oyların % 82 'sini alarak 485 sandalyeden 395'ini kazanıp birinci parti olmuştur.²²

Sonuçların açıklanmasıyla hem Myanmar'da hem de dünya kamuoyunda Asya'nın ikinci kapalı ülkesinde demokratik seçimlerin yapılması ve sonuçlar büyük bir sevinç yaratmıştır. Aynı zamanda seçim sonuçları tüm kesimlerce Myanmar'ın ikinci bağımsızlığı olarak algılanmıştır. Ancak bir kesim tarafından zafer olarak algılanan bu durum diğer kesim tarafında bir yenilgiden başka bir şey değildi. Askeri yönetim tarafından Kyii'nin tutuklu olmasına rağmen partisinin seçimlerden galip çıkması açıklanacak bir durum değildi. Bu, askeri yönetim tarafından açıklaması güç bir durum olsa da temelde anlamak hiç zor bir durum değildir. Çünkü Myanmar'ın bağımsızlığından itibaren halkın istekleri göz önünde bulundurulmadan yönetilmesi ve askeri elitlerin her alanda söz sahibi olması sadece kaçınılmaz olanı geciktirmiştir. Sonuç olarak bu seçimde kısa bir süreliğine kazanan kesim demokrasi yanlıları olmuştur.

Seçim sonunda güç kaybeden askeri yönetim, bu seçim sonucunu iptal ederek yeni bir hükümetin kurulmasına izin vermedi ve ülkeyi askeri kurullarla yönetmeye devam etti. Halk ise hükümete karşı tekrar ayaklandı. İsyanları bastırmakta zorlanan askeri yönetim demokrasiye geçişin sağlanması için yeni bir anayasa hazırlamaya karar verdi. Askeri yönetimin demokrasi sürecinin hızlanması için başlattığı bu adım dünyanın Myanmar'a bakış açısını değiştirmede. Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği; Myanmar'da yaşanan çatışmalar nedeniyle, askeri yönetimi kınama kararı aldılar. Demokrasinin önündeki engelleri kaldırmayan askeri yönetim, hem iç sorunları ile uğraşırken hem de ABD ve Avrupa devletlerinin yaptırımlarına maruz kalmaktaydı. Bir an olsun bu sorunların üstesinden gelebilmek için yaptırımların başlatılmasına neden olan demokrasi hareketi lideri Kyii'yi, 1995 yılında serbest bıraktı. Kyii serbest kalmasıyla birlikte daha önceki propaganda sürecinde olduğu gibi demokrasi ile ilgili düşüncelerini halka anlatmaya başladı. Düşüncelerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için 2000 yılında parti yöneticileriyle birlikte mitingler düzenlemek isteyince, Kyii ikinci kez ev hapsinde tutuldu.²³

Kyii'nin demokrasi için başlattığı her girişimin askeri yönetimlerce engellenmesinden dolayı, BM Güvenlik Konseyi, askeri hükümetin hem Myanmar'ın hem de bölgenin güvenliğini tehlikeye attığını gerekçe göstererek, 12 Ocak 2007'de askeri hükümete yaptırım kararı almak istedi. Ancak Çin ve Rusya Myanmar'ın bölgenin güvenliğini tehlikeye sokmadığını ve askeri hükümetin de demokrasiyi kısıtlamadığını gerekçe göstererek, BM yaptırım kararını veto ederek askeri yönetimin yanında yer aldı.²⁴ Askeri yönetim her ne kadar Çin ve Rusya'nın destekleriyle yaptırım kararları engellenmiş olsa da

22- "US Department of State Self Study Guide for Burma", *United States Department of State Washington, D.C. 2010, s. 18.*

23- Myanmar's Suu Kyi - from housewife to democracy hero <https://www.reuters.com/article/idINIndia-52870120101112> erişim tarihi:13.08.2018.

24- Robert Sutter, "Myanmar in Contemporary Chinese Foreign Policy – Strengthening Common Ground, Managing Differences", *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 2012, s. 44.

Kyii askeri yönetim için hala yeni yaptırımların tetikleyicisi olarak görülmekteydi.

Askeri yönetim Kyii sorununu çözmek ve ABD ve Batılı devletlerin yeni yaptırım kararlarına maruz kalmamak ve adil seçimlerin yapılması için yeni bir anayasa hazırlama kararı aldı. Hazırlanan bu yeni anayasa içerik bakımından demokrasiye geçişin bir adımı olarak algılanacak ancak askeri yönetimin en önemli rakibi Kyii siyasette pasif kalacaktır. Zira bu anayasaya göre; Myanmar devlet başkanı olabilmenin yolları bu anayasada belirtilmiştir. 2008 anayasasına göre; Myanmar devlet başkanı olmak için Myanmar vatandaşı olmak ilk şarttır. Ancak bu anayasanın diğer maddelerine göre; Myanmar devlet başkanı olmak isteyen kişinin yabancı biri ile evli olmaması gerekmektedir.

Kyii, eşinin ve çocuklarının yabancı uyruklu (İngiliz vatandaşı) olması nedeniyle devlet başkanı olamayacaktır. Her devletin kendi anayasasında devlet Başkanı olabilmenin şartlarını belirleme hakkı mevcuttur. Sonuç olarak askeri yönetimin devlet başkanı olabilmenin yollarının anayasada belirtmiş olması bir sorun olmayacaktır. Böylece askeri yönetim, Kyii'nin devlet Başkanı olmasının yolunu kapatmıştır. Kyii, askeri yönetimin tüm engellemelerine rağmen 2011 genel seçiminde 48 sandalye kazanarak askeri yönetimle birlikte hükümet kurmuştur. Bu durum ülke genelinde (Müslümanlar hariç) dikta rejimden demokrasiye geçiş olarak algılandı. Öte yandan askeri yönetimin parlamentoya sivillerin girmesinin yolunu açması, ABD tarafından da demokrasiye geçiş sürecinde önemli bir adım atılmış olarak algılandı. ABD, 2011 seçiminde Kyii'nin de ülke yönetiminde yer almasıyla Myanmar ile olan ilişkilerini yumuşatmaya başladı ve ilk olarak ekonomik yaptırımları durdurdu. ABD ve Myanmar arasında olumlu gelişmelerin yaşandığı 2012 yılında karşılıklı olarak iki ülkede büyükelçilikler açıldı. ABD'nin desteğiyle, 2014 yılında Myanmar'a ASEAN başkanlığı verildi.²⁵

Myanmar tarihinde yaşanan bu olumlu gelişmelerin yenileri, ülke tarihinde ilk kez bağımsız bir seçim yaşanması ve ülke yönetiminin sivillere bırakılmasıyla devam etti. 2015 seçiminden Kyii'nin partisi zaferle çıkarak ülkenin ilk sivil hükümetini kurdu. Ancak 2008 anayasası gereği Kyii devlet başkanı olamadı. Ülke yönetimine Kyii'nin yakın arkadaşı Htin Kyaw geçerek Myanmar'ın ilk sivil başkanı oldu. Sonuç olarak Myanmar, bağımsızlık döneminde 2015 yılına kadar geçen süre içinde; sömürge yönetiminden bağımsızlığa, parlamenter demokrasiden askeri diktatörlüğe ve son olarak diktatörlükten sivil yönetime geçiş aşamalarından geçmiştir. Ülkede demokrasinin kurulması için uzun yıllar mücadele veren Kyii, bu geçiş sürecinin mimarıdır.

2.2. Arkan Krizi: Aung San Suu Kyii ve Askeri Yönetimin Rolü

Uzun yıllar boyunca Myanmar'da Budistlerin Müslüman azınlık Rohingyalılara uyguladıkları şiddet politikaları, 28 Mayıs 2012'de Ramri kentinde Budist bir rahibenin, üç Rohingyalı Müslüman genç tarafından tecavüz edildikten sonra öldürülmesi iddialarıyla

25- Yun, Sun, Myanmar's ASEAN Chairmanship, Stimson Center, Great Powers and the Changing Myanmar Issue Brief No. 4 September 2014,s, 4.

bir kez daha gün yüzüne çıktı.²⁶ Budistler, 3 Haziran 2012'de Rohingya Müslümanların bulunduğu otobüse saldırı düzenleyip 10 kişiyi linç ettiler. Ayrıca Budistler, 8 Haziran'da halkı isyana sürükleyerek, Moundaw'da Müslümanların köylerine, evlerine ve işyerlerine saldırdılar.²⁷ Bu saldırılar karşısında hükümetin sessiz kalması ve olayların bastırılması için sadece sokağa çıkma yasağını uygulaması uluslararası toplumun tepkisine neden olurken aynı zamanda da bu katliam dünya gündeminin önemli olayları arasında Budist-Müslüman çatışması olarak yerini aldı.

Müslümanlara yapılan baskılar sonucu yine yüz binlerce Arakanlı *Müslüman komşu Bangladeşe mülteci olarak göç etmek zorunda kaldı. Ancak Bangladeşli yöneticiler, Bangladeş'in gerek yüz ölçümününün küçük olması gerekse nüfusunun oldukça çok olması ve aynı zamanda da ekonomik olarak güçsüz bir ülke olması nedeniyle, daha fazla mültecinin ülkelerine gelmesine izin vermekte çekinceli davrandılar.*²⁸ *Müslümanlara yönelik hükümetin ve Budistlerin bu sert tutumu böyle devam ederken, 2016 yılındaki şiddet olaylarında merkezi hükümet ve Kyii'nin Müslümanlara yönelik tutumu uluslararası kamuoyunda büyük tepkilere neden oldu. Birleşmiş Milletler ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşlar Arakan'daki olayları Müslümanlara yönelik etnik bir temizlik olarak tanımlamıştır ve bir an önce Müslümanların maruz kaldığı olayların sonlandırılması için bazı kararlar almıştır.*²⁹ Alınan bu kararlar; iç göçe zorlanan insanların tutulduğu kampların kapatılması, ordu tarafından oransız güç kullanılmaması, Müslümanların yerel yönetimlerde temsil hakkının sağlanması ve yardım görevlilerinin Arakan bölgesine serbestçe girmesine izin verilmesi şeklindedir. Ayrıca Müslümanlara yönelik katliam, toplu tecavüz, adam kaçırmaya, yağma ve insanlığa karşı her suçun son bulması gerektiğini belirten rapor, Kyii'nin de içinde bulunduğu hükümete sunulmuştur. Ancak merkezi yönetim bu kuruluşların aldıkları kararları ve taleplerini kendi iç sorunu olduğunu ileri sürerek reddetmiştir. Burada sorulması gereken bir başka soru ise; bu uluslararası örgütlerin Arakan sorununa neden çözüm bulamadığıdır. Arakan sorununa çözüm üretilmemesinin her bir örgüt açısından farklı nedenleri vardır.

Örneğin BM açısından Arakan sorununu ele alırsak, örgütün işleyişi buna izin vermemektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Arakan sorunu ile ilgili alacağı yaptırım kararı örgütün daimi üyeleri olan Çin ve Rusya tarafından veto edilmektedir. Dolayısıyla örgüt kınama kararı almaktan öteye gidememektedir. Bunun bilincinde olan Myanmar hükümeti ve Budistler, hedefleri doğrultusunda Müslümanları sınırlarından atmaya çalışmaktadır. Arakan sorununa İİT açısından bakacak olursak, bu örgütler arasında en zayıf halkayı oluşturmaktadır. Örgüt kendi içinde bir bütünlüğe sahip değildir.

26-Laura Steckman, Myanmar at the Crossroads: the Shadow of Jihadist Extremism, International Centre for Political Violence and Terrorism Research, Singapore, Volume 7, Issue 4 May 2015, s, 11.

27-Burma police clash with Muslim protesters in Maung Daw, <http://www.bbc.com/news/world-asia-18368556>, erişim tarihi: 14.08.2018.

28-Bangladesh Refuses Entry to Myanmar Refugees, <https://aawsat.com/english/home/article/1011261/bangladesh-refuses-accept-more-rohingya-refugees-fleeing-myanmar> erişim tarihi: 16.08.2018.

29- Myanmar: UN Security Council Must Impose Arms Embargo <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2017/09/myanmar-un-security-council-must-impose-arms-embargo/> erişim tarihi:16.08.2018.

İslam dünyasında yaşanan katliamlara ve savaşlara çözüm üretmezken, İslam dünyası adına Batı karşısında güçlü bir direnç gösteremezken Budist bir toplum içinde azınlık olan Müslümanlara çözüm üretmesi zor görünmektedir.

Ülkesinde haksızlığa uğradığı için Batı tarafından uluslararası barış ödülüne layık görülen Kyii, uluslararası örgütlerin aldığı kararları ve talepleri uygulamak yerine sesiz kalmayı tercih ederek Arakan Müslümanlarını yaşanan vahşetin ortasında bırakmaktadır. Burada sorulması gereken demokrasi mücadelesi veren hatta bunun için 20 yıldan fazla bir süre ev hapsinde tutulan bir liderin, neden Arakan sorunu ve halkı için sesiz kalmayı tercih ettiği. Ona göre; demokrasinin yerleşmediği bir toplumda dışlanmış bir grubun savunuculuğu yapmak Arakan sorununu daha karmaşık bir yapıya dönüştürecektir. Dolayısıyla Budist-Müslüman çatışmaları daha çok şiddetlenecek ve ülke nüfusunun çok ufak bir kısmını oluşturan Müslümanlar Budistler tarafından katliama maruz kalacaktır.³⁰ Bundan dolayıdır ki Arakan Müslümanlarının savunuculuğunu yapmaktan çekinmiştir.

Bu açıklamalar Kyii için haklı bir neden olarak gözüксе de en azından Myanmar'da demokrasi kurulması için dünya liderleri ile yaptığı görüşmelerde Arakan sorunuyla ilgili insan hakları ihlallerinden bahsedebilirdi. Kyii'nin Arakan sorunuyla ilgili düşüncesi, uluslararası basın kuruluşlarına verdiği röportajlarda çok açık bir şekilde dile getirilmektedir. Arakan Müslümanlarının gerçek Myanmar vatandaşı olmadığını, onların 1824'te İngilizler tarafından Bangladeş'ten Myanmar'a getirilen işçiler olduğunu çeşitli uluslararası basın kuruluşlarında dile getirmektedir.³¹ Ayrıca, 1982'de çıkartılan Yeni Vatandaşlık Kanunu'na da atıfta bulunarak Arakan Müslümanlarının vatansız kişiler olduğunu söylemektedir.³² Asıl sorun ülke nüfusunun % 90'ınının Budist olduğu toplumda % 2'lik bir kısmın Myanmar'ın en önemli stratejik bölgesinde yaşaması ve Myanmar topraklarından gönderilememesidir.

Kyii'nin de Budist olduğu göz önüne alınırsa, Arakan Müslümanları ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip olması beklenen bir durum olabilir. Uluslararası alanda ülkesinin tanınmışlığından çok daha fazla üne sahip olan Myanmar'ın demokrasi hareketi öncüsü Kyii, tüm kesimin lideri olmak yerine, alt-üst kimlik ayrımı yaparak, Arakan Müslümanlarının etnik temizliğine göz yummaktadır. Kyii'nin devlet destekli Budistlerin Müslümanlara yönelik etnik temizlik yapmasına ilgisiz kalmasının bir başka nedeni devlet başkanı olmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Kyii bu hedefine ulaşmak için ilk önce 2008 anayasasını değiştirmesi gerekmektedir. Zira bu anayasaya göre devlet başkanı olamayacaktır. İkinci olarak devlet başkanı olmak için Budistlerin oyuna ihtiyacı vardır. Budistler ülke nüfusunun %90'ını oluşturmaktadır. Müslümanların destekçisi olduğu taktirde Budistlerin desteğini alamayacaktır. Dolayısıyla Müslümanlara uygulanan etnik temizliğe sesiz kalmaktadır. Sonuç olarak, Myanmar'da demokrasi kurulması için uzun

30- Why is Aung San Suu Kyi silent on the plight of the Rohingya people?

<https://www.theguardian.com/world/2015/may/19/why-is-aung-san-suu-kyi-silent-on-the-plight-of-the-rohingya-people> erişim tarihi: 16.08.2018.

31-Muhammed, Yunus, *A History of Arakan: Pas tand Present, Magenta Colour*, 1994, s, 78.

32-Muhammed, Yunus, a, g, e, s, 78.

yıllar mücadele veren Nobel ödüllü Demokrasi öncüsü Kyii, kendisine göre haklı nedenler ileri sürerek uluslararası toplumun tepkisini çekmesine rağmen Arakan sorununa devlet başkanı olabilmek için sessiz kalmaktadır.

3. TARİH BOYUNCA DOĞU TÜRKİSTAN'DA HAK VE ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ

Orta Asya ve Asya devletlerine sınırı olan Türkistan, tarih sahnesinde Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin hegemonyası altında kalan, stratejik ve doğal kaynak bakımından zengin bir bölgedir. Avrasya'nın kalbi olarak nitelendirilen Doğu Türkistan, tarih boyunca farklı zaman dilimlerinde ve farklı amaçlar gösterilerek istila edilmiştir. Çin ve Sovyetler Birliği tarafından istila edilen Türkistan, her iki devletin uyguladığı asimilasyon ve sosyalist politikalar sonucu kimlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Birinci istila döneminde Çinli yetkililer Doğu Türkistan üzerinde nüfuz kurabilmek için Uygurların fakirleştirilmesi amacıyla değişik isimler altında vergiler aldı, Türk nüfusu azınlık haline getirmek için Çinlileri Doğu Türkistan'a yerleştirdi.³³ Pekin yönetimine göre; bu politikalar sonucunda Doğu Türkistan halkı asimilasyona uğrayacak ve Çin'in bölgedeki egemen konumu güçlenmiş olacaktır. Batılıların sömürgesi olmak istemeyen ve bunun için Batılılara karşı mücadele eden Çin'in, Doğu Türkistan'ı ilhak etmesi, Çinli yetkililer açısından doğal bir durum olarak görülse de Doğu Türkistan halkı için kabul edilebilir bir durum değildir.

Çin'in I. ve II. Afyon Savaş'ları sonunda Batılı devletler karşısında yarı sömürge durumuna düşmesi ve güç kaybetmesiyle, Türklerin başlattığı isyanlar daha etkili bir hale gelmiştir ve Yakup Bey liderliğinde, Doğu Türkistan, 1865 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla denge politikaları arayışı içinde olan Yakup Bey, bu yeni süreçte İngiltere, Rusya ve Osmanlı'dan yardım alarak Mançu İmparatorluğu karşısında bağımsızlığını sürdürmeye çalışmıştır.³⁴

Öte yandan ülkedeki Türk beyliklerini bir çatı altında toplayarak, daha güçlü bir siyasi yapı oluşturma gayreti içinde olmuştur. Ancak İngiltere ve Rusya açısından Osmanlı'dan yardım almak ve Osmanlı ile ilişkiler geliştirmek, İngiltere ve Rusya'nın Doğu Türkistan politikalarıyla örtüşmemektedir. Çünkü Rusya Batı Türkistan'a komşu olan Doğu Türkistan'da Osmanlı etkisi görmek istememektedir. İngiltere ise; Hindistan'daki Müslümanların Osmanlı'dan etkilenebileceği ihtimalini göz önünde bulunduruyordu. Dolayısıyla her zaman için daha güçsüz bir Doğu Türkistan'ı desteklemek taraftarıydılar. Yakup Bey'in Osmanlı'dan askeri teçhizat alarak bölgede güç kazanmaya başlaması ile Rusya ve İngiltere; Doğu Türkistan'ı işgal etmek isteyen Mançu İmparatorluğuna yardımda bulundular ve Doğu Türkistan, 1876'da ikinci kez Mançu İmparatorluğu idaresi altına girmiş oldu.³⁵

33- Kutay, R, Karaca, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu" Akademik Bakış, Cilt 1, Sayı 1 2007, s. 222.

34- Kutay, R Karaca, a, g, e, s, 223.

35- Kutay, R Karaca, a, g, e, s, 223.

1759 yılından beri Türkistan'ın doğusunu kendi toprağı gibi göstermek isteyen Çin, bu hedefini, 1884'te Mançu İmparatorunun, bölgeye, "yeni toprak" anlamına gelen "Sincan" ismini vermesiyle başlamıştır.³⁶ Doğu Türkistan'ın Çin nezdinde Sincan ismiyle anılmış ve kendine ait bir toprak parçası olarak görülmüştür. Çin bu politikasını gerçekleştirmek için Doğu Türkistan'ı işgal etmek istemiştir. Ancak işgal süreci, 1949 yılına kadar gerçekleşmemiştir. Zira Çin'de yaşanan iç karışıklıklar Doğu Türkistan'ın işgalini geciktirmiştir. Yaşanan iç karışıklıklar sonrası Zedong'un ülke yönetimini ele alması, Çin'de bir takım siyasi değişiklikler meydana getirdiği gibi, Doğu Türkistan'da da yeni değişiklikler meydana getirmiştir. Çin'in kurulmasıyla Doğu Türkistan'ı işgal etmeye başlayan Zedong, 1955'te Doğu Türkistan Otonom Bölgesi'nin kuruluşunu ilan etmiştir.³⁷ Böylece Doğu Türkistan fiilen Çin'in bir toprak parçası haline getirilmiştir.

Çin'in bölgeyi Çinlileştirmek istemesinin nedenleri; bölgenin zengin kaynaklara sahip olması ve bölgenin Çin için bir tampon bölge olmasıdır. Zira bölgeye Sovyetler Birliği'nin de sınırı olması Çin'in güvenlik endişesi duymasına neden olmaktadır. Bu nedenden dolayı Soğuk Savaş dönemi boyunca bölgenin Çinlileştirilmesi için Mançu İmparatorluğu dönemindeki gibi Zedong yönetimi de bölgenin kimliğini değiştirmek istemiştir. Uygulanan asimilasyon politikaları sonucu bölge halkının; dili, dini ve yaşam biçimleri değiştirilmeye çalışılmıştır. 1960'larda bölgede nükleer denemeler yapılmıştır. Nükleer denemeler sonucu yüzbinlerce Uygur Türkü öldürülmüştür.³⁸ Yaşanan bu olaylar karşısında, uluslararası kamuoyu, Pekin yönetimine baskıcı tutumundan dolayı tepkilerini dile getirmiştir.

Ne var ki bu tepkiler Çin'in Doğu Türkistan politikasında bir yumuşama olmamıştır. Bilakis, 1991'de Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Doğu Türkistan dışında diğer Orta Asya devletleri bağımsızlığın kazanırken Çin Doğu Türkistan üzerinde etkisini daha çok artırmaya başlamıştır. Bölge halkının nüfus artışını engellemek için kontrollü doğum uygulaması başlatmıştır. Bölgeye daha çok Çinliyi yerleştirerek Uygur Türkleri azınlık haline dönüştürülmüştür.

Doğu Türkistan günümüzde de dahil olmak üzere geçmişten beri Çin'in hammadde ve enerji ihtiyacını karşılayan ana kaynağıdır. Bölgede çıkartılan her doğal kaynak, Çin tarafından işletilmekte ve kullanılmaktadır. Çin'in doğal kaynak ve özellikle de enerjide dışa bağımlı olduğu göze alındığında Doğu Türkistan Çin için önemli olmaktadır.

Doğu Türkistan petrol, kömür ve hidrokarbon doğal kaynakları bakımından çok zengin bir bölgedir. "Çin resmi verilerine göre, Doğu Türkistan'da 5.6 milyar ton petrol, 1.4 trilyon metreküp doğal gaz ve 2,19 trilyon ton kömür rezervi bulunmaktadır.³⁹ Öte yandan Doğu

36-Shirley, A. Kan, a, g, e, s, 5.

37-Shirley, A. Kan, a, g, e, s, 5.

38- Yusuf Sayın, Gamze Koçak, "Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi Ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar", Journal of Ottoman Civilization Studies, Vol, 3, 2017, s, 19.

39- Omirbek, Hanayi, "Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Günümüzdeki Ekonomik Yapısı", *Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan*, No:86, 2006, s, 1.

Türkistan, Uzak Doğu ile Avrupa'yı ve Asya'yı, Sibiryaya ile Güney Asya'yı bağlayan yolların kavşağında bulunmaktadır. Diğer bir deyişle Çin'in dünyaya açılan kapısı konumundadır.

Tüm baskılara rağmen bölge üzerinde güvenlik endişesi yaşayan Pekin yönetimi çevre ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Çünkü Doğu Türkistan'a komşu olan ülkelerin nüfusunun büyük bir kısmı Müslümanlardan oluşmaktadır. Doğu Türkistan'da Müslümanlara uygulanan asimilasyon politikaları doğrudan olmasa da dolaylı olarak Türki devletlerin Çin'e karşı olumsuz bir yaklaşım sergilemelerine neden olma ihtimali vardır. Bu nedenle Doğu Türkistan sorununu bölgesel anlamda daha sağlam bir zemine oturtabilmek için, 1996'da kurulan Şanghay Beşlisi (Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır), Pekin'in Doğu Türkistan politikalarında elini güçlendirmiştir.⁴⁰ Zira işbirliği gereği bölge ülkeleri, kendi aralarında güven artırıcı önlemler alma ve sınır sorunlarını çözme konusunda mutabakata varmışlardır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin Doğu Türkistan'daki gelişmeler ile ilgili herhangi bir politik söylem ya da faaliyet içinde olmaları engellemiş olmaktadır.⁴¹

Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde Doğu Türkistan politikasında önemli bir ivme kazanmış olsa da, uluslararası alanda Pekin yönetiminin Doğu Türkistan Politikaları eleştirilmeye devam edilmiştir. Ancak; 11 Eylül saldırılarının yaşanmasıyla, Doğu Türkistan sorunu uluslararası alanda farklı bir boyut kazanarak, Çin lehinde gelişmeler göstermeye başlamıştır. Bu dönemde ABD'nin Taliban ve El Kaide örgütüne savaş açmasıyla, Çin de Uygur Türklerini, El Kaide bağlantılı terörist olarak göstermeye başlamıştır.

İlk olarak, Doğu Türkistan İslam Harekatı'nın (DTİH) terörist faaliyetler içinde olduğunu dünya kamuoyuna duyurmak için, 2001 yılında ilk resmi açıklamasını "*Doğu Türkistan teşkilatlarının Usame Bin Ladin ve Taliban ile bağlantılı olarak gerçekleştirdiği terörist faaliyetler*" başlıklı bir belge ile yayınladı.⁴² Çin'in belgeyi yayınlamasından kısa bir süre sonra, BM ve ABD, DTİH'i terörist örgütler listesine almıştır.⁴³ Uluslararası alanda kendisine bir fırsat yakalayan Çin, Doğu Türkistan üzerindeki emperyalist statüsünü korumaktır. Pekin yönetimi Doğu Türkistan üzerinde uyguladığı bu gücünü, Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi temsilci olması, hızlı büyüyen ekonomisi, nüfusu ve jeopolitik konumundan kaynaklanan gücünden almaktadır.

Bu pozitif güçleri elinde bulduran Çin, Doğu Türkistan'daki baskı politikalarına günümüzde de devam etmektedir. Pekin yönetimi Çin'in Doğu Türkistan politikalarına karşı çıkan ya da çıktığını düşünen grupların (Türklerin) bölgede yarattığı isyanları bastırmak amacıyla, askeri birliklerini görevlendirmiştir. Aynı zamanda sivil kişiler arasında haklı ya da haksız olduklarıyla ilgili bir ayırım yapmadan çok sayıda kişiyi tutuklamış veya idam

40-Shirley, A. Kan, a, g, e, s, 30.

41-Selçuk, Çolakoğlu, "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin – Orta Asya İlişkileri", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Cilt:1, Sayı: 2, 2006, s, 42.

42-James, Millward, Violent Separatism in Xinjiang: A Critical Assessment, East-West Center Washington, Policy Studies, 6, 2004, s, 11.

43-James, Millward, a, g, e, s, 24.

etmiştir. Her defasında Doğu Türkistan'la yaşadığı sorunları, kendi iç sorunu olduğunu iddia eden Pekin yönetimi, sorunun çözümünde baskı yolunu seçmektedir. Çin, baskı ve şiddet politikaları ile Türkistan üzerinde egemenliğini sürdürmek istemesi bölgede direniş gruplarının çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak; Çin baskı, şiddet ve kısıtlama gibi temel ilkeleri kapsamında bölgeyi birleştiremezse bölgenin Orta Asya'nın Filistin'i olması kaçınılmazdır.⁴⁴

3.1. Uygur Türklerinin Demokrasi Savunucusu: Sürgün Lider Rebiya Kaderr ve Uygur Politikası

Uygur Türklerinin savunucusu olması ve Çin'in Doğu Türkistan politikasını eleştirmesi, Rebiya Kaderr'in uluslararası alanda tanınmasına ve bir siyasi kimlik kazanmasına neden olmuştur. Eski bir girişimci ve iş kadını olan Kaderr, 1993'ten 1996'ya kadar, Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı'nın (CPPCC) resmi üyesi olarak çalışmıştır.⁴⁵ Kaderr'in, Pekin yönetimiyle olan ilişkilerinin bozulması, 1996 yılında Çin'i ziyaret eden ABD Kongre Araştırmaları Heyetinin bir temsilcisiyle görüşmeye giderken tutuklanmasıyla başlamıştır. Akabinde ise 1997'de Halk Kongresinden çıkarılmış, 1998'de CPPCC'ye yeniden seçilmesi yasaklanmış ve yeniden siyaset yapma hakkı elinden alınmıştır.⁴⁶ Hatta Çin'in bir iç problemi olan Doğu Türkistan sorununu bir dış sorun gibi gösterme çabası içinde olduğu için Pekin yönetimi tarafından devlet düşmanı olarak ilan edilmiştir.

Pekin yönetimi, Çin'in iç istikrarını bozmaya çalışan Kaderr'i uluslararası alanda yalnızlaştırmaya çalışırken Avrupalı devletler, Uluslararası Örgütler ve ABD Çin'e karşın Kaderr'in yanında yer alarak, 2005'te serbest kalmasını sağlamışlardır. Uluslararası güçlerden destek görerek özgürlüğüne kavuşan Kaderr, bu sefer de ulusal ve uluslararası ödüllere aday gösterilmiştir. 2004 yılında, Norveç tarafından Rafto Barış Ödülüne ve 2006 yılında da Nobel Barış ödülüne aday gösterilmiştir.⁴⁷

2005'te Uluslararası Uygur İnsan Hakları ve Demokrasi Kurulu'sunu kurması, 2006 yılında Uygur Amerikan Derneği'nin başkanı seçilmesi, 2006'da ise Münih'te kurulan Dünya Uygurlar Kongresi başkanı seçilmesi, Kaderr'i Çin karşısında daha güçlü konuma yükseltmiştir. Bu durum hiç şüphesiz Çin'in Doğu Türkistan'la ilgili politikalarını güçsüzleştirirken Kaderr'in Çin'e karşı yürüttüğü Doğu Türkistan politikasını güçlendirmiştir. Çin Komünist Partisi'nin en büyük halk düşmanlarından birisi olan Kaderr, Pekin yönetiminin tüm engellemelerine rağmen Uygur Türklerinin

44- Michael Clarke, "China and the Uyghurs: The "Palestinization" of Xinjiang?", Middle East Policy Vol. XXII, No. 3, 2015, s. 128.

45-Fatih, Şen, "Uluslararası Tepkiler Açısından Sincan Uygur Sorunu", *Orta Doğu Analiz*, Eylül, 09 Cilt 1, Sayı 9, 2009, s. 113.

46- "People's Republic of China: Xinjiang Uighur Autonomous Region Appeal for Uighurs Arbitrarily Detained", Amnesty International Report, 2011, s. 6.

47-Guang, Tian, Debat, Mahesh Ranjan, "Identity and Mobilization in Transnational Societies: A Case Study of Uyghur Diasporic Nationalism", *Central-Asia Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Vol 8, No, 4, 2002, s. 70.*

savunuculuğunu yapmaktadır. Dünya Uygur Türkleri kongresine liderlik eden Kaderr, yabancı hükümetler ve sivil toplum kuruluşları ile lobi yaparak Uygurların sesini dünyaya duyurmaya çalışan bir aktivisttir.

Kaderr, Uygurların hak savunuculuğunu çatışma ortamından uzak ama aynı zamanda da Çin'i baskı altına alarak yürütmektedir. Öncelikle uluslararası toplum tarafından Çin'i baskı altına almayı amaçlamaktadır. Bunun için Çin üzerinde baskı yapabilecek yetkinlikte olan ABD ve Almanya gibi ülkeler ilişkiler geliştirmektedir. Bu ülkelerde kurulan örgütlere liderlik yaparak bu ülkeler üzerinden Uygurların sorunlarını uluslararası kamuoyuna duyurmaktadır. Bu politikası sayesinde Doğu Türkistan'da yaşanan katliamları tüm dünyaya duyurmayı başarmıştır. Ancak katliamların durmasını sağlayamamıştır. Bir diğer politikası, Tayvan ve Tibet haklarını Çin'in ihlallerine karşı bilinçlendirmesidir.

Kaderr'in bu politikası Pekin yönetimini en fazla düşündüren ve rahatsız edenidir. Kaderr'in, 2017 yılında Tayvan Dayanışma Birliği tarafından konuşmacı olarak Tayvan'a davet edilmesi Çin'in tepkisine neden olmuştur. Zira Tayvan Çin ilişkileri iyi değildir. Çin, Tayvan'ı ve Tibet'i de içeren "Bir Çin" politikası altında yeniden birleştirilmesi gereken bir bölge olarak görmektedir. Dolayısıyla Pekin yönetiminin tepkisinden çekinen Taipei yönetimi Kaderr'e vize vermemiştir.⁴⁸

Çin'in iç politikada en fazla önem verdiği sorun ayrılıkçı etnik gruplardır. Zira Çin'de çok sayıda(56)⁴⁹ etnik grup vardır. Bu etnik grupların bağımsızlık istemesi veya Pekin yönetimine karşı ayaklanması Çin'de iç siyasal istikrarın bozulmasına yol açacaktır. Çin Doğu Türkistan'a bağımsızlık ya da özerlik verdiği takdirde Tibet de Pekin yönetiminden aynı hakları isteyecektir. Bu durum Çin ve Çin Komünist Partisi'nin geleceğini tehdit etmektedir. Dolayısıyla Pekin yönetimi Doğu Türkistan'a bağımsızlık vermeyecektir.

Kaderr'in tüm bu çabalarına karşın Pekin yönetimi baskıcı tutumunu devam ettirmektedir. Bölgede şu an için barış ya da uzlaşma mümkün değildir. Çin'in Doğu Türkistan'daki çıkarları devam ettiği ve bölgedeki direniş gruplarının terör faaliyetleri içinde olduğu uluslararası toplum tarafından kabul edildiği sürece, Doğu Türkistan, Çin hegemonyası altında uzun yıllar boyunca yönetilecektir. Bu nedenle ileriki yıllarda da bir barış ortamının beklenmesi zor gözükmektedir. Kaderr'in Pekin yönetimine karşı yürüttüğü Doğu Türkistan politikası, şu an için başarısız olmaktadır. Kısa vadede kalıcı barışın sağlanması Pekin yönetiminin tutumundan dolayı olası bir durum değildir. Barışın olmadığı durumda ülke halkının daha müreffeh bir ortamda yaşaması mümkün olmadığı gibi Kaderr'in de Doğu Türkistan sorununa bir çözüm bulması imkansızdır. Kaderr'in Tayvan ve Tibet'teki etnik gruplar üzerinden Doğu Türkistan politikasına son vermesi gerekmektedir. Uygurların Çin'e bağlı olduğu ancak temel haklarının geri verilmesi gerektiğini Pekin yönetimine açıkça belirtmesi gerekir. Kaderr tarafından bu atılımlar

48- China warn Taiwan on Rebiya Kadeer invite; invites Taiwanese to live, work on mainland, <http://www.tibetanreview.net/china-warn-taiwan-on-rebiya-kadeer-invite-invites-taiwanese-to-live-work-on-mainland/>, erişim tarihi:15.10.2018.

49- Shenghai He, "An Overview of China's Ethnic Groups and Their Interactions", Sociology Mind, 2017, s. 1.

gerçekleştirildiği takdirde Pekin yönetimi Uygulara baskı yapmayabilir veya Uygurlara temel hakları geri verilebilir.

Öte yandan Pekin yönetimi tüm bu uzlaşma yollarını kapatırsa haklı olarak bölgedeki direniş grupları temel haklarını savunmak için silahlı eylemleri seçmek zorunda kalacaktır. Tüm dünyada cihat adı altında birbirlerine destek veren grupların var olduğu düşünüldüğünde Doğu Türkistan İslam Harekatı'na da destek verilme ihtimali yüksektir. Resmi olmayan kaynaklara göre Taliban ve DEAŞ gibi terör örgütlerinden destek alındığı düşünülmektedir.⁵⁰ Bundan dolayıdır ki Türkistan'ın yakın bir zamanda Filistin kurtuluş örgütünün İsrail'e savaş açtığı gibi Doğu Türkistan İslam Harekatı'nın da Pekin yönetimine savaş açacağı dile getirilmektedir. Bir nevi Doğu Türkistan'da intifada gerçekleştirilecektir.⁵¹ Bu senaryonun yaşanmaması için Pekin yönetimi ve Kaderr ortak mutabakata varmalıdırlar. Aksi takdirde ezilen halk meşru haklarını kazanabilmek için saldırı eylemlerinde bulunabilir. Savaşın yaşanması halinde bölgede yoğun katliamlar olacaktır. Sonuç olarak; Kaderr'in yapması gereken, gereğinden daha fazla uluslararası alanda güçlü ülkelere ziyaretlerde bulunarak Uygur Türklerinin kendi hak arayışları dışında Pekin yönetimine karşı herhangi bir silahlı eylemde bulunmadıklarını belirtmesi gerekmektedir. Doğu Türkistan'ın bağımsız bir devlet ya da özerk bir yapı altında yönetilmek istemediğini açıkça belirtmesi gerekir. Böylece Pekin yönetimi Doğu Türkistan politikasında bir yumuşama sürecine geçebilir.

SONUÇ

Çalışmada ele alınan konu kapsamında şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür: Çalışma genel olarak Asyalı kadın siyasal figürlerin ülkelerinde bir değişimin parçası olabilecek mi sorusuna cevap aramaktadır. Bu doğrultuda Asya kıtasında iki ülke seçilmiştir. Bunlar Myanmar ve Doğu Türkistan'dır. Myanmar ve Doğu Türkistan'da yaşanan olaylar üzerinden ele alınan örnekleri, Asya'nın diğer ülkelerinden ayıran temel farklılıklar; bu iki ülkenin demokrasi ile yönetilmemesi, ülke halklarının temel haklarının ellerinden alınması, uluslararası toplumun gözü önünde devlet destekli katliamların yapılması ve kadın siyasi figürlere baskı yapılması gibi nedenler bu iki bölgenin kadın siyasi figürlerini diğer Asya ülkelerinin kadın figürlerinden ayrıcalıklı kılmaktadır.

Gerçek demokrasilerden bahsedebilmek için kadınların toplumsal hayatın her alanında olması gerektiği savunulmaktadır. Ancak olması gereken ile olan arasında büyük bir tezatlık vardır. Teoride demokrasilerin gelişimi için kadınların daha çok görevler yüklenmesi beklenirken realitede kadınların siyaset yapmasını kısıtlayıcı pek çok neden vardır. Bu nedenler arasında en dikkat çekenleri kota politikalarıdır. Zira kota politikasıyla kadınlar siyasetin dışına doğrudan itilmektedir.

50- Michael Clarke, a, g, e, s, 129.

51- Michael Clarke, a, g, e, s, 129.

Siyaset yapmak isteyen kadınların; evli olmaları, siyasi ofislerinin olmayışları, ekonomik açıdan güçlü olmayışları, siyaset yapmak için yeterli zamanlarının olmayışı ve hemcinslerinin kadın siyasi liderlere güvenmeyişi kadın siyasetçilerin önündeki diğer engellerdir. Diğer bir neden ise siyasetin işleyişi ile alakalıdır. Siyaset her şeyden önce gönüllülük esasına dayamaktadır ve uzun soluklu bir süreci kapsamaktadır. Bu anlamda kadınların siyaset yapması için öncelikle gönüllü olması ve uzun bir süreci kapsadığı için de emek harcamaları gerekmektedir. Aksi takdirde siyaset yarışının dışında kalabilirler. Yapılan bu değerlendirmeler dünya genelinde tüm kadın liderlerin karşılaştığı temel sorunlardır.

Asya kıtası geleneklerine bağlı ve gelişmekte olan bir kıtadır. Kıta ataerkil yönetim şekline sahiptir. Dolayısıyla erkeğin egemen olduğu bir coğrafyada kadınların siyasal hayata katılması pek kolay bir şey değildir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Asya kıtasında kadın aktörler geçmişte olduğu gibi günümüzde de devlet yönetiminde yer almışlardır. Hatta bazıları uzun yıllar ülke yönetiminde bulunmuşlardır. Şu an için Asya kıtasında topyekün bir kadın aktör değişiminden bahsedemeyiz. Ancak yeni kadın aktörlerin ortaya çıkışı gelecek yıllar için umut vaat etmektedir.

Çalışmada ele alınan kadın siyasal figürler Pekin ve Rangoon yönetimlerinin Doğu Türkistan ve Arakan politikaları nedeniyle ülkelerinde bir değişimin parçası olamayacaklardır. Ancak ülkelerinde demokrasi mücadelesi vermek istiyorlarsa bu kadın aktörlere burada bazı görevler düşmektedir. Öncelikle kimlik ayrımı yapmadan ülkelerindeki tüm halkı kapsayacak politika üretmelidirler. Uluslararası platformlarda Myanmar ve Doğu Türkistan ile ilgili düşüncelerini daha iyi anlatarak çatışmanın sadece halka değil aynı zamanda ülkeye de zarar verdiğini dile getirmelidirler. Çünkü Pekin ve Rangoon yönetimleri çatışmaları bastırırken arkada düşman bir toplum bırakmaktadır. Bu da Myanmar ve Doğu Türkistan'da kalıcı sorunların bugün değilse bile ileriki zamanlarda tekrar ortaya çıkabileceği ihtimalini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abanti, Bhattacharya, (2003). "Conceptualising Uyghur Separatism in Chinese Nationalism" *Institute for Defence Studies and Analyses, Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 3.
- Bangladesh Refuses Entry to Myanmar Refugees, (2017). <https://aawsat.com/english/home/article/1011261/bangladesh-refuses-accept-more-rohingya-refugees-fleeing-myanmar> erişim tarihi: 16.08.2018
- Burma Human Rights Yearbook*, (2003). Government Printing Office National Coalition Government of the Union of Burma.
- Burma police clash with Muslim protesters in Maung Daw, (2017). <http://www.bbc.com/news/world-asia-18368556>, erişim tarihi: 14.08.2018.
- "Burma the 18 September 1988 Military Takeover and Its Aftermath"(1998). *Amnesty International*, http://www.ibiblio.org/obl/docs/318_Sept_1988-ocr.pdf, erişim tarihi:15.07.2018.
- "China's Myanmar Dilemma"(2000). *International Crisis Group Asian Report*, No, 177.
- China warn Taiwan on Rebiya Kadeer invite; invites Taiwanese to live, work on mainland, <http://www.tibetanreview.net/china-warn-taiwan-on-rebiya-kadeer-invite-invites-taiwanese-to-live-work-on-mainland/>, erişim tarihi:15.10.2018
- Clarke, Michael, (2015), "China and the Uyghurs: The "Palestinization" of Xinjiang?" *Middle East Policy* Vol. XXII, No. 3.
- Çolakoğlu, Selçuk, (2006). "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin – Orta Asya İlişkileri", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Cilt:1, Sayı: 2.
- Devi, Konsam Shakila, (2014), Myanmar under the Military Rule 1962-1988, *International Research Journal of Social Sciences* Vol. 3.
- Ekeh Chizom,(2007). "Minorities in Burma", *Minority Rights Group International*, England.
- Geiger, Abigail, (2017), Number of Women Leaders Around the World has Grown, But They're Still a Small Group, *Pew Research Center*.
- Gutter, P and Sen B.K.(2001). "*Burma's State Protection Law*", *Burma Lawyers' Council*, Bangkok 10243, Thailand.
- Hanayi, Omirbek, (2006), "Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Günümüzdeki Ekonomik Yapısı", *Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan*, No:86.
- He, Shenghai, (2017), "An Overview of China's Ethnic Groups and Their Interactions", *Sociology Mind*.
- Hillman, Ben, (2017), "Increasing Women's Parliamentary Representation in Asia and the Pacific:The Indonesian Experience", *Asia & the Pacific Policy Studies*.
- "History of Burma, (2005). From a Multi- Ethnic Perspective", *The Curriculum Project*.
- Kallie, Szczepanski, (2018), "Female Heads of State in Asia." *ThoughtCo*.
- Karaca, R, Kutay, (2007) "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu" *Akademik Bakış*.
- Kan, A. Shirley, (2010). "U.S.-China Counter terrorism Cooperation: Issues for U.S. Policy", *Congressional Research Service*.
- Kivimäki Timo, Pedersen, B. Morten, (2000) *Burma: Mapping the Challenges and Opportunities for Dialogue*

and Reconciliation, *Crisis Management Initiatives*, Belgium.

Lian, H Sakhong, (2019), "The Dynamics of Sixty Years of Ethnic Armed Conflict in Burma" *Burma Center for Ethnic Studies Peace and Reconciliation, Analysis Paper No.1*.

Millward, James, (2004). Violent Separatism in Xinjiang: A Critical Assessment, *East-West Center Washington, Policy Studies 6*.

"Myanmar: The Military Regime's View of the World, (2001)." *ICG Asia Report*, No 28.

Myanmar: UN Security Council Must Impose Arms Embargo, <https://www.amnesty.org/en/press-releases/2017/09/myanmar-un-security-council-must-impose-arms-embargo/> erişim tarihi:16.08.2018

Myanmar's Suu Kyi - from housewife to democracy hero <https://www.reuters.com/article/idINIndia-52870120101112> erişim tarihi:13.08.2018

Iwanaga, Kazuki, (2008), "Women's Political Participation and Representation in Asia" *Nordic Institute of Asian Studies*.

"People's Republic of China: Xinjiang Uighur Autonomous Region Appeal for Uighurs Arbitrarily Detained Report", (2001). *Amnesty International*.

Political situation in Burma, *The House of Commons Library*, (2016). Number CDP 2016-0071 | 21 March, England.

Sayın, Yusuf, Koçak, Gamze, (2017), "Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi Ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar", *Journal of Ottoman Civilization Studies*, Vol,3.

Song, Jiyoung, (2016), "The Challenge for Asia's Female Politicians", *The Diplomat*, s, 1-3

Steckman, Laura, (2015). *Myanmar at the Crossroads: the Shadow of Jihadist Extremism*, *International Centre for Political Violence and Terrorism Research*, Singapore.

Steinberg, I. David, (2010), "Aung San Suu Kyi and U.S. Policy toward Burma/Myanmar", *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, s, 38

Sun, Yun, (2014). *Myanmar's ASEAN Chairmanship*, *Stimson Center, Great Powers and the Changing Myanmar Issue Brief No. 4* September.

Sutter, Robert, (2012), "Myanmar in Contemporary Chinese Foreign Policy-Strengthening CommonGround, Managing Differences", *Journal of Current Southeast Asian Affairs*,

Şen, Fatih, (2009). "Uluslararası Tepkiler Açısından Sincan Uygur Sorunu", *Orta Doğu Analiz*, Eylül,09 Cilt 1 - Sayı 9.

Tian, Guang, Ranjan Mahesh, (2002).Debat, "Identity and Mobilization in Transnational Societies: A Case Study of Uyghur Diasporic Nationalism", *Central-Asia Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, Volume, 8, No,4.

Tür, Özlem, Koyuncu, Aydın, (2010). Çiğdem, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 26.

“US Department of State Self Study Guide for Burma” (2010). *United States Department of State Washington, D.C.*

Yunus, Muhammed, (1994). *A History of Arakan: Past and Present*, Magenta Colour. “Rebiya Kadeer Has Been Released” (2005). *Amnesty International*.

Zaiton, Johari, (2000). *The Role of the Tatmadaw in Modern Day Burma: An Analysis*, Naval Postgraduate School, California.

Why is Aung San Suu Kyi silent on the plight of the Rohingya people? <https://www.theguardian.com/world/2015/may/19/why-is-aung-san-suu-kyi-silent-on-the-plight-of-the-rohingya-people> erişim tarihi: 16.08.2018

Women in Parliament: 20 years in review, Inter-Parliamentary Union, <http://archive.ipu.org/pdf/publications/WIP20Y-en.pdf>, erişim tarihi:10.07.2018

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 289-301, 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 289-301, 2019

Kolombiya'da Barış Anlaşması ve Askerileşme¹

Sertan ÇINAR* ©
Ramazan GÜNLÜ**

Öz

Küresel olarak pompalanan ekonomik büyüme odaklı neoliberal stratejiler alt sınıfların yaşam standartlarının düşmesine, küresel şirketlerin de kar oranlarında artışa neden olmuştur. Çalışmamız FARC-EP (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo)² ile yapılan Barış Anlaşmasının toplumsal sınıfların ve grupların çıkarlarını nasıl etkilediği üzerine odaklanarak Kolombiya'daki otoriterleşmeyi ve askerileşmeyi açıklama amacı gütmektedir. Zengin doğal kaynaklara sahip FARC bölgesinde faaliyet gösteren küresel madencilik şirketleri ve verimli toprakların büyük bir kısmını elinde bulunduran aristokrat azınlık için alt sınıfların temsilcisi olarak görünen FARC'ı tasfiye etmek bir öncelik olarak gözükmektedir. Bu strateji gerilla örgütünün itibarsızlaştırılması, askeri olarak yenilgiye uğratılması ve barışa zorlanması üzerine bina edilmiştir. Barış süreci ve anlaşması bölgedeki zengin doğal kaynakları işleten madencilik şirketlerinin güvenliği, FARC'ın tasfiyesiyle yerel halkın sömürülmesinin kolaylaştırılması ve bölgedeki sosyalist rejimlerin istikrarsızlaştırılarak doğal kaynaklarına el konması stratejisine dayanmaktadır. Çalışmanın yöntemi, kayıtlı materyal, basın arşivi ve temel siyasi figürlerin değerlendirmeleri, uluslararası örgütlerin raporları esas alarak betimleme, karşılaştırma ve çözümlene temelinde gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: FARC, Askerileşme, ABD, Barış Anlaşması, Neoliberalizm.

Peace Agreement and Militarization in Colombia

Abstract

Neoliberal strategies focused on economic growth pumped globally led to a decline in the living standards of lower classes and an increase in the profit rates of global companies. Our study aims to explain the authoritarianism and militarization in Colombia by focusing on how the Peace Agreement with the FARC-EP (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia- Ejército del Pueblo) affects the interests of social classes and groups. For the aristocratic minority, which holds the majority of the fertile lands and the global mining companies operating in the FARC region with rich natural resources, it seems to be a priority to liquidate the FARC, which appears to be the representative of the lower classes. This strategy was built on the guerrilla organization's defamation, military defeat and

1-Bu çalışma doktora tezimizin ham metinlerinden yararlanılarak yazılmıştır.

© Sorumlu yazar

* Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü,
email:cinarsertan@hotmail.com

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi,
email:ramazangunlu@yahoo.com

2-Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri

forcing to peace. The peace process was based on the security of the mining companies operating the rich natural resources in the region, facilitating the exploitation of the local people with the liquidation of the FARC and the seizure of the natural resources by destabilizing the socialist regimes in the region. The methodology of the study was based on the description, comparison and analysis of the recorded material, press archive, basic political figures and the reports of international organizations.

Key Words: FARC, Militarization, USA, Neoliberalism, Peace Agreement.

GİRİŞ

ABD'nin Latin Amerika politikası kendi emperyal hedeflerinin önünde birer engel olarak duran anti-emperyalist yönetimler, toplumsal hareketler ve gerilla örgütlerinin tasfiye edilmesini içermektedir. Bunları yaparken ABD bu devletlerin kendi aralarında yaptıkları ittifakları dağıtıp ABD'nin merkezde olduğu bir neoliberal devletler bloğu oluşturmayı hedeflemektedir (Draitser, 2015). 2000'lerden itibaren bölgede Venezuela, Ekvador ve Boliviya gibi bağımsız politikalar izleyen devletlerin artması ABD'nin kıta genelindeki iki yüz yıllık hegemonyasına tehdit oluşturmuştur. Bu durum ABD'nin bölgedeki askeri varlığını artırarak rızadan zora dayanan bir tahakküm stratejisi benimsemesine neden olmuştur. Bu konuda Amerikan devletine en büyük desteği neoliberal ekonomi programı benimseyen ve ortak düşmanlar ve hedefleri olan Kolombiya hükümeti ve elitleri vermiştir. Bunun için uyuşturucuyla savaş, insani yardım ve teröre karşı savaş gibi argümanlar kullanılmıştır.

Kolombiya'daki gerilla örgütleri Amerikan merkezli küresel madencilik ve endüstriyel tarım şirketlerinin ve Kolombiyalı seçkinlerin, onların temsilcisi olan siyasi uzantılarının, bu örgütlere karşı faaliyet yürüten paramiliter örgütlerin ve uyuşturucu çetelerinin ortak düşmanıdır. Çünkü başta FARC olmak üzere bu örgütler elli yılı aşkın bir süre kırsal kesimde yaşayan alt sınıfların toprakla ilgili taleplerini dile getirmek için bir platform oluşturmuştur. Ayrıca FARC'ın zengin maden sahalarında kurduğu hâkimiyet küresel şirketlerin ve ABD'nin yukarıda saydığımız sınıflar ve gruplarla doğal bir işbirliği geliştirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede izlenen politika FARC'ın itibarsızlaştırılması, askeri yenilgiye uğratılması ve barış anlaşmasına zorlanması olmuştur. İzlenen bu yol kırsalda yaşayan alt sınıfların tek temsilcisi ve koruyucusu olan FARC'ın toplumsal tabandan koparılmasını ve onların korumasız bırakılıp lümpenleştirilerek ucuz işgücüne dönüştürülmesini hedeflemektedir.

1. KÜRESEL SERMAYENİN ÜLKELERİN DEVLET YAPILARINA NÜFUZU

Küreselleşmeyle birlikte değişen koşullar devletin ortaya çıkan yeni durumla baş etmekte zorlanmasına ve bir yönetim krizine sürüklenmesine neden olmuştur. Bu durumu aşmak için devlet piyasa ve "yeni tür" STK'lardan oluşan aktörleri yardıma çağırmıştır. Bu süreç

devletin üretimden ve piyasadan elini çekmesi ve küçülmesi, piyasanın kural dışılaşması ve küresel sermaye ve onların yerel uzantılarının ülkelerin yönetim mekanizmalarına nüfuzunu kolaylaştırmıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek için uygulamaya konan özelleştirmelerle devletten piyasa aktörlerine büyük sermaye transferleri gerçekleştirilmiştir. Bütün bunlar için ortaya konan gerekçeler kamuda verimliliğin artırılması, etkinliğin ve israfın engellenmesi için kamu-özel işbirliğinin gerekliliğidir.

Kapitalist sınıfın kendi hegemonyasını yeniden tesis etmek için kurguladığı neoliberalizm sosyal refah devletinin girdiği kriz fırsatı bilinerek ortaya atılmış bir siyasi manevradır. Burada amaçlanan şey yüksek ücretlerin düşürülerek maliyetlerin kısılması ve karların artırılması, devletin piyasaya müdahalesi engellenerek şirketlere alan açılması, üretim süreçlerinin parçalanıp uluslararasılaştırılmasıyla örgütlü işgücüne darbe vurulması, buradaki işgücünün sömürülerek daha yüksek karlar elde edilmesi ve merkez ülkelerde faaliyetlerini denetleyen devlet mekanizmasını aşmaktır.

Neoliberal proje bunları devlet yapılarına nüfuz ederek gerçekleştirmektedir. Parlamen-tonun görevi küresel şirketlerin icra komitesi görevini üstlenen hükümetlerin hazırladığı neoliberal yasa tasarılarını onaylamaya indirgenmiştir. Neoliberal ekonomi programları alt sınıfları karar alma mekanizmalarından dışlarken siyaseti sermaye sınıfı içinde cereyan eden bir faaliyete dönüştürmüştür. Yürütmenin diğer erkler karşısında güçlenmesi ekonomik ve güvenlik aygıtlarının üzerinde hâkimiyet kurmak için egemen sınıf içerisinde ihtilafların oluşmasına neden olmuştur. Siyaset emek-sermaye çatışması ekseninde yürütülen bir faaliyet olmaktan çıkmış, sermaye içindeki fraksiyonlar arasında yaşanan çatışmalar çerçevesinde cereyan etmeye başlamıştır (Akçay, 2018).

Dünya Bankası ve IMF'nin desteklediği bu süreçte şirketler katılımcı demokrasi illüzyonu arkasından devletlerin yasama ve yürütme organlarına nüfuz ederek istedikleri kararları aldırılmışlar ve yargı süreçlerine müdahale edebilmişlerdir. Hukukun üstünlüğü, demokratik devletlerin fren ve denge mekanizmaları, tasfiye sürecinde olan sosyal refah devletinin ağır işleyen bürokratik yapıları, yargı bağımsızlığı ve çevre hassasiyetleri gibi konular şirketlerin daha otoriter ve hızlı hareket eden bir yönetim gereksinimlerini ortaya çıkarmıştır. Bir yandan mevcut devlet yapısının ve ulusal aidiyetlerin altı küreselleşme, terör örgütleri ve dini cemaatler tarafından oyulurken diğer taraftan da ekonomik istikrar için hızlı karar alabilme ve harekete geçme gibi gerekçeler öne sürülerek toplumsal rıza oluşturulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, küresel şirketlerin etkisine giren birçok ülkede temel hak ve özgürlükler rafa kaldırılmış, çevre tahrip edilmiş, insanların hak arama mekanizmaları rıza ve zora başvuru olarak engellenmiş, hukukun üstünlüğü ilkesi yok edilmiş ve OHAL rejimleri uygulanarak otoriter yönetimlere geçilmiştir.

Nicos Poulantzas (2004: 236-240) kapitalizmin bu durumu “otoriter devletçilik” kavramıyla açıklamıştır. Demokratik mekanizmalara sahip ancak erkler ayrılığı olmayan otoriter devletçilikte siyasi partilerin rolü küresel sermayenin temsilcisi olan devletin çıkarlarının temsilciliğine indirgenmiştir. Sermayeye sıkı fıkı bir ilişki içine giren yürütmenin yasama karşısında gerilemesiyle birlikte iktidar bloku içinde bir güç mücadelesinin yanı

sıra egemen sınıflar arasındaki fraksiyonların devletin baskı aygıtları üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi de belirginleşmiştir.

İyi örgütlenmiş ulusötesi kapitalist sınıf elinde bulundurduğu ideolojik, toplumsal, siyasi ve ekonomik araçlarla siyasi elitleri etkileme becerisine sahiptir. Perkins (2011: 4) küresel sermayenin üçüncü dünyayı sömürsünü korporatocracy (şirketokrasi) kavramıyla açıklamıştır. Amerikan mühendislik ve inşaat şirketlerinin yaptığı altyapı, enerji vb. yatırımlarla borçlandırılan bu devletler devasa borçları ödemek için bu yatırımlardan gelen kaynakları ve doğal kaynaklarını bu şirketlere aktarmak zorunda kalırlar. Bu süreç elde edilen yüksek karların uluslararası finans kuruluşları ve küresel şirketlerin kasalarına aktararak son bulur. Hileli seçimler, sahte finansal raporlar, rüşvet, zorbalık, seks ve cinayet gibi taktikler bu amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılır. Ekonomik büyümenin tüm insanlığın yararına olduğu aldatmacasıyla bunu sağlayan sermaye sınıfına özel bir konum atfedilerek toplumun onlara minnettar olması gerektiği fikri aşılır. Böylece tabandan gelebilecek sömürü-karşıtı eylemlere karşı da bir önlem alınmış olur.

2. KOLOMBİYA'DA AKTÖRLER VE SORUNLARIN KÖKENİ

Kolombiya'da askerileşmiş bir devlet ve sivil toplum arasındaki eşitsiz ilişki oligarşik bir siyasi rejimden çoğulcu bir demokrasiye geçişin önündeki en büyük engeldir. Petras (2011) bu durumu 19. yüzyıldaki seçkinlerin yönetimiyle 21. yüzyıl askeri baskı araçlarının karışımı olarak tanımlamaktadır.

En fazla askerileşmiş toplum görünümünde olan Kolombiya kendi sınırları içinde en geniş aktif orduya sahiptir ve dünyanın en büyük askeri gücü olarak ABD'den en fazla askeri yardım alan devlettir. Aynı zamanda ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan ülke olarak en kötü insan hakları siciline de sahip olan devlettir. Petras (2011) devlet terörünün ve kitlesel yersizleştirme/yurtsuzlaştırma faaliyetlerinin ülkenin sermaye birikim modeli olduğunu ifade etmiştir. Devletin paramiliter örgütlerle birlikte küçük çiftçilere uyguladığı şiddet tarımsal ihracatı artırmak için kullandığı bir üretim aracıdır.

Kolombiya'daki kapitalist gelişim modeli kırsal nüfusun yerinden edilerek zora dayalı bir sermaye birikimini öngörmektedir. Verimli topraklar sömürge döneminden bu yana küçük bir azınlığın elinde toplanmıştır. Toprak sorunu sınıf mücadelesini şekillendiren sınıfsal yapı siyasi yapının özünü oluşturmuştur. Bu durum kapalı, despotik ve güçlü bir hiyerarşinin hâkim olduğu bir toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır. Bagley'e (1990: 84-87) göre İspanyol sömürgeciliğinin mirası olan bu yapı sınıflar arası geçişi neredeyse imkânsız kılan bir sınıfsal aidiyet öngörmüştür. Üst sınıflar siyasi kararları şekillendiren, kariyerleri devlet kadrolarını dağıtan bir sınıfsal grubun (rosca) üyesidirler.

Genel olarak toprak konusundaki adaletsiz paylaşımın en çok yararı muhafazakârlar elde etse de 1940'larda yaşanan siyasi çekişmelerin sonucunda patlak veren çatışmalı

sürecin (La Violencia) sonunda liberaller muhafazakarlar anlaşarak (Ulusal Cephe) dönüşümlü olarak ülkeyi yönetmişler ve bu adaletsizliğe ortak olmuşlardır. Bu dönemde çatışmanın diğer tarafı olan köylü hareketi ve Komünist Parti üyeleri silahlanarak FARC'ı oluşturmuşlardır. Değişik tarihlerde hükümetler toprak konusundaki adaletsizliği gidermek üzere reform girişiminde bulunsalar da büyük toprak sahiplerinin ve onların siyasi uzantılarının direnci etkili bir çözüme ulaşılmasını engellemiştir. Bu çözümsüzlük hem FARC'a olan halk desteğini artırmış hem de ülkedeki çatışmalar farklı boyutlar kazanmıştır.

La Violencia ve sonrasında günümüze kadar devam eden çatışmalı süreçte kırsal nüfus daha güvenli gördükleri kentlere yığılmıştır. Şehirlerde yeterli istihdamın olmaması, kısa yoldan zengin olma şansı sunmasının yanında sağladığı itibar ve güçten dolayı bu kitleler uyuşturucu çetelerinin insan kaynaklarını oluşturmuşlardır.

Zamosc'a (1990) göre Kolombiya'da süregelen siyasi kriz birden fazla boyuta sahiptir. Bu krize gerilla hareketlerinin yanı sıra uyuşturucu kartelleri, devlet güçleriyle birlikte paramiliter örgütler, önemli pozisyonları elinde bulunduran seçkinler, büyük toprak sahipleri ve ABD yön vermektedir. 1980'lerden itibaren keşfedilen zengin doğal kaynaklar ülkenin kırsal bölgelerine uluslararası şirketlerin ilgisini artırmıştır (Richani, 2013: 34). Bu durum toprağın ekonomik anlamında dönüşüme neden olmuştur. Tarımsal amaçlarla kullanılan toprak bundan sonra hem küresel şirketlerinin sömürsüne açılmış hem de uyuşturucu kartelleri için bir hammadde kaynağına dönüşmüştür. Bu dönemde paramiliter örgütler, gerilla grupları, uyuşturucu kartelleri ve hükümet güçleri arasında yaşanan çatışmalar küçük toprak sahiplerinin mülklerini ellerinden çıkarmasına neden olmuştur. Bu toprakların yeni sahipleri yeni bir sermaye sınıfı olarak ortaya çıkan uyuşturucu kartelleri, paramiliter örgütlerin yöneticileri, büyük toprak sahipleri ve güvenlik bürokrasisinin bölgedeki sorumluları olmuştur. Richani'ye (2013: 113) göre bu yeni toprak yoğunlaştırma süreci geniş arazilerin tarımsal üretimden uzaklaşarak sermayenin toprak spekülasyonu ile oluşturulduğu bir yeniden üretim modeline evrilmiştir.

Diğer taraftan 1980'lerden sonra uygulamaya konan neoliberal ajanda da toprak mülkiyetini ve kırsal gelişmeyi etkilemiştir. Liberalleşme programları kırsal ekonomileri dışlarken modern ticari tarıma ayrıcalıklar sunmaktadır. Bunlar temel üretim hizmetlerinin tedarikini zayıflatırken endüstriyel tarım sektörünün bir kısmında korumalar sağlamaktadırlar. Ayrıca, 2000 ve 2010 tarihleri arasında milyonlarca hektar arazi madencilik sektörüne ayrılmıştır. Bu yüzden kıt kanaat geçinen yüzbinlerce küçük çiftçi gıda üretimi için ayrılan arazilerinden göçmek zorunda kalmışlardır (Richani, 2013: 220). Tarımsal üretim için ihtiyaç duyulan verimli topraklar belki de bir daha geri döndürülemez bir şekilde madencilik sektöründe faaliyet gösteren uluslararası şirketlerin eline geçmiştir.

1980'lerde FARC'ın güçlenmesinden tedirgin olan büyük toprak sahipleri örgütün kendilerine bir toprak reformu dayatmasında bulunacağı korkusuyla paramiliter örgütlere destek vermişlerdir (Richani, 2013: 77). Emekli asker ve polislerden oluşan bu örgütler başta FARC olmak üzere gerilla örgütlerine karşı ordunun yanında mücadeleye etmişler-

dir (HRW, 1996). Ordunun yanı sıra uyuşturucu kartelleri ve büyük toprak sahipleriyle de işbirliği yapan bu örgütler bu sınıflar için muhalif gruplara karşı siyasi cinayetler işlemişlerdir. Dayanışma Merkezinin verilerine göre 1980'lerin ortalarından 2007'ye kadar 4000 sendikacı öldürülmüştür (Industrial-union, 2007). Sendikacılar, insan hakları aktivistleri ve gazetecilere karşı işlenen bu cinayetlerin büyük çoğunluğu madencilik sahaları içinde meydana gelmiştir.

Kolombiya'da faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu olan "Barış Geliştirme Çalışmaları Kurumu"nun açıkladığı bir rapora göre 2017'de 170, 2016'da ise 116 toplumsal lider öldürülmüştür. Bu cinayetlerin altında yatan iki sebep vardır. Bunlar toprak ve doğal kaynaklardır. Doğal kaynaklarla ilgili olan çatışmalardan kaynaklanan cinayetler yasadışı madencilik ve yasadışı ürünlerden oluşmaktadır. Bu kurumun yöneticisi olan Camillo Gonzalez Posso ve Leonardo Gonzalez cinayetlerin yoğun olarak işlendiği bu bölgelerde önceden FARC'ın egemenliğinin olduğunu ve FARC ayrıldıktan sonra bu bölgelere diğer paramiliter örgütlerin yerleştiklerini ve toprakların denetimini ele geçirdiklerini ifade etmiştir. Modesto Serna ise FARC'ın alandan çekilmesinin bir vakum yarattığını, bu boşluğu çetelerin doldurduğunu söylemiştir (Telesur, 2018).

Kontrgerilla programı ve devlet terörü milyonlarca kişiyi yerinden ederek madencilik ve enerji şirketlerine alan açmıştır. Petras'a (2012) göre, paramiliter örgütler çok uluslu madencilik ve petrol şirketlerinin faaliyet alanlarındaki toplumsal ve siyasi gösterileri engellemekle görevlidir. Santos-Uribe rejimleri bu şirketlere öyle vergi indirimleri yapmıştır ki Kolombiya bu şirketler için çok karlı bir üretim sahasına dönüşmüştür.

Buralarda yeraltı zenginliklerinin yanı sıra biyo-yakıt yapımında kullanılan yağ palmyesi de yetiştirilebilmektedir. Amerikan Uluslararası Gelişim Ajansının desteğini de arkasına alan Kolombiya merkezi hükümeti de endüstriyel değeri olan bu ürünü koka bitkisinin yerine ikame etmeye çalışarak hem yerel hem de ulusal düzeyde ekonomik gelişimi artırmaya çalışmaktadır. Bu durumda yağ palmyesi işi koka bitkisinden elde edilecek karları aratmayacak bir ürüne dönüşmüştür (Kovalik, 2012).

Kolombiya'nın madencilik politikasının en büyük etkisi servetin ve gücün yabancı yatırımcıların ve onların yerel işbirlikçilerinin elinde toplanmasıdır. Şirketlere sundukları himayeler ve hizmetlerin sonucunda siyasi elitler ve generaller kendilerine düşen payı almışlardır (Petras, 2012).

Daniel Pecaüt'a göre, yıllardır süren silahlı çatışmalardan dolayı Kolombiya'da toplumsal talepler dile getirilememiş ve toplum baskılardan dolayı sinmiştir. Bu durum toprak yoğunlaşmasına ve gelirlerin eşitsiz bir şekilde dağıtılmasına neden olmuştur. Büyük toprak sahipleri çözüm konusunda küçük bir taviz vermeye bile niyetli değillerdir. Büyük toprak sahiplerinin temsilcisi olarak eski başkanlardan Alvaro Uribe'ye göre bu konudaki hiçbir siyasi muhalefete hoşgörü gösterilmemelidir (Deschamps, 2016).

3. ANTİKOMÜNİZMDEN UYUŞTURUCUYLA MÜCADELEYE AMERİKAN MÜDAHALECİLİĞİ

Hem Atlantik hem de Pasifik Okyanuslarına kıyısı bulunan Kolombiya ABD için bir ulusal güvenlik meselesi olmasının yanında petrol, kömür rezervleri ve petrol boru hatlarıyla ABD için önemli bir enerji tedarikçisidir. Ayrıca her iki devletin ortak düşmanı olarak aşağıdan devrimi harekete geçirme potansiyeline sahip askeri ve ideolojik bir tehdit olan FARC'ın tasfiyesi büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden Kolombiya'da güçlü ve otoriter bir yönetim Amerikan çıkarlarına ve hegemonyasına uygun gözükmektedir (Brittain, 2009).

Kolombiya'nın askeri yönelimi kıtanın genelinde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşından sonra antikomünist eksenli olmuştur. Kolombiya'nın ulusal güvenlik doktrini 1950'lerde kırsalda gelişen öz-savunma birimlerine karşı geliştirilmiştir. Bu örgütler 1960'larda devletin kolluk kuvvetlerine karşı silahlı mücadeleyi sistemli hale getirmişlerdir. Dönemin konjonktürü ve iç güvenlik kaygıları Kolombiya'nın ABD ile uzun dönemli bir ittifaka girmesine neden olmuştur (Mason, 2010: 338-339).

ABD askeri, paramiliter örgütler ve devlet bürokrasisi ve yasama organından çıkardığı yasalar aracılığıyla bölgeyi askerileştirme yoluna gitmektedir. ABD ayrıca uygulamaya koyduğu, LASO, Plan Colombia, Merida İnisiyatifi ve Orta Amerika Bölgesel Güvenlik İnisiyatifi (CARSI) gibi anlaşmalarla bölgede askeri varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

John F. Kennedy ve Lyndon Johnson'ın desteklediği antikomünist Latin Amerika Güvenlik Operasyonu (LASO) (Leongomez, 2004) ile Richard Nixon'un 1971'de yaptığı uyuşturucuya karşı savaş konuşması (Drug Policy Alliance, 2019) Kolombiya'ya askeri ve finansal yardımın çerçevesini oluşturmuştur. Uluslararası alanda komünizme karşı bir savaş yürüten ABD'de Nixon'ın başlattığı işi devam ettiren Ronald Reagan uyuşturucuyu ulusal güvenliğe bir tehdit olarak tanımlayarak soruna askeri bir boyut eklemiştir. ABD için eğer herhangi bir kartel aynı zamanda komünizme karşı mücadele ediyorsa ABD'nin suçlular listesinde yer almamış bilakis destek görmüştür (Timeline, 2017).

Bu planlar kapsamında Kolombiya ABD'den en fazla finansal ve askeri destek alan ülkelerden birisidir. Clinton döneminde uygulamaya konan "Plan Colombia" ülkeyi bağımlı ve karlı bir narco-devlete dönüştürmüştür. Ülkede yoksulluk artmış, pek çok muhalif infaz edilmiş, paramiliter örgütlerin toprak gaspları sıradanlaşmış, toprak sahibi sınıf karlarını artırmıştır. Lendman (2008) bu planın hedeflerini şu şekilde açıklamıştır;

- Kolombiya'yı askeri bir üs gibi kullanmak,
- Ülkenin zengin yeraltı kaynaklarını kontrol edilmesi gibi Amerikan şirketlerinin çıkarlarını ve yatırımlarını Amerikan ordusu aracılığıyla korumak; bunu yaparken işçi hareketlerinin direncini kırmak, sendikaları bertaraf eder, insan hakları savunucularını

hedef alır ve ülkeyi bir serbest piyasa cennetine çevirir.

- Kolombiyalı askerlerinin eğitilerek birer ölüm makinesine dönüştürülmesi,
- Paramiliter örgütlerin Kolombiya ordusu tarafından desteklenmesini sağlamak ve onların Amerikan şirketlerinin ve güçlü yerli şirketlerin çıkarlarını korumaları için katliamlar yapmalarına izin vermek,
- Sadece FARC ve ELN bölgelerinde uyuşturucuyla mücadele etmek,
- FARC ve ELN gibi örgütlerle mücadele etmek ve bölgedeki diğer popülist liderlerin ülkelerini istikrarsızlaştırmaktır.

FARC'ın Kolombiya'da kontrolü eline geçirmesi seçkinlerin devre dışı kalması anlamına gelmektedir. Bu da çokuluslu şirketlerin ve onların çıkarlarının bekçisi olan Amerikan devletinin ülke içindeki en önemli müttefiklerini yitirmeleri anlamına gelecektir. Bu doğrultuda 1970'lerden bu yana iktidara gelen her Amerikan hükümeti bölgede askeri varlığını sürdürebilmek ve kontrolü elinden kaçırmamak için “uyuşturucuyla savaş” ve “terörle mücadele” gerekçeleriyle askeri üsler kurmuş, mevcut üsleri de takviye etmiştir. İki devlet sadece Kolombiya'yı değil tüm bölgeyi askerileştirmek amacıyla stratejik bir işbirliği içine girmişlerdir. Kolombiya ABD için tüm Latin Amerika'yı denetimi altında tutabileceği bir ileri karakol hüviyetindedir.

LASO ile başlayan terörle mücadele stratejisi içerideki güvenlik sorununa bir tepki olarak sık sık olağanüstü haller ve sıkıyönetimler ilan edilmiştir. Anayasal düzenlemeler kamu düzeninin terör ve savaş gibi nedenlerden dolayı bozulması durumunda devlet başkanına olağanüstü önlemler uygulama yetkisi verdi. Kanun hükmünde kararname (KHK) bir taraftan yargısız infazlara koruma sağlarken diğer taraftan yurttaşların askeri mahkemelerde yargılanmasına olanak sağladı. Böylece ordu KHK'larla siviller üzerinde bir otorite sağlamıştır (Mason, 2010: 338-340).

Polisler için Kamu Güvenliği Ofisi Okulları (OPS) ve Georgia'da bulunan School of Americas (SOA) Latin Amerika'dan gelen öğrencilere askeri eğitim vermektedir. Bu okul mezunu askerler ülkelerinde birçok insan hakkı ihlallerine karışmışlardır. Bu askerler kontrgerilla, piyade, askeri istihbarat, uyuşturucuyla mücadele ve komando eğitimlerinin yanı sıra antikomünist endoktrinasyona tabi tutulmaktadır. Bu da onların kendi insanlarını baskı altına almaları için yeterli gerekçeyi sunmaktadır. Böylece ABD'nin küresel gündemine alternatif herhangi bir yapılanmanın kök salmasına izin vermeyen askeri birimler oluşmaktadır (Blum, 2002: 61).

Bu okullar Amerikan dış politikasının özel bir biçimde sunulduğu paketin bir parçasıdır. “Access” (Giriş) olarak adlandırılan bu programa göre Amerikalı teknisyenler, eğitimciler, yedek parçalar ve daha fazlasının da bu ülkelere girişi sağlanarak Amerikan birliklerinin uzun süre kalması sağlanmaktadır. Bütün bunların sonucunda biriken kişisel

bağlantılar, kişisel bilgiler ve ülke veri tabanı ile ilgili bilgiler darbe, devrim, karşı-devrim ya da işgal zamanlarında işe yarayan bir dosyaya dönüşmektedir (Blum, 2002: 61-67).

Ülkeyi istikrara kavuşturmakla görevli Amerikan askerlerinin Kolombiya'daki operasyonlar sırasında işledikleri suçlar ve insan hakkı ihlalleri Kolombiya mahkemelerinde kovuşturulamamaktadır. Amerikan ve Kolombiya hükümetleri UCM (Uluslararası Ceza Mahkemesi) dâhil Amerikan askerlerinin yargılanmasını sağlayacak hukuki yapıları tanınamamaktadır (Brittain, 2009). UCM'nin hazırladığı rapora göre çerçevesinde 2004-2008 tarihleri arasında Kolombiya ordusu tarafından yanlışlıkla binlerce sivilin öldürülmesiyle "Plan Colombia" çerçevesinde sağlanan Amerikan yardımlarının zirve yaptığı dönemin aynı olmasını manidar bulmuştur (Kovalik, 2012).

Askerileşmiş yapının özellikle Amerikan askeri kurumlarıyla derin ilişkisi vardır. 1999-2005 tarihleri arasında yapılan gösteriler ve halk hareketleri bölgedeki diğer bazı ülkelerdeki askerileşmiş siyaseti bitirmiştir. Ancak Kolombiya hala askerileşmiş bir sağ hükümet tarafından yönetilmektedir. Çünkü yukarıda bahsedilen iktidarı yerinden edecek halk hareketleri burada gerçekleşmemiştir (Petras, 2011).

ABD'nin Kolombiya'yı bir ileri karakol olarak kullanması sadece bu ülkenin değil başta Venezüella olmak üzere diğer bölge ülkelerinin askerileşmesine ve istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır.

Petras (2013) ABD ve Kolombiya ittifakının içeriden ve dışarıdan olmak üzere üç tehditle karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. İçeriden gelen tehdit sivil-askeri yöneticilere ve nüfusun %5'ini oluşturmalarına rağmen kaynakların %70'ini ellerinde bulduran seçkinlere karşı sendikalar, öğrenci konfederasyonları ve insan hakları örgütleriyle güçlerini birleştiren mülksüzleştirilen köylüler, çiftçiler ve Afro-Kolombiya örgütlerinden oluşmaktadır. İkinci tehditse geniş bir toplumsal desteğe sahip olan FARC ve ELN gibi silahlı gruplardan gelmektedir. Bu gruplar toprak reformu, kırsalın askerden arındırılması, servetin yeniden dağıtılması ve devlet terörünün sona erdirilmesi gibi taleplerde bulunmaktadır. Dışarıdan gelen tehdit ise bölgede tarım, sağlık, istihdam ve eğitim gibi sosyal politikalar üreten neoliberalizm karşıtı rejimlerden gelmektedir. Venezüella bu konuda en önemli tehditlerden birisidir.

4. BARIŞ ANLAŞMASI, NEOLİBERALİZM VE REJİMİN ASKERİLEŞMESİ

Kolombiya hükümeti ve FARC arasında 4 yıl süren müzakereler sonucunda barış anlaşması 26 Eylül 2016'da imzalandı. Yapılan halk oylaması sonucunda onaylanmayan anlaşma revize edilerek mecliste yapılan bir oylamayla yürürlüğe girmiştir. FARC lideri Timoleon Jimenez FARC'ın referandum sonucuna rağmen şiddete geri dönmeyeceklerini açıklamıştır (BBC, 2016).

Peppe (2015) mevcut neoliberal Kolombiya sosyopolitik sisteminin sermayenin güçlenmesi için şiddetin devamını gerektirdiğini ifade etmiştir. Hristov'a (2014: 153) göre ise gerillanın varlığı devlet şiddetini ve askerileşmeyi meşrulaştıran ideolojik bir temel işlevi görmüştür. Sonuç olarak gerilla hakim sınıfların gücünü test eden toplumsal kuvvetlere yapılan saldırıları meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Bu çerçevede, çalışmamızın temel sorunsalı hal böyle iken silahlı çatışmaya ve zora dayalı birikim rejiminin barış anlaşmasından kendini nasıl yeniden üreteceğine odaklanmaktadır.

Mücadeleye bir köylü hareketi olarak başlayan ve 1980'lerden itibaren uyuşturucu işine girdiği iddia edilen FARC'ın popüleritesi zaman içinde azalmıştır. 2002'de sayıları 18000'i bulan gerilla sayısı 8000'e kadar düşmüştür. Bu yüzden FARC legalleşmek ve uyuşturucu ticaretini bırakmak istemiştir (Kaplan, 2014).

Dönemin devlet başkanı Santos'un stratejisi sınıf çıkarlarının korunması, FARC'ın silahlılandırılması ve ABD ile stratejik askeri ilişkilerin devam ettirilmesi üzerine kurulmuştur. Santos'un Uribe'nin toptan savaş stratejisinden kısmen kopmasında birkaç önemli faktör vardır. Öncelikle Kolombiya coğrafyasında FARC'ı alt etmenin neredeyse İmkansız olması onun madencilige dayalı kapitalist büyüme stratejisini tehlikeye atmaktaydı. İkinci olarak FARC'la yapılan ilk görüşmelerde Santos hükümeti madencilik, endüstriyel tarım ve finans sektörüyle ilgili Venezuela ve Küba heyetleri tarafından da onaylanmış bir ajanda hazırlamıştır. Son olarak da Santos FARC'ın toprak reformu konusunda tavizler vermesini sağlayacak bir zaman sınırı getirmiştir (Petras, 2013).

Petras (2013) barış yanlısı Santos ile şiddet yanlısı Uribe aslında aynı senaryoyu uygulama niyetini "iyi-polis-kötü polis" analojisiyle dile getirmiştir. Santos tüm şirinliğine rağmen alt sınıflara karşı her zaman seçkinlerin, küresel sermaye ve onun yerel uzantılarının yanında yer almıştır. Barış görüşmelerini sonuçlandırdığı için Nobel ödülü alan Santos (2018) ILO'da yaptığı konuşmada geleceğe dönük yol haritasını toplumsal adalet, daha fazla istihdam, yoksullukla mücadele ve eşitsizliğin giderilmesi şeklinde özetlemiştir. Barış anlaşmasının toprak sorununa bir çözüm getirmediği göz önünde bulundurulduğunda Santos'un belirlediği hedeflerin neoliberal politikalar çerçevesinde uluslararası madencilik şirketlerine ucuz işgücü sağlamak için çözümler getirdiği açıktır. Bu durum barış anlaşmasının uyuşturucu kaçakçılığının engellenmesine dönük olarak koka bitkisi üretiminden legal ürünlere geçmeyi planlayan çiftçileri bu işgücüne dâhil etmeyi hedeflemektedir. Çünkü uyuşturucu kartelleri koka bitkisini yerinden alırken çiftçiler legal ürünlerin nakliyesi için ek maliyetlere katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında legal ürünlerin maliyetli olmasının koka bitkisi üremeyen çiftçileri "adaletli" bir şekilde küresel şirketlerin merhametine bırakması muhtemeldir.

Barış anlaşmasının şartları arasında verimli toprakların mülkiyetinde bir değişimin olması ve kırsalda güç dengelerinde bir değişikliğin olmaması ABD'nin barış görüşmelerini desteklemesinin altında yatan nedendir. Ayrıca Santos ve ABD'nin Venezuela'daki muhalifleri desteklemesi sadece Kolombiya'daki barış sürecini riske atmakla kalmamış aynı zamanda tüm Latin Amerika'da gerilimin artmasına neden olmuştur (Petras, 2013).

SONUÇ

Neoliberalizmin ideolojik temelini oluşturan “yeni sağ” ideolojisi hukukun üstünlüğünden ziyade ekonomik büyüme, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, ekonomide hızlı karar alma gibi gerekçelerle güçlü lider ve istikrara vurgu yapmaktadır. Bu durum çevresel bozulmalara, insan hakkı ihlallerine, erklerin yürütmede birleşmesine, yasamanın yürütmenin kararlarını tasdikleyen işlevsiz bir kuruma dönüşmesine, sendikaların baskı altına alınmasına, en barışçıl eylemlerin terör kapsamına alınarak güvenlikleştirilmesine ve sonuç olarak birbiri ardına ilan edilen olağanüstü hal yasalarıyla temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açmaktadır.

Kolombiya’da elli yılı aşkın bir süredir devam eden çatışmalı sürecin sona ermesi elbette olumlu çağrışımlar yapmaktadır. Ancak FARC’ın çıkış noktasına bakıldığında toprak sorunuyla ilgili talepleri yerine getirilmeyen bir sınıfsal tabanı temsil ettiği görülmektedir. FARC’ın bu sorunlar çözülmeden sahadan çekilmesi beraberinde yeni bir çatışmalı sürece sebebiyet verebilir. Ayrıca, seçkinlerin çıkarlarının temsilcisi konumundaki Amerikan destekli devlet yönetiminin daha da otoriterleşmesine, madencilğe ve agrominerale dayalı yeni bir toprak yoğunlaşması sürecine ve dolayısıyla alt sınıfların mülksüzleşip proleterleşmesine neden olacak bir stratejinin habercisi gibi görünmektedir. Çünkü devletin kapitalist birikim stratejisi ucuz emeğe ihtiyaç duyan küresel şirketlerin Kolombiya topraklarında yapacağı madencilik faaliyetlerine dayanmaktadır. Küresel sermayenin icra komitesi olan devlet FARC bölgesindeki bu madencilik sahalarının alt sınıflardan gelecek olan baskılardan korunması görevini üstlenmiştir. Dolayısıyla aşağıdan gelecek her türlü toplumsal hareket devletin otoriterleşmesine, yeni askeri üsler kurularak devlet aygıtının üst sınıfların ve küresel şirketlerin çıkarları doğrultusunda yürüttüğü faaliyetleri FARC bölgesine doğru genişletmesine olanak verecektir. Bu faaliyetler FARC’ın barış anlaşmasını kabul etmeyen gruplarıyla devlet güçleri arasında yeni bir çatışmanın başlamasına ya da zaten baskı altında olan örgütlü emeğin otoriter devlet karşısında daha da gerilemesine neden olabilir.

KAYNAKÇA:

- Akçay, Ü. (2018, Mart 19). Neoliberal Popülizm ve Yeni Emek Rejimi. 02 12, 2019 tarihinde 1+1Forum: https://birartibir.org/emek/36-neoliberal-populizm-ve-yeni-emek-rejimi#_ednref3 adresinden alındı.
- BBC. (2016, Kasım 24). Timochenko, the Guerrilla Leader Who Talks Peace. 02 18, 2019 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-36610281> adresinden alındı.
- Blum, W. (2002). *Rogue State*. Claremont: Spearhead.
- Boron, A. A. (2009, Ağustos 27). *The Militarization of Latin America*. 02 19, 2019 tarihinde *Global Research*: <https://www.globalresearch.ca/the-militarization-of-latin-america/14935> adresinden alındı.
- Brittain, J. J. (2009, Kasım 28). *US Strategic Interests in Latin America: The Militarization of Colombia*. 02 18, 2019 tarihinde *Global Research*: <https://www.globalresearch.ca/us-strategic-interests-in-latin-america-the-militarization-of-colombia/15853> adresinden alındı.
- Deschamps, M. (2016, Kasım 04). *The Plebiscite: Most Affected Colombians Voted for Peace, Who Voted 'No'?* 18 02, 2019 tarihinde *Global Research*: <https://www.globalresearch.ca/most-affected-colombians-voted-for-peace-who-voted-no/5549199> adresinden alındı.
- Draitser, E. (2015, Eylül 09). "Silent Invasion": *The US and the Militarization of Latin America*. 02 19, 2019 tarihinde *Global Research*: <https://www.globalresearch.ca/silent-invasion-the-us-and-the-militarization-of-latin-america/5474814> adresinden alındı.
- Drug Policy Alliance. (2019, Şubat 19). *A Brief History of the Drug War*. 02 19, 2019 tarihinde *Drug Policy Alliance*: <http://www.drugpolicy.org/issues/brief-history-drug-war> adresinden alındı.
- Hristov, J. (2014). *Paramilitarism and Neoliberalism: Violent Systems of Capital Accumulation in Colombia and Beyond*. London: Pluto Press.
- HRW. (1996). *Colombia's Killer Networks: The Military-Paramilitary Partnership and the United States*. HRW Publications.
- Kaplan, O. (2014, Haziran 13). *Colombia Calls a Draw in the War on Drugs*. 02 18, 2019 tarihinde *Foreign Policy*: <https://foreignpolicy.com/2014/06/13/colombia-calls-a-draw-in-the-war-on-drugs/> adresinden alındı.
- Kovalik, D. (2012, Aralık 12). *Massacres Under the Looking Glass*. 02 19, 2019 tarihinde *Counterpunch*: <https://www.counterpunch.org/2012/12/12/massacres-under-the-looking-glass/> adresinden alındı.
- Lendman, S. (2008, Mayıs 27). *Plan Mexico: Plan Colombia Heads for Mexico*. 02 19, 2019 tarihinde *Global Research*: <https://www.globalresearch.ca/plan-mexico-plan-colombia-heads-for-mexico/9084> adresinden alındı.
- Leongomez, E. P. (2004, Mayıs 06). *Marquetalia: el Mito Fundacional de las FARC*. 02 19, 2019 tarihinde *Universidad Nacional de Colombia*: <http://historico.unperiodico.unal.edu.co/ediciones/57/03.htm> adresinden alındı.
- Mason, A. C. (2010). National Security. R. A. Hudson içinde, *Colombia: A Country Study* (s. 283-364). Washington DC: Government Printing Office.
- Peppe, M. (2015, Mayıs 05). *US Military Intervention against the FARC Insurgency and Plan Colombia: Mis-*

- representation of the Colombian Conflict. 02 15, 2019 tarihinde Global Research: <https://www.globalresearch.ca/us-military-intervention-against-the-FARC-insurgency-and-plan-colombia-misrepresentation-of-the-colombian-conflict/5479922> adresinden alındı.
- Petras, J. (1999). NGOs: In the Service of Imperialism. *Journal of Contemporary Asia*, 29(4), 429-440.
- Petras, J. (2009, Ağustos 12). Latin America: Social Movements in Times of Economic Crises. 02 18, 2019 tarihinde Global Research: <https://www.globalresearch.ca/latin-america-social-movements-in-times-of-economic-crises/14747> adresinden alındı.
- Petras, J. (2011, Ağustos 06). The De-Militarization of Colombia. Ending US Military Presence: Pillage, Promise and Peace. 02 18, 2019 tarihinde Global Research: <https://www.globalresearch.ca/the-de-militarization-of-colombia-ending-us-military-presence-pillage-promise-and-peace/25917> adresinden alındı.
- Petras, J. (2012, Eylül 11). Colombia: Extractive Capital and Peace Negotiations. 02 18, 2019 tarihinde Global Research: https://www.globalresearch.ca/colombia-extractive-capital-and-peace-negotiations/5304074?utm_campaign=magnet&utm_source=article_page&utm_medium=related_articles adresinden alındı.
- Petras, J. (2013, Haziran 07). Washington's "Dual Imperial Strategy" in Latin America: Breakdown of the Colombia-Venezuela -FARC Peace Process. 02 18, 2019 tarihinde Global Research: <https://www.globalresearch.ca/washingtons-dual-imperial-strategy-in-latin-america-breakdown-of-the-colombia-venezuela-farc-peace-process/5338107> adresinden alındı.
- Poulantzas, N. (2004). *Devlet, İktidar, Sosyalizm*. (Çev. T. Ilgaz) Ankara: Epos.
- Richani, N. (2013). *Systems of Violence*. New York: Suny Press.
- Santos, J. M. (2018, Haziran 01). Colombian President to ILO: Peace is Only Possible with Social Justice. 02 16, 2019 tarihinde ILO: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_631239/lang-en/index.htm adresinden alındı.
- Telesur. (2018, Ocak 07). 170 Social Leaders Killed in Colombia in 2017: Report. 02 18, 2019 tarihinde Global Research: <https://www.globalresearch.ca/170-social-leaders-killed-in-colombia-in-2017-report/5625296> adresinden alındı.
- Timeline. (2017, Haziran 26). Watch: Ronald Reagan and his 'War on Drugs'. 02 19, 2019 tarihinde Timeline: <https://timeline.com/ronald-nancy-reagan-war-on-drugs-crack-baby-just-say-no-cia-communism-racial-injustice-fcfeadb3548d> adresinden alındı.

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 303-332, 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 303-332, 2019

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetim Mevzuatına Etkileri

Şerif ÖNER *

Öz

Türkiye'nin kamu yönetimine ilişkin kurumsal değişim Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar devam etmiştir. Küresel ilişkiler, nüfus artışı, kentleşme, teknolojik değişimlerin yanı sıra, işçi, memur, genç, engelli gibi farklı toplumsal kesimlerin ortaya çıkışı yönetim anlayışını etkilemiştir. Önceleri hizmet odaklı kurumsal yapılara olan talep yeni dönemde etkin, verimli, demokratik, denetlenebilir ve katılımcı kurumlara doğru evrilmiştir.

Türkiye'de siyasi karar alıcılar başta olmak üzere diğer aktörlerin toplumsal ve küresel değişim taleplerine ilişkin yaklaşımları sistem üzerine odaklanmıştır. Sosyo-ekonomik, siyasal sıkıntılar ve toplumsal ayrışma vb. sorunların giderilmesi için önerilen model Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) olmuştur. 2017 yılındaki referandum ile parlamenter sistemden CHS'ne geçiş kabul edilmiştir. CHS tüm kamu yönetimini ve yerel yönetimleri keskin bir değişime uğratmıştır. Belediyeler başta olmak üzere, özel idare, köy ve birlik mevzuatında bazı önemli değişimler gerçekleşmiştir. Çalışmamızın amacı CHS ile yerel yönetimler alanında ortaya çıkan bu değişimi ortaya koymaktır. CHS tüm kamu yönetimini etkilemekle birlikte çalışmanın kapsamı yerel yönetimler sınırlandırılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve TBMM tarafından çıkarılan Kanun metinleri üzerinde araştırma yapılmıştır. Bu çerçevede yapılan inceleme sonucunda yerel yönetimlerin teknik ve yapısal açıdan önemli değişimler geçirdiği bulgusuna erişilmiştir. Araştırmanın sonuçları yerel yönetim alanındaki ilgililere yönelik kapsamlı bir özet ve değerlendirmeler şeklinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hükümet sistemi, Kararname, Yerel yönetim, Değişim

The Effects of The Presidential Governemt System on Local Government Legislation

Abstract

From the founding of the republic, institutional changes regarding Turkey's public administration have continued until today. Global relations, population growth, urbanization and technological changes, as well as the emergence of different social groups such as workers, civil servants, young people and the disabled have affected the governing approach. Initially, the demand for service-oriented institutional structures has evolved into demand for more effective, efficient, democratic, controllable and participatory institutions.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, serifoner@balikesir.edu.tr

Not only political decision-makers but all social parties focused on systematic changes and regulations in line with global developments. Solution of socio-economic problems, political problems and social segregation have been sought in Presidential Government System. By the 2017 referendum, the transition from the parliamentary system to the Presidential Government System was accepted. The Presidential Government System has deeply changed all public and local governmental system. Some important changes have taken place in the legislation of private administration, village and unity regulations, especially in municipalities. The aim of our study is to reveal this change in the field of local governments affected by the Presidential Government System. Although the Presidential Government System affects all public administration, the scope of the study is limited to local governments.

Research has been carried out on the presidential decrees and the laws issued by the Turkish Grand National Assembly. As a result of the examination conducted within this framework, it was found that local governments have undergone significant technical and structural changes. In light of this, evaluations for the local authorities are presented in the form of a comprehensive summary.

Keywords: Government system, Decree, Local government, Change

GİRİŞ

Tarihsel süreç açısından önemli kurumsal deneyim ve tecrübeye sahip olan Türk kamu yönetiminin değişim ve günün koşullarına uyumlaştırma girişimleri sürekli gündemde olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ile başlayan süreçte modern dünyanın yönetim gerekleri izlenmekle birlikte gerek iç dinamiklerin farklılaşması gerekse küresel dış dinamiklerin etkileri kurumsal değişimler üzerinde belirleyici olmuştur. Ancak hangisi başat konumdadır sorusunun cevabı sanırım dış dinamikler yönünde olacaktır. Toplumsal talepler ve dış etkenler merkezi idare ve siyaset aktörleri tarafından okumaya tabi tutulmuş ve tespit edilen sorun alanlarına yoğunlaşmıştır.

Parlamente sistem dönemsel açıdan artan ve azalan oranlarda siyasetin gündeminde olmuş ve revize edilmesi gerektiği yönünde görüşler parti programlarında da yer almıştır. Siyasetin dinamiklerinin tespitleri ışığında “yaşanan değişimin izlenmesi ve sosyo-ekonomik sorunların giderilmesi için” karar alma süreçlerinin yeniden ele alınması gerektiği sonucuna ulaşıldığı söylenebilir. Bu çerçevede 2007 yılında yapılan referandum ile parlamente sistem açısından yürütme erkinin sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kararlaştırıldı ve 2014 yılında Cumhurbaşkanı ilk kez halk tarafından doğrudan seçimle belirlendi. 15 Temmuz 2016 hain darbe girişimi yönetim sistemi üzerindeki tartışmaları yoğunlaştırmış 16 Nisan 2017 referandumu ile yürütme erkinin Cumhurbaşkanında toplandığı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (CHS) kabul edilmiştir. 24 Haziran 2018’de CHS’nin ilk Cumhurbaşkanı seçimi ile TBMM seçimleri birlikte yapılmıştır. Kurumsal değişim açısından CHS’nin ilk Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip ERDOĞAN’ın TBMM’de yemin ederek göreve başladığı tarih olan 09.07.2018 den itibaren sisteme geçiş gerçekleşmiştir. 10.07.2019 tarihinde çıkarılan 1 nolu CB Kararnamesi ile CHS’nin kurumsal yapısı oluşturulmaya başlanmıştır.

Türk kamu yönetiminin kurumsal değişiminden anayasal bir kurum olan yerel yönetimlerde etkilenmiştir. Yerel yönetim mevzuatını oluşturan; il özel idaresi, belediye, büyükşehir, köy ve mahalli idare birlikleri mevzuatında hem teknik hem de içerik açısından önemli değişimler gerçekleşmiştir. Çalışmamız CHS çerçevesinde yerel yönetim mevzuatında gerçekleşen değişimlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede CHS sonrasında yerel yönetim mevzuatı açısından gelinen nokta ve uygulamaya esas başlıklar hakkında yerel yönetim mensuplarına, bu konuda çalışan akademisyenlere ve diğer ilgililere yönelik kapsamlı bir özet ve değerlendirmeler eşliğinde bir tür yol haritası ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ: TARİHSEL SÜREÇ

Kamuoyunda ve genel dünya uygulamalarında başkanlık sistemi olarak adlandırılan CHS/Başkanlık sistemi Türkiye'nin ülke ve devlet olarak bünyesine yakışan bir siyasal elbisenin dikilmesi arayışları çerçevesinde, son kırk yıl içinde dönem dönem gündeme getirilmiş, ancak gereken siyasal ve de sosyal desteği bulamadığı için hep geri çekilmek zorunda kalınan bir teklif ve tavsiyeden öteye geçememiştir (Gül, 2018: 239). Erbakan, Türkeş, Özal ve Demirel gibi önemli devlet ve siyaset adamlarının bu sisteme ilişkin düşünceleri Recep Tayyip Erdoğan tarafından Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Devlet Bahçeli'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir (Turan, 2018:43-44; Erim, 2017:17).²

Ülkemizde çeşitli toplumsal kesimlerce yeni sistemin isimlendirilmesi konusundaki farklı tercihlerin yanı sıra sistemi bu isimlendirmelerin ötesinde tümünden reddeden yaklaşımlarda bulunmaktadır. İsimlendirme konusunda en çok duyulan “Türk tipi başkanlık” olmuş ve Cumhurbaşkanlığı sistemine ilişkin “Türk tipi” ifadesi 2015 yılında hazırlanan bir raporda kullanılmıştır (İnaç, Caner, Bozaslan., 2015:77-81). CHS, katıldığı bir televizyon programında Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından da “Türk tipi başkanlık sistemi” olarak lanse edilmiş ve bu sistemin dünyaya örnek olarak sunulabileceği vurgulanmıştır (<https://www.tccb.gov.tr>, erişim tarihi:24.08.2019). CHS'nin “Türk tipi” başkanlık sistemi olarak adlandırılması çeşitli akademik çalışmalarda da tercih edilmiştir (Mercimek, 2018:142; Kaya, 2017:38).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) sonucuna ulaşılmasını sağlayan temel kilometre taşı 2007 Anayasa referandumu olmuştur. 21 Ekim 2007'de yapılan referandum da Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi başta olmak üzere birtakım anayasa değişiklikleri %68.95 evet ve 31.05 hayır oyu ile kabul edilmiştir. (<http://www.ysk.gov.tr> erişim tarihi:24.08.2019).

10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçimlerle Türkiye Cumhuriyeti Devletinde Cumhurbaşkanı ilk kez seçimle belirlenmiş ve %51.7 oy oranı ile Recep Tayyip

2- Çalışmamızın öncelikli konusu CHS'nin analizi olmadığı için ayrıntılı olarak verilmemiştir. Konunun ilgilileri için belirtilen kaynaklara ulaşılması yararlı olacaktır.

ERDOĞAN ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olmuştur.³ 15 Temmuz 2016 hain darbe girişimi sonrası Türkiye'nin geçmiş dönemde pek çok siyasetçi tarafından öne sürülen sistem değişikliğine yönelik olarak Başkanlık veya resmi adı ile CHS'ne geçişe yönelik referandum gerçekleştirilmiştir. 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen referandumda CHS %51.18 evet ve %48.82 hayır oyu ile kabul edilmiş (<http://www.ysk.gov.tr> erişim tarihi:24.08.2019) ve Türkiye Parlamenti sistemden CHS'ne geçiş yapmıştır.⁴

16 Nisan 2017 Referandumuna göre Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 3 Kasım 2019 tarihinde yapılması öngörülmüş böylece kurumsal ve yapısal reformların gerçekleştirilmesine yönelik CHS referandumundan itibaren geçecek iki yıl yedi aylık bir ara dönem öngörülmüştür (Alkan, 2018:129-130). Ancak söz konusu ara dönem tamamlanmadan Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin erken seçim çağrısı üzerine TBMM 20 Nisan 2018'de erken seçim kararı almış ve 24 Haziran 2018'de CHS'nin gereği olarak ilk Cumhurbaşkanlığı ve TBMM genel seçimleri aynı anda yapılmıştır. 24 Haziran seçimlerinde Recep Tayyip ERDOĞAN %52.59 oy oranı ile (<http://www.ysk.gov.tr>/erişim tarihi: 24.08.2019) CHS'nin birinci ve Türkiye Cumhuriyetinin onüçüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵ Cumhurbaşkanı, Anayasanın 103. ve 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanununun 21. maddesi gereğince 09.07.2018'de TBMM'de andiçerek göreve başlamıştır (6271, RG: 6.2.2012). Bu tarihten sonra 10.07.2018'de Cumhurbaşkanı tarafından yayınlanan ve CHS'nin ilk mevzuat metni olan 1 nolu CB Kararnamesi ile CHS fiilen uygulanmaya başlanmıştır.

CHS döneminde yayınlanan CB Kararnamesi ve Kararları ile Türk kamu yönetiminde köklü bir kurumsal değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede yeni bir kurumsal hafıza oluşturma girişimlerinden yerel yönetim kurumları ve yerel yönetim temel mevzuatı da önemli ölçüde etkilenmiştir.

2. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ (CHS) SONRASINDA YEREL YÖNETİMLER MEVZUATININ DEĞİŞİMİ

2017 yılındaki Anayasa referandumu ile temellendirilen, 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri ile uygulanmaya başlanan ve fiilen 1 nolu CB Kararnamesinin yayınlandığı tarih olan 10.07.2018'den itibaren uygulanmaya başlanan CHS Türk kamu yönetimini derinden etkilemiş kurumsal-yapısal değişim

3- Diğer Cumhurbaşkanı adayları ve aldıkları oy oranları şöyledir: Ekmeleddin Mehmet İHSANOĞLU: %38.44; Selahaddin DEMİRTAŞ: %9.76. <http://www.ysk.gov.tr> erişim tarihi:24.08.2019

4- 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG Tarih: 11.02.2017 Sayı: 29976

5- Diğer adayların aldıkları oy oranları şöyledir: Muharrem İNCE: %30.64; Selahaddin DEMİRTAŞ: %8.40; Meral AKŞENER: %7.29; Temel KARAMOLLAOĞLU: %0.89; Doğu PERİNÇEK: %0.20 <http://www.ysk.gov.tr> erişim tarihi:24.08.2019

ve dönüşümlere yol açmıştır.⁶ CHS yapısı gereği yürütme ağırlıklı kurumsal ve yapısal değişiklikleri içerirken yerel yönetimler merkezi idare ilişkileri de sistemin değişim perspektifleri ve etki alanı içinde yer almıştır.

Anayasanın 127. maddesinde yerel yönetimler (ki anayasada mahalli idareler ifadesi kullanılmaktadır); “il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir...” şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı maddenin devamında; “Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.”; “mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile kendi aralarında Cumhurbaşkanının izni ile birlik kurmaları, ...” hükümleri yer almaktadır. Ayrıca ilgili maddeye göre; mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenecektir.

Yerel yönetim türlerine Anayasanın koyduğu söz konusu perspektiften hareketle ülkemizde yerel yönetim türleri olarak; il özel idareleri, belediye (ler), büyükşehir belediyeleri, köy yönetimleri ve yerel yönetim birlikleri bulunmaktadır.

Tablo 1: Temel Yerel Yönetim Mevzuatı

Kanun Adı	Kanun No	TBMM Kabul Tarih	RG Tarih	RG Sayı
Büyükşehir Belediyesi Kanunu	5216	10.07.2004	23.07.2004	25531
	6360	12.11.2012	06.12.2012	28489
Belediye Kanunu	5393	03.07.2005	13.07.2005	25874
İl Özel İdaresi Kanunu	5302	22.02.2005	04.03.2005	25745
Mahalli İdare Birlikleri Kanunu	5355	25.05.2005	11.06.2005	25842
Köy Kanunu	442	18.03.1924	07.04.1924	68

Çalışmanın bu bölümünde ülkemizdeki yerel yönetimlerin CHS sonrasında temel mevzuatlarındaki değişiklikler ele alınacak ve değişikliklerin kurumsal yapıya yansımaları Anayasanın “mahalli idareler” tanımındaki sıralama esas alınarak incelenecektir.

2.1. İl Özel İdaresi Kanunundaki Değişiklikler

5302 sayılı Kanunda İl özel idaresi: “İl halkının mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi” (md.3/a) olarak tanımlanmaktadır (5302-

6- CHS uygulanmaya başlandığı tarih olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın TBMM’de andiçerek göreve başladığı tarih olan 9.7.2018 kabul edilmektedir. Metin içinde görüleceği üzere yerel yönetim mevzuatında yapılan bazı değişikliklerin yürürlük tarihi olarak aynı tarih verilmiştir.

RG:4.3.2005).

CHS geçiş ile birlikte İl özel idare işleyişine yönelik olarak 2 ayrı madde de değişiklik gerçekleştirilmiştir; Encümen toplantıları (md.27) ve Borçlanma (md.51).

Tablo 2: Encümen Toplantıları – Borçlanma

5302	CHS Sonrası Düzenleme	Eski düzenleme
Encümen toplantıları (md.27)	Vali kanun ve diğer mevzuat hükümleri ile il genel meclisi kararlarına aykırı gördüğü encümen kararının bir sonraki toplantıda tekrar görüşülmesini isteyebilir. (*)	“tüzük, yönetmelik”
Borçlanma (md.51/f)	İl özel idarelerinin ileri teknoloji ve büyük tutarda maddi kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında Cumhurbaşkanınca kabul edilen projeleri için yapılacak borçlanmalar (d) bendindeki miktarın hesaplanmasında dikkate alınmaz. (*)	“DPT Müsteşarlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca”

(*)7.7.2018 tarihli ve 700 sayılı KHK'nin 162. maddesiyle değiştirildi. Düzenleme 26.6.2018 tarihli seçim sonrasında Cumhurbaşkanının andiçerek göreve başladığı 9.7.2018'de yürürlüğe girdi.

İl özel idaresi temel mevzuatı yukarıda görüldüğü gibi teknik anlamda CHS'ne uyarlanmış Anayasa referandumu sonucu kaldırılan tüzük (md.115) ve yönetmelik (md.124) ifadeleri çıkarılmış, kaldırılan Bakanlar Kurulu (md.109) yerine Cumhurbaşkanı ifadesi işlenmiştir.⁷

Sonuç olarak 5302 sayılı İl özel idare mevzuatı sadece teknik düzenlemelere tabi tutulmuştur. Kaldı ki CHS Cumhurbaşkanına Kanun yapma veya mevcut kanun üzerinde değişiklik yapma yetkisi vermemekte olduğu için 5302'de yapılacak olan temel değişiklikler için (Cumhurbaşkanının meclise iade ve iptal davası açma hakkı anayasa ile saklı kalmak şartı ile) TBMM yetkilidir.⁸ Ancak bu noktada 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Planında; “Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecek; bu standartların uygulamasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.” (md.798/1) ifadesinin yerel yönetimlere ilişkin politika ve hedefler içinde yer alması önümüzdeki dönemde diğer yerel yönetim modellerinin işleyişinde beklendiği gibi il özel idarelerinin de reforma tabi tutulacağı ve konunun TBMM'nin gündeminde olacağı

7- Bknz., 16.2.2017 Tarih ve 6771 sayılı Kanun md.16.

8- Anayasa md.104, 16.4.2017 Tarih ve 6771 sayılı Kanun md.8; “Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir”; “Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açar.”

anlamına gelmektedir (11.KP, RG: 23.7.2019).

2.2. Temel Belediye Kanunundaki Değişiklikler

Türkiye’de belediye bir yerel yönetim türü olarak anayasada yer almakla birlikte yine anayasa kaynaklı “kanunla büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir” ilkesinden hareketle birden fazla belediye modeli uygulanmaktadır. Belediye yönetimleri açısından büyük yerleşim yerleri için 1984 yılından itibaren büyükşehir belediyeleri adında “özel” bir belediye/yönetim modeline geçilmiş ve böylece Anayasada “belediye” denildiğinde tek bir model öngörülmediği büyükşehir belediye modelinin işler kılınması ile açıklık kazanmıştır. Anayasada kuruluş ve görevleri ile yetkilerinin yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenmesi öngörülen yerel yönetim türü olarak belediye ülkenin tüm ilgili yerleşimlerinde il/ilçe/belde ve büyükşehir belediyeleri adı ile karşımıza çıkmaktadır.

Belediye Kanunlarında CHS gereği olarak sağlanan değişiklikler 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunları çerçevesinde ele alınacaktır.

Osmanlı Devletinde modern anlamda belediye teşkilatı Tanzimat’tan sonra “İstanbul Şehremaneti” adı ile 1854 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Halil Nadaroğlu bu dönemdeki belediyelerin; “yürütme ve karar organlarının seçimle değil atama yoluyla işbaşına gelmeleri nedeniyle” bu kuruluşların gerçek anlamda belediye olarak kabul edilemeyeceğini savunmaktadır (Nadaroğlu,1989:293). İlerleyen dönemde 1858’de Altıncı Daire-yi Belediye ve 1864’de İdare-i Belediye gibi kurumsal yapılar ile 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ve 1912 tarihli Dersaadet Teşkilatı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat gibi mevzuat düzenlemelerine rağmen belediye yönetimleri başarılı olamamış ancak önemli bir kurumsal deneyim elde edilmiştir. Bu deneyimin aktarıldığı temel belediye düzenlemesi Türkiye Cumhuriyeti döneminde 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu ile sağlanmış bu kanunun 75 yıllık uygulama döneminden sonra 5393 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir (Öner, 2006: 33-36).

5393 sayılı Belediye Kanununa göre belediye; “Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi” (md.3/a) olarak tanımlanmaktadır. Belediye Kanunu ülkemizdeki belediye uygulaması açısından temel Kanun niteliği taşır. Temel mevzuat metni olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu, Kanunda yer alan; “belediyesi bulunan yerleşim yeri” (md.3/b) ‘nin belde olarak tanımlandığı için belde belediyelerinde; “İl ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur” (md.4) hükmünden dolayı da il ve ilçe belediyelerinde geçerlidir. Ayrıca, 5216 sayılı Büyükşehir Kanununda yer alan “Belediye Kanunu ve diğer ilgili kanunların bu kanuna aykırı olmayan hükümleri ilgisine göre büyükşehir ve ilçe belediyeleri hakkında da uygulanır” (md.28) hükmüne istinaden 5393 sayılı Belediye Kanunu, büyükşehir belediyesi ve büyükşehir ilçe belediyeleri içinde geçerli temel kanun hükmündedir (5393, RG:137.2005).

Yürürlüğe girdikten sonraki süreçte 5393 sayılı Kanunda (2009 yılı hariç) her yıl bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. 2018 Cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçimleri sonrasında ise Belediye Kanunu bu defa CHS ile uyumlu hale getirilmeye yönelik değişime uğramıştır. Aşağıda söz konusu değişiklikler incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

2.2.1. Tüzel kişiliğinin kurulması ve kaldırılması

5393 sayılı Kanuna göre birden fazla yöntemle belediye kurulması mümkündür; Bir yerleşim alanının il veya ilçe statüsüne geçmesiyle belediye kurulması; Bir köy yerleşiminde belediye kurulması; Birden fazla köyün birleşmesiyle belediye kurulması; Köy yerleşimleri ile muhtelif köy kısımlarının birleşmesiyle belediye kurulması; Yeni oluşturulan yerleşim alanında belediye kurulması (Öner, 2006:56-61).

CHS geçiş sonrasında belediye kurulması ve belediye tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi noktasında Kanunda gerçekleştirilen değişiklikler ilgili kurumsal yapının isminin metne işlenmesi şeklinde “teknik nitelikli düzeltmeler” olarak görülmekle birlikte ayrıca oldukça önemli değişimler/sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Belediye Tüzel Kişiliğinin Kurulması ve Kaldırılması

5393	CHS Sonrası Düzenleme	Eski Düzenleme
Kuruluş (md.4)	Köylerin veya muhtelif köy kısımlarının... İşlem dosyası valinin görüşüyle birlikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığına gönderilir. Cumhurbaşkanlığı kararı ile o yerde belediye kurulur. (*) (**) Yeni iskân nedeniyle oluşturulan nüfusu 5.000 ve üzerinde olan herhangi bir yerleşim yerinde, Cumhurbaşkanlığı kararı ile belediye kurulabilir. (*)	Danıştay'ın görüşü alınarak müşterek kararname; İ ç i ş l e r i B a k a n l ı ğ ı n ı n önerisi ile müşterek kararnameyle.
Tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi (md.11)	Meskûn sahası, bağlı olduğu il veya ilçe belediyesi ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir belediyenin sınırına, 5.000 metreden daha yakın duruma gelen belediye tüzel kişiliği; genel imar düzeni veya temel alt yapı hizmetlerinin gerekli kılması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararı ile kaldırılarak bu belediyeye katılır. Nüfusu 2.000'in altına düşen belediyeler, Cumhurbaşkanlığı kararı ile köye dönüştürülür. (***)	Bürokratik ve yargısal süreç; meskûn saha ve nüfus kriteri; Danıştay'ın görüşü ve müşterek kararname ile belediye tüzel kişiliği sona erdirilir.

Birleşme-katılma (md.8)	... Belediye meclisinin uygun görmesi hâlinde katılım gerçekleşir. Büyükşehirlerde birleşme ve katılma işlemleri, katılacak ilçe veya ilk kademe belediye meclisinin görüşü üzerine, büyükşehir belediye meclisinde karara bağlanır. ... sonuç Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bildirilir. (****)	...Belediye meclisinin uygun görmesiyle katılım gerçekleşir. Büyükşehirlerde birleşme ve katılma işlemleri, katılacak ilçe veya ilk kademe meclisinin görüşü üzerine, büyükşehir meclisinde karara bağlanır...
----------------------------	---	--

(*) 02.07.2018 tarih ve 703 sayılı KHK'nin 200. md ile 4 üncü maddenin beşinci fıkrasında yer alan "Danıştayın görüşü alınarak müşterek kararname" ibaresi "Cumhurbaşkanı kararı" şeklinde, altıncı fıkrasında yer alan "İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine müşterek kararnameyle" ibaresi "Cumhurbaşkanı kararı ile" şeklinde değiştirilmiştir.

(**) 29/11/2018 tarihli ve 7153 sayılı Kanunun 28 inci maddesiyle bu fıkrada yer alan "İçişleri" ibaresi "Çevre ve Şehircilik" şeklinde değiştirilmiştir.

(***) 2/7/2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname md.200.

(****) 29/11/2018 tarihli ve 7153 sayılı Kanun md.28

Belediye kurulması: Belediye Kanunu'nun 4. madde içeriğine Cumhurbaşkanı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ifadeleri eklenmiş/güncellenmiştir. Köylerin veya muhtelif köy kısımlarında yapılacak oylama sonucuna göre veya en büyük mülki amirin re'sen kararı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı marifetiyle ve Cumhurbaşkanının Kararı ile o yerde belediye kurulabilecektir. Ayrıca yeni iskân nedeniyle oluşturulan nüfusu 5.000 ve üzerinde olan herhangi bir yerleşim yerinde (CHS'nin gereği/sonucu olarak) doğrudan Cumhurbaşkanı Kararı ile belediye kurulabilecektir. Söz konusu düzenleme ile 5393'de belediye kurulması için Danıştay'ın görüşünün alınması uygulamasına CHS ile son verilmiş ve olağanüstü hal döneminde çıkarılan KHK ile Belediye Kanununda yapılan en önemli değişikliklerden biri ortaya çıkmıştır. Böylece 1580 sayılı Belediye Kanununda yer alan ve 5393 sayılı Kanun ile de korunan (bir başka ifade ile 88 yıllık) "Danıştay görüşü alınması" hükmü ortadan kaldırılmıştır.⁹

Belediye tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi: CHS öncesinde belediye tüzel kişiliğinin sona erdirilmesinde bürokratik ve yargısal iki ayrı süreç işletilmekteydi. Belediye Kanununa göre belediye tüzel kişiliği iki kritere göre sona erebilir; meskûn saha ve nüfus. Birinci

9- 1580-md.7; "... Tahkik heyetinin mazbatasına üzerine vilâyet idare heyetinin vereceği karar Şurayı Devlete tevdi olunur. Şurayı Devletçe bu iftirakin nafi olduğuna ve belde veya köy varidatının kendisini idareye, imara kâfi bulunduğuna karar verdiği takdirde Reisicumhurun tasdikına arz olunur."

kritere göre, meskûn sahası bağlı olduğu il veya ilçe belediyesi ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir belediyenin sınırına 5000 metreden daha yakın duruma gelen belediye sona erdirilecektir. İkinci kritere göre ise nüfusu 2000'in altına düşen belediyelerin tüzel kişiliği sona erdirilecektir (md.11). Söz konusu şartlardan herhangi birinin tek başına gerçekleşmesi ve ayrıca genel imar düzeni veya temel alt yapı hizmetlerinin gerekli kılması durumunda, keyfiyet valilik marifetiyle İçişleri Bakanlığına intikal ettirilecektir. İçişleri Bakanlığı yargısal süreci devreye sokarak söz konusu idari tasarruf hakkında Danıştay'ın görüşünü alarak (Danıştay kararının bağlayıcı olmadığını hatırlatmak gerekir) İçişleri Bakanlığı teklifi üzerine müşterek kararname ile belediye tüzel kişiliği sona erdirilecektir.

CHS sonrasında belediye tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi sürecinin işletilmesine yönelik temel kriterler olan “meskun saha ve nüfus” herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Ancak her iki kriterin işletilmesinde geçerli olan “Danıştayın görüşünün alınması” hükmü kaldırılmıştır. Anayasa referandumu ile Başbakanlık kurumu kaldırıldığı için müşterek kararname hükmü de ortadan kalkmıştır. Yeni düzenlemeye göre mevcut kriterlerin sağlanması sonrasında belediye tüzel kişiliği “Cumhurbaşkanı Kararı ile” kaldırılabilir. Söz konusu değişimle sürece ilişkin yargısal istişare aşaması kaldırılmış ve Cumhurbaşkanı bu konuda idari tasarrufta bulunma hakkına sahip kılınmıştır.

Sonuç olarak, Anayasada, “... kuruluş esasları kanunla belirlenen ... ” tüzel kişiler olarak tanımlanan mahalli idarelerin, “ ... kuruluş ... yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir” hükmüne rağmen; CHS uygulaması açısından belediye tüzel kişiliğinin kurulması ve kaldırılması (köye dönüştürülmesi; belediyeye mahalle olarak bağlanması) konusunda Danıştay'ın görüş bildirmesi uygulaması 15 Temmuz 2016 tarihli hain darbe girişiminin ardından bir zorunluluk olarak Anayasal destekli ilan edilen OHAL döneminde çıkarılan 703 sayılı KHK ile kaldırılmış bulunmaktadır.

2.2.2. Belediye kanununda Danıştay'ın yetkili olduğu eylem ve işlemler

CHS'nin belediye mevzuatı açısından getirdiği en dikkat çekici değişiklik yukarıda açıklandığı üzere belediye tüzel kişiliğinin kurulması ve kaldırılması aşamalarından Danıştay'ın çıkarılmış olmasıdır. Bu durum aklımıza acaba Danıştay belediye eylem ve işlemlerinden tümüyle devre dışı mı bırakıldı sorusunu ve Kanuna bu gözle bakma fırsatını vermiştir. Aşağıda 5393 sayılı Belediye Kanununda Danıştay'ın halen yetkili olduğu eylem ve işlemlere yer verilmiştir.

Belediyenin yetkileri ve imtiyazları (md.15): Belediyenin yetkileri ve imtiyazları arasında yer alan (e) İçme, kullanma, endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak ... kaynak sularını işletmek veya işlettirmek; (f) Toplu taşıma yapmak; ... her türlü toplu taşıma sistemlerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; (g) Katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ... şeklinde belirlenen hizmetleri belediye tarafından Danıştay'ın görüşü ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kararıyla süresi kırkdokuz yılı geçmemek üzere imtiyaz yoluyla devredebilir.

Meclisin bilgi edinme ve denetim yolları (md.26): Belediye başkanınca meclise sunulan bir önceki yıla ait faaliyet raporundaki açıklamalar, meclis üye tam sayısının dörtte üç çoğunluğuyla yeterli görülmezse, yetersizlik kararıyla görüşmeleri kapsayan tutanak, meclis başkan vekili tarafından mahallin mülki idare amirine gönderilir. Vali, dosyayı gerekçeli görüşüyle birlikte Danıştaya gönderir. Yetersizlik kararı, Danıştayca uygun görüldüğü takdirde belediye başkanı, başkanlıktan düşer.

Meclis üyeliğinin sona ermesi (md.29): Belediye meclisi üyeliğine seçilme yeterliğinin kaybedilmesi durumunda, valinin bildirmesi üzerine Danıştay tarafından üyeliğin düşmesine karar verilir.

Meclisin feshi (md.30,31): Belediye meclisi; kendisine kanunla verilen görevleri süresi içinde yapmayı ihmal eder ve bu durum belediyeye ait işleri sekteye veya gecikmeye uğratırsa; belediyeye verilen görevlerle ilgisi olmayan siyasî konularda karar alırsa, İçişleri Bakanlığının bildirmesi üzerine Danıştayın kararı ile feshedilir. İçişleri Bakanlığı gerekli gördüğü takdirde meclisin feshine dair bildirim ile birlikte, karar verilinceye kadar meclis toplantılarının ertelenmesini de ister, Danıştay, bu hususu en geç bir ay içinde karara bağlar.

Belediye meclisinin Danıştay tarafından feshedilmesi durumunda meclis çalışabilir duruma gelinceye veya yeni meclis seçimi yapılmaya kadar meclis görevi, belediye encümeninin memur üyeleri tarafından yürütülür (md.31).

Belediye başkanlığının sona ermesi (md.44): Belediye başkanlığı, ölüm ve istifa hâllerinde kendiliğinden sona erer. Belediye başkanının mazeretsiz ve kesintisiz olarak yirmi günden fazla görevini terk etmesi ve bu durumun mahallin mülki idare amiri tarafından belirlenmesi; Seçilme yeterliğini kaybetmesi; Görevini sürdürmesine engel bir hastalık veya engellilik durumunun yetkili sağlık kuruluşu raporuyla belgelenmesi; Meclisin feshine neden olan eylem ve işlemlere katılması, hâllerinden birinin meydana gelmesi durumunda İçişleri Bakanlığının başvurusu üzerine Danıştay kararıyla başkanlık sıfatı sona erer.

2.2.3. Belediye kanunundaki diğer değişiklikler

5393 sayılı Belediye Kanununun çeşitli maddelerinde “teknik düzenleme” veya CHS’ne yönelik uyarılama olarak adlandırılabilir yetkili/sorumlu makamlara ilişkin değişiklikler/güncellemeler yapılmıştır. Söz konusu değişiklikler/güncellemeler madde bazında aşağıda yer almakta ve incelenmektedir.

Birleşme ve katılma (md.8): Belediye kanununa göre belde, köy veya bunların bazı kısımlarının bir başka belediyeye katılabilmesi için türüne göre (belde-normal belediye-ilçe-büyükşehir) katılacak belediye meclisinin uygun görmesi hâlinde katılım gerçekleşir ve sonuç İçişleri Bakanlığına bildirilir şeklindeki düzenlemedeki ilişkili bakanlık CHS gereğince “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir.

Kararlarının uygulanması ve nüfus (md.12): Madde içeriğinde “Cumhurbaşkanlığı Kararı” ve “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” güncellemesi yapılmıştır.¹⁰

Belediyenin yetkileri ve imtiyazları (md.15): Madde içeriğinde “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” güncellemesi yapılmıştır.¹¹

Meclisin görev ve yetkileri (md.18): Belediye meclisleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izniyle yurt dışındaki belediyeler ve mahallî idare birlikleriyle karşılıklı iş birliğine gidebileceklerdir. Bu konuda belediyelerin izin alacağı yetkili olan Bakanlık, İçişleri yerine “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” olarak düzenlenmiştir.¹²

Başkanlık divanı (md.19): Belediye meclislerinin çalışma esas ve usulleri konusunda önceden İçişleri Bakanlığına ait olan yönetmelik çıkarma yetkisi “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” na verilmiştir.¹³

Belediye başkanlığının boşalması hâlinde yapılacak işlemler (md.45): Kanun belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması durumunda başkan veya başkan vekili seçimini düzenlemektedir. Söz konusu tasarruf hakkında Kanuna 2016 yılında ek fıkra getirilmiştir.¹⁴ Buna göre; belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde 46. maddedeki makamlarca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilir.¹⁵

Kanunun 46. maddesine bakıldığında büyükşehir ve il belediye başkanı görevlendirilmelerinde İçişleri Bakanlığının yetkilendirilmiş olduğu görülmektedir ve bu yetki CHS sonrasında da İçişleri Bakanlığı uhdesinde bırakılmıştır. Anayasanın 127. maddesinde; “... görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir...” hükmü dikkate alındığında 2016 yılındaki KHK değişikliği ile belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılmasına yönelik tedbirin İçişleri Bakanlığı uhdesine verildiği görülmektedir.

Kamuoyunda kayyum ataması olarak adlandırılan uygulamanın en son örneklerinden

10- 2.7.2018 Tarih 703 sayılı KHK md.200; 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

11- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

12- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

13- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

14- Ek fıkra için Bknz., 15.08.2016 Tarih ve 674 sayılı KHK md.38; Aynen Kabul: 10.11.2016 tarih ve 6758 sayılı Kanun md.34.

15- 5393 sayılı Belediye Kanunu md.46; “Belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması ve yeni belediye başkanı veya başkan vekili seçiminin yapılamaması durumunda, seçim yapılmaya kadar belediye başkanlığına büyükşehir ve il belediyelerinde İçişleri Bakanı, diğer belediyelerde vali tarafından görevlendirme yapılır...”

biri (şu anda okumakta olduğunuz çalışmayı hazırladığımız sırada) 19.08.2019'da gerçekleştirilmiştir. Buna göre Diyarbakır, Mardin ve Van büyükşehir belediye başkanları İçişleri Bakanlığı tarafından görevden alınmış ve yerine aynı ilin valileri büyükşehir belediye başkanı olarak görevlendirilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından konuya ilişkin yapılan açıklamada görevden alma uygulamasının yasal dayanaklarına atıf yapılmış ve şu ifadelerle yer verilmiştir; "...Bakanlığımızca terör örgütleri ile iltisak-irtibatı olan, terör örgütlerine destek verdikleri yönünde tespit ve deliller bulunan belediye başkanları Anayasanın 127. ve Belediye Kanununun 47. maddelerine istinaden görevden uzaklaştırılmış, yerlerine Belediye Kanununun 45. maddesi uyarınca belediye başkan vekilleri görevlendirilmiştir..."¹⁶

Norm kadro ve personel istihdamı (md.49): Belediyeler tarafından meclis kararı ile belirlenecek norm kadrolara esas teşkil edecek norm kadro ilke ve standartları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Devlet Personel Başkanlığı tarafından müştereken belirlenecektir. Böylece CHS'nde belediyelere ilişkin norm kadro yetkisi İçişleri Bakanlığında "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı"na geçmiştir.¹⁷

Zabıta ve İtfaiye teşkilatı (md.51,52): Belediye zabıta ve itfaiye teşkilâtının çalışma usûl ve esasları, çalışanların görev ve yetkileri, memurluğa alınması için taşınmaları gereken nitelikler, alacakları meslek içi eğitim, görevde yükselme, meslekten çıkarılma (meslekten çıkarılma sadece itfaiye için) giyecekleri kıyafet ve savunma amaçlı olarak kullanacakları aletler ile zabıta/itfaiye teşkilâtında hizmet gereklerine göre oluşturulacak birimler, İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenecektir.¹⁸

CHS sonrasında gerçekleştirilen değişiklik ile zabıta ve itfaiye teşkilatı mensupları ve birimlerine yönelik usul ve esasları belirleme konusunda İçişleri Bakanlığı tek başına yetkili olmaktan çıkarılmış olmakla birlikte (görüş bildirme ile sınırlı kalmak suretiyle) süreç içinde kalmaya devam etmektedir.

Zabıta teşkilatı konusunda dikkati çeken düzenleme Anayasa Mahkemesi kararı ile ortaya çıkmıştır. Buna göre; belediye zabıta teşkilâtı çalışanlarının "meslekten çıkarılma" konusundaki idari tasarrufun İçişleri Bakanlığı uhdesine bırakılmasına ilişkin hüküm Danıştay 12. dairesinin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesinin aldığı karar ile iptal edilmiş ve Anayasa Mahkemesi iptal kararının uygulanmasının kararın resmi gazetede yayımlandıktan 6 ay sonra başlanmasına hükmetmiştir.¹⁹ İtfaiye teşkilatı mensupları için meslekten çıkarılma tedbirinin uygulanmasına ilişkin yetki Anayasa Mahkemesinin iptal kararına konu olmadığı için kanunda varlığını devam ettirmektedir.

16- <https://www.icisleri.gov.tr/diyarbakir-mardin-van-buyuksehir-belediye-baskanlarinin-gorevden-uzaklastirilmasina-dair-basin-aciklamasi> erişim tarihi: 19.08.2019.

17- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

18- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

19- Anayasa Mahkemesi Kararı, RG. Tarih: 28.11.2018 Sayı:30609.

CHS sonrası itfaiye personeline ilişkin meslekten çıkarılma tedbirinin uygulanabilmesini içeren yönetmelik “İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak” Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılacaktır. Ayrıca zabita ve itfaiye teşkilatı konusunda belediyelerin bu yönetmeliğe aykırı olmamak üzere ek düzenlemeler yapabilme yetkileri korunmaktadır.

Faaliyet raporu (md.56): Belediye başkanı, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanuna-Kmykk uygun biçimde; belediyenin stratejik plân ve performans programına göre yürütülen faaliyetleri, belirlenmiş performans ölçütlerine göre hedef ve gerçekleştirme durumu ile meydana gelen sapmaların nedenlerini ve belediye borçlarının durumunu açıklayan faaliyet raporunu hazırlar. Söz konusu faaliyet raporu Nisan ayı toplantısında belediye başkanı tarafından belediye meclisine sunulur. CHS sonrasında yapılan değişiklikle faaliyet raporunun bir örneğinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığına gönderilmesi hükme bağlanmış İçişleri Bakanlığı bu konuda yetkili olmaktan çıkarılmıştır. Ayrıca faaliyet raporunun kamuoyuna açıklanması uygulaması aynen korunmuştur.²⁰

Kanun gereği belediye meclisi, belediye başkanını faaliyet raporu aracılığıyla denetlemekte ve bu denetim sonucunda meclisin takdirine göre belediye başkanı hakkında yetersizlik kararı verilerek başkan görevden düşürülebilmektedir. Başkanın görevden düşürülmesi sonucunu doğuracak olması nedeniyle bu denetim yöntemi belediye meclisini belediye başkanı karşısında güçlü konuma getirmektedir (Öner, 2006: 134-135). Anayasaya göre İçişleri Bakanlığı görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir (md.127). Faaliyet raporunun belediye başkanlarının görevleri ile ilgili soruşturma açılmasına yönelik bir karine teşkil edilebilecek olması ve ayrıca faaliyet raporunun meclis tarafından kabul edilmemesi keyfiyetinin gerçekleşmesi durumunda belediye başkanının “yetkisizlik kararı” ile görevden düşürülmesi sonucunu doğurabilmesi dikkate alındığında; CHS ile faaliyet raporunun bir örneğinin sadece “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı”na değil eş zamanlı olarak İçişleri Bakanlığında gönderilmesi gerekmektedir.

Faaliyet raporu konusunda İçişleri Bakanlığının da bürokratik muhatap olarak düzenlenmesi konusundaki görüşümüzü (aslında mevzuattan kaynaklanan zorunluluğu) destekler mahiyette İçişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan Teftiş Kurulu Başkanlığının belediyelerin seçilmiş veya tayin edilmiş organları üzerinde sahip olduğu yetkiyi hatırlatmak gereklidir. CHS ilk temel düzenlemesi olarak bilinen 1 nolu CB Kararnamesi ile İçişleri Bakanlığında merkez teşkilatı hizmet birimleri içinde yer alan Teftiş kurulu başkanlığının yetki görev ve sorumlulukları Kararnamede belirlenmiştir. İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı 1 nolu CB Kararnamesinin ilgili maddesi uyarınca yerel yönetimlerle ilgili şu görevleri icra edecektir;

- Bakanlığın merkez birimlerinin, ... mahalli idarelerle, bunlara bağlı ve bunların kurdukları veya özel kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kurulmuş

20- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

birlik, işletme, müessese ve teşebbüslerin işlem ve hesaplarını teftiş etmek ve denetlemek, inceleme ve soruşturma yapmak (md.260/a)

- Mahalli idarelerin seçilmiş veya tayin edilmiş organları ve bunların üyeleriyle diğer kamu görevlileri hakkında inceleme, araştırma ve soruşturma yapmak (md.260/c)
- Bakanlığın mahalli idareler üzerinde sahip olduğu vesayet yetkisinin mevzuat hükümleri gereğince uygulanmasını sağlamak (md.260/ç)

İçişleri Bakanlığı Teftiş kurulu başkanlığı, Mülkiye Teftiş Kurulu Yönetmeliği ile de yerel yönetimler üzerinde denetim yetkisine haizdir.²¹ Yönetmeliğe göre; Teftiş kurulu başkanlığı Bakanlık merkez teşkilatı bünyesinde (yerel yönetimlerle doğrudan ilişkili olmaları bakımından) İller idaresi genel müdürlüğü ve Mahalli idareler genel müdürlüğü üzerinde teftiş yetkisine haizdir (md.5-A/1-3). Söz konusu mevzuat çerçevesinde faaliyet raporu konusunda İçişleri Bakanlığının da merkezi idare teşkilatı nezlinde muhatap olarak sürece dahil edilmesi ivedilikle sağlanmalıdır görüşümüzü tekrarlamış olalım.

Hizmetlerde aksama ve Diğer kuruluşlarla ilişkiler (md.57,75): Belediye ölçeğinde yerel hizmet sunumunun devamlılığını sağlamaya yönelik olarak kanun hizmetlerde yaşanacak olası aksaklıkların giderilmesine ilişkin yargı kararı olmak kaydı ile idari tedbirler getirmiştir. Belediye hizmetlerinin ciddi bir biçimde aksatıldığının ve bu durumun halkın sağlık, huzur ve esenliğini hayati derecede olumsuz etkilediğinin İçişleri Bakanlığının talebi üzerine yetkili sulh hukuk hâkimi tarafından belirlenmesi durumunda İçişleri Bakanı, hizmetlerde meydana gelecek aksamanın giderilmesini, hizmetin özelliğine göre makul bir süre vererek belediye başkanından ister. Hizmetlerdeki aksama giderilemezse, İçişleri Bakanı söz konusu hizmetin yerine getirilmesini o ilin valisinden ister. Bu durumda vali, aksaklığı öncelikle belediyenin araç, gereç, personel ve diğer kaynaklarıyla giderir. Mümkün olmadığı takdirde diğer kamu kurum ve kuruluşlarının imkânlarını da kullanabilir. İçişleri Bakanlığının talebi üzerine sulh hukuk hâkimi tarafından alınan karara karşı ilgili belediyece asliye hukuk mahkemesine itiraz edilebilir.

Belediye hizmetlerindeki aksaklıkların giderilmesi konusunda maddeye 674 sayılı KHK ile ek fıkralar konulmuştur. Buna göre, belediye veya bağlı idarelerde; hizmetlerin aksatılmasının terör veya şiddet olaylarıyla mücadeleyi olumsuz etkilediğinin veya etkileyeceğinin valilik tarafından belirlenmesi halinde, valilik söz konusu hizmeti yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı (YİKOB), il özel idaresi veya kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yapar veya yaptırır. Ayrıca belediye ve bağlı idare imkânlarının terör veya şiddet olaylarına dolaylı ya da doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanıldığının valilik tarafından belirlenmesi durumunda, terör ve şiddet olaylarına destek olmak amacıyla kullanılan belediye veya bağlı idare taşınurlarına mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından el konulur.²²

21- İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Çalışma Yönetmeliği, RG Tarih:15.06.1989, Sayı:20196.

22- 5393 sayılı Kanun md.57'ye Ek için Bknz., 15.08.2016 Tarih ve 674 Sayılı KHK md.39; Aynen Kabul: 10.11.2016 Tarih ve 6758 Sayılı Kanun md.35.

Hizmetlerde aksaklık konusunda mevcut maddeye yapılan ekler ile iki ayrı uygulama/kriter ortaya çıkmıştır. Birincisi; belediye hizmetlerinin ciddi bir biçimde aksatılması ve bu durumun halkın sağlık, huzur ve esenliğini hayati derecede olumsuz etkilediğinin İçişleri Bakanlığının talebi üzerine yetkili sulh hukuk hâkimi tarafından tespit edilmesidir. Sürecin devamında hizmetlerdeki aksaklıkların giderilmesi noktasında İçişleri Bakanı, belediye başkanı ve o ilin Valisinin devreye girmesi düzenlenmiştir. Yerel demokrasi gibi temel ve evrensel yönetim değerinin yanında ve anayasamızın hukuk devleti ilkesine uygun bir sürecin işletimi ile hizmetlerdeki aksaklıkların giderilmesi öngörülmektedir. Dahası muhatap belediyenin asliye hukuk mahkemesine itiraz hakkı tanınmış olmasıdır.

İkincisi, 15 Temmuz 2016 hain darbe girişimine ve terör olaylarına ilişkin toplumda öne çıkan duyarlılığın idari anlamda bir yansıması ve/veya tepkisi olarak belediye hizmetlerindeki aksaklıklarda terör veya şiddet olayları vurgusu eklenmiştir. Bu çerçevede belediye kanununa KHK ile getirilen düzenlemeye göre; belediye veya bağlı idarelerde; hizmetlerin aksatılmasının terör veya şiddet olaylarıyla mücadeleyi olumsuz etkilediğinin veya etkileyeceğinin valilik tarafından belirlenmesi halinde, valilik söz konusu hizmeti yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı, İl özel idaresi veya kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yapar veya yaptırır. Ayrıca belediye ve bağlı idare imkânlarının terör veya şiddet olaylarına dolaylı ya da doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanıldığının valilik tarafından belirlenmesi durumunda, terör ve şiddet olaylarına destek olmak amacıyla kullanılan belediye veya bağlı idare taşınırılarına mahallin en büyük mülki idare amiri tarafından el konulacaktır.

Hizmet aksaklıklarının giderilmesi noktasında Valilere tanınan yetkiler farklılık göstermektedir. Belediye hizmetlerinin ciddi bir biçimde aksatıldığının ve bu durumun halkın sağlık, huzur ve esenliğini hayati derecede olumsuz etkilediğinin tespiti durumunda Vali söz konusu aksaklığı öncelikle belediye imkanları ve personeli ile gidermeye çalışacak sonuç alamazsa diğer kamu kurumlarının imkanlarına başvurabilecektir. Öte yandan hizmetlerin aksatılmasının terör veya şiddet olaylarıyla mücadeleyi olumsuz etkilediğinin veya etkileyeceğinin valilik tarafından belirlenmesi halinde, valilik söz konusu hizmeti gerçekleştirmek için Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı-Yikob, İl özel idaresi veya kamu kurum ve kuruluşlarının imkanlarına başvuracaktır. Terör bahsinin söz konusu olduğu hizmet aksaklıklarının giderilmesinde mevcut belediye imkanlarının kullanımına atıf yapılmamakla birlikte İl özel idaresinin ve ilk kez yer verildiği üzere Yikob imkanlarının devreye alınması düzenlenmektedir.

Belediye Kanununda belediyelere belediye meclisi kararı ile görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda; mahallî idareler ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait yapım, bakım, onarım ve taşıma işlerini bedelli veya bedelsiz üstlenebilir veya bu kuruluşlar ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirme, bu amaçla gerekli kaynak aktarımında bulunabilme yetkisi vermektedir. Ayrıca, belediyeler mahallî idareler ile merkezî idareye ait aslı görev ve hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla gerekli aynı ihtiyaçları karşılayabilir, geçici olarak araç ve personel temin edebileceklerdir (md.75-a,b).

Diğer kuruluşlarla ilişkiler başlığına getirilen ek düzenleme ile belediyeler arasındaki olası işbirliğinin gerekçeleri çeşitlendirilmiş Türkiye'nin gündemine uygun olarak; afet, kitlesel göç ve teröre maruz kalan yerleşim nitelikleri işbirliği gerekçesi olarak belirlenmiştir. Bu kritere uyan belediyeler ile belediye başkanı veya başkan vekili görevlendirilen belediyelerde, vali veya belediye başkanı, aksayan belediye hizmetinin başka bir belediye tarafından yerine getirilmesini talep edebileceklerdir. Yardım istenilen belediye, meclis kararına gerek olmaksızın İçişleri Bakanının izniyle bu talebi yerine getirebilecektir.²³ Dikkati çeken nokta, normal şartlarda diğer belediyelerle kurulacak ilişkilerde ilgili belediye meclisinin kararı şartı aranırken bahse-konu niteliklerin söz konusu olduğu belediye yerleşimlerine yönelik işbirliğinin gerçekleşmesi için yardım talep edilen belediye meclisinin kararının aranması keyfiyeti yani yerel karar mekanizmasının işletilmesi bertaraf edilerek doğrudan İçişleri Bakanlığının izninin yeterli görülmesidir.

Görüldüğü üzere belediye kurumsal yapılarının yerel hizmet niteliklerinin işletilmesi konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı devreye sokulurken, afet, kitlesel göç, şiddet olayları ve terör başlıkları ile belediye kurumsal yapısı ve/veya hizmetleri ilişkilendirildiğinde İçişleri Bakanlığı vesayet makamı olarak ya doğrudan ya da valiler aracılığı ile devreye girmektedir.

Belediye bütçesi ve Borçlanma (md.62,65,68): Belediye bütçesi üzerinde İçişleri Bakanlığına ait yetkiler Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir.²⁴ Bu çerçevede belediye başkanı tarafından hazırlanan bütçe tasarısı eylül ayının birinci gününden önce encümene sunulur ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığına gönderilir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı belediye bütçe tahminlerini konsolide ederek ve 5018 sayılı Kmykk uyarınca merkezi yönetim bütçe tasarısına eklenmek üzere eylül ayı sonuna kadar Maliye Bakanlığına (!) bildirmekle yükümlüdür (md.62).

Belediye bütçesi ile muhasebe işlemlerine ilişkin esas ve usullerin belirlenmesi noktasında İçişleri Bakanlığına ait yetki ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir.²⁵ Buna göre Belediye bütçesi ile muhasebe işlemlerine ilişkin esas ve usuller Maliye Bakanlığının (!) görüşü alınmak suretiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenecektir (md.65).²⁶

Belediye, görev ve hizmetlerinin gerektirdiği giderleri karşılamak amacıyla Belediye Kanununun 68. madde hükümlerine göre borçlanma yapabilir ve tahvil ihraç edebilir. Uygulamada belediyeler meclis kararı ve İçişleri Bakanlığı onayı ile iç borç alabiliyorlardı.

23- Diğer kuruluşlarla ilişkiler madde 75; Ek fıkra: 31.10.2016 Tarih ve 678 Sayılı KHK md. 11; Aynen kabul: 01.02.2018 Tarih ve 7071 Sayılı Kanun md.11.

24- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

25- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

26- 10.07.2018 Tarih ve 1 nolu CB Kararnamesinin 217.md ve devamında Maliye Bakanlığı ismi Hazine ve Maliye Bakanlığı olarak kurumsallaştırılmış olmasına karşın belediye kanununda bahse-konu düzenlemelerin yer aldığı 62 ve 65. maddelerde söz konusu isim değişikliği/güncellemesi yapılmamıştır.

CHS sonrasında meclislerin borçlanma kararları Çevre ve Şehircilik Bakanlığının onayı²⁷ ile yürürlüğe girecektir (md.68). Belediyelerin ileri teknoloji ve büyük tutarda maddi kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında Cumhurbaşkanınca kabul edilen projeleri için yapılacak borçlanmaya gidilecektir. CHS öncesinde borçlanma konusunda proje tespiti DPT Müsteşarlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlendiğini de hatırlatmak gerekir.

Belediye, varlık ve yükümlülüklerinin ayrıntılı bir şekilde yer aldığı malî tablolarını üçer aylık dönemler hâlinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığına, Maliye Bakanlığına (!) Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığına (!) ve Hazine Müsteşarlığına gönderecektir (md.68). Belediyelerin 3'er aylık mali tablolarının gönderileceği merkezi idare kurumlarına ilişkin İçişleri Bakanlığı yerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı getirilmiştir.²⁸ İsmi Hazine ve Maliye Bakanlığı olarak değişen Maliye Bakanlığı ve 2001 yılında kapatılan DPT ilişkin teknik düzeltme değişiklik/güncelleme ise yapılmamıştır.

Arsa-konut üretimi ve Kentsel dönüşüm (md.69,73): Deprem ve doğal afet merkezli bir ülke olarak yerel yönetim sistemimizin en önemli konularından birisinin kentsel rant alanlarının yerel ihtiyaçlara uygun ve güvenli şekilde paylaşılmasının yanında kentsel altyapı ve yaşam alanı/bina kalitesinin artırılması olduğu dönemsel ve üzücü tecrübelerle ortaya çıkmıştır. Belediyeler düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, imarlı ve alt yapı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, yetkisine sahiptir (md.69).

775 sayılı Gecekondu Kanunu esaslarına göre; "belediye ve mücavir alan sınırları içinde kendisine, eşine veya onsekiz yaşından küçük çocuklarına ait konutu olmayan dar gelirli kişiler ile afete maruz kalanlara..." arsa ve konut tahsisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanacak çerçeve yönetmeliğe uygun olarak belediye meclisleri tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenecektir. CHS öncesinde bu konuda çerçeve yönetmelik çıkarma yetkisi İçişleri Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından müştereken kullanılırken yeni dönemde yetki Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir.²⁹

Kentsel rantın yerele yayılması, güvenli ve kaliteli yaşam alanlarının tesisi konusunda uygulama araçlarından biri kentsel dönüşüm uygulamalarıdır. Bu konuda belediye, belediye meclisi kararıyla, konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir. Kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve Cumhurbaşkanınca³⁰ bu yönde karar alınması şarttır (md.73). CHS

27- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

28- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

29- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

30- 02.07.2018 Tarih 703 sayılı KHK md.200; 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

öncesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kuruluna ait olan kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir.

Ayrıca, kentsel dönüşüm ve gelişim alanları içinde yer alan eğitim ve sağlık alanları hariç kamuya ait gayrimenkuller belediyelere devredilebilmektedir. Kanunun bu hükmüne getirilen ek düzenleme³¹ ile devredilen bu gayrimenkuller için Cumhurbaşkanınca kentsel dönüşüm ve gelişim alanı kararının alındığı tarihten itibaren ecrimisil tahakkuk ettirilmeyeceği ve tahsil edilenlerin iade edileceği hükme bağlanmıştır (md.73).

İşletme tesisi (md.71): Belediye, özel gelir ve gideri bulunan hizmetlerini Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izniyle bütçe içinde işletme kurarak yapabilir. CHS öncesinde izin yetkisi İçişleri Bakanlığına ait olan yetki Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir.³²

Yurt dışı ilişkileri (md.74): Belediye, belediye meclisinin kararına bağlı olarak görev alanıyla ilgili konularda faaliyet gösteren uluslararası teşekkül ve organizasyonlara, kurucu üye veya üye olabilir, bu teşekkül, organizasyon ve yabancı mahalli idarelerle ortak faaliyet ve hizmet projeleri gerçekleştirebilir veya kardeş kent ilişkisi kurabilirler. Söz konusu ilişki ve işbirliği öncesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izninin alınması zorunludur.³³ CHS ile bu konuda izin yetkisi İçişleri Bakanlığından alınmıştır.

Kent konseyi ve Belediye hizmetlerine gönüllü katılım (md.76,77): Kent konseyinin çalışma usul ve esasları ile belediye hizmetlerine katılacak gönüllülerin nitelikleri ve çalıştırılmalarına ilişkin usul ve esaslar Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenecektir. Her iki kurumsal yapı için İçişleri Bakanlığına ait olan yönetmelik çıkarma yetkisi CHS ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir.³⁴

e-Belediye bilgi sistemi (ek md.3): Belediye Kanununa 2018 yılında 7099 sayılı Kanunla getirilen ek ile belediyelerin mevzuatla kendilerine verilen görev ve hizmetlerin yürütülmesi ve vatandaşlar tarafından yapılan başvuruların sonuçlandırılması amacıyla her türlü idari iş ve işlemin yürütüldüğü e-Belediye bilgi sistemini kullanmaları esası getirilmiştir.³⁵ e-Belediye bilgi sistemini kurmaya, işletmeye, veri saklama, veri iletimi ve veri paylaşımı ile ilgili politikaları tespit etmeye, çalışma usul ve esaslarını belirlemeye ve bu sistem ile ilgili merkezî bir hizmet standardizasyonu oluşturmaya CHS sonrasında İçişleri ile Çevre ve Şehircilik Bakanlıkları müştereken yetkili kılınmışlardır.³⁶

e-Belediye bilgi sistemi 11. Kalkınma Planı içinde de yer almıştır. Bu çerçevede plan içinde kamu hizmetlerinde e-Devlet uygulamaları başlığında “e-Belediye bilgi sistemi

31- 5393-md.73, Ek cümle: 04.07.2019 Tarih ve 7181 sayılı Kanun md. 20.

32- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

33- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

34- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

35- 15.02.2018 Tarih ve 7099 sayılı Kanun md.16.

36- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

projesinin tamamlanması” uygulanacak politika ve tedbirler arasında yer almıştır (11.KP RG: 23.7.2019).

Personel için kreş ve gündüz bakımevi (Geçici md.11): 7166 sayılı Kanun ile belediye personelinin çocukları için açmış oldukları kreş ve gündüz bakımevi harcamalarına ilişkin düzenleme belediye kanununa geçici madde ile getirilmiştir. Buna göre (md.14); konusu suç teşkil etmemek kaydıyla, bu maddenin yürürlük tarihine kadar personelinin çocukları için kreş ve gündüz bakımevi hizmetini bütçesinden hizmet alımı yoluyla karşılamış olan belediyeler, büyükşehir belediyeleri ve bağlı kuruluşlarının yetkili ve görevli personeli hakkında idari veya mali yargılama ve takibat yapılamayacak, başlamış olanlar işlemden kaldırılacaktır (7166, RG Tarih: 22.2.2019).

2.3. Büyükşehir Kanunundaki Değişiklikler

İkinci Dünya savaşı sonrasında ülkemizde ve uluslararası ölçekte yaşanan sosyo-ekonomik değişimler beraberinde hızlı bir kentleşmeyi ortaya çıkarmış ve 1960’lı yıllarda büyükşehir olgusu ülkemizin gündemine girmiştir. 1980’li yıllarla birlikte tüm dünyadaki büyük yerleşim alanları için farklı bir yönetim modeli arayışına başlanması rastlantı değildir. Gerçekten de, çoğu yerde merkezîyetçi yaklaşımların yerel hizmetlerin sunulmasında çok-boyutlu tıkanıklıklara yol açtığı görülmektedir. Bu darboğazın aşılması amacıyla, belde halkının yönetime daha geniş ve etkin olarak katılımının sağlanması, hizmet sunumunda etkinliğin ve verimliliğin artırılmasına yönelik yoğun çabalar başlatılmıştır (Öner, 2006: 249). Özellikle 1982 Anayasasında yer alan: “... Kanun büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir...” hükmü söz konusu etkilerin bir yansıması olarak görülebilir.

1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun” ile ülkemizde büyükşehir modeli kurumsallaştırılmış ve iki kademeli belediye modeline geçilmiştir. 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu ile mevcut yönetim yapısında önemli değişimler yapılmıştır. 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir statüsüne sahip belediye sayısı 30’a çıkarılmış büyükşehir kuruluş şartları ile yetki sınırları yeniden belirlenmiş ve büyükşehir ve İlçe olmak üzere iki kademeli yönetim modeline geçilerek büyükşehir sınırları içindeki belde belediyeleri ile köyler kapatılmış ve mahalle olarak ilçe belediyelerine bağlanmış ve 29 özel idare, 1591 belde, 16.082 köy kapatılmış, büyükşehirlerde 27 ilçe kurulmuş ve büyükşehir ilçe sayısı 170’e çıkmıştır (Öner-Tandırcioğlu, 2012: 15).

CHS sonrasında 5216 sayılı Kanunda bazı teknik değişiklik/güncellemeler gerçekleşmiştir. Yukarıda da söz ettiğimiz üzere 5393 sayılı Kanun ülkemizdeki tüm belediye yönetimleri için olduğu gibi büyükşehir belediyeleri içinde temel kanun hükmündedir ve bu nedenle 5393 sayılı Kanununda yapılan değişiklikler aslında büyükşehir belediyelerini de doğrudan ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Aşağıda 5216 sayılı Kanunda CHS sonrasında gerçekleşen değişiklik/güncellemeler ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Alt yapı hizmetleri/Aykome (md.8): İlk kez 3030 sayılı Kanun ile belediye yönetime dahil olan altyapı koordinasyon merkezinin (Aykome) amacı büyükşehir ölçeğindeki temel alt yapı hizmetlerinin çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığı ve eşgüdümü altında gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Öner, 2006:312). Büyükşehir Kanunları ile büyükşehir içindeki alt yapı hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla büyükşehir belediye başkanı ya da görevlendirdiği kişinin başkanlığında, yönetmelikle belirlenecek kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşların temsilcilerinin katılacağı “alt yapı koordinasyon merkezi” (Aykome) kurulmasını hükme bağlamıştır (5216-md.8/1; 3030-md.7). Aykome uygulaması büyükşehir yönetim yapılanmasının yeniden düzenlendiği 5216 sayılı Kanunda da yer almıştır.

Aykome'nin çalışma esas ve usulleri ile bu kurullara katılacak kamu kurum ve kuruluş temsilcilerinin belirlenmesi için yönetmelik çıkarma yetkisi CHS ile İçişleri Bakanlığında Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir.³⁷ Öte yandan 10.07.2018 Tarih ve 1 nolu CB Kararnamesinin 217.md ve devamında Maliye Bakanlığı adı Hazine ve Maliye Bakanlığı olarak düzenlenmiş olmasına rağmen mevcut kanun metninde isim tashihi yapılmamış olması, ayrıca 2011 yılında Kalkınma Bakanlığında dönüştürülen DPT Müsteşarlığının isminin güncellenmemesi de dikkat çekici bir durumdur.³⁸

Ulaşım hizmetleri/Ukome (md.9): Büyükşehirlerdeki öncelikli sorunlardan biri de ulaşım hizmetlerindeki aksaklıklardır. İlk kez 3030 sayılı Kanunla ulaşım hizmetlerine ilişkin merkez ve koordinatör görevi verilen yapı oluşturulmuş ve büyükşehir kara ve deniz taşımacılığı hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla büyükşehir belediye başkanının başkanlığında kamu kurum ve kuruluşları temsilcilerinin katılacağı ulaşım koordinasyon merkezi (Ukome) kurulmuştur. 5216 sayılı Kanun ile büyükşehir içindeki kara, deniz, su, göl ve demiryolu üzerinde her türlü taşımacılık hizmetlerinin koordinasyon içinde yürütülmesi amacıyla, büyükşehir belediye başkanı ya da görevlendirdiği kişinin başkanlığında, kamu kurum ve kuruluş temsilcilerinin katılacağı ulaşım koordinasyon merkezi kurulması hükme bağlanmıştır (Öner, 2006:318).

Kanun gereğince Ukome'nin çalışma esas ve usulleri ile bu kurullara katılacak kamu kurum ve kuruluş temsilcileri merkezi idare tarafından çıkarılacak yönetmelik ile belirlenecektir. İçişleri Bakanlığında ait olan Ukome Yönetmeliği çıkarma yetkisi CHS ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı tarafından müştereken çıkarılması şeklinde düzenlenmiştir.³⁹

Personel istihdamı (md.22): 5216 sayılı Büyükşehir Kanununa göre, büyükşehir personeli büyükşehir belediye başkanı tarafından atanır ve müdür ve üstü unvanlı olanlar ilk toplantıda büyükşehir belediye meclisinin bilgisine sunulur. Büyükşehir personeli içinde öne çıkan yönetici genel sekreterdir ve büyükşehir modelinde başkan yardımcısına

37- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

38- 5393-md. 68'de DPT ifadesi yer almaya devam etmektedir; 5393-md.62, 65, 68' de “Maliye Bakanlığı” ismi kullanılmaktadır.

39- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

yer verilmediği için genel sekreterlik kurumsal işleyişte önem taşımaktadır. Yerel yönetim modelleri içinde İl özel idaresinde (5302-md.35/2) gördüğümüz genel sekreter uygulamasına pek çok kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve özel sektör kuruluşlarının teşkilatında yer verilmektedir (Öner, 2006:377-378). İlk kez 3030 sayılı Kanun ile büyükşehir yönetim modeli içinde genel sekreterlik yapılanmasına yer verilmiş (md.16) ve 5216 sayılı Kanununda da genel sekreterlik yapılanması korunmuştur.

Büyükşehir belediyesi genel sekreteri, büyükşehir belediye başkanının teklifi üzerine merkezi idare tarafından atanmaktadır. Genel sekreter atanmasında İçişleri Bakanına ait olan yetki CHS sonrasında Çevre ve Şehircilik Bakanına verilmiştir.⁴⁰

Büyükşehir belediye bütçesi (md.25): Büyükşehir belediye bütçesi ile ilçe belediyelerinden gelen bütçeler büyükşehir belediye meclisine sunulur ve büyükşehir belediye meclisince yatırım ve hizmetler arasında bütünlük sağlayacak biçimde aynen veya değiştirilerek kabul edilir. Büyükşehir belediye meclisi, ilçe belediyelerinin bütçelerini kabul ederken bütçe metnindeki kanun ve diğer mevzuata aykırı madde ve ibareleri çıkarmaya veya değiştirmeye yetkilidir. CHS uygulamasına yönelik teknik bir güncelleme olarak madde metninde var olan “tüzük ve yönetmelik” ifadeleri çıkarılmış ve diğer mevzuat ifadesi eklenmiştir.⁴¹

Büyükşehir engelli hizmet birimi (ek madde 1): Büyükşehir Kanununa 2005 yılında getirilen ek düzenleme ile büyükşehir belediyelerinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermek üzere, faaliyetlerini engellilere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve bunların üst kuruluşlarıyla işbirliği hâlinde sürdürmek üzere engelli hizmet birimleri oluşturulmuştur. CHS sonrasındaki düzenlemeye göre engelli hizmet birimlerinin kuruluş, görev, yetki, sorumluluk ve işleyişine ilişkin usûl ve esasları özürhâller idaresi başkanlığının görüşü alınarak Yönetmelik hazırlama yetkisi İçişleri Bakanlığından alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilmiştir.⁴²⁻⁴³

Söz konusu maddeye göre engelli vatandaşlarımıza yönelik olarak büyükşehir belediyeleri tarafından gerçekleştirilecek hizmetlere ilişkin temel esasları belirleme yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilmiş ve Bakanlığın özürhâller idaresi başkanlığından görüş alması düzenlenmiştir. İlginçtir günümüz itibariyle Türk kamu yönetimi teşkilatında özürhâller idaresi başkanlığı adlı birim mevcut değildir (!). 1 nolu CB Kararnamesi ile kurulan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (md.65) teşkilatında, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (md.67/ç) ihdas edilmiştir. Büyükşehir Kanununda Bakanlık

40- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

41- 7.7.2018 Tarih ve 700 sayılı KHK md.154.

42- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

43- Ayrıca Bknz., 5216-Ek madde 2- Büyükşehir belediyesi nezdinde yapılacak personel devir işlemlerinde İçişleri Bakanlığına ait kadro sayılarını belirleme yetkisi, CHS sonrasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir. 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

güncellemesi yapılırken Bakanlığın işbirliği yapacağı kurum hakkında güncelleme yapılmamıştır.⁴⁴

2.4. Köy Kanunundaki Değişiklikler

Ülkemizdeki bir diğer yerel yönetim birimi olan ve yerel yönetimlere ilişkin Anayasal tanımda yer alan köy yönetimleri 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile düzenlenmiştir. Cumhuriyetin tüm kurum ve kuruluşlarının yapısal ve düşünsel açıdan yeniden biçimlendirildiği dönemde bizzat Atatürk tarafından “Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi ve gerçek müstahsil” olarak tanımlanan köy halkına ilişkin yönetim biçimi 1924 tarih ve 442 sayılı Kanun ile yönetim mevzuatımıza dahil edilmiştir (Öner, 2006:21).

Anayasamızda köy yönetimi mahalli idare kavramı içinde yer almış (md.127) ve; köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişiler olarak tanımlanmıştır. 442 sayılı Köy Kanununda iki ayrı şekilde köy tanımına yer verilmiştir. Buna göre köy; yerleşim alanları nüfus kriterine göre nüfusu 2000'den aşağı olan yerleşim alanı/yurtlar (md.1) ve bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve kanunla kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlık/şahsı manevi (md.7) olarak tanımlanmıştır. Kanuna göre; cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy kurumsal yapısını teşkil ederler (md.2).

Köy Kanununda CHS'nin hukuken uygulanması ile güvenlik korucuları ile ilgili iki teknik güncelleme yapılmıştır. Ancak asıl önemli değişiklik CHS öncesinde çıkarılan KHK ile köy tüzel kişiliğinin kaldırılmasını sürecinde Danıştay görüşü alınması hükmünün kaldırılmış olmasıdır.

Köy tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi: 5393 sayılı Kanununa göre meskûn sahası, bağlı olduğu il veya ilçe belediyesi ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir belediyenin sınırına 5000 metreden daha yakın duruma gelen köylerin tüzel kişiliği genel imar düzeni veya temel alt yapı hizmetlerinin gerekli kılması durumunda Danıştay'ın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine müşterek kararname ile sona erdirilecektir (md.11).

CHS sonrasında köy tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi sürecinin işletilmesine yönelik meskun saha kriteri herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Ancak köy tüzel kişiliğinin sona erdirilmesindeki Danıştay'ın görüşünün alınması hükmü 703 sayılı KHK ile kaldırılmıştır.⁴⁵ CHS gereğince yeni düzenlemeye göre mevcut kriterin sağlanması

44- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasına ilişkin 8.6.2011 Tarih 633 sayılı KHK ile Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, 3.5.2013 Tarih ve 28636 sayılı RG'de yayımlanan 6462 sayılı Kanunla Genel Müdürlüğün adı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Müdürlüğün ismi 1 nolu CB Kararnamesi ile aynen korunmuştur. <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkinda/> erişim tarihi:20.08.2019.

45- 7.7.2018 Tarih ve 700 sayılı KHK md.200.

sonrasında köy tüzel kişiliği Cumhurbaşkanlığı kararı ile kaldırılacaktır. Söz konusu değişimle sürece ilişkin yargısal süreç kaldırılmış ve Cumhurbaşkanlığı bu konuda tek taraflı idari tasarruflarda bulunma hakkına sahip kılınmıştır.

Güvenlik korucuları (md.74): Kanuna göre Cumhurbaşkanlığına tespit edilecek illerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya her ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde, valinin teklifi ve İçişleri Bakanlığının onayı ile yeteri kadar güvenlik korucusu görevlendirilmesi kararlaştırılabilir.

Güvenlik korucusu uygulaması yapılacak illerin belirlenmesine ilişkin Bakanlar Kuruluna ait olan yetki CHS ile birlikte Cumhurbaşkanlığına uhdesine geçmiştir.⁴⁶ CHS ile birlikte getirilen bir başka düzenleme ile güvenlik korucuları ile korucu başlarının; görevlendirme şekilleri, göreve alınmalarında aranacak şartlar, görevleri vb. konularda uygulanacak ilke ve esaslar Cumhurbaşkanlığına çıkarılacak yönetmelikle düzenlenecektir.⁴⁷ Söz konusu yönetmeliğin çıkarılmasına ilişkin önceki düzenlemede var olan Milli Savunma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşü üzerine İçişleri Bakanlığınca hazırlanıp Bakanlar Kurulunca yayımlanması hükmü kaldırılmıştır.

2.5. Mahalli İdare Birlikleri Kanunundaki Değişiklikler

Anayasaya göre mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Cumhurbaşkanlığına izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir (md.127).

Yerel yönetim birimleri içinde yıllarca ihmal edilen ancak Anayasal bir kuruluş olarak düzenlenen Mahalli İdare Birliklerinin-MİB kuruluş ve faaliyet alanlarına ilişkin mevzuat değişiklikleri 5355 sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiş ve 11 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Öner, 2006: 32).

CHS ile 5355 sayılı MİB Kanununda aşağıda incelenmekte olan ve sistemdeki kurumsal değişiklikleri yansıtan değişikliklere gidilmiştir.

MİB'nin kuruluşu (md.4): Sistem değişikliğinin kurumsal yetkilendirmeler üzerindeki sonucu bakımından MİB Kanunundaki MİB'nin tüzel kişilik kazanması için Bakanlar Kuruluna ait olan izin yetkisi Cumhurbaşkanlığına verilmiştir.⁴⁸

Buna göre birlik, birlik tüzüğüne kesinleşmesinden sonra Cumhurbaşkanlığına izni ile kurulur ve tüzel kişilik kazanır. Kurulmuş bir birliğe üyelik, üye olmak isteyen mahalli idare meclisinin kararı ve buna dayalı başvuru üzerine, birlik meclisinin kabulü ile olur. Bu durumda Cumhurbaşkanlığına izni aranmaz. Ayrılımda ilgili mahalli idare meclisinin

46- 7.7.2018 Tarih ve 700 sayılı KHK md.1.

47- 7.7.2018 Tarih ve 700 sayılı KHK md.1.

48- 7.7.2018 Tarih ve 700 sayılı KHK md.166.

kararı yeterlidir. Su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda; Cumhurbaşkanı, ilgili mahallî idarelerin, bu amaçla kurulmuş birliğe katılmasına karar verebilir. Bu fıkırdaki belirtilen birliklerden ayrılma da Cumhurbaşkanı'nın iznine bağlıdır (md.4). CHS ile önceki Kanunda Bakanlar Kuruluna ait olan yetkiler Cumhurbaşkanı'nın uhdesine geçmiştir.

MİB'lerinin tüzüğü (md.5): Birlik tüzüklerinin belirlenmesi yetkisi tek başına İçişleri Bakanına ait iken CHS sonrasında bu yetkinin kullanımı yerel yönetim türlerine göre farklı bakanlıklara verilmiştir; il özel idareleri ve köyler tarafından birlikler için oluşturulan tüzükler İçişleri Bakanının, belediyeler tarafından kurulan birliklerin tüzükleri ise Çevre ve Şehircilik Bakanının onayı ile kesinleşecektir.⁴⁹

MİB tüzüklerinin onaylanması sürecinde yerel yönetimler farklı bakanlıklar ile ilişkili kılınmışlardır. İl, büyükşehir, ilçe, büyükşehir ilçe belediyeleri ile belde belediyeleri kendi aralarında oluşturacakları birliklerin tüzükleri Çevre ve Şehircilik Bakanının onayı ile yürürlüğe girerken, il özel idareleri ve köy yönetimlerinin kuracakları birliklerin tüzükleri ise İçişleri Bakanının onayı ile yürürlüğe girecektir.

Köylere hizmet götürme birliklerinin kuruluşu (md.18): İlçelerde, tarım ürünlerinin pazarlanması hariç olmak üzere, yol, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak üzere, tüm köylerin iştiraki ile o ilçenin adını taşıyan, köylere hizmet götürme birliği-KHGB kurulabilir. Cumhurbaşkanı bu konuda genel izin vermeye yetkilidir. CHS ile KHGB'nin kuruluşunda Bakanlar Kuruluna ait yetki Cumhurbaşkanı'na geçmiştir.

MİB ve YİKOB ilişkisi (md.20): 5355 sayılı Kanuna göre mahallî idarelerin menfaatlerinin korunması, gelişmelerine yardımcı olunması, personelinin eğitilmesi ve mahallî idarelerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirilmesi amacıyla il özel idarelerini ve belediyeleri temsil etmek üzere ülke düzeyinde sadece birer birlik kurulabilir. Bu durum ülke düzeyinde olmaksızın bu amaçlarla başka mahallî idare birliği kurulmasına engel oluşturmaz. İl özel idareleri ve belediyeler ülke düzeyinde kurulan birliklerden kendilerine ait olanın doğal üyesidirler. CHS ile söz konusu maddeye getirilen ek düzenleme ile Yikob'lar (ki bilindiği üzere sadece büyükşehir belediyelerinin bulunduğu 30 ilde kuruludur) il özel idarelerinden oluşan MİB (Vilayetler Birliği) ile ilişkilendirilmiş; "İl özel idarelerinden oluşan ülke düzeyindeki birliğe yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları da aynı hak, yetki ve yükümlülüklerle üye olurlar" hükmü getirilmiştir.⁵⁰

Turizm altyapı hizmet birliklerinin kuruluşu (geçici md.3): Kanuna göre turizm altyapı hizmet birliklerinin kurulma işlemleri bölge veya merkezde yetkili valiler tarafından bu

49- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

50- 18.10.2018 Tarih ve 7148 Sayılı Kanun md.31.

Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde tamamlanır. Bölge veya merkezin birden fazla il sınırını kapsaması halinde, bu konuda Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca görevlendirilecek valilik, kuruluş işlemlerini yürütür.⁵¹ Turizm hizmet birliklerinin kuruluşuna ilişkin süreci izlemek üzere görevlendirilecek valiliği belirleme yetkisi CHS ile birlikte İçişleri Bakanlığından alınıp Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir.⁵²

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye dönemsel sosyo-ekonomik ve siyasal sorun alanlarına ve ortaya çıkan yeni toplumsal ve küresel değişim taleplerine cevap verebilmek amacıyla yönetim sistemi ve anlayışını sürekli dinamik tutmak zorunda kalmıştır. Kontrolsüz yaşanan ve halen devam etmekte olan kentleşme sürecinin temel belirleyicisi olduğu sosyo-ekonomik ve türevlerinden oluşan birçok sorun alanı ülke gündemini belirlemeye devam etmektedir. Üstelik yirminci yüzyılın temel belirleyicileri olan büyük savaşlar, yeni kamu yönetimi anlayışı ekseninde şekillenen küreselleşme etkilerinin günümüzde daha makro ve karmaşık biçimde devam etmesi hem mevcut sorunların etki alanlarının genişlemesine hem de yeni sorun alanlarının kaçınılmaz biçimde ortaya çıkışına yol açmaktadır.

Ülkemizde kamu yönetimi alanında değişim ve reform tarihsel süreçte en çok konuşulan ve gerçekleştirilmeye çalışılan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu politikalarının belirlenme, uygulanma ve denetimi süreçlerinde kamu yönetiminin kurumsal yapılarına ilişkin rollerin dağıtımında da reform ve değişim olgularının belirleyici olduğu görülmektedir. Siyaset yapıcılarının, sivil toplum unsurlarının, akademisyenlerin ve dönemsel açıdan mevcut kurumsal yapıların iç ve dış ölçekli kamu politikalarının belirlenmesi başta olmak üzere ortaya çıkan sorun alanlarının aşılmasına yönelik belirledikleri öncelikler birbirinden farklılar taşımaktadır. Kurumsal model ve işleyişe yönelik farklı önerileri bulunmakla birlikte hemen tüm kesimlerin buluştuğu nokta sistem üzerinde yoğunlaşmıştır.

Türk yönetim tarihinde dönemsel olarak gündeme getirilen parlamenter sistem temelli eleştiriler 2007 Anayasa referandumu ile yakılan ilk işaret fişegi ile tartışılmaya başlanmıştır. 2007'de mevcut sistemde yürütmenin sorumsuz kanadını temsil eden Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından doğrudan seçimle belirlenmesinin kabul edilmesinin ardından 2014 yılında ilk kez Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiştir. Devam eden süreçte 15 Temmuz 2016 hain darbe girişimi sonrasında seçilmiş Cumhurbaşkanı ile yasama ve yürütme başta olmak üzere kamu yönetiminin işleyişinin bir insicam içinde yürütülmesini sağlamaya yönelik olarak yapılan 16 Nisan 2017 referandumunda Anayasada önemli değişikliklere gidilmiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS)

51- 29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun md.28.

52- Ayrıca, MİB'nde tespit edilen Kamu zararlarının tahsiline ilişkin usûl ve esaslar, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenecektir. İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine BK'na ait olan yönetmelik çıkarma yetkisi CHS ile Cumhurbaşkanına devredilmiştir.

denilen yönetim modeline geçilmiştir.

CHS ile mevcut kurumsal hafıza ve deneyimlerin yenilenmesine ihtiyacına karşılık verecek şekilde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile Türk kamu yönetimi yeniden şekillenmeye başlamıştır. Kurumsal değişimden anayasal kaynaklı yerel yönetimlerin etkilenmemesi kaçınılmazdı. Bu noktada Anayasada yer alan il özel idaresi, belediye, büyükşehir, köy ve mahalli idareler mevzuatı çıkarılan kararnameler (kısmen de OHAL döneminde çıkarılan KHK'nin kanunlaşması ile) ile önemli değişikliklere uğramıştır.

Yerel yönetim mevzuatındaki değişimin bir kısmı CHS ile yerel yönetim mevzuatının uyumlaştırılmasına yönelik olarak yetkili makamların güncellenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Değişikliklerin bir kısmı ise yerel yönetimlerin işleyişine yönelik idari ve yargısal karar alma süreçlerini kapsayacak şekilde sağlanmıştır. Bu çerçevede yerel yönetimler açısından yeni bir kurumsal durum ve hafıza oluşturulmasına yönelik olarak iki temel Bakanlık yerel yönetimler ile doğrudan ilişkilendirilmiş, yerel yönetimlerin çalıştığı İçişleri Bakanlığı yanında CHS ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da devreye girmiştir.

Önceki uygulamada Bakanlar Kurulu, Müşterek Kararname ve İçişleri Bakanlığına ait olan yerel yönetimlerle ilgili bazı yetkiler pek çok yetki CHS'nin uygulama ruhuna uygun şekilde Cumhurbaşkanına geçmiştir. Örneğin; İl özel idarelerinin ileri teknoloji ve büyük tutarda maddi kaynak gerektiren alt yapı yatırımlarında özel idareler Cumhurbaşkanınca kabul edilen projeleri için borçlanma yapabilirler; Yeni iskân nedeniyle oluşturulan nüfusu 5.000 ve üzerinde olan herhangi bir yerleşim yerinde, Cumhurbaşkanı kararı ile belediye kurulabilir ve Nüfusu 2.000'in altına düşen belediyeler, Cumhurbaşkanı kararı ile köye dönüştürülür; köylerin tüzel kişiliği genel imar düzeni veya temel alt yapı hizmetlerinin gerekli kılması durumunda Cumhurbaşkanı kararı ile kaldırılacaktır.

Yerel yönetimlerle ilişkili bakanlıklar olarak belirlenen İçişleri ile Çevre ve Şehircilik Bakanlıkları arasında bir anlamda yerel yönetimler paylaştırılmıştır. Örneğin İl özel idareleri ve köy yönetimleri İçişleri ile belediye yönetimleri ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile ilişkili kılınmışlardır; Belediye meclisleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izniyle yurt dışındaki belediyeler ve mahalli idare birlikleriyle karşılıklı iş birliğine gidebileceklerdir; zabıta ve itfaiye teşkilâtına ilişkin yönetmelikler İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından düzenlenecektir; Belediye bütçesi ile muhasebe işlemlerine ilişkin yönetmelik Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca çıkarılacaktır; Büyükşehirde kurulu bulunan Aykome'nin çalışma esas ve usullerine ilişkin yönetmelik çıkarma yetkisi İçişleri Bakanlığından Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geçmiştir; il özel idareleri ve köyler tarafından mahalli idare birlikleri için oluşturulan tüzükler İçişleri Bakanının, belediyeler tarafından kurulan birliklerin tüzükleri ise Çevre ve Şehircilik Bakanının onayı ile kesinleşecektir. Öte yandan, yerel yönetimlerle ilişkili kurumsal yapılar arasında yerel ölçekte Yikob eklenmiştir. Buna göre belediye hizmetlerinde yaşanacak aksaklıkların giderilmesinde Valilik talimatıyla Yikob'da devreye girebilecektir.

CHS ile yerel yönetim mevzuatında gerçekleşen değişimlerin yeni kurumsal hafıza ve deneyim oluşturabilmesi için zamana ihtiyaç olduğu açık olmakla birlikte gerçekleşen değişimin yerel ölçekteki muhataplarına uygulamalı örneklerle desteklenecek araçlarla açıklanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. (2018). Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Ankara: Liberte Yayınları.
- Erim, O. (2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, 3. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gül, C. (2018). Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIII, S. 2.
- İnaç, H., Cantürk C., ve Bozaslan B. (2015). Türk Tipi Başkanlık Sistemi, İstanbul: Küresel Araştırma ve Düşünce Merkezi
- Kaya, B. (2017). Türk Tipi Başkanlık Sistemi Önerisinden Partili Cumhurbaşkanlığı Sistemine, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 30.
- Mercimek, Ş. (2018). Bürokratik Vesayet Anlayışına Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Etkisi, USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(2): 131-149, 31 Aralık.
- Nadaroğlu, H. (1989). Mahalli İdareler, İstanbul: Beta Yayınları.
- Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Social Sciences Research Journal, Volume 7, Issue 3, September.
- Ortaylı, İ. (1995). Devraldığımız Miras, Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran Yılı, S.4. Ankara.
- Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023) Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, RG Tarih: 23.07.2019 Sayı: 30840.
- Öner, Ş. (2006). Yeni Mevzuat Çerçevesinde Türkiye'de Belediye Yönetimi, Ankara: Nobel Yayınları.
- Öner, Ş., Tandırcıoğlu, H. (2012). Büyükşehir Tasarısı Perspektifinde Yerel Yönetimlerde Mali Paylaşım, V. Yerel Yönetimlerin Mali Yönetimi Forumu, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 25. Kasım 2012.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkinda/> erişim tarihi:20.08.2019
- <https://www.icisleri.gov.tr/diyarbakir-mardin-van-buyuksehir-belediye-baskanlarinin-gorevden-uzaklastirilmasina-dair-basin-aciklamasi> erişim tarihi: 19.08.2019
- <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/73444/> erişim tarihi:24.08.2019
- <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007Referandum/Sonuc/sonucgrafik.pdf>, erişim tarihi:24.08.2019
- <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007Referandum/Sonuc/sonucgrafik.pdf>, erişim tarihi:24.08.2019
- <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2017Referandum/2017HO-Ornek136.pdf> erişim tarihi:24.08.2019
- <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018CB-416D.pdf> erişim tarihi:24.08.2019
- http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014CB/2014CB-Kesin-416_d_Genel.pdf, erişim tarihi:24.08.2019
- <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018CB-416D.pdf> erişim

tarihi:24.08.2019

MEVZUAT METİNLERİ

6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG Tarih: 11.02.2017 Sayı: 29976.

6271 sayılı Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanunu, RG Tarih: 06.02.2012 Sayı: 28185.

10.11.2016 Tarih ve 6758 Sayılı Kanun

01.02.2018 Tarih ve 7071 Sayılı Kanun

18.10.2018 Tarih ve 7148 Sayılı Kanun

29.11.2018 Tarih ve 7153 sayılı Kanun

22.02.2019 Tarih ve 7166 Sayılı Kanun

04.07.2019 Tarih ve 7181 sayılı Kanun

15.08.2016 Tarih ve 674 Sayılı KHK

31.10.2016 Tarih ve 678 Sayılı KHK

02.07.2018 Tarih 703 sayılı KHK

07.07.2018 Tarih ve 700 sayılı KHK

10.07.2018 Tarih ve 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, RG Tarih: 10.07.2018

442 sayılı Köy Kanunu, RG Tarih: 07.04.1924 Sayı:68

1580 sayılı Belediye Kanunu, RG Tarih: 14.04.1930 Sayı: 1471

5216 sayılı Büyükşehir Kanunu, RG Tarih: 23.07.2004 Sayı:25531

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, RG Tarih: 04.03.2005 Sayı:25745

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, RG Tarih:11.06.2005 Sayı:25842

5393 sayılı Belediye Kanunu, RG Tarih: 13.07.2005 Sayı:25874

6360 sayılı Büyükşehir Kanunu, RG Tarih: 06.12.2012 Sayı:28489

Anayasa Mahkemesi Kararı, RG. Tarih: 28.11.2018 Sayı:30609.

İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Çalışma Yönetmeliği, RG Tarih:15.06.1989

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 333-356, 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 333-356, 2019

E-İhale Kapsamında Avrupa Birliği ve Türk Kamu Alımları'nda Dinamik Alım Sistemi'nin Karşılaştırmalı Analizi

Aysun GÜRBÜZ *

Öz

İlk kez 2004 yılında düzenlenen Avrupa Birliği (AB) kamu alım direktiflerinde kendisine yer bulan elektronik ihale (e-ihale) uygulamaları, kamu alımlarının sadece kağıt ortamından elektronik ortama aktarılmasını sağlamayacak aynı zamanda kamu alımlarının daha şeffaf, objektif, rekabetçi uygulanarak usulsüzlük ve yolsuzlukların önüne geçilmesi ve küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ)'lerin kamu alımlarına daha fazla katılımına imkan tanıyan devrim niteliğinde bir gelişme teşkil edecektir. Bu bağlamda 2004 yılında ilk kez düzenlenen ve 2014 yılında işleyişi sadeleştirilip basitleştirilen Dinamik Alım Sistemi de (DAS) tamamen elektronik ortamda gerçekleştirilen ve sisteme başvuru aşamasında yeterlilik kriterlerini sağlayan tüm isteklilerin alım kapsamındaki tüm kategorilere katılımına açık olan yenilikçi bir usul olarak gelecek vaad etmektedir. Bu makalenin amacı, AB'de Dinamik Alım Sistemi'nin nasıl uygulandığını incelemek ve Türk Kamu Alım Mevzuatı'na aktarılabilmesine ışık tutmaktır. Çalışma sonucunda Dinamik Alım Sistemi'nin başta çerçeve anlaşmalara kıyasla daha rekabetçi bir alım olduğu ve şayet isteklilere iyi öğretilirse birçok usulün yerini alabilme potansiyeli bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: e-ihale, dinamik alım sistemi, kamu alımları, Avrupa Birliği, Türkiye

The Comparative Analyses of the Dynamic Purchasing System in the European Union and Turkish Public Procurement within the Context of E-Procurement

Abstract

The implementation of electronic procurement (e-procurement) which was first introduced in the European Union (EU) Public Procurement Directives in 2004, will not only enable public procurement to be transferred from paper to electronic environment, but also will prevent the irregularities and corruption of public procurement through more transparent, objective, competitive implementation besides by allowing more participation of the small and medium sized enterprises (SMEs) to public procurement that can considered as a revolutionary development. In this context, the Dynamic Purchasing System (DPS) which was first enacted in 2004 and simplified in 2014, promises to be an innovative method that is open to the participation of all economic operators who meet the qualification criteria in all categories within the context of the DPS during the application stage of the system. The purpose of this article is to examine how the DPS is implemented in the EU and to shed light on its transfer to the Turkish Public Procurement Law. As a result of the study, it was concluded that DPS is a much more competitive procurement, particularly compared to the framework agreements, and it has

* Dr., Kamu İhale Kurumu, aysungurbuz7@gmail.com

the potential to replace many procurement procedures if it is well taught to tenderers.

Key words: e-procurement, dynamic purchasing system, public procurement, European Union, Turkey

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nde (AB) kamu alımları, AB gayrisafi milli hasılasının (GSMH) yaklaşık %14'üne tekabül etmektedir². AB, kamu alımlarına yılda yaklaşık 2 trilyon € harcamak yapmakta olup³ kamu alımları, AB üyesi devletlerin ekonomilerinde önemli bir ağırlık teşkil etmektedir.

Aralık 2011'de Avrupa Komisyonu 2004 yılında yürürlüğe giren mal, hizmet alımı, yapım işi ihaleleri hakkındaki 2004/18/AT sayılı Direktif⁴ (bundan böyle, Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi) ile 2004/17/AT sayılı Direktif⁵ (bundan böyle, Eski AB Sektörler Direktifi) değiştirilmesi ve imtiyazlara (*concessions*) ilişkin de yeni bir düzenleme yapılması için öneride bulunmuştur.⁶ Bu doğrultuda Avrupa Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyi tarafından 26 Şubat 2014 tarihinde 2014/24/AB sayılı Direktif⁷ (bundan böyle, Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi) ve 2014/25/AB sayılı Direktif (bundan böyle, Yeni AB Sektörler Direktifi)⁸ kabul edilmiş ve üye devletlere bahsekonu yeni Direktifleri en geç 18 Nisan 2016 tarihine kadar ulusal hukuklarına aktarmaları için süre tanınmıştır.⁹ Söz konusu yeni direktiflerdeki e-ihale konusundaki düzenlemeler için ise daha esnek bir yaklaşımla Ekim 2018'e kadar müsaade edilmiştir.¹⁰

2-European Commission, "Public Procurement", https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement_en, (15.11.2018), s.1.

3- Christopher H.Bovis, **EU Public Procurement Law**, Elgar European Law Yayınları, Cheltenham, 2013, s.1.

4- 31 Mart 2004 tarih, 2004/18/AT sayılı AP ve Konsey Direktifi, L 134, **Official Journal of the European Union**, 30.4.2004. Ayrıca bkz. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:134:0114:0240:en:PDF>, (21.12.2018).

5- 31 Mart 2004 tarih, 2004/17/AT sayılı AP ve Konsey Direktifi, L 134, **Official Journal of the European Union**, 30.4.2004. Ayrıca bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0017&from=EN>, (21.12.2018).

6-European Commission, "Legal Rules and Implementation", https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/rules-implementation_en, (15.11.2018), s.1.

7- 26 Şubat 2014 tarih, 2014/24/AB sayılı AP ve Konsey Direktifi, L 94, **Official Journal of the European Union**, 28.3.2014. Ayrıca bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02014L0024-20180101&from=EN>, (20.11.2018).

8-26 Şubat 2014 tarih, 2014/25/AB sayılı AP ve Konsey Direktifi, L 94, **Official Journal of the European Union**, 28.3.2014. Ayrıca bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02014L0025-20180101&from=EN>, (20.11.2018).

9- European Commission, "Legal Rules and Implementation", s.1.

10- **İbid.**

Elektronik ihale (e-ihale), elektronik araçlar yardımıyla özellikle internet üzerinden idareler ve istekliler arasında ihtiyacın tanımlanmasından ihalenin gerçekleştirilmesine, ödemeye ve akabinde sözleşme yönetimine alımla ilgili tüm aşamaları içeren bir süreçtir.¹¹

AB elektronik alandaki gelişmeleri kamu alımları mevzuatına aktarma girişiminin startını özellikle 2004 yılında yürürlüğe giren Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi ile vermiştir. AB, e-ihale ile kamu alımlarında elektronik araçlardan faydalanmanın ötesinde müteşebbislerin alım usullerine hem ihale verilmeden hem de ihale verildikten sonra daha kolay katılabileceği, idarelerin ihale usullerini daha kolay uygulayabileceği bir yapıya dönüştürebilmeyi amaçlamıştır.¹² Kamu alımlarında elektronik araçlardan faydalanma, kamu alımlarının daha şeffaf ve objektif gerçekleştirilmesi, idari işlemlerin azaltılarak bürokrasinin en aza indirgenmesi, tüm taraflar için hem zaman hem de maddi tasarrufların sağlanması, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) kamu alım süreçlerine daha fazla dahil olması, yenilikçiliğin teşvik edilmesi gibi geniş bir yelpazede katkı sağlayacaktır.¹³ Tüm süreçlerin elektronik ortama aktarılması, usulsüzlük ve yolsuzlukların önüne geçilerek şikayet sayılarının azaltılmasına da yardımcı olacaktır. Söz konusu nedenlerle e-ihale, 2014 yılında düzenlenen Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi ile getirilen değişikliklerin merkezinde yer almaktadır.¹⁴

AB bir takvim çizelgesiyle aşama aşama e-ihaleyi Ekim 2018 tarihi itibarıyla hayata geçirmiştir. Bu çerçevede Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'ni tüm üye devletlerin ulusal mevzuatlarına aktarmaları için 18 Nisan 2016 son tarih olarak belirlenmiş ve söz konusu bu tarih itibarıyla ihale ilanlarının elektronik ortamda yayımlanarak müteşebbislerin bunlardan bilgi sahibi olması ve ihale ilanları ile ihale dokümanlarına elektronik erişebilme imkanın sağlanması düzenlenmiştir. Ardından Nisan 2017 itibarıyla merkezi satın alma kuruluşlarına, tekliflerin elektronik ortamda iletilmesi dahil, müteşebbislerle tamamen elektronik ortamda iletişimde olma zorunluluğu getirilmiştir. Bu yükümlülük, Ekim 2018 tarihi itibarıyla tüm idarelere, uygulayacakları tüm alım usullerinde isteklilerden teklifleri elektronik olarak almaları ve isteklilerle tüm iletişimlerini elektronik olarak gerçekleştirme zorunluluğu olarak genişletilmiştir.¹⁵

Bu bağlamda her ne kadar bir alım usulü değil, bir alım aracı olarak nitelendirilmesi gereken ve 2004 yılında düzenlenen Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi ile getirilen DAS da tamamen elektronik olarak gerçekleştirilen bir alım olduğu için aslında e-ihale ile en entegre olmuş uygulamaların başında gelmektedir.

11- Marcella Corsi, "E-procurement Overview", 2006, <https://www.oecd.org/mena/governance/36238198.pdf>, (12.12.2018), s.3.

12-European Commission, "E-procurement", https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/e-procurement_en, (15.11.2018), s.1.

13- **İbid.**

14- **İbid.**

15- **İbid.**

Sözkonusu nedenle aynı zamanda ülkemizin AB ile kamu alımlarını uyumlaştırma çabaları çerçevesinde AB direktiflerinin bu uygulamasını ülkemiz kamu alım mevzuatına aktarıp aynı zamanda uygulamaya geçirilebilmesi açısından da özel incelemeyi gerektirmektedir.

1. YENİ AB KAMU ALIM DİREKTİFLERİNDE DİNAMİK ALIM SİSTEMİ

Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'nde "Kapsam, Tanım ve Genel İlkelerin" düzenlendiği I. başlık altında 2. maddede düzenlenen "Tanımlar" kısmında DAS'a ilişkin bir tanıma yer verilmemiştir. Bununla birlikte Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi 34. madde¹⁶ ve Yeni AB Sektörler Direktifi 52. maddede¹⁷ düzenlenen DAS'a ilişkin kurallar hem içerik olarak daha ayrıntılandırılarak netleştirilmiş (7 bendden 9 bende çıkarılmış) hem de sistemin işleyişine ilişkin usulde sadeleştirilmeye gidilmiştir. Bu çerçevede DAS, Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'nde idarelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere sıklıkla aldıkları ve genelde piyasada hazır halde bulunan alımlarını (mal, hizmet alımları ve yapım işi ihaleleri) tamamıyla elektronik ortamda, sisteme katılmak için başvuran ve yeterlilik kriterlerini sağlayan tüm isteklileri davet ederek¹⁸ belli istekliler arasında ihale usulünü kullanmak suretiyle gerçekleştirdikleri¹⁹ bir alım aracı olarak tanımlanmaktadır. DAS'ın belli istekliler arasında ihale usulünden farklılaştığı husus, DAS kapsamında sisteme kabul edilecek aday sayısının kısıtlanmamasıdır.²⁰ Belli istekliler arasında ihale usulünü temel alarak gerçekleştirilen DAS, pazarlığa müsaade etmeyen bir araçtır.²¹ DAS kapsamında bir alım, mal, hizmet veya yapım işi kategorilerine ayrılarak ve her bir kategori münferit sözleşme ile verilerek gerçekleştirilebilir.²² Bu tür bir durumda idarenin her bir kategori için belirlediği yeterlilik kriterlerini ihale dokümanlarında belirtmesi gerekmektedir.²³ Kategoriler, gerçekleştirilecek alımın özellikleri gözönünde bulundurularak objektif bir şekilde belirlenmeli ve AB Antlaşması'nın genel ilkelerine aykırı bir şekilde oluşturulmamalıdır.²⁴

Dinamik Alım Sistemi çerçevesinde düzenlenebilecek kategorilere örnek olarak büro

16- 2014/24/AB, madde 34.

17- 2014/25/AB, madde 52.

18- 2014/24/AB, madde 34(1). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(1).

19- 2014/24/AB, madde 34(2). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(2).

20- Susie Smith, "Dynamic Purchasing System: Planning", (2.6.2016), http://www.localgovernmentlawyer.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=27168%3Adynamic-purchasing-systems-planning&catid=53&Itemid=21, (15.11.2018), s.2.

21- *İbid.*,s.1.

22- 2014/24/AB, madde 34(1). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(1).

23- 2014/24/AB, madde 34(2). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(2).

24- Smith, "Dynamic Purchasing System: Planning", s.2.

mobilyalarına ilişkin mal alımının dört kategoriye (sandalye, sıra, toplantı masası ve diğer mobilyalar), bina tesisat yapım işinin üç kategoriye (elektrik tesisatı, yangın alarmı kurulumu ve asansör kurulumu) ve araç park hizmet alımının coğrafi olarak üç bölgeye ayrılması verilebilir.²⁵ Burada özellikle belirtilmesi gereken husus kategori (*category*) ve kısım (*lot*) kavramlarının aynı anlama gelmediğidir. Zira Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi çerçevesinde özellikle KOBİ'lerin kamu alımlarına katılımlarını arttırabilmek için getirilen “böl veya açıkla prensibi” uyarınca bir idare, yapacağı alımı kısımlara ayırmamışsa bunun gerekçelerini açıklamak zorundadır.²⁶ Susie Smith'e göre DAS kapsamındaki kategoriler için bu tür bir zorunluluk bulunmamaktadır zira DAS'a katılacak müteşebbislerin belirlenmesi aşamasında idare, henüz bir ihale gerçekleştirilmemektedir. İhale, DAS'ın ikinci aşamasında belli istekliler arasında ihale usulü kullanılarak gerçekleştirilmektedir.²⁷ Ayrıca Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi, idarenin bir isteklinin bir alımda başvurabileceği kısım sayısının sınırlandırmasına cevaz vermekteyken²⁸ DAS kapsamında oluşturulacak kategoriler ve bir isteklinin başvurabileceği kategori sayısına ilişkin bir kısıtlama bulunmamaktadır.²⁹ Kanaatimizce bu tür bir kısıtlama, rekabeti mümkün olduğu ölçüde arttırmak isteyen ve katılımcı sayısına ilişkin bir kısıtlama yapmayan DAS'ın ruhuna aykırı bir düzenleme olacaktır. Alımın kategorilere ayrılması, idarelere çok sayıda isteklinin bulunduğu alımlarda DAS'a katılım başvurularını değerlendirmesinde kolaylık sağlayacak bir düzenleme teşkil etmektedir.³⁰ Kategorilere ayırma aynı zamanda KOBİ'lerin katılımını veya salt o alanda uzmanlaşmış isteklilerce alımın karşılanmasını da teşvik edecek bir uygulamadır.³¹

Dinamik Alım Sistemi'ne ilişkin bu genel bilgileri verdikten sonra DAS'ın nasıl işletildiğine değinecek olursak; DAS 2 aşamalı olarak uygulanmaktadır. Bu bağlamda ilk aşamada idare, DAS'ı kullanarak alım yapılacağını belirten bir ihale ilanı (*contract notice*) yayımlar³² ve sözkonusu ilan veya diğer ihale dokümanlarında alımın özellikleri, DAS'ın nasıl işletileceği, kullanılacak elektronik araç ve sisteme teknik bağlantı ile ilgili düzenlemeleri belirtir.³³ İdare, müteşebbislerin DAS yürürlükte olduğu sürece ihale

25- **İbid.**

26- The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), “Division of Contracts into Lots”, 2016, <http://www.sigmaxweb.org/publications/Public-Procurement-Policy-Brief-36-200117.pdf>, (15.11.2018), s.4. Ayrıca bkz. 2014/24/AB, madde 46(1).

27- Smith, “Dynamic Purchasing System: Planning”, s.1.

28- OECD, “Division of Contracts into Lots”, s.4. Ayrıca bkz. 2014/24/AB, madde 46(2).

29- Smith, “Dynamic Purchasing System: Planning”, s.1.

30- **İbid.**

31- **İbid.**

32- 2014/24/AB, madde 34(2)(a). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(2)(a).

33- 2014/24/AB, madde 34(4)(b). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52 (4)(b).

dokümanlarına tam doğrudan erişimine imkan sağlar.³⁴ İdare, ihale ilanında aynı zamanda DAS'ın ne kadar süre ile geçerli olacağını da belirtir.³⁵ Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'nde DAS'ın yürürlükte olacağı süreye ilişkin bir sınırlama getirilmemiştir. Bazı durumlarda örneğin gelişmekte olan bir piyasanın teşvik edilmesinin istenmesi veya hizmet sunumunun devamlılığı sağlanmak isteniyorsa daha uzun bir süre belirlenebilecektir.³⁶ Diğer durumlarda örneğin alımı düşünülen malların teknolojisi hızla değişiyorsa daha kısa bir zaman süresi belirlemek daha uygun olacaktır.³⁷ Şayet idare, DAS'ın geçerlilik süresinde değişikliğe gitmeye karar verirse bu durumda ihale ilan formunu kullanarak Avrupa Komisyonu'na bildirmekle yükümlüdür.³⁸ İdare, ihale ilanının yayınlanmasından en az 30 gün sonra belirleyeceği tarihte DAS'a müteşebbislerin katılım için başvuruda bulunacağı tarihi belirler.³⁹

DAS dileyen tüm müteşebbislerin katılımına açıktır. Bununla birlikte DAS'a katılabilmek için gerekli şart, yeterlilik kriterlerini sağlamak⁴⁰ ve aynı zamanda bir ihaleye katılabilmeye temel şartlardan olan ihale dışı bırakılma gerekçelerinden birini taşımamaktır. İdare, DAS'a katılıma ehil olacak istekli sayısını sınırlandırabilmek amacıyla yeterlilik kriterlerini daha yüksek belirleyemez. DAS'a kabul edilmede belirlenecek yeterlilik kriterleri, orantılı ve DAS'ın gerçekleştirilebilmesi için uygun ölçüde olmalıdır. Katılım için yeterlilik kriterlerinin çok yüksek belirlenmesi, orantılılık ve eşit muamele ilkelerinin ihlali anlamına gelecektir.

İdare, DAS'a katılabilmek için yapılan başvuruları, katılım talebinin sisteme iletilmesinden 10 iş günü içinde sonuçlandırır. Bu süre, gerekçelendirilmek suretiyle, ilave dokümanların incelenmesi ihtiyacı veya yeterlilik kriterlerinin karşılanıp karşılanmadığının doğrulanması için ek süreye ihtiyaç olduğu özel durumlarda, 15 iş gününe uzatılabilir. Belirtilen bu sürelerden bağımsız DAS kategorilere ayrılmış ve bu kategori çerçevesinde ilk münferit alıma isteklilerin teklif vermeleri için davet mektubu gönderilmemişse idareler, isteklilerin katılım başvuru taleplerini inceledikleri süreyi uzatabilirler. Bununla birlikte, idarelerin bu uzatma ihtimallerinin olduğu sürenin ne kadar olacağını da ihale dokümanlarında belirtmeleri gerekmektedir.⁴¹ İdareler, müteşebbislerin DAS'a katılım başvurularını yeterlilik kriterlerine uyup uymadığı çerçevesinde inceledikten sonra mümkün olan en kısa zamanda müteşebbisleri DAS'a katılımlarının kabul edilip edilmediği hakkında bilgilendirmeleri gerekmektedir.⁴² Kanaatimizce bu "mümkün

34- 2014/24/AB, madde 34 (4)(d). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(4)(d).

35- 2014/24/AB, madde 34(8). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(8).

36- Smith, "Dynamic Purchasing System: Planning", s.3.

37- **İbid.**

38- 2014/24/AB, madde 34(8)(a). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(8)(a).

39- 2014/24/AB, madde 34(2)(a). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(2)(a).

40- 2014/24/AB, madde 34(5). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(5).

41- **İbid.**

42- **İbid.**

olan en kısa süre” muğlaklık içermektedir. DAS kapsamındaki tüm iletişimin elektronik araçlarla gerçekleştirilmesi gerektiği gözönünde bulundurulduğunda bunun için örneğin 3 iş günü gibi bir süre belirlenmesi hem daha belirli bir zaman olacak hem de müteşebbise en geç davet mektubu gönderilmeden önce eksikliklerini tamamlayarak yeniden katılım başvurusunda bulunabilme imkanı verecektir. DAS’a katılımı reddedilen müteşebbis, yeterlilik kriterlerini yerine getirerek tekrar katılım için başvurabilir. Kanaatimizce sistemi dinamik kılan ve aynı zamanda çerçeve anlaşmalardan da ayıran en önemli unsurlardan biri budur.

İdare, ihale ilanında katılım başvurularının sona ereceği son tarihi de belirtir.⁴³

DAS’ın ikinci aşaması, DAS kapsamında gerçekleştirilecek alım veya münferit alım için isteklilere davet mektubu gönderilmesiyle başlar. DAS kategorilere ayrılmışsa davet mektubu sadece ilgili kategoriye katılım başvurusu kabul edilen tüm isteklilere gönderilecektir.⁴⁴

İdare, tekliflerin alınması için davet mektubunun gönderilmesinden itibaren en az 10 gün sonrası için bir süre belirler.⁴⁵ İstekliler, tekliflerini elektronik ortamda sisteme iletir. İhale, ihale ilanında belirtilen en düşük fiyat veya fiyat dışı unsurlar dikkate alınarak en iyi teklif veren istekli üzerine bırakılır.⁴⁶ Söz konusu isteklinin yeterlilik beyanındaki şartları taşıdığı ve yasaklı olup olmadığı teyit edilerek on günlük bekleme süresinin (*standstill period*) ardından kendisi ile sözleşme imzalanır.

İdare, DAS’ın gerçekleştirildiği herhangi bir zamanda sisteme kabul edilen isteklilerden güncellenmiş yeterlilik beyanını sunmasını talep edebilir. Bu durumda bu isteklinin idarenin bunu talep ettiği tarihten en geç 5 iş günü içinde sunması gerekmektedir.⁴⁷ Bu bağlamda DAS’a ilk aşamada başvuru kriterlerini karşılayıp katılımı kabul edilen bir istekli, DAS’ın gerçekleştirilmesi sırasında sonradan ihale dışı bırakılmasını gerektirecek koşulların ortaya çıkması durumunda DAS’tan ihraç edilebilecektir.

DAS çerçevesinde isteklilerin aşırı düşük teklif sunması durumunda, Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi’nin aşırı düşük tekliflerin değerlendirilmesine ilişkin düzenlemeleri⁴⁸ esas alınacaktır. Bu durumda örneğin aşırı düşük bulunan teklif reddedilebilecekken isteklinin DAS’tan tamamen çıkartılması sözkonusu olamayacaktır.

43- 2014/24/AB, EK V (KISIM C) (9).

44- Susie Smith, “Operating a Dynamic Purchasing System”, (23.6.2016), <https://www.publiclawtoday.co.uk/procurement-and-contracts/354-procurement-features/30621-operating-a-dynamic-purchasing-system>, (17.11.2018), s.1.

45- 2014/24/AB, madde 34 (2)(b). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(2)(b).

46- 2014/24/AB, madde 34 (6). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(6).

47- 2014/24/AB, madde 34 (7). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(7).

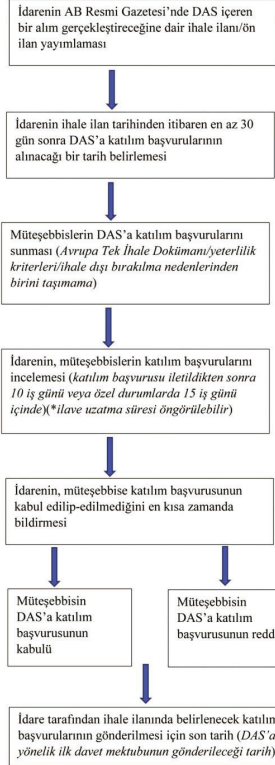
48- 2014/24/AB, madde 69. Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 84.

Bir istekli, DAS'a katılımı kabul edildikten sonra ancak ihale dışı bırakma nedenlerinden birinin ortaya çıkması veya yeterlilik kriterlerini karşılayamaz duruma gelmesi durumunda bu sözkonusu olabilecektir.⁴⁹

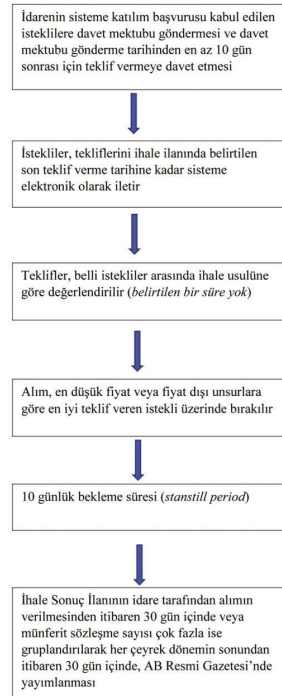
İdareler, DAS gerçekleştirerek bir alım düzenlediklerinde bu alıma ilişkin bilgileri (idarenin adı, idarenin adresi, alımın konusu, türü, değeri, miktarı,⁵⁰ şayet idare alımı DAS kullanarak vermektense vazgeçmişse gerekçeleri)⁵¹ içeren bir rapor hazırlamakla yükümlüdür. Dinamik Alım Sistemine ne başvuru ne de katılım aşamasında mütteşebbislerden herhangi bir ücret alınmaz.⁵²

Şekil 1: Dinamik Alım Sistemi'nin Akış Şeması

I. AŞAMA:

II. AŞAMA:

Kaynak: <https://www.slideshare.net/SIGMA2013/presentation-sigma-public->

49- Smith, "Operating a Dynamic Purchasing System", s.3.

50- 2014/24/AB, madde 84 (1)(a).

51- 2014/24/AB, madde 84 (1)(g).

52-2014/24/AB, madde 34 (9). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 52(9).

procurement-workshop-dynamic-purchasing-systems-turkey-10-april-2018⁵³

Dinamik Alım Sistemi, merkezi satın alma birimleri tarafından da kullanılabilir.⁵⁴ Diğer taraftan farklı AB üyesi devletlerden birkaç idare biraraya gelerek bir alımı, DAS kullanarak ortaklaşa gerçekleştirebilir. Bunun için gerekli şart, sözkonusu alımın uluslararası bir anlaşma tarafından düzenlenmemiş olmasıdır. Bu durumda taraflar, her bir tarafın sorumlu olduğu hususlar, usulün nasıl işletileceği, alımı yapılacak mal, hizmet, yapım işinin dağılımı, sözleşmelerin imzalanmasını içeren bir anlaşma hazırlar.⁵⁵

Çerçeve anlaşmalarla karşılaştırıldığında en fazla 4 yıl süre için yapılabilen çerçeve anlaşmaların aksine Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'nde DAS'ın geçerlilik süresine ilişkin herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.⁵⁶ Yine çerçeve anlaşmalardan farklı olarak DAS'a kabul edilecek istekli sayısında herhangi bir sınırlama olamaz. Bu bağlamda yeterlilik kriterlerini karşılayan ve ihale dışı bırakılma nedenlerinden birini taşımayan her istekli, sisteme katılım başvurusunda bulunabilir. Sisteme katılımı kabul edilmesi durumunda da teklif vermeye davet edilir.⁵⁷

Ayrıca DAS isteklilerin ilk aşama sona erinceye kadar davet mektubu göndermeden önce katılım başvuruları reddedilmiş dahi olsa veya DAS kategorilere ayrılmışsa davet mektubu gönderilmemiş olan kategoriye de sisteme katılabilmek için aranan yeterlilik kriterlerini yerine getirerek tekrar başvurabilme imkanı tanıdığından çerçeve anlaşmalarla karşılaştırıldığında rekabete çok daha açık bir araçtır.⁵⁸ Bu mülâhazalar nedeniyle Leanne Edwards, daha fazla isteklinin katılımına ve rekabete daha açık olan DAS'ın kullanımının yaygınlaşmasının ileride çerçeve anlaşmaların gerçekleştirilmesinin sona ermesine yol açabilecek bir gelişme teşkil edebileceği değerlendirilmesinde bulunmaktadır.⁵⁹

DAS kapsamında e-eksiltmeden de faydalanılabilir.⁶⁰ Ayrıca idareler, DAS kapsamındaki münferit alımlardan birini (veya tamamını) tekliflerin elektronik katalog (e-katalog) ile sunulmasına dayalı olarak değerlendirilmesi şeklinde de ihale edebilir.⁶¹

53- Paul Smith, "Public Procurement Workshop: Dynamic Purchasing Systems", (10.4.2018), <https://www.slideshare.net/SIGMA2013/presentation-sigma-public-procurement-workshop-dynamic-purchasing-systems-turkey-10-april-2018>, (12.12.2018), s.(20-21).

54- 2014/24/AB, madde 37 (1). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 55(1).

55- 2014/24/AB, madde 39 (4). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 57(4).

56- Smith, "Public Procurement Workshop: Dynamic Purchasing Systems", s.16.

57- **İbid.**

58- **İbid.**

59- Leanne Edwards, "The Evidence Behind Using DPS in Procurement", (24.3.2016), <https://www.procurious.com/procurement-news/evidence-using-dps-procurement>, (20.11.2018), s.1.

60- 2014/24/AB, madde 35 (2). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 53 (2).

61- 2014/24/AB, madde 36 (6). Ayrıca bkz. 2014/25/AB, madde 55(6).

DAS, birçok basit rejim hizmetlerinde örneğin okul ve sosyal bakım hizmetleri, taşımacılık hizmetlerinde uygulanmaktadır. Basit rejim hizmetlerinde, usullere ilişkin gereklilikler temel düzeyde aranmakta, birçok ayrıntılı prosedürel gereklilikler talep edilmeyerek kolaylık sağlanmaktadır. Bu, bir idarenin basit rejim çerçevesinde DAS'ı uygulamasını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte DAS kullanarak basit rejim gerçekleştirecek bir idare, bu kolaylıklara rağmen her zaman AB Antlaşması'nın genel hükümleri olan şeffaflık, eşit muamele ve orantılılık ilkelerine uymak zorundadır.⁶²

Kamu alımları çerçevesinde uygulanmakta olan şikayet mekanizmasındaki mevcut kurallar, DAS ile bir alımın gerçekleştirilmesine de benzer şekilde uygulanmaktadır. Bu bağlamda istekliler, bir sürecin askıya alınması veya bir kararın yeniden gözden geçirilmesi gibi ara tedbirlere de başvurabileceklerdir. Aynı zamanda istekliler, bir idarenin davet mektubu göndermeden DAS'ı doğrudan teminle gerçekleştirdiğini tespit etmeleri durumunda düzenleyici kurum veya mahkemeden tüm DAS sürecinin askıya alınmasını da talep edebileceklerdir.⁶³

2. YENİ AB KLASİK KAMU ALIM DİREKTİFİ VE YENİ AB SEKTÖRLER DİREKTİFİ İLE GETİRİLEN DEĞİŞİKLİKLER:

Dinamik Alım Sistemi, 2004/18/AT sayılı Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve 2004/17/AT sayılı Eski AB Sektörler Direktifi'nin "Tanımlar ve Genel İlkeler" in yer aldığı I. başlığının 1. maddesinde tanımlanmıştır.⁶⁴ Söz konusu maddelerde yer alan müteşebbisin sisteme katılabilmek için bir ön teklif (*indicative tender*) sunması zorunluluğu,⁶⁵ sistemin işleyişine ek yük getirdiği değerlendirilerek kaldırılmıştır. Ardından Dinamik Alım Sistemi'nin işletilmesi için belirlenen açık ihale usulü⁶⁶ yukarıda değindiğimiz üzere belli istekliler arasında ihale usulüne dönüştürülmüştür.

Hem eski hem de yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Sektörler Direktifi'nde, isteklilerin sisteme katılabilmek için idare tarafından 10 iş günü (özel durumlarda 15 iş gününe uzatabilme imkanı) içinde başvurusu incelendikten sonra sisteme kabul edilip edilmediklerine dair bilgilendirmenin "mümkün olan en kısa zamanda" gerçekleştirilmesine dair muğlak ifade yerini korumaktadır.⁶⁷

DAS'ın işleyişini zorlaştıran ve idarelere ek işlem yükü getirdiği uygulamada görülen

62- Smith, "Dynamic Purchasing System: Planning", s.2.

63- Smith, "Operating a Dynamic Purchasing System", s.4.

64- 2004/18/AT, madde 1. Ayrıca bkz. 2004/17/AT, madde 1.

65- **İbid.**, madde 1. Ayrıca bkz. 2004/17/AT, madde 1.

66- **İbid.**, madde 33(2). Ayrıca bkz. 2004/17/AT, madde 15(2).

67- **İbid.**, madde 33(4). Ayrıca bkz. 2004/17/AT, madde 15(4).

davet mektubu yayımlamadan önce basitleştirilmiş ihale ilanı (*simplified contract notice*) yayımlaması ve şayet DAS kategorilere ayrılmışsa her bir münferit alımla ilgili müteşebbislere davet mektubu göndermeden önce bunu yayınlaması zorunluluğu da kaldırılmıştır.⁶⁸

Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi'nde DAS'ın en fazla 4 yıl süre ile gerçekleştirileceğine⁶⁹ dair zaman kısıtı artık yer almamaktadır.

Son olarak idarelerin DAS kullanarak bir alım gerçekleştirmeleri durumunda alımın sonuçlandırılması sonrasında yayımlayacakları sonuç ilanını yayımlama zorunluluk süresi, 48 günden (veya çeyrek dönemler çerçevesinde gruplandırması durumunda, gruplandırılmış ilanları her bir çeyrek dönemin sonundan itibaren 48 gün içinde yayınlanması zorunluluğu)⁷⁰ yukarıda değindiğimiz üzere 30 güne düşürülmüştür. Eski AB Sektörler Direktifi'nde kuruluşlara daha büyük bir zaman dilimi esnekliğiyle 2 ay olarak belirlenen bu süre,⁷¹ Yeni AB Sektörler Direktifi'nde, Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi'yle eşitlenerek yukarıda değindiğimiz üzere 30 gün olarak tayin edilmiştir.

3. DİNAMİK ALIM SİSTEMİ KULLANIMININ AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

3.1 Dinamik Alım Sistemi Kullanımının Avantajları

Dinamik Alım Sistemi kullanımının başlıca avantajları; piyasaya yeni oyuncuların/ isteklilerin girmesine imkan vermesi, diğer alım usullerine göre daha hızlı gerçekleştirilebilme ve bu sayede idarelerin ihtiyaçlarının hızlı karşılanmasına katkıda bulunması, KOBİ'lerin kamu alımlarına katılım imkanını arttırması, isteklilerin DAS'a davet mektubu gönderilinceye kadar başvuruları reddedilmiş dahi olsa eksikliklerini tamamlayarak yeniden başvurup sisteme katılabilme imkanı tanınması ve bu sayede şekil şartlarındaki eksikliklerden dolayı ihale dışı bırakılmalarının önüne geçilerek mümkün olan en fazla katılımcı ile rekabetin en yüksek oranda tesis edilmesine olanak sağlaması olarak sayılabilir.⁷² Paul Smith bunlara ilaveten, Dinamik Alım Sistemi'nin idareler için istekli veri tabanı oluşmasını sağlamasına ve pazara yeni giren müteşebbislerin ihale imkanlarından faydalanmasının önünü açarak yenilikçiliği teşvik etmesine dikkat çekmektedir.⁷³ Ayrıca az miktarda alım ihtiyacı olan idarelerin bu tür alımlar için teklif

68- **İbid.**, madde 33(4). Ayrıca bkz. 2004/17/AT, madde 15(5).

69- **İbid.**, madde 33(7). Ayrıca bkz. 2004/17/AT, madde 15(7).

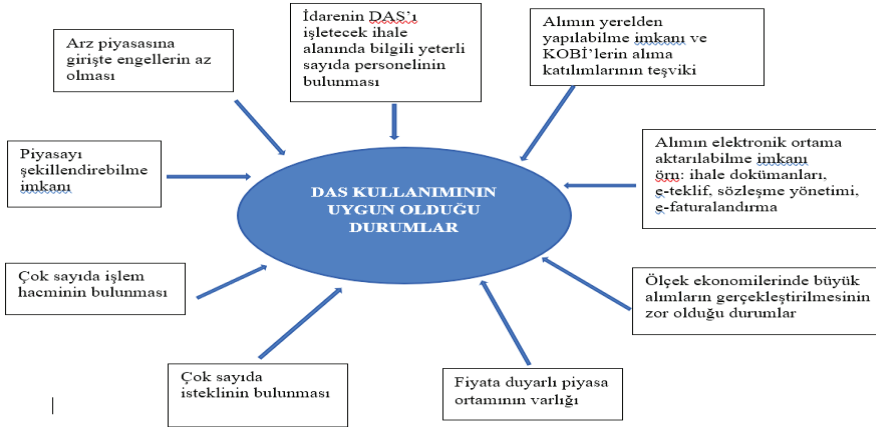
70- **İbid.**, madde 35(4).

71- 2004/17/AT, madde 43(1).

72- Procurement Journey, "Dynamic Purchasing Systems (DPS)", <https://www.procurementjourney.scot/dynamic-purchasing-systems-dps>, (20.11.2018), s.3.

73- Smith, "Public Procurement Workshop: Dynamic Purchasing Systems", s.(17-18).

vermek isteyebilecek KOBİ'lerle çalışma imkanı bulması ve bunun da KOBİ'lerin idarelerin özel ihtiyaçlarına özel çözümler getirmesine imkan yaratarak yerel işletmelerin desteklenmesinin önünü açması, DAS çerçevesinde katılımcı sayısının sınırlandırılmaması nedeniyle katılım başvurusu kabul edilen çok sayıda istekli ile daha düşük fiyatlarla alım yapabileme veya fiyat dışı unsurların da kullanımı ile en düşük fiyata en kaliteli ve en düşük maliyetli alımı yapabileme imkanı sağlayarak devletin yaptığı harcamalarda parasının en iyi karşılığını alabilmesine (*value for money*) hizmet etmesi, çok sayıda işlemi biraraya getirip yönetimi daha kolay tek bir sürece dönüştürmek suretiyle alımların topluca yapılmasına izin vermesi ve bu şekilde alıma teklif vermek isteyen müteşebbislerin tek bir platformda toplanmasını sağlaması, alternatif mal, hizmet alımı ve yapım işi imkanı ile geniş bir yelpazede müteşebbise fırsat tanıyarak benzer veya birbirini ikame edebilecek ürünlerle kapasite sorunlarının giderilmesine katkıda bulunmasını da eklemektedir.⁷⁴ Diğer taraftan DAS, idareler açısından tekliflerin, usulün ilerleyen aşamalarında geliştirilmesine imkan vermek suretiyle⁷⁵ en iyi alımın yapılabilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Kaynak: <https://www.procurementjourney.scot/dynamic-purchasing-systems-dps>⁷⁶

3.2 Dinamik Alım Sistemi Kullanımının Dezavantajları

Paul Smith'in de vurguladığı üzere tek seferlik alımlar ve karmaşık yapıdaki alımlar, DAS için uygun değildir.⁷⁷ Çerçeve anlaşmalar ile karşılaştırıldığında DAS daha esnek bir alım aracı olarak ortaya çıkmaktadır ancak yönetilmesi için sürekli mesai gerektirmektedir.⁷⁸ Kanaatimizce fikri mülkiyet (örneğin tasarım yarışmaları) kapsamındaki alımların da

74- **İbid.**, s.(24-26).

75- Acquistinretepa, "Dynamic Purchasing System", https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/menu_li-vello_1/header/Inglese/TOOLS/Dynamic_Purchasing_System.html, (21.11.2018), s.1.

76- Procurement Journey, "Dynamic Purchasing Systems (DPS)", s.2.

77- Smith, "Public Procurement Workshop: Dynamic Purchasing Systems", s. 27.

78- **İbid.**,s.39.

DAS ile gerçekleştirilmesi uygun olmayacaktır.

DAS kullanımında idareler açısından üzerinde önemle durulması gereken husus, DAS'ın doğrudan temin aracı olarak kullanılamayacağıdır. DAS'a sadece bir isteklinin başvurduğu istisnai durumlar hariç tek alıcıyla alım düzenlenerek DAS'ın bir nevi doğrudan temin aracı olarak kullanılmasına izin verilemez.⁷⁹ Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Avrupa Komisyonu doğrudan temini, alım usulleri içinde en kötü uygulama olarak değerlendirmekte ve AB Antlaşması'nın genel ilkelerinin ihlali olarak nitelendirmektedir. Söz konusu nedenle DAS'ın doğrudan teminin bir aracına dönüştürülmesi durumunda Avrupa Komisyonu yasal işlem başlatabilecektir.⁸⁰

4. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYE DEVLETLERİNDE DİNAMİK ALIM SİSTEMİ'NİN KULLANILMASINA İLİŞKİN ÖRNEK UYGULAMALAR

İlk kez 2004 yılındaki Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi ile mevzuatta düzenlenen DAS, ilk etapta idareler tarafından kullanımı elverişli olmadığı değerlendirilerek kendisine uygulamada çok yer bulamamıştır. Uygulamadan gelen bu geri bildirimle AB yukarıda değindiğimiz üzere Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'nde DAS'ın işleyişinde değişikliğe giderek kolaylaştırması sonrasında DAS'ın uygulanması yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda DAS, AB üye devletlerinde başta Birleşik Krallık ve ona bağlı İskoçya ile İtalya'da idareler tarafından kamu alımlarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Söz konusu örnek uygulamalara aşağıda yer verilmiştir.

4.1 Birleşik Krallık'ın Dinamik Alım Sistemi'ni Uygulaması:

DAS, Birleşik Krallık'ta yukarıda değindiğimiz DAS'ın idarelere getirdiği işlem yükü nedeniyle 2014 yılında AB'nin Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'nde değişikliğe gidinceye kadar yaygın bir kullanım olanağı bulamamıştır. Söz konusu değişiklikler üzerine Birleşik Krallık, 26 Şubat 2015 tarihinde yürürlüğe giren Kamu İhale Tüzüğü'nü düzenlemiştir⁸¹ ve bahse konu tüzüğün "Elektronik ve Toplu Alımlara İlişkin Teknik ve Araçlar" başlıklı dördüncü bölümünün 34. maddesinde DAS'a ayrı bir başlık altında yer vermiştir.⁸² Söz konusu madde hükmünün lafzı incelendiğinde Birleşik Krallık'ın ulusal düzenlemesinin Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi ile birebir örtüştüğü anlaşılmaktadır.

79-Crown Commercial Service, "The Public Contracts Regulations 2015: Dynamic Purchasing System", http://www.lpp.nhs.uk/media/91686/Guidance_on_Dynamic_Purchasing_System.pdf, (20.11.2018),s.10.

80- *Ibid.*

81-GOV.UK, "Public Procurement Policy", <https://www.gov.uk/guidance/public-sector-procurement-policy#procurement-policy-notes>, (16.11.2018), s.1.

82-GOV.UK, "The Public Contract Regulations 2015", (4.2.2015), http://www.legislation.gov.uk/uksi/2015/102/pdfs/ukxi_20150102_en.pdf, (20.11.2018), madde 34.

Birleşik Krallık'ta Kraliyet Ticari Hizmet (*Crown Commercial Service*) portalı kamu alımlarının elektronik ortamda gerçekleştirilmesine imkan veren en büyük elektronik platformdur.⁸³ Sözkonusu platform kapsamında idareler, DAS ile alım da gerçekleştirebilmektedir.

Birleşik Krallık'ta DAS ile alımlar gerçekleştirilmesine hizmet eden bir başka kuruluş, tamamı kamuya ait olan ve belediyelerden okullara, kamu kuruluşlarına, yardım derneklerine uzanan geniş bir kitleye mal ve hizmet tedarik eden, 13 yerel idarenin sahip olduğu YPO'dur.⁸⁴ 1974 yılında kurulan YPO, merkezi satın alma birimi olarak faaliyet göstermektedir.⁸⁵

Birleşik Krallık'a bağlı İskoçya'da ulusal düzeyde elektronik olarak gerçekleştirilecek kamu alımları için 2008 yılında İskoç Kamu İhaleleri (*Public Contracts*) portalı oluşturulmuştur.⁸⁶ Sözkonusu platform üzerinden hem AB eşik değer üstü alımlar hem de eşik değer altı alımlar gerçekleştirilebilmekte olup 2018 yılında 33 eşik değer altı, 14 eşik değer üstünde alım için ilana çıkmıştır.⁸⁷ İskoç Alım İdaresi, Dinamik Alım Sistemi kapsamında tekliflerin değerlendirilmesinde idarenin teknik/kalite değeri için %40-%80, fiyat için ise %20-%60 aralığında bir oranı seçerek alımı fiyat dışı unsurları dikkate alarak gerçekleştirebilmesini düzenlemektedir. İdare sözkonusu değerlere ilişkin seçeceği oranı, ihale ilanı ve ihale dokümanında belirtecektir.⁸⁸

İskoçya'da DAS genel olarak 1 yıllık süreç için uygulanmakta ve gerekli görüldüğünde bir yıl daha uzatabilmektedir. Bununla birlikte DAS için bir süre kısıtlaması bulunmamaktadır. Diğer taraftan İskoç Alım İdaresi (*Scottish Procurement*), DAS'ın işleyişini dilediği anda durdurabilme hakkını saklı tutmaktadır.⁸⁹

4.2 İtalya'nın Dinamik Alım Sistemi'ni Uygulaması:

İtalya'nın Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, 1997 yılında, idarelere e-alım yöntemleri konusunda hizmet vererek kamu alım piyasasına müteşebbislerin daha fazla katılımı ve rekabetin artmasıyla kamu kaynaklarının daha etkin, verimli, şeffaf kullanılmasını

83- Crown Commercial Service "About Us", <https://www.crowncommercial.gov.uk/s/about-ccs>, (18.11.2018), s.1.

84- YPO, "About YPO", <https://www.ypo.co.uk/about>, (19.11.2018), s.1.

85- YPO, "History of YPO", <https://www.ypo.co.uk/about/history>, (19.11.2018), s.1.

86- Public Contracts Scotland, "About Us", https://www.publiccontractsscotland.gov.uk/aboutus/aboutus_main.aspx, (18.11.2018), s.1.

87- Public Contracts Scotland, "Search for Notices", https://www.publiccontractsscotland.gov.uk/search/search_mainpage.aspx, (4.12.2018), s.1.

88- Procurement Journey, "Scottish Procurement Suppliers Guide: Digital Services-Dynamic Purchasing System", https://www.procurementjourney.scot/sites/default/files/documents_library/Digital%20Services%20-%20DPS%20-%20Supplier%27s%20Guide.pdf, (20.11.2018), s.8.

89- *İbid.*, s.3.

sağlamak amacıyla bir kamu şirketi olan Consip'i kurmuştur.⁹⁰ Consip, idarelerin ihtiyaçları doğrultusunda alım usulleri geliştirmekte ve idarelere e-alım araçları konusunda danışmanlık hizmeti vermektedir.⁹¹ İtalyan Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, 2000 yılında İdarelerin Satın Alımlarını Rasyonelleştirme Programı'nı (*The Programme for the Rationalization of the Purchases of Public Authorities*) oluşturmuş ve sözkonusu programı yürütmek üzere Consip'i görevlendirmiştir. Bu program çerçevesinde Consip'in bünyesinde hem AB eşik değer altına hem de üstüne tekabül eden miktardaki alımların elektronik olarak gerçekleştirilebilmesi amacıyla bir e-ihale platformu olan *Acquistinretepa* kurulmuştur. *Acquistinretepa* çerçevesinde ilk kez 2002 yılında AB eşik değer altındaki alımların elektronik olarak gerçekleştirildiği Kamu İdareleri İçin Elektronik Piyasa Ortamı (*Electronic Marketplace for Public Administrations- MePA*) oluşturulmuş, 2011 yılında Consip merkezi satınalma kuruluşu görevini üstlenmiş, 2012 yılında da konumuz olan Dinamik Alım Sistemi platforma dahil edilmiştir⁹² *Acquistinretepa*'nın içinde halihazırda elektronik olarak yürütülmekte olan 4 hizmet sağlanmaktadır. Bunlar; çerçeve anlaşmalar, çerçeve sözleşmeler, elektronik piyasa ortamı (*electronic market place-MePA*) ve Dinamik Alım Sistemi'dir.⁹³ İtalya'da DAS hem AB eşik değer altı hem de eşik değer üstü alımlar için uygulanmaktadır.⁹⁴

İtalya'da DAS kapsamında özellikle şu alımlar gerçekleştirilmiştir:⁹⁵

- Tıbbi malzeme alımı (ilaç, kan ürünleri, aşı vs.),
- Bilişim Teknolojileri (donanım, yazılım ve bilişim teknolojileri hizmetleri),
- Antiseptik ve dezenfektan ürünleri,
- Yemek hizmetleri için gıda ve çözülebilir malzemelerin alımı,
- Engelli kişilere yardımcı olacak ürünler.

2017 yılında İtalya'da DAS kullanılarak eşik değer altı ve eşik değer üstü toplam 4.060 adet

90- Gian Luigi Albano; "The Role of Consip S.p.A in the Italian Centralized Public e-Procurement System", (11.11.2015), https://www.kozbeszerzes.hu/data/filer_public/7d/36/7d365d0c-8ded-486c-8636-9adfff996334/en_gian_luigi_albano_centralization_italy_consip_11nov2015.pdf, (17.11.2018), s.6.

91- *Acquistinretepa*, "Program: Stakeholders", https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/program_eng.html, (17.11.2018), s.1.

92- *Acquistinretepa*, "How it Works:Our History", https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/program_how_itWorks.html, (17.11.2018), s.1.

93- *Acquistinretepa*, "Purchasing Tools Available", https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/program_eng.html, (17.11.2018), s.1.

94- *Acquistinretepa*, "Dyanmic Purchasing System", s.1.

95- Luca Mastrogregori, "The Dynamic Purchasing Systems: Consip's Implementation", (22.9.2014), <https://www.oecd.org/governance/procurement/toolbox/search/Italy-Dynamic-Purchasing-Systems.pdf>, (20.11.2018), s.2.

alım gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alımların değeri ise 4.04 milyar €'dur.⁹⁶

CONSHIP, DAS ile alım yapılmak suretiyle geleneksel alım yöntemlerine kıyasla maddi olarak %18,⁹⁷ zaman yönünden ise %20 tasarruf yapıldığını değerlendirmektedir.⁹⁸

5. TÜRK KAMU ALIM MEVZUATI'NDA E-İHALE VE DİNAMİK ALIM SİSTEMİ

Kamu İhale Kurumu elektronik ihalenin uygulanabilmesine yönelik çalışmalarına daha kuruluşunun ilk yıllarında başlamıştır. Bu çalışmalara AB Kamu Alımları Mevzuatı'na 2004 yılında dahil edilen ve Türk Kamu Alım Mevzuatı'na AB müktesebatı ile uyum çerçevesinde 2008 yılında aktarılan ve tamamen elektronik ortamda gerçekleştirilmek üzere tasarlanmış bir araç olan DAS da dahildir. Bu çerçevede öncelikle Kamu İhale Kurumu'nun elektronik ihale konusunda gerçekleştirdiği çalışmalar ve bu alanda gelinen düzeye değinecek olursak; Kamu İhale Kurumu farklı alım usullerine uygulanacak e-ihaleyi hayata geçirebilmek amacıyla öncelikle Eylül 2003'te, gerçekleştirilecek her ihaleye ilişkin bir bilgi sistemi oluşturabilmek amacıyla İhale Bilgi Sistemi'ni tasarlamıştır. İhale Bilgi Sistemi kapsamında her ihalenin elektronik ortamda bir kayıt numarası alması, ihalelere katılmaktan yasaklanan gerçek ve tüzel kişilerin ihaleye katılımlarını engellemek için yasaklılık teyit işlemleri (*e-teyit*) ve doğrudan temin uygulamaları devreye alınmıştır.⁹⁹ Ardından ihalelere ilişkin ilanların istekliler tarafından minimum hata ile elektronik ortamda hazırlanması ve gönderilmesine yardımcı olacak bir program olan İhale İlan Modülü oluşturulmuştur. Elektronik ilan (e-ilan), isteklilerin İhale İlan Modülü aracılığıyla ilanları Kamu İhale Kurumu'na göndermeleri ve burada ilgili personel tarafından ön kontrolden geçirildikten sonra Kamu İhale Kurumu'nun web sayfasında yer alan Elektronik Kamu İhale Bülteni'nde yayınlanmasıyla 2005 yılında hayata geçirilmiştir.¹⁰⁰ Kasım 2005'te İhale Bilgi Sistemi'nin kapsamı genişletilerek idare, istekli ve vatandaş girişi olmak üzere üç bölümden oluşan Kamu Satınalma Platformu oluşturulmuştur.¹⁰¹ 2007 yılından itibaren ise kamu alımlarına ilişkin ilanların kağıt ortamında yayınlanmasına son verilerek sadece elektronik ortamda Elektronik Kamu İhale Bülteni'nde yayınlanması kararlaştırılmıştır.¹⁰² 2008 yılında gerçekleştirilen kanun

96- Acquistinretepa, "Figures", https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/english/English_figures.html, (20.11.2018), s.1.

97- Mastrogregori, "The Dynamic Purchasing Systems: Consip's Implementation", s.8.

98- **İbid.**, s.7.

99- T.C. Kamu İhale Kurumu, "2003 Yılı Faaliyet Raporu", (23.7.2004), http://www2.ihale.gov.tr/Duyurular2012/2003_yili_faaliyet_raporu.pdf, (1.9.2019), s. 4.

100- T.C. Kamu İhale Kurumu, "2004 Yılı Faaliyet Raporu", 2005, http://www2.ihale.gov.tr/Duyurular2012/2004_yili_faaliyet_raporu.pdf, (1.9.2019), s.76.

101- T.C. Kamu İhale Kurumu, "2005 Yılı Faaliyet Raporu", 2006, http://www2.ihale.gov.tr/arge/2005_yili_Faaliyet_Raporu.pdf, (1.9.2019), s.89.

102- T.C. Kamu İhale Kurumu, "2006 Yılı Faaliyet Raporu", 2007, https://www.ihale.gov.tr/kurum_faaliyet_ra

değişikliği ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'na eklenen EK Madde 1 ile düzenlenen hedefleri gerçekleştirebilmek ve e-ihaleyi tam anlamıyla hayata geçirebilmek amacıyla Kamu Satın alma Platformu üç bileşenden altı bileşene çıkartılarak (idare bileşeni, istekli bileşeni, vatandaş bileşeni, kurum bileşeni, çağrı merkezi ve entegrasyonlar) Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) tesis edilmiştir.¹⁰³

Elektronik ihaleyi uygulamaya geçirmek için ikincil mevzuat hazırlıkları kapsamında Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği ilk kez 25 Şubat 2011 tarihinde yürürlüğe girmiş olup¹⁰⁴ sözkonusu yönetmelikte en son 13 Haziran 2019 tarihinde değişikliğe gidilmiştir.¹⁰⁵

Elektronik ihale alanında ilk pilot uygulama, tüm süreçleriyle birlikte Hacettepe Üniversitesi tarafından 4.3.2011 tarihinde 3 kalem eldiven alımı ile mal alımları alanında gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁶ Çerçeve Anlaşmalarla ilişkin ilk e-ihale ise 19.6.2013 tarihinde yine pilot uygulama olarak İstanbul Anadolu Güney Kamu Hastaneleri Birliği ve Erzurum Kamu Hastaneleri Birliği tarafından münferit sözleşme süreci tamamen elektronik ortamda yapılmak suretiyle tıbbi cihaz, ilaç alımı ve bilgisayar alımı alanında yine mal alımları kapsamında denenmiştir.¹⁰⁷

2015 yılında tüm yerli isteklilere EKAP'a kayıt yaptırma zorunluluğu getirilmiş¹⁰⁸ tebligatların gerçekleştirilmesi de EKAP üzerinden yürütülmeye başlanmıştır.¹⁰⁹

1 Temmuz 2016'da yaklaşık maliyeti 250 bin TL'ye kadar olan mal ve hizmet alımlarında e-ihale uygulanmaya başlanılmıştır.¹¹⁰ Sözkonusu tarihte aynı zamanda AB uygulamalarındaki Avrupa Tek İhale Dokümanı (*European Single Procurement Document*) örneğinden yola çıkılarak isteklilerin kamu alımlarına katılımlarını kolaylaştıracak "beyan usulü" kullanımına ilk etapta yaklaşık maliyeti 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 13 (b) (2) maddesinde düzenlenen mal ve hizmet alımları için öngörülen üst limitin altında

porlari-25-1.html, (1.9.2019), s.35.

103- T.C. Kamu İhale Kurumu, "2010 Yılı Faaliyet Raporu", 2011, <http://www2.ihale.gov.tr/kik/Belgeler/2010%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>, (2.9.2019), s.42.

104- 25 Şubat 2011 tarih ve 27857 sayılı Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği için bkz. T.C. Resmi Gazete, "Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği", (25.2.2011), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110225-17.htm>, (1.9.2019).

105- 13.6.2019 tarih ve 30800 sayılı Elektronik İhale Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, "Elektronik İhale Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik", (13.6.2019), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190613-5.htm>, (1.9.2019).

106- Doğukan Demirci, **İhale Sürecinin Elektronik Ortama Aktarılması ve Ülke Uygulamaları**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, Kamu İhale Kurumu, 2014, s.110.

107- Erkan Özdemir, "Çerçeve Anlaşma İhaleleri", **Kamu İhale Dünyası**, Cilt 3, No 11, 2018, s. (33-45), s.44.

108- Demirci, **İhale Sürecinin Elektronik Ortama Aktarılması ve Ülke Uygulamaları**, s. 113.

109- **İbid.**, s.114.

110- Hürriyet, "E-ihaleyle 50 milyon liralık tasarrufun yolu açılacak", (8.8.2018), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/e-ihaleyle-50-milyon-liralik-tasarrufun-yolu-acilacak-40921914>, (1.9.2019), s.1.

kalan ve açık ihale usulü ile gerçekleştirilen mal ve hizmet alımlarında başlanılmıştır.¹¹¹ 19 Haziran 2018 tarihinde ise geleneksel yöntemlerle fiziki ortamda gerçekleştirilecek ihalelerde isteklilerin ihalelere katılımlarını kolaylaştırabilmek amacıyla dokuz belgeden oluşan Sunulmayacak Belgeler Tablosu, elektronik ortamda gerçekleştirilecek ihaleler için ise ilgililerin beyan edeceği Yeterlilik Bilgileri Tablosu oluşturularak ihale sürecinde isteklilerin belge hazırlama zaman ve maliyet yükünden büyük ölçüde kurtulmaları sağlanmıştır. Bu sayede isteklilerin 50 milyon TL tasarruf edeceği hesaplanmıştır.¹¹²

1 Kasım 2018 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği kamu alımları mevzuatı çerçevesindeki uygulamalara paralel bir şekilde açık ihale usulü ve belli istekliler arasında ihale usulü ile yapılan ihalelerde geçerli teklif sahibi isteklilerin ilk fiyat tekliflerinden daha düşük fiyatlar ile yeniden yarışabilmelerine imkan sağlayan elektronik eksiltme (e-eksiltme) uygulanmaya başlanılmıştır.¹¹³

2 Ocak 2019 tarihinde ise e-ihale, açık ihale usulü ile yapılan mal, hizmet alımı ve yapım işi ihaleleri, 21. maddenin (f) bendine göre gerçekleştirilen mal ve hizmet alımı ihaleleri ve yeterlilik sertifikası üzerinden yeterli tespiti yapılan yapım işi ihalelerinin e-ihale ile gerçekleştirilmesinde parasal sınır kaldırılmıştır.¹¹⁴

Diğer taraftan 21 Aralık 2018 tarihinden itibaren yabancı isteklilere de EKAP'a kayıt yaptırarak EKAP'tan faydalanabilme imkanı getirilmiştir.¹¹⁵

1 Haziran 2019 tarihi itibarıyla ise ihale dokümanlarının tamamen EKAP üzerinden ücretsiz olarak e-imza kullanılarak indirilmesi zorunluluğu getirilerek ihale dokümanlarının idarelerden satın alınması uygulamasına son verilmiştir.¹¹⁶

Kamu İhale Kurumu tarafından gerçekleştirilen bu çalışmalar sonucunda elektronik ihalenin ilanların elektronik ortamda yayınlanmasından ihale dokümanlarına elektronik olarak erişilebilmesine, elektronik ortamda teklif vermeden farklı ihale usullerinde alımın elektronik ortamda gerçekleştirilmesine kadar birçok aşaması başarıyla tamamlanmıştır. Bu sayede Kamu İhale Kanunu kapsamında gerçekleştirilen yıllık yaklaşık 90 bin ihalenin

111- Doğukan Demirci, "Elektronik İhalede Yeni Bir Adım Beyan Usulü", **Kamu İhale Dünyası**, Cilt 1, No 3, 2018, s. (26-33), s.30.

112- Hürriyet, "E-ihaleyle 50 milyon liralık tasarrufun yolu açılacak", s.1.

113- Milliyet, "İhalelerde Elektronik Eksiltme Yapılabilecek" (19.6.2018), <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/ihalelerde-elektronik-eksiltme-yapilabilecek-2691294>, (2.9.2019), s.1.

114- TRT HABER, "Kamu e-ihalelerinde parasal limit kalkıyor", (6.2.2018), <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/kamu-e-ihalelerinde-parasal-limit-kalkiyor-396615.html>, (2.9.2019), s.2.

115- Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP), "Registration of Foreign Natural and Legal Persons on Electronic Public Procurement Platform (EKAP)", (18.2.2019), <https://ekap.kik.gov.tr/ekap/DuyuruDetay.aspx?duyuruID=0da58cf2e0263b07a80b1c96763345957d5cf2f242b418335c4fd9e541220b01>, (1.9.2019), s.1.

116- T.C. Kamu İhale Kurumu, "1 Haziran 2019 İtibarıyla İhale Dokümanlarının İdarelerden Satın Alınması Uygulaması Kaldırılıyor", (29.4.2019), https://www.ihale.gov.tr/Duyuru/306/1_haziran_2019_itibariyle_ihale_dokumanlarinin_idarelerden_satin_alinmasi_uygulamasi_kaldiriliyor.html, (1.9.2019), s.1.

%90'nı elektronik ortamda yapılabilir hale gelmiştir.¹¹⁷ Henüz hayata geçirilmemiş alım araçlarından Dinamik Alım Sistemi'nin hayata geçirilmesine yönelik hukuki düzenlemelere ise yukarıda değindiğimiz üzere 2008 yılında başlanılmıştır. Bu amaçla 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nda¹¹⁸ 5812 sayılı Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la¹¹⁹ Dinamik Alım Sistemi düzenlenmiştir. DAS, 4374 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun "Tanımlar" başlıklı 4. maddesi ve EK 4. maddesinde yer almaktadır. Gerek 4. maddede yer alan ön teklif (*indicative tender*)¹²⁰ gerekse buna ilaveten EK 4. maddede yer alan basitleştirilmiş ilan (*simplified contract notice*) terimleri, DAS'ın işleyişi için açık ihale usulünün seçilmiş olması, ön tekliflerin değerlendirilmesi için onbeş günlük sürenin belirlenmiş olması ve yürürlük süresi olarak da en fazla kırksekiz ayın tayin edilmesi¹²¹ ibarelerinden Türk Kamu Alım Mevzuatı'nın DAS'a ilişkin düzenlemesinde 2004 yılında yürürlüğe giren Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi'ni esas aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, DAS kapsamında mal, hizmet alımları ve yapım işi ihaleleriyle tüm alım türlerinde alım yapılmasına yer veren sözkonusu direktiflerin düzenlemelerinden sadece mal alımları ile alım yapılmasını sınırlandırmasıyla ayrılmaktadır. Bunun temel sebebi DAS'ın Türk Kamu Alım Mevzuatı'na aktarıldığı 2008 yılında da halen AB'de yeni uygulanmakta olan bir alım olması nedeniyle usulün uygulamasına ilişkin yeterli bilgi sahibi olunmaması kaynaklıdır. Diğer taraftan Türk Kamu Alım Mevzuatı hem eski hem de yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Sektörler Direktifi'nde yukarıda değindiğimiz idarenin, sisteme katılmak isteyen isteklilerin ön tekliflerin değerlendirilmesi sonucu hakkında mümkün olan en kısa zamanda ibaresi yerine en geç üç gün içinde katılımlarının kabul veya reddedildiği konusunda bildirimde bulunulacağı¹²² düzenlemesiyle hem muğlaklığı ortadan kaldırmış hem de bu hususu idarenin takdirine bırakmayarak kesin bir süre tayin etmek suretiyle olası bir suiistimalin önüne geçmiştir. EK 5. madde de ise yine AB kamu alım direktiflerindeki düzenlemelere benzer şekilde DAS kapsamında yapılan ihalelerde elektronik eksiltmeden faydalanılabileceği düzenlenmiştir.¹²³

117- TRT HABER, "Kamu e-ihalelerinde parasal limit kalkıyor", s.1.

118- 22/1/2002 tarih ve 24648 sayılı 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu için bkz. T.C. Resmi Gazete, "Kamu İhale Kanunu", <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/01/20020122.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/01/20020122.htm>, (21.11.2018), s.1.

119- 5/12/2008 tarih ve 27075 sayılı 5812 sayılı Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun için bkz., T.C. Resmi Gazete, "Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081205.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081205.htm>, (21.11.2018), s.1.

120- 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, madde 4.

121- **İbid.**, EK Madde 4.

122- **İbid.**

123- **İbid.**, EK Madde 5.

SONUÇ:

Avrupa Birliği, kamu alımlarında elektronik araçlardan faydalanmaya ilk kez 2004 yılında yürürlüğe giren Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi ile başlamıştır. AB bu girişimini 2014 yılında düzenlediği ve 2016 yılında tüm AB üye devletlerinde yürürlüğe giren Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi ile devam ettirerek bir adım öteye taşımıştır. AB'nin e-ihale ile amaçladığı sadece alımların kağıt ortamından elektronik süreçlere aktarılması değil başta AB Antlaşması'nın genel ilkeleri olan rekabet, ayrımcılık yapmama, şeffaflık, orantılılık gibi temel ilkelerin bu süreçler sayesinde mümkün olabildiğince çok hayata geçirilerek kamu alımlarına müteşebbislerin daha fazla katılabilmesi, bürokrasinin en aza indirgenmesi, usulsüzlük ve yolsuzlukların önüne geçilerek devletin kamu alımları için yaptığı harcamaları en kaliteli, en düşük fiyat ve maliyetle alabilmesini sağlamaktır.

İlk kez 2004 yılında düzenlenen Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi ile mevzuatta kendisine yer bulan ve 2014 yılında düzenlenen Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi ile işleyişi sadeleştirilip kolaylaştırılan DAS, dileyen ve yeterlilik kriterlerini taşıyan tüm müteşebbislerin katılımına imkan vermesi, tamamen elektronik ortamda gerçekleştirilmesi, KOBİ'lerin kamu alımlarına daha yüksek oranda katılımını sağlayarak yerelliği teşvik etmesi gibi sağladığı birçok fayda ile kamu alımlarında yenilikçiliği teşvik eden bir araçtır. Bu özellikleriyle şayet nasıl uygulanacağı müteşebbislere iyi öğretilirse kısa zamanda başta rekabete daha kapalı olan çerçeve anlaşmalar olmak üzere birçok usulün yerini alma potansiyeli de bulunmaktadır. Nitekim, işleyişinin 2014 yılında sadeleştirilmesinin ardından başta Birleşik Krallık, Danimarka, Norveç, İtalya gibi ülkelerde sadece birkaç yıl içinde uygulamada katettiği kullanım düzeyi de bunun bir kanıtıdır. Bu bağlamda Mayıs 2017 itibariyle AB ihale ilanlarının elektronik olarak yayımlandığı *Tenders Electronic Daily*'de (TED) DAS'a ilişkin eşik değerinin üstünde 242 ilan bulunduğu tespit edilmiştir. Bahsekonu ilanlardan DAS'ın en çok sosyal bakım (*social care*) hizmetleri (72 milyon £), okul servis hizmetleri dahil yolcu taşıma hizmetleri (93 milyon £), eğitim hizmetleri (38 milyon £) ve yapım işi ihaleleri alanında (79 milyon £) gerçekleştirildiği belirlenmiştir.¹²⁴ Yine TED çerçevesinde yapılan bu incelemede, kamu alımlarında DAS kapsamında ağırlıklı olarak (sosyal bakım hizmetleri, yolcu taşımacılık hizmetleri, eğitim hizmetleri, yapım işi ihaleleri) olmak üzere 30 kategoride alım yapıldığı belirlenmiştir.¹²⁵

Türk Kamu Alım Mevzuatı'nda DAS'a ilişkin 2008 yılında gerçekleştirilen düzenlemelerde 2004 yılında düzenlenen Eski AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Eski AB Sektörler Direktifi hükümlerinin esas alındığı ve sadece mal alımları alanıyla sınırlandırıldığı görülmektedir. Diğer taraftan, Türk Kamu Alım Mevzuatı'na 2014 yılında düzenlenen

124- Local Government Association, "A Guide to Dynamic Purchasing Systems within the Public Sector", 2017, https://www.local.gov.uk/sites/default/files/documents/4%2030%20DPS%20Guidance_04_Web.pdf, (20.11.2018), s.8.

125- *Ibid.*, s.10.

Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi ile getirilen değişiklikler henüz aktarılmamıştır. Bununla birlikte 3 Ağustos 2018 tarihinde yayınlanan T.C. Cumhurbaşkanlığı'nın "100 Günlük İcraat Programı" kapsamına e-ihalenin yaygınlaştırılarak ihale süreçlerinde bürokrasinin azaltılması, zaman ve kaynak tasarrufu yapılarak maliyetlerin düşürülmesi¹²⁶ hedefine yer verilmiş olması sözkonusu çalışmaların hızlandırılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Dinamik Alım Sistemi'nin mal alımı ihalelerinden başlanılarak uygulanabilmesi için Aralık 2019 tarihi hedeflenmiş olup¹²⁷ sözkonusu hedef doğrultusunda Kamu İhale Kurumu bünyesinde mevzuat ve teknik çalışmalar devam etmektedir.

Diğer taraftan kamu alımlarının Gümrük Birliği kapsamına genişletilmesinin de düşünüldüğü günümüzde Türk Kamu Alım Mevzuatı'nın, AB kamu alım düzenlemelerine uyumu daha da önem kazanmıştır. Sözkonusu nedenlerle, DAS çerçevesinde Yeni AB Klasik Kamu Alım Direktifi ve Yeni AB Sektörler Direktifi'ndeki değişikliklerin Türk Kamu Alım Mevzuatı'na aktarılması ve bu sayede uygulamanın kolaylaştırılması, seçilecek sektörlerde pilot uygulamalar gerçekleştirilmesi ve eğitimler düzenlenerek müteşebbislere DAS'ın uygulamasının öğretilmesi, kamu alımlarının dijitalleştirilerek elektronik ortama aktarılması çabalarına bir halka daha ekleyecek son derece önemli bir gelişme teşkil edecektir.

126- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "100 Günlük İcraat Programı", (3.8.2018), https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/100_GUNLUK_ICRAAT_PROGRAMI.pdf, (4.9.2019), s.18.

127- TRT HABER, "Kamu e-ihalelerinde parasal limit kalkıyor", s.2.

KAYNAKÇA

- Acquistinretepa. Dynamic Purchasing System. https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/menu_levelo_I/header/Inglese/TOOLS/Dynamic_Purchasing_System.html, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).
- Acquistinretepa. Program: Stakeholders. https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/program_eng.html, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).
- Acquistinretepa. How it Works: Our History. https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/program_how_itWorks.html, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).
- Acquistinretepa. Purchasing Tools Available. https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/program_eng.html, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).
- Acquistinretepa. Figures. https://www.acquistinretepa.it/opencms/opencms/english/English_figures.html, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Albano L. G. (2015). *The Role of Consip S.p.A in the Italian Centralized Public e-Procurement System*. https://www.kozbeszerzes.hu/data/filer_public/7d/36/7d365d0c-8ded-486c-8636-9adfff996334/en_gian_luigi_albano_centralization_italy_consip_11nov2015.pdf, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).
- Bovis H. C. (2013). *EU Public Procurement Law* (2. Baskı). Cheltenham: Elgar European Law Yayınları.
- Corsi M. (2006). *E-procurement Overview*. <https://www.oecd.org/mena/governance/36238198.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).
- Crown Commercial Service. *The Public Contracts Regulations 2015: Dynamic Purchasing System*. http://www.lpp.nhs.uk/media/91686/Guidance_on_Dynamic_Purchasing_System.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Crown Commercial Service. About Us. <https://www.crowncommercial.gov.uk/s/about-ccs>, (Erişim Tarihi: 18.11.2018).
- Demirci D. (2014). *İhale Sürecinin Elektronik Ortama Aktarılması ve Ülke Uygulamaları*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Kamu İhale Kurumu, Ankara.
- Demirci D. (2018). Elektronik İhalede Yeni Bir Adım Beyan Usulü. *Kamu İhale Dünyası*, 1 (3), 26-33.
- Edwards L. (2016). *The Evidence Behind Using DPS in Procurement*. <https://www.procurious.com/procurement-news/evidence-using-dps-procurement>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) (2019). Registration of Foreign Natural and Legal Persons on Electronic Public Procurement Platform (EKAP). <https://ekap.kik.gov.tr/ekap/DuyuruDetay.aspx?duyuruID=0da58cf2e0263b07a80b1c96763345957d5cf2f242b418335c4fd9e541220b01>, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- European Commission. Public Procurement. https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement_en, (Erişim Tarihi: 15.11.2018).
- European Commission. Legal Rules and Implementation. https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/rules-implementation_en, (Erişim Tarihi: 15.11.2018).
- European Commission. E-procurement. https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/e-procurement_en, (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

- GOV.UK. Public Procurement Policy. <https://www.gov.uk/guidance/public-sector-procurement-policy#procurement-policy-notes>, (Erişim Tarihi: 16.11.2018).
- GOV.UK (2015). *The Public Contract Regulations 2015*. http://www.legislation.gov.uk/uk/si/2015/102/pdfs/uksi_20150102_en.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Hürriyet (2018). E-ihaleyle 50 milyon liralık tasarrufun yolu açılacak. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/e-ihaleyle-50-milyon-liralik-tasarrufun-yolu-acilacak-40921914>, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- Local Government Association (2017). *A Guide to Dynamic Purchasing Systems within the Public Sector*. https://www.local.gov.uk/sites/default/files/documents/4%2030%20DPS%20Guidance_04_Web.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Mastrogregori L. (2014). *The Dynamic Purchasing Systems: Consip's Implementation*. <https://www.oecd.org/governance/procurement/toolbox/search/Italy-Dynamic-Purchasing-Systems.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Milliyet (2018). İhalelerde Elektronik Eksiltme Yapılabilecek. <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/ihalelerde-elektronik-eksiltme-yapilabilecek-2691294>, (Erişim Tarihi: 2.9.2019).
- Official Journal of the European Union (2004). *2004/17/AT sayılı AP ve Konsey Direktifi*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0017&from=EN>, (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
- Official Journal of the European Union (2004). *2004/18/AT sayılı AP ve Konsey Direktifi*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:134:0114:0240:en:PDF>, (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
- Official Journal of the European Union (2014). *2014/24/AB sayılı AP ve Konsey Direktifi*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02014L0024-20180101&from=EN>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Official Journal of the European Union (2014). *2014/25/AB sayılı AP ve Konsey Direktifi*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02014L0025-20180101&from=EN>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Özdemir E. (2018). Çerçeve Anlaşma İhaleleri. *Kamu İhale Dünyası*, 11(3), 2018, 33-45.
- Procurement Journey. Dynamic Purchasing Systems (DPS). <https://www.procurementjourney.scot/dynamic-purchasing-systems-dps>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Procurement Journey. *Scottish Procurement Suppliers Guide: Digital Services- Dynamic Purchasing System*. https://www.procurementjourney.scot/sites/default/files/documents_library/Digital%20Services%20-%20DPS%20-%20Supplier%27s%20Guide.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Public Contracts Scotland. About Us. https://www.publiccontractsscotland.gov.uk/aboutus/aboutus_main.aspx, (Erişim Tarihi: 18.11.2018).
- Public Contracts Scotland. Search for Notices. https://www.publiccontractsscotland.gov.uk/search/search_mainpage.aspx, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).
- Smith P. (2018). *Public Procurement Workshop: Dynamic Purchasing Systems*. <https://www.slideshare.net/SIGMA2013/presentation-sigma-public-procurement-workshop-dynamic-purchasing-systems-turkey-10-april-2018>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

- Smith S. (2016). *Dynamic Purchasing System: Planning*. http://www.localgovernmentlawyer.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=27168%3Adynamic-purchasing-systems-planning&catid=53&Itemid=21, (Erişim Tarihi: 15.11.2018).
- Smith S. (2016). *Operating a Dynamic Purchasing System*. <https://www.publiclawtoday.co.uk/procurement-and-contracts/354-procurement-features/30621-operating-a-dynamic-purchasing-system>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2018). *100 Günlük İcraat Programı*. https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/100_GUNLUK_ICRAAT_PROGRAMI.pdf, (Erişim Tarihi: 4.9.2019).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete (2019). Elektronik İhale Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190613-5.htm>, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- T.C. Kamu İhale Kurumu (2004). *2003 Yılı Faaliyet Raporu*. http://www2.ihale.gov.tr/Duyurular2012/2003_yili_faaliyet_raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- T.C. Kamu İhale Kurumu (2005). *2004 Yılı Faaliyet Raporu*. http://www2.ihale.gov.tr/Duyurular2012/2004_yili_faaliyet_raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- T.C. Kamu İhale Kurumu (2006). *2005 Yılı Faaliyet Raporu*. http://www2.ihale.gov.tr/arge/2005_yili_Faaliyet_Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- T.C. Kamu İhale Kurumu (2011). *2010 Yılı Faaliyet Raporu*. <http://www2.ihale.gov.tr/kik/Belgeler/2010%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 2.9.2019).
- T.C. Kamu İhale Kurumu (2019).1 Haziran 2019 İtibariyle İhale Dokümanlarının İdarelerden Satın Alınması Uygulaması Kaldırılıyor. https://www.ihale.gov.tr/Duyuru/306/1_haziran_2019_itibariyle_ihale_dokumanlarinin_idarelerden_satin_alinmasi_uygulamasi_kaldiriliyor.html, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- T.C. Resmi Gazete (2002). Kamu İhale Kanunu. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/01/20020122.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/01/20020122.htm>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).
- T.C. Resmi Gazete (2008). Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081205.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081205.htm>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).
- T.C. Resmi Gazete (2011). Elektronik İhale Uygulama Yönetmeliği. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110225-17.htm>, (Erişim Tarihi: 1.9.2019).
- The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2016). *Division of Contracts into Lots*. <http://www.sigmaweb.org/publications/Public-Procurement-Policy-Brief-36-200117.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.11.2018).
- TRT HABER (2018). Kamu e-ihalelerinde parasal limit kalkıyor. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/kamu-e-ihalelerinde-parasal-limit-kalkiyor-396615.html>, (Erişim Tarihi: 2.9.2019).
- YPO. About YPO. <https://www.ypo.co.uk/about>, (Erişim Tarihi: 19.11.2018).
- YPO. History of YPO. <https://www.ypo.co.uk/about/history>, (Erişim Tarihi: 19.11.2018).

ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 4 (2), 357-376, 2019
COMU International Journal of Social Sciences 4 (2), 357-376, 2019

Cumhuriyet Dönemi Tütün ve Sigara Kaçakçılığı Bağlamında Suriye Sınır Güvenliğine Bakış (1923-1940)¹

Dr. Barış BORLAT *

Öz

Tütünün Osmanlı Devletine girişi ve kârlı bir tarım ürünü olarak görülmesi kaçakçılığı da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti tütün tarımında, Avrupalı devletlerin denetimiyle birlikte kaçakçılığın çözümü için silahlı önlemler başta olmak üzere değişik politikalar geliştirilmiştir. Ancak sorunun çözümüne yüzeysel olarak bakıldığı için çözümden öte yeni sorunları da ortaya çıkarmıştır.

Cumhuriyet döneminde tütün tarımının geliştirilmesi, milli ekonomi politikaları içerisinde yer aldığı için kaçakçılık sorununun çözümü de önemli konular arasında görülmüştür. Ancak devletin ekonomik gücüyle orantılı olarak geliştirilebilen sınır güvenliği sorunu kısa vadede çözülememiştir. Bu durum Türkiye’de sınır kaçakçılığını ve kârlı görülen bu uğraştan faydalanmak isteyen grupları ortaya çıkarmıştır. Kaçakçılık yapan kişilerin bunun dışında diğer yasa dışı oluşum ve eylemlerde bulunması yaygın bir kullanıma sahip olan tütün kaçakçılığını ön plana çıkarmıştır.

Kaçakçılar zamanla kendilerine has yöntemler geliştirmekle birlikte, bu tecrübelerini etrafına, yoğun olarak da ailesine aktararak bu olguyu gelenekselleştirmiştir. Sorunun en önemli boyutu ise kaçakçılık ve eşkıyalık yaklaşımlarının paralel olarak ilerlemesidir.

Atatürk Dönemi Tütün ve Sigara Kaçakçılığı (1923-1938) başlıklı tez çalışmamdan genişleterek hazırlanmış olduğum makalemde kaçakçılık, kaçakçılık güzergâhları, kaçakçıların profilleri, eşkıyalığın kaçakçılığa etkileri ve sorunun çözüm arayışları incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tütün, Kaçak, Sınır

A Glance To Syrian Border Security Within The Context Of Republican Era Tobacco And Cigarette Smuggling (1923-1940)

Abstract

The entry of tobacco into the Ottoman Empire and its realization as a profitable agricultural product has brought smuggling in its wake. Several different policies have been developed in Ottoman tobacco cultivation under the surveillance of European powers to cope with smuggling, among them armed measures being primary. However, as the solution of this problem was handled only superficially, new

1-Bu çalışma 2018 yılında “Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye’de Jandarma ve Sahil Güvenlik Sempozyumunda” sözlü olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğretim Üyesi , Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, barisborlat@gmail.com

problems have emerged instead of a solution.

Since the development of tobacco cultivation had a place within national economic policies during the Republican period, a solution to the problem of smuggling was also seen among significant issues. However, the problem of border security, which can only be developed in proportion to a state's economic power, could not be solved in the short term. This case has led to the emergence of border smuggling in Turkey and groups desiring to exploit this occupation that seemed profitable. People occupied with smuggling also getting involved in other illegal entities and activities have caused tobacco smuggling to be brought into the forefront.

As the smugglers developed unique techniques in time, they have traditionalized this phenomenon by transferring these experiences to people around themselves, especially to their families. The most important dimension of this problem is that approaches to smuggling and banditry have proceeded together in a parallel manner.

In this paper prepared and expanded from my dissertation titled *Tobacco and Cigarette Smuggling During the Atatürk Period (1923-1938)*, smuggling, their routes, profiles of smugglers, the impact of banditry on smuggling and solution seeking to this problem have been examined.

Keywords: Tobacco, Smuggled, Border

1. SINIR KARAKOLLARININ GENEL DURUMU

Cumhuriyet döneminde sınır karakollarının yenilenmesi ve sayılarının artırılması faaliyetleri 1930'lu yılların başlarında ele alınmıştı. Kaçakçılıkla mücadelede ilk örnekler olan bu karakollarda önemli eksiklikler de dikkati çekmekteydi. Kötü bir müteahhitlik ile yapılmış, yağmurda çatısı akan, sert rüzgârda çatısı uçan, zemini toprak olduğu için sağlıklı olmayan bir görünüm sergilemekteydi. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.147.)

Karakollar, sayısal olarak da ilk etapta istenilen seviyeye ulaşamamıştı. Karakol mevcutları yedi bin civarında olması gerekirken yarısına bile ulaşamamış ve sayıları üç bin civarında kalmıştı. Bu durumun en önemli nedeni bütçe yetersizlikleriydi. Karakollarda istenilen sayıya ulaşılabilmesi için bütçeden 5 milyon lira ayrılması gerekiyordu. Devletin içinde bulunduğu koşullar göz önüne alındığında ayrılacak bütçe için on yıl beklenmesi gerekmekteydi. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.156.)

7-8 kişiyi geçmeyen karakol kuvvetlerinin mevcudu hastalık ve diğer nedenlerle genellikle 5-6 kişiye kadar düşüyordu. En az beş kilometreden başlayarak yirmi kilometreye kadar uzanan karakol sorumluluk bölgelerinde bu kadar az kuvvetle pusu kurmak ve devriye yapmak oldukça zordu. Bu durum eşkıya ve kaçakçı gruplarına cesaret vermekteydi. Geceleri sınırdan geçmeye çalışan eşkıya ve kaçakçı gruplarına karşı az sayıda kişiyle kurulan pusularda etkisiz olunması tek bir hat üzerinde müdafaa zorunluluğunu ortaya çıkarmıştı. Ön hattan geçmeyi başaran kaçakçı arka hatta başka bir kuvvetle karşılaşmayacağından emin olarak, geniş aralıklı ve az sayıdaki karakolların arasından

geçerek, kendisi için geniş hareket sahasında rahat olarak faaliyetlerini icra etme imkânı bulabilmekteydi. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.170.)

Her ne kadar sınırların korunması için jandarma ve gümrük muhafaza kıtaları iş birliği yapmaktaysa da sınır bölgelerindeki kaçakçılık ve eşkıyalık faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlarda gümrük muhafaza kıtalarının durumları pek de iç açıcı değildi.

2. EŞKIYALIK FAALİYETLERİ VE SINIR KAÇAKÇILIĞINA ETKİLERİ

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir yandan çağdaşlaşma çabalarını sürdürürken diğer taraftan da tarihsel süreçte biriken sorunlarını çözmeye çalışıyordu.

Bu sorunların en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz güvenlik sorunuydu. Merkezi devlet, gücünü taşrada da hissettirmek için her alanda yeni düzenlemeler yaparken, özellikle toplumsal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki devrimlerin yanında güvenlik alanında da yeni düzenlemeler gerçekleştirilmekteydi. Kurtuluş Savaşı döneminde çıkan iç isyanlar ve asker kaçakları sorunlarının da etkisi ile artan eşkıyalık faaliyetlerine karşı yeni çözüm arayışlarına girilmişti.

Eşkıyalık faaliyetleri, devlet otoritesini kurma çabalarının yoğunlaştığı zaman ve bölgelerde kendini daha fazla hissettirmektedir³. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin otoritesini tanımak istemeyen gruplar, değirmen basıyor, (B.C.A., 030.10.128.923.2.3.) sınırdan geçerek posta araçlarına saldırarak soygunlar yapıyordu. (B.C.A., 030.10.128.923.2.4.) Bu soygunlar esnasında posta muhafızlarını öldürmekten bile çekinmiyorlardı. (B.C.A., 030.10.128.923.4.2-6.) Özellikle sınır güvenliğinin tam olarak sağlanamadığı bölgelerde dış etkenlerin de desteği ile otorite haline gelme arayışlarında her türlü yolu deniyorlardı.

Devletin maddi gücü ile orantılı olarak yeni oluşturulmaya çalışılan ve sınır güvenliğini sağlamada stratejik öneme sahip olan karakollar ile gümrük muhafaza müdürlükleri kaçakçılıkla mücadelede yeni devletin en temel birimlerini oluşturuyorlardı.

3. SINIR KAÇAKÇILIĞINI KOLAYLAŞTIRAN ETKENLER

Güney sınırının uzunluğu dokuz yüz kilometreye yakın, engebeli ve coğrafi şartları ulaşım için oldukça zor bir yapıya sahipti. Bu kadar uzun ve demir yolunun platosunu teşkil eden girift ve arazi yapısının dağlık olduğu bir alanda sınırın, kaçakçılığa karşı korunması oldukça zor görünmektedir. Aynı şekilde karşılıklı ticaret ilişkileri, kültürel bağları iç içe girmiş, emlak ve toprakları birbiriyle bütünleşmiş halkların, karşı karşıya

3-Eşkıyalığın sosyolojik olarak değerlendirmesi için bakınız: Eric J. Hobsbawm, *Eşkıyalar*, Avesta Yayınları, İstanbul 1997.

bulunması, sınırın Suriye ve Irak tarafına yerleşenlerin önceden yaşadıkları yerlere göre komşu yerlere yerleşmiş bulunmaları, sınırın doğal müsaadelerinin bulunması, demir yolunu işleten otoritenin sağlamış olduğu kolaylık, muhafaza tertibat ve teşkilatının önemli eksikliklerinin bulunması kaçakçılığı kolaylaştıran önemli etkenler arasında görünmekteydi. Bu şartlar içerisinde sınıra yakın bölgelerde kaçakçılık yapan guruplar eskiden tanıştıkları, ihtiyaçlarını, dillerini, girdisini, çıktısını, çeşidini, mevsimini, sürümünü iyi bildikleri bir coğrafyaya karşı kaçakçılık doğal bir seyir almaktaydı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.11.) Bunun yanı sıra sınırda görev yapan memurların kimi zaman kaçakçılara müsamaha gösteren kimi zaman da kaçakçılarla iş birliği yapan tutumları da mücadeleyi zorlaştırmaktaydı⁴.

Bazı yerlerde ise mahalli idarelerin sorumluluklarını yerine getirmemeleri önemli bir otorite boşluğu yaratmaktaydı. Bununla birlikte kaçakçıları izleme ve takip için yeterli istihbarat araç gereçlerine sahip olunmaması da teknik yetersizlikler açısından önemli bir sorun oluşturmaktaydı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.13.) “1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun”da ön görülen kaçakçılık olaylarının ihbarının ikramiye ile ödüllendirilmesi uygulamasında, ikramiyelerin peşin olarak ödenmemesi, mahkeme sürecinin uzaması, ödemede bazı aksaklıkların yaşanması gibi etkenler kanuni düzenlemeye rağmen uygulama safhasında yeterli karşılık bulamamıştı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.14.)

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın tespitlerine göre kaçakçılık ürün olarak en çok tütünde yapılmaktaydı. Bu durumda ise tütün üreticilerinin ürünlerine İnhisar idaresi tarafından yeterince değer verilmemesi, üreticinin ürünün düşük alınmak istenmesi en önemli etken olarak görülmekteydi. Bu gibi durumlarda üretici, tütünlerini Suriye'ye kadar götürüp satmakta karşılığında kaçak eşya getirmektedir. İl dâhilindeki kaçakçılık olaylarına bakan ihtisas mahkemelerinin kaldırılması, kaçakçılığı diğer mahkemelere sevk etmek zorunda bırakmıştı. Bu durum ise iş yükü fazla olan mahkemelere ayrıca bir iş yükü daha katmış, bu da kaçakçılara hızlı ceza verilmesini güçleştirirken, kaçakçıların zaman kazanmalarını sağlamıştı. (B.C.A., 030.10.180.245.6.)

Gümrük Muhafaza Genel Komutanı Seyfi Düzgören, Umumi Müfettişler Konferansına sunmuş olduğu ve yıllar içerisinde oluşan deneyimlerinden faydalanarak hazırlanmış olduğu raporunda “kaçakçılığı doğuran sebepler” başlığında şu önemli tespitlere yer vermişti:

Sınır kıtaları sınırın 50-60 kilometre gerisinde olduğundan ve telefon bağlantısı genellikle sınırın 5-10 kilometre içerisine kadar ulaşabildiğinden gerçekleşen küçük olaylara müdahale

4-İç işleri Bakanı Şükrü Kaya: “Bu heyeti teşkil eden amir ve memurların ve sınırla alakadar diğer kıtaların efrat ve zabitlerinden bazılarının kaçakçılığa karşı müsamahaları veyahut kaçakçılara münasebetleri hakkında işitilen rivayetler, zikredilen vakalar çok acıdır. Ahval de bu rivayetleri teyit eder bir manzara arz etmektedir. Her biri bir tahkike muhtaç ve rivayetler hakkında müspet, menfi bir hükme varacak ne zamanın ve ne de anasırın vardır. Heyetin hepsini itham doğru olmadığı gibi hepsini tenzihte hakikate mutabık olmaz.” B.C.A., 030.10.180.244.6.12.

edilememekte (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s. 15.) ve kaçakçılığın en çok yayıldığı 750 kilometre uzunluğunda olan Payas'tan Hezilsuyu'na (Şırnak yakınlarında) kadar uzanan güney sınırlarımızın dörtte üçü hemen hemen engelsiz denecek düz ve her yerinden geçilebilir vaziyette bulunmasının sınır güvenliğinde yarattığı boşluğu kaçakçılar kendi çıkarlarına kullanabilmekteydi. Sınıra yakın iki taraf köylüleri arazilerini işletmek üzere yanlarına istedikleri kadar ameleyi alarak pasavanla⁵ sınırı rahat şekilde geçebilmeleri ve sınırı teşkil eden demiryolu istasyonlarından karşılıklı iki taraf halkının istifade hakları ve istasyonlarda yolcu, seyirci birçok halkın sarmaş dolaş karışıklığı, kaçakçılığın kontrolünü güvenlik güçleri için zorlaştırmaktaydı. Bunun yanı sıra Suriye'deki Fransa hükümetinin sınır kuvvetleri ve bunlara kumanda eden Fransız istihbarat teşkilatının Türkiye'ye karşı ekonomik, politik hedeflerini kaçakçılıkla ve kaçak yolları ile elde etmek için kaçakçılara her türlü kolaylığı sağladığı gibi teşvik etmekten de çekinmiyordu. Hatta bunun için güney vilayetlerimizden Suriye'ye çekilen Ermenileri Türkiye sınırına yakın yerlere yerleştirerek bu guruplara kaçak depo ve mağazalar açtırmakta, her türlü yardımı göstermekte, kaçak malların taşınması için kendi kamyonlarını kullanırmakta, Türk tarafının karakol, devriye, pusu gibi bilgileri için Fransız sınır kuvvetlerini kullanabilmekteydi. Kendisi için kaçakçılardan muhbir de elde etmeye çalışan Fransız otoritesi Türkiye-Suriye sınırından geçen kişilere, edindikleri bilgilerden Fransa çıkarları için askeri ve siyasi iyi haber getirirse bu kaçakçılara Fransız kuvvetleri tarafından para almadan kaçak verilmesini sağlamaktaydı.

Kaçakçılığı kolaylaştıran bir diğer etkense Güney demiryollarındaki uygulamalardı. Burada trenlere Türklerle karışık binen Suriyeliler transit yolcu kabul edilerek üzerleri ve eşyaları aranmamaktaydı. Bu şekilde günlük geçişlerde çok ciddi rakamlara ulaşan kaçak mallar geçirilmekteydi. Kaçakçılık için ekonomik yapı ve politikalar da önemli bir yere sahipti. Güney ve doğu vilayetlerinde yerli mallarını satacak mağaza ve depoların açılmamış olması ve yerli mallarını bu bölgeye getirip satmak girişiminin İstanbul, İzmir, Mersin'de bulunan kuruluşları ve sermayeleri yeterli olmayan sanayicilerden beklenilmesi ve karşılanamamış olması olumsuz olarak etkilemekteydi.

Taraflar arasındaki ticaretin gelişmesinde kültürel yakınlığın önemli bir etkisi vardı. Yerli fabrikalarımızda yapılan kumaşlara verilecek renk ve desenlerin bölge halkının asırlardan beri alıştığı renk ve şekillerden bambaşka olması, Ermenileri Türk tarafına ürün satma konusunda uzmanlaşma derecesine ulaştırmıştı. Çoğu illerde kadın ve erkekler sevdiği renk ve desenlere göre kaçak mal sipariş etmeye başlamıştı. Güney ve batı bölgelerinde üretilen ve piyasaya sürülen malların Ermeni kaçak depolarında çok ucuza satılması, "1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanunu"⁶ndaki bazı maddelerin perakende kaçakçılığa yol açması, altı aydan başlayan hapis cezalarının, kendisini kış süresince barındırıp yedirecek bir çatı arayan fakir ve barınma sorunu yaşayan kaçakçılar için caydırıcı olmaması, Gümrüklere teslim edilen kaçak malların, kaçakçılığın yaşandığı gümrüklerde, gümrük resmi eklenmeden ucuza satışa çıkarılması, bu kaçak malları satın

5-Türk Dil Kurumu, **Pasavan**: "Sınırdış olan ülkelerin sınır bölgeleri içinde oturan kendi vatandaşlarına komşu bölge sınırları içinde kısa süreli dolaşmalarını sağlamak üzere verdiği belge"

alan kaçakçıların, ellerine geçirdikleri satış vesikalarını kullanarak getirdikleri kaçak malları ülkeye rahatça sokabilmeleri de önemli bir sorun oluşturmaktaydı.

Hem sınırın güvenliğini hem de kaçakçılıkla mücadeleden sorumlu olan gümrük muhafaza kuvvetlerinin sayısal olarak yeterli olmamasından kaçakçılar cesaret bulmakta, rahat şekilde sınırdan geçebilmekteydi. Bu durumda sınırdan ayrılan kaçakçıların günlerce iç bölgelere serbestçe girişlerine engel olacak kuvvetlere rastlamamaları da etkiliydi.

Kaçakçılıkla mücadeledeki önemli unsurlardan biri de halk desteğinin sağlanmasıydı. Ancak bu desteğin sağlanamadığı kimi yerlerde kaçakçılıkla ünlenen kişiler, köylerinden atı ve silahı ile ayrılıp günlerce haftalarca dönmemelerine, Suriye topraklarına geçtikleri bilinmelerine rağmen, zamanında kolluk kuvvetlerine bildirmeyen köy ihtiyar heyetlerine karşı bir yaptırım uygulanmamaktaydı.

Kaçakçılar için oluşan bu rahat ortamın ortadan kaldırılması için sınır yakınlarında ve iç bölgelerde kaçakçılara kılavuzluk, yataklık ettiğinden şüphe edilen köylerin ara sıra baskın tarzında aramaya tabi tutularak, kaçak mal alımının tehlikeli vaziyete sokulması gibi temel çözüm önlemlerin de bile bazı idare amirleri çekingen davranabilmekteydi. Oluşan bu ortam kaçakçılık için fiziki şartları kendiliğinden yaratmaktaydı. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s. 165-167.)

4. KAÇAKÇILIK YÖNTEMLERİ

Türkiye'de sınır kaçakçılığında en önemli noktalardan birini güney sınırimız oluşturmaktadır. Güney sınırlarımızdan giren kaçak eşyanın toplandığı en önemli merkezlerin başında ise Halep gelmektedir. Halep'e gelen kaçak eşya ile bir kısmı da Halep'te üretilen eşyalar, sınır üzerindeki şubeler ve şebekeler aracılığıyla Türkiye içerisine taşınmaktaydı. Bu şekilde ülkeye giren kaçak mallar; Siirt, Muş gibi Türkiye'nin güneydoğu vilayetlerinin Halep'in ekonomik etkisine girmesine sebep olmuştu. Halep'in bölgede etkili olmasında, kaçakçıların eski ticari alışkanlıkları, sınırın diğer tarafındaki tüccarlarla tanışıklıkları ve bu durumun zamanla yarattığı ticari güven yatıyordu. Kaçakçılıkla birlikte Halep'te gelişen ticaret buradaki tüccarların mali durumunu da güçlendirmişti. Halep merkezinden başlayan sınır kaçakçılığı Samsun'a kadar uzanmaktaydı⁶.

Halep, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kuzey ve doğu hinterlandını kaybetmesine karşın uğradığı zararı, kaçak ihracat sayesinde telafi etmiş hatta eskisinden daha geniş bir ticaret ve sermaye merkezi haline gelmişti. (*B.C.A.*, 030.10.180.244.6.1.) Halep, Türkiye'ye de olan kaçak ihracatını aynı şube ve şebekelerle yapmaktaydı. Bu şubeler, Cizre'den itibaren Payas'a kadar sınır üzerinde ve demiryolu hattının geçtiği köy ve kasabalara yerleşmişti. Bu grupların çoğunluğunu Ermeniler, kısmen de Suriyeli tüccarlar oluşturmaktaydı. Sayıları az olmasına karşın kaçakçılık amacıyla Türk vatandaşlarından

6-Kaçak sigara kâğıtları Karadeniz sahillerine kadar ulaşmaktaydı. *B.C.A.*, 030.10.180.243.21.

da Halep'e gidip yerleşenler bulunuyordu.

Kaçakçılar sınırdan geçmek için kabileler tertip ederek gerek dağınık gerek toplu olarak, yirmi kişiden elli kişiye kadar silahlı grupların korumasında mallarını depo ve pazar yerlerine götürmekteydi. Bu şekilde yapılan kaçakçılık Trabzon, Samsun, Sivas ve Erzurum gibi uç vilayetlere kadar uzanıyordu. Bu kabileler vilayetlerinin isimleriyle Erzurum, Sivas, Malatya kabileleri gibi unvanlar almaktaydı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.4.)

Kaçak eşyayı sınır dışında ilk alan ve sevk edenlerden son satıcıya kadar değişim ve sevke aracı olanların işlemi bölge ve eşyaya göre değişmekle birlikte mal bedelinin en az yüzde ellilik kısmı kredi ile karşılanmaktaydı. Suriye'den malı ilk satan kişi, malın yakalanma riski ve kaçakçıya yaptığı yardımı da düşünerek Suriye'deki serbest satıştan yüzde elli fazla fiyatla malını satmakta, kalanını ise krediye bağlamaktaydı. Bu hesaba göre; sınır ötesindeki kaçak malın fiyat farkı ve kredi sayesinde tüccar, kaçakçının yakalanma riskini en aza indirerek olası zararını da minimize etmeye çalışıyordu.

Kaçakçılar, pusularda yakalanmamak için yıllar içerisinde birçok yöntem geliştirmişlerdi. Bölgenin iyi şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bu amaçla nakliyecilerini, bölgeyi yakından tanıyan ve eskiden kullandıkları kiracı ve sürücülerinden seçmişlerdi. Kaçakçı grupları mallarını kendileri sattıkları gibi, sipariş üzerine de mal getirebilmekteydi. Bu gibi durumlarda siparişi veren kişi kaçakçılığı yapacak kabile başkanına para ve siparişlerinin bulunduğu mektubu veriyordu. Daha sonra kabile, hayvanlarını sınıra yakın köylere bırakarak küçük gruplar halinde sınırı geçiyordu. Dört-beş gün süren bu keşifler sonrasında sınıra yakın yerlerde kurulan kaçak depo ve köylerinden istenilen malları alınıyordu. Kimi zaman kamyonla kimi zaman da hayvanlarına ortalama kırkar kilo yük yükleyerek dönüşe geçiliyordu. Sınırdan geçme esnasında bıraktıkları gözcülerin de yardımıyla jandarma ve muhafaza kıtalarının pusu yerlerini öğrenmeye çalışıyordu. Dönüş esnasında önde boş bir deve ile iki silahlı adam, 700 metre gerilerinde de kaçak mallarının bulunduğu kabile ilerliyordu. Kaçakçıların pusuya düşmeleri durumunda önde boş deve ile ilerleyen öncüler ateş ederek zaman kazanmaya çalışırken kaçak malların bulunduğu arkadaki kabile pusuyu anlayarak kaçıyor. Pusu esnasında sınırı geçebilen grubun mallarının kârı ile yakalanan olursa onların zararı karşılanıyordu. (Gümrük Muhafaza Genel Komutanı Seyfi Düzgören'in raporundan, *Umumi Müfettişler Konferansında görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini ilgilendiren işlere dair toplantı zabıtları ile rapor ve hulasası*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937, s.208.)

Kaçakçı, kaçağa yardımcı olan ve kaçağı satan arasındaki yardımlaşma ve çıkar ilişkisi birbirlerine kredi sağlamaya kadar ulaşmaktaydı. Bu durum çıkar grupları arasında iş birliğinin yarattığı bir güven duygusu da oluşturmaktaydı. Bu şekilde gümrüklü ticarete hâkim olan rekabet rejimi yerine kaçakçılıkta iş birliği alıyordu. Bu dayanışma ve güven o kadar kuvvetli duruma gelmişti ki Halep veya Müslimiye'ye mektup yazılarak adrese kaçak mal getirilmekte olduğu rivayet ediliyordu. Bu durumun rivayet olduğu kabul edilse bile kaçakçılık örgütlenmesinin gücünü göstermesi açısından önemli bir örnekti.

Kaçak eşya ülkeye girdikten sonra cinslerine göre ayrı ayrı özel şartlar içinde piyasa sürülmekteydi. (B.C.A., 030.10.180.244.6.7.) Örneğin; şeker önce dağınık olarak az miktarda depo edilmekte, şehirlere getirildikten sonrada aynı şekilde piyasaya parça parça çıkarılmaktaydı. Bu şekilde pazar yerleri adeta köylere kadar uzanmıştı. Bu geniş dağıtım ağı sayesinde küçük dükkân sahipleri ihtiyaçlarını temin ederek satmakta, kimi zamansa müşterilerinin evlerine kadar götürmekteydi. (B.C.A., 030.10.180.244.6.8.)

Kaçakçılığın sınır ötesinde geniş bir alana yayılması bu bölgelerde kısa zamanda kaçakçılıkla ortaya yeni yerleşimler çıkarmıştı. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı öncesinde üçer beşer damlı köylerden ibaret olan yerler üç-beş yüz haneli kasabalar halini almıştı. Birçokları kaza ve nahiye merkezi olan daha ziyade kaçakçılıkla geçinen büyük kaçakçı noktaları üç-dört sene içerisinde oluşmuştu. Bunun açık örneği; 1930 yılında üç haneli Adivar Köyü'nün 1932 yılında seksen mağaza ve dükkânlı iki yüz haneli yerleşim yeri haline gelmesiydi. Yine daha önce terk edilmiş birkaç haneli çiftlik olan Kamışlı'nın dört yüz mağaza ve dükkân olmak üzere dokuz yüz binalı yerleşim yeri haline gelmesiydi. Resulayn'nın üç dükkânlı ve birkaç evli köy iken üç yüz elli mağaza ve dükkânlı yerleşim yeri haline gelmesi, aynı şekilde dükkânsız ve birkaç evli bir köy iken Arappınarı'nın da üç yüz mağaza ve dükkânlı birer kasaba halini alması önemli örnekleriydi. Bu kasaba ve köylerin önemli özelliği ise evden ziyade depo ve ticarethanelerinin daha yaygın bulunmasıydı. Örneğin; Kilis'in karşısındaki üç evli bir köy olan Şimenrinde yedi eşya deposu bulunmaktaydı⁷.

Kaçakçılık için kullanılan yöntemler içerisinde önemli yer tutan uygulamalardan birisi de tren hatlarının ulaşım imkânlarını kullanmaktı. Bu yöntemle trenle yolculuk yapan kişiler kaçakçılık mallarını yanlarında, çantalarında saklayarak tren hattı güzergâhında nakil yapabilmekteydi. Bu tür kaçakçılığın yapıldığı en önemli merkezler arasında Müslimiye gelmekteydi.

Diğer bir kaçakçılık yöntemi de sınır komşuları ile yapılan ikili anlaşmalar dâhilinde özel izinle iki taraf topraklarında çalışmaya giden köylülerdi. Sınırın iki tarafında çift ve orak zamanlarında günde beş bin kişinin gelip gittiği tahmin edilmekteydi. Her köylünün kuşağında, heybesinde bir miktar kaçak eşya getirmesi durumunda bu yöntemle önemli miktarlara ulaşabilen kaçakçılık yapılabilmekteydi⁸. Bu tür kaçakçılığın en yoğun olarak yapıldığı bölge Kilis civarıydı. Buna en büyük kanıtta Cizre, Nusaybin, Resulayn, Suruç, Carablus, Birecik, Kilis ve Payas gibi sınıra yakın kasabalarda, gümrüğe verilerek getirilmiş tekeli (inhisar) maddelerinin gümrüklerde bulunmamasıydı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.3.)

Kaçakçılık kimi zamansa yasal damga altında kamyonlarla yapılmaktaydı. Örneğin; Halep'e, Zor'a götürülecek Türk malı ile yükletilen ve üzeri gümrükçe mühürlenilen

7-Dâhiliye Nezaretinin tespitine göre bu depo ve mağazaları işletenlerin önemli bir kısmı Ermeni ve Süryanilerdi. B.C.A., 030.10.180.244.6.2.

8-Karşılıklı geçişler esnasında perakende şeklin taşıyan kaçak mallar Emniyet raporlarına da yansımıştı. "Suriye'deki arazi ile alakası olan köylülerin karşıya geçtiklerinde Suriye tarafından küçük parçalar halinde kaçakçılık malları nakletmekte oldukları vakidir" B.C.A., 030.10.180.243.21.

kamyon, sınırın dışında mühürü bozulmadan kaçak eşya ile doldurularak ya da yük değiştirdikten sonra sahte mühürle mühürlenerek satılmamış gibi tekrar çıkış yerine gelerek buradan dağıtım yapılmaktaydı. Genellikle mühürlenmiş çuval ve sandıklar sınırı geçmek zahmetine bile gerek duymadan boşaltılarak kaçak eşya ile doldurulmakta ve serbestçe şehirlere sokulmaktaydı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.4.) Benzer bir şekilde yükleme senedinde sahtecilik yapılarak sahillerimizde kayıklar ve motorlar da kaçak mal nakli yapabilmekteydi. (B.C.A., 030.10.180.244.6.5.)

Sınırın açık ve kontrolün zayıf olduğu yerlerden geçirilen kaçak mallar köylere ve şehirlere kadar götürülmekteydi. Bu tür kaçakçılık sınırın hemen her noktasında yapılmaktaydı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.3.) Kaçakçılık şebekeleri Halep'ten trenlerle getirilen kaçak malları Ankara'ya (Akşam, 29 Kasım 1931.) buradan da aynı hat üzerinden Haydarpaşa'ya kadar ulaştırmaktaydı. (Akşam, 25 Mart 1931.)

5. KAÇAKÇILARLA YAŞANAN ÇATIŞMALAR

Kaçakçılar, gerek dağlık arazideki geçişleri esnasında pusuya düşmeleri durumunda, gerekse şehir içindeki dağıtımlarında yakalanma ihtimalleri ortaya çıktığında kolluk güçleri ile çatışmaktan kaçınmamıştı. Çeşitli tarih ve yerlerdeki kaçakçılar ile yaşanan bazı çatışmalara bakmak gerekirse:

19 Eylül 1931 tarihinde Diyarbakır'ın Mermer nahiyesinin Kunokeş Köyü'nde kaçakçılarla köy bekçileri arasında meydana gelen çatışmada kaçakçılardan 8 ve milislerden de 2 kişi yaralanmış ve kaçak mallarına el koyulmuştu (B.C.A., 030.10.180.244.3.), 3 Haziran 1930'da Şehsulı mevkiinde sınırı geçen 20'den fazla kaçakçı ile Çiki takımı⁹ arasında meydana gelen çatışmada kaçakçılar İran'a çekilmişlerdi. Çatışmada bir askerimiz şehit düşmüştü (B.C.A.,030.10.128.917.43.); Güyan Muhafaza bölgesine yapılan ihbar üzerine 4 Nisan 1936 günü saat 21'de Sekerek Köyü'nün Beyaz Meydan köprüleri arasındaki Geligor mevkiinde rastlanan Erüh kazasının Karisan Aşireti'nden 20 silahlı, 10 silahsız kaçakçılarla yapılan dört çarpışma neticesinde Kilaban mevkiinde muhafaza memuru 1436 sayılı Kazım, sağ kolunun üst kısmından beş santim en ve üç santim derinliğinde ağır yaralanmıştı. Sekerek Köyü'nde misafir olup muhafaza memurlarına yardıma koşan Ziravik Köyü'nden Yusuf oğlu Ali de sağ ayağı incik kemiğinden tehlikeli surette yaralanmıştı. Çatışma esnasında kaçakçılardan üçü ağır yaralanmış ve diğer kaçakçılar katır yüklerini bırakarak yaralıları kaçırmışlardı. Çarpışma ve kaçağı tutanlar muhafaza muntika memurları ise 1382 Hayri, muhafaza memuru 1436 Kazım, 1404 Kemal, 1420 Alâeddin, 1418 Osman, 2410 Cemal, 1380 Salih, 1343 Murat, 1423 Abdurrahman, 2580 İbrahim. 1387 Zülfikar'dı (B.C.A.,030.10.105.685.9.); 12 Haziran 1937 günü bir tahkikat işi için Bemrin, Vahsit, Telkabin ve Kasrik köyleri ihtiyar heyetlerini kazaya çağdırtmak üzere Silopi Jandarma Karakolu askerlerinden Sökeli Mehmet oğlu Mustafa ve Bekçi Nuri'den

9-Karakolun ismidir.

oluşan iki kişilik bir devriyenin hareket ettirilmişti. Yolda devriye komutanı beraberindeki bekleme geceleyn Kasrik Köyü'nde buluşmak üzere Bemrin Köyü'ne göndermiş ve kendisi de yalnız olarak diğer köylere uğradıktan sonra Kasrik Köyü'ne giderken Vahsit Köyü'nün üç kilometre batısında 50 kişilik birçok yüklü hayvanlardan oluşan bir kaçakçı kafilesine rastlamıştı. Kaçakçılar jandarmamızı fark ederek rehin almış ve silahına da el konularak 10 dakika kadar yanlarında götürmüşlerdi. Grup ilerlerken Telkabin Gümrük Muhafaza Memurlarından üç kişi tarafından kurulan pusuya düşmüştü. 10 dakika kadar devam eden çarpışma neticesinde kaçakçılardan birisi ölmüş, kabile reisi yaralanmış ve diğer kaçakçılar kaçmayı başarmışlardı. Bu kargaşadan istifade rehin olan Jandarmamız da kurtarılmıştı. Fakat silah ve cephanesinin kaçakçılar tarafından götürülmüştü. Takiplerine Cizre Jandarma Komutanı Yüzbaşı Sabri görevlendirilmişti. Yapılan incelemede kaçakçıların Irak'ın Bakılma Köyü'nden isimleri tespit edilen 37 kişi olduğu anlaşılmış ve bunlardan bir kısmı Irak hükümeti tarafından yakalanarak tutuklanmıştı. Jandarmalardan Mustafaya ait silah da bulunarak iade edilmişti. (B.C.A., 030.10.180.245.8.) 2 Kasım 1934'de İslahiye kazası mıntikasında güneyden sınırı geçeceği haber alınan Elbistanlı 9 kişilik bir kaçakçı kafilesinin takibi için görevlendirilen İslahiye jandarma müfrezesi ile kaçakçılar arasında çıkan çatışmada 3 kaçakçı ile 10 torba kaçak sigara kağıdı, çeşitli kaçak eşya ve kaçakçılar ele edilmişti. (B.C.A., 030.10.180.244.17.) 15/16 Aralık 1931 gecesi güneyden sınırı geçmek isteyen kaçakçı kafilesi ile muhafaza memurları arasında çatışma çıkmış, alınan önlemler sayesinde Hakkari vilayetinin Çal bölgesinde 18, Merkezde 13, Beytüşşebap bölgesinde 4 hayvan yükü kaçak eşya yakalanmıştı. (Akşam, 25 Aralık 1931.) 7 Mart 1932'de Kilis bölgesinde sınır köylerinde bulunan bazı kaçakçılar korku yüzünden mevcut eşyayı gece vakti sokaklara atmak zorunda kalmıştı. Dörtöl kazasının Gözlüdere Köyü'nden Halil oğlu Mehmet Duran, Suriye'den Türkiye'ye geçerken dur ihtiarına uymamış ateş edilerek etkisiz hale getirilmişti. (Akşam, 17 Mart 1932.) 10 Nisan 1932'de Suriye sınırından sızan kaçakçılar sınırdan geçerken pusuya düştüklerinde muhafaza memurları ile çatışmaya başlamıştı. Birecik ile Suruç kazaları arasında Fırat nehrine doğru geçmekte olan büyük bir kaçakçı kafilesi ile gümrük muhafaza memurları arasında önemli bir çarpışma meydana gelmişti. Çatışma sonrasında kaçakçılardan beş kişi yakalanmış, üç kişi öldürülmüş, bir gümrük muhafaza memuru da şehit olmuştu. Çatışma sonrasında 66 çuval kaçak mal, 23 mekkâre hayvanı ele geçirilmişti. (Akşam, 12 Nisan 1932.) 24 Mayıs 1932'de kaçakçılarla ile Dörtöl'de çatışma yaşanmış çatışmada önemli zayıat verdirilmiş olmasına rağmen çatışma gece meydana geldiği için kaçakçılar ölenleri de yanlarında götürdüklerinden net sayı belirlenememişti. Çatışma esnasında muhafaza memurlarından Antalyalı Mehmet Efendi şehit olurken, Kastamonulu Recep Efendi bacağından yaralanmıştı. Olay öğrenilir öğrenilmez vali Ziya, Cumhuriyet Savcısı Nejat, Jandarma Alay Komutanı Tahsin ve Doktor Şakir Bey derhal olay mahalline hareket etmişti. (Akşam, 26 Mayıs 1932.) 24 Ağustos 1932 İslahiye'nin dağlık bölgesinde sınırdan Türkiye'ye geçiş olduğu haberini alan gümrük muhafaza memurları Kırkpınar deresinde kaçakçıları pusuya düşürmüştü. Havanın kararması ile kaçma imkânı bulmuşlardı. Kaçakçılar ölen arkadaşlarının kimliği belirlenmesin diye de kafasını keserek yanlarında götürmüşlerdi. Yapılan tahkikat sonrasında bu kişinin Gaziantep Kürttepe Mahallesi'nden Kel İsmail oğlu Musa olduğu anlaşılmıştı. (Akşam, 26 Ağustos 1932.) 27 Eylül 1932 Salı günü Derik kazası bölgesindeki kaçakçıların güneyden sınırı geçmeye çalıştıkları haberi alınmıştı. Resülayn Gümrük

Muhafaza Bölüğü takibe başlamış ve Selmi nahiyesi güneyinde kaçakçılara rastlanmıştı.

Yapılan çatışma sonrasında 8 kaçakçı, 12 eşek, 1 katır, 2 deve ele geçirilmişti. (*Akşam*, 5 Ekim 1932.) Güney sınırında 13-14 Eylül 1932 tarihlerinde kaçakçılar üç yerde pusuya düşürülmüştü. Çıkan çatışmada üç sağ, bir ölü, üç ağır yaralı olmak üzere yedi kaçakçı ve 6 deve, 27 merkep, 2 at ele geçirilmişti. Sadece Eylül ayı içerisinde 63 beygir, 6 deve, 41 merkep yakalanmıştı. (*Akşam*, 19 Eylül 1932.) 22 Ekim 1932 gecesi güneyde sınırı geçen kaçakçılar Resulayn kuzeyinde kaçakçılarla iki saat süren çatışma sonrasında muhafaza kıtasından bir memur şehit olurken, bir kaçakçı yaralı olarak ele geçirilmişti. (*Akşam*, 26 Ekim 1932.) 5 Aralık 1932 sabaha karşı bir kaçakçı çetesi Gaziantep Değirmen civarından geçerken jandarma ile çatışmaya girmişti. Nizip yoluna doğru kaçmaya çalışan kaçakçılardan Arıllıtlı oğlu Durdu ve Osman oğlu Hüseyin yakalanmıştı. (*Akşam*, 7 Aralık 1932.) 13 Aralık 1932 günü güneyden gelmekte olan on beş kişilik bir kaçakçı kafilesi Palu kazasının Göçbayırı mevkiinde pusuya düşürülmüş ve jandarmayla çatışmaya başlamıştı. Bu çarpışmada kaçakçılardan Ohi nahiyesinin Yüzevler Köyü'nden Ahmet oğlu Ali ile Varto kazasının Haşhaşık Köyü'nden Halil ölmüş, Saraçor Köyü'nden Resul Ağa oğlu Eşref yaralanmış ve dört kaçakçı ise sağ olarak ele geçirilmişti. (*Akşam*, 23 Aralık 1932.)

Kaçakçılarla bu dönemde yaşanan yüzlerce çatışma olayından sadece bazılarının aktarıldığı yukarıdaki örneklerin seçiminde, kaçakçılıkla mücadelede inceleme dönemimizin esasını oluşturan 1932 yılında hazırlanan 1918 sayılı kanunun hazırlandığı ortamı yansıtması açısından ağırlıklı olarak bu tarihteki bazı olaylar seçilmiştir. Sınırlı bir dönem ve sayıda seçilen örneklerde göstermektedir ki kaçakçılıkla mücadelenin silahlı önlem boyutu da önemli bir yer tutmaktadır. Bu maksatla ekonomik, sosyal, kültürel çözüm arayışlarının yanında askeri çözüm de göz ardı edilmemişti.

6. KAÇAKÇILIK GÜZERGÂHLARI

Gümrük Muhafaza ve jandarma kıtalarının kaçakçılıkla mücadelede deneyimleri giderek artmış¹⁰, kaçakçıların geçiş noktaları, depoları, satış yerleri tam olarak tespit edilebilmişti. Geçiş noktaları incelendiğinde sınır kaçakçılığının yoğun olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumda bölgenin arazi yapısı, sınır uzunluğu, güvenlikle ilgili temel sorunlar, ekonomik uğraş alanları gibi etkenler ön plana çıkmaktadır. Bu dönem tespit edilen önemli kaçakçılık güzergâhları ise şu şekildedir:

Zaho ve Alvar kaçakçılık deposundan alınan mallar Pervari ovasından Van'a, Siirt üzerinden Bingöl'e ve Erzurum'a geliyordu. Yine aynı güzergâh üzerinden Garzan, Silvan ve Diyarbakır'a kadar ulaşabiliyordu. Bölgedeki önemli kaçakçılık depolarından Akçakale geniş bir sahaya mal sağlıyordu. Buradan alınan mallar Diyarbakır, Derik, Viranşehir,

10-Gümrük Muhafaza Müdürü Seyfi Düzgören: "İlk sene hilelerini kaçak konaklarını bilemiyorduk. Uzun tecrübelerle her bir kafilenin hangi yerleri takiben gittiklerini ve dönüşlerini tamamen tespit ettik." *Umumi Müfettişler Toplantısı*, s.143.

Siverek ve Fırat'ın geçitlerinden aşarak Elazığ, Osmaniye, Çermik, Pütürge üzerinden Kâhta'ya geliyordu. Ağapınar deposu Urfa'ya; Akça Kalédeki depo; Adıyaman, Hilvan, Kâhta ve Pütürge'ye; Arappınar'ın batısındaki Cerablus kısmen Malatya ve yoğun olarak ta Elbistan, Göksu, Pazarcık'a; Çak deposu Gaziantep, Belveran, Elbistan'a; Azer deposu Maraş, Malatya, Maraş'a Karataş'ın Meydan-ı Ekbez deposu; Bağcı, Fevzipaşa, Pınarbaşı ve Feke üzerinden Kayseri'ye; Payas deposu Osmaniye, Ceyhan, Develi'den Kayseri'ye kadar ulaşmaktaydı. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.140.)

Kaçakçılık için Suriye ve Irak sınırına depolar kurulmakta ve kaçakçılar bu depolardan sağladıkları malları Türkiye içerisinde İstanbul'a kadar ulaştırabilmekteydi. Sınıra yakın yerlerde kurulan, Türkiye dışındaki kaçakçılık merkezleri ise şu şekildeydi:

a.Irak sınırından (İmadiye) ve batı bölgesinden giren kaçakçılar Çal'ın batısı ile Uludere bölgesinden Hakkari ve Beytüşşebap istikametlerine; Zaho bölgesinden giriş yapanlar yine Uludere üzerinden Beytüşşebap-Çatak-Van istikametlerine kadar yayılmaktaydı.

b.Suriye sınırı Andıvar'dan giren kaçakçılar Silopi, Bepin (Silopi yakınlarında bir köy) ve Cizre üzerinden bir kol ile Pervari-Van ve diğer kol ile Siirt-Bitlis-Muş-Silvan-Diyarbakır ve daha kuzey bölgelere sızılmaktaydı.

c.Amudé'den çıkan kaçakçılar, bir koldan Bismil üzerinden Savur ve kuzeyine, diğer koldan Mardin ve Diyarbakır istikametlerine gelmekteydi.

d.Suriye/Derbesiye'den alınan mallar Mardin-Kızıltepe-Derik üzerinden Diyarbakır istikametine ulaşmaktaydı.

e.Suriye Telhamut'tan alınan mallar, birkaç koldan Diyarbakır, Siverek bölgesine ve daha kuzeyde Osmaniye-Çapakçur-Elazığ bölgelerine ulaşmaktaydı.

f.Suriye Cerablus deposundan alınan mallar, bir kol ile Fırat'ın Kızılın geçidinden Besni yolu ile Malatya, diğer bir kol ile Nizip ve Batı Pazarcık'a oradan Elbistan istikametine ve üçüncü bir kolla Nizip'in batısından Gaziantep bölgesine ulaşmaktaydı. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.164.)

g.Azez deposundan alınan mallar bir kol ile Kilis kazasına ve doğusundan Gaziantep'e buradan Maraş üzerine diğer bir kol ile Kilis batısından Maraş istikametine gitmekteydi.

h.Meydan-ı Ekbez deposundan mallar İslahiye'ye doğusundan Maraş üzerine Göksun yolu ile Pınarbaşı-Şarkışla üzerinden Sivas'a ve Göksun ile batısından Kayseri istikametine dağıılmaktaydı.

ı.Kırıkhan ve İskenderun depolarından alınan mallar da Hassa batısındaki dağlık bölgeden dağ yolları ile Osmaniye ve kısmen Ceyhan mntıklarından bir kol ile Kayseri ve diğer bir kol ile Adana bölgesine yayılmaktaydı.

İran sınırından diğer bölgelere göre daha az giriş yapılmaktaydı. Bu sınırdan önemli geçişler ise Kotor (Kotur) ve güneyinden Gevar, (Yüksekova) Hakkâri üzerinden yapılarak, kaçak mallar Hoşap üzerinden Van'a getirilmekteydi. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.165.)

7. İÇİŞLERİ BAKANI ŞÜKRÜ KAYA'NIN KAÇAKÇILIĞA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Atatürk döneminin önemli İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın doğu vilayetlerine yaptığı ziyaret¹¹ sonrasında hazırlanmış olduğu kaçakçılık raporunun sonuç bölümünde, sorunun çözümüne dair dikkat çekici öneriler yer almaktaydı.

Bu öneriler arasında istihbaratın sağlanması önemli bir yere sahipti. İstihbarat konusunun öne çıkmasında ziyaretler esnasında istihbarat sayesinde elde edilen sonuçlar etkili olmuştu¹². Bu nedenle de ziyaret sonrasında hazırladığı raporunda “*Kara ve deniz sınırlarının maliye vekâletine bağlanarak, istihbarat araçları ile eksikleri tamamlanmış bir hale getirilmesi*” önerisini sunmuştu. Bu doğrultudaki önemli adımlardan birisi ziyaretten sekiz yıl sonra Hatay'da yapılması kararlaştırılmıştı. Hatay'a komşu olan bölgelerden Hatay'a yapılacak kaçakçılığı engellemek için Antakya İstihbarat Amirliği'ne bağlanmak üzere birer “*yuvabaşı*” olarak tabir edilen istihbarat merkezleri kurulması kararlaştırılmıştı. Bu amaçla bir tane İskenderun'da, iki tane Suriye'de, bir tane Lazkiye sınırı karşısında olmak üzere 4 tane sınıra yakın istihbarat noktası kurulmuştu. Bu istihbarat ağının Türkiye içerisinde de uzantılarını sağlamak için 9 tane de yerli istihbarat noktası oluşturulmuştu. Ayrıca Antakya'da istihbarat ağını kurmaya memur edilen Cemil Ülgen'e yardımcı olması için Gümrük Muhafaza mürettebatı yaya memurlarından 2559 sicil numaralı Medet Lobut ile 493 sicil numaralı Hüseyin Yüksel görevlendirilmişti. (*B.C.A.*, 030.180.102.124.61.4.)

Şükrü Kaya'nın raporundaki diğer çözüm önerileri ise ana hatlarıyla şunlardı:

İç bölgelerdeki takibin kır ve köylerde jandarmaya, polis teşkilatı olan yerlerde polise bırakmak, kaymakam ve valileri kaçakçılık konusunda yasalar dâhilinde sorumlu hale getirmek, kaçak arama usullerinin basitleştirilerek, mülkiye ve zabıta amirlerine araştırma yetkisi vermek, kaçakçılıkla ilgili suçluların, tutuklu olarak yargılanmasının sağlamak, kaçakçılığa ait mahkeme usullerinin basitleştirilerek mahkeme sürelerinin kısaltılmasını sağlamak, Kaçakçılığa ait nakliye vasıtalarına el koymak, (*B.C.A.*, 030.10.180.244.6.23.) kaçakçılığı ve kaçakçılığa yardım etmeyi sanat haline getirmiş kişileri¹³, kaçakçılık

11-İçişleri Bakanının ziyareti Kasım-Aralık 1931 tarihlerini kapsamaktaydı.

12-İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya “Şark vilayetlerinde bazı kasaba ve şehirlerde haberciler vasıtası ile yerleri tespit edilen bazı kaçak depo ve satış yerleri bastırılarak bir hayli kaçak eşya ele geçirildi. Vilayetlerde iyi haberciler temin ederek bunlar vasıtası ile şehir ve kasaba merkezlerinde, köylerde kaçak gizleme ve satış yerlerini tespit ederek sık sık baskınlar yapsın” *B.C.A.*, 030.10.116.80.81.8.

13-Bu konuda Şükrü Bey'in raporundan iki yıl önce önemli bir uygulamaya başlanmıştı. Milli Eğitim Bakanlığının gönderdiği genelgeye ilkokul öğretmenleri kaçakçılığa karşı buldukları bölgelerde halkı bilinçlendireceklerdi. *Akşam*, 1 Ocak 1929.

yaptıkları alanlardan başka bölgelere göndermek¹⁴, gümrük beyannamelerini, dükkân ve mağazaların mevcut mallarının listelerini düzenli şekilde kontrol etmek, ayak satıcıları, bohçacı gibi seyyar satıcıların kimliklerini tespit ederek kontrol altına almak, şehirlerarasında iş yapan kamyon ve otomobil şoförlerini kayıt altına alarak, kaçakçılık mallarının taşınmasında, otomobil ve kamyonların kullanılması durumunda her kime ait olursa olsun el koymak, mahalli ticaret odalarını, çarşı ve pazardaki kaçak eşyaların aranması ve bulunması ile sorumlu tutmak, kaçağı ihbar edenlere ikramiyelerinin peşin olarak ödenmesini sağlamak¹⁵, kaçakçılıktan el koyulan malların, satılmasını ve korunmasını belirli düzen içerisinde gerçekleştirmek, Sınır üzerindeki pasavan ve pasaport alan kişilerin kaçakçılık yapmalarına engel olacak önlemler olarak, sınırın diğer tarafıyla ticari ilişkileri olanları kontrol altına almak, sınır üzerindeki tren ulaşımını daha güvenli hale getirmek için Suriye tarafından yolcu alımına dair daha geniş bilgilere ulaşmaktı. (B.C.A., 030.10.180.244.6.24.)

Ancak bu önlemlerin raporlardaki kararlı “ivedi yapılması” yaklaşımlarına rağmen kısa vadede yapılamadığı anlaşılmaktadır.

8. GÜMRÜK MUHAFAZA GENEL KOMUTANI GENERAL SEYFİ DÜZGÖREN’İN KAÇAKÇILIĞA KARŞI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Şükrü Kaya’nın 1931 yılında yerinde incelemelerle¹⁶ geliştirdiği çözüm önerilerinin benzerlerine 1936 yılında yapılan Umumi Müfettişler toplantısında rastlanacaktı. Toplantıda bu sefer çözüm önerilerini sıralayan Gümrük Muhafaza Genel Komutanı General Seyfi Düzgören’di. Seyfi Bey raporunu hazırlarken Şükrü Bey’in raporundan faydalandı mı bilinmez ama çözüm önerilerinin geçen beş yıla rağmen aynı olması dikkat çekiciydi.

Seyfi Düzgören’in çözüm önerilerinden dikkat çekenleri şunlardı:

Neye mal olursa olsun karşılıklı toprak tasfiyesine bir an önce karar verip halkımızı karşının isteklerine ve pazarlarına diz çöktürmekten kurtarmalı ve bu tasfiye yapıncaya kadar pasavanla gidiş-gelişi güvenli bir yöntemle yapmak, Türk tarafı ile Suriyelileri birbirine karıştırmadan trenlere bindirecek şekilde istasyonlarda önlem almak, Suriye demiryolu

14-Trakya sınırında kaçakçılık yapan ve bu bölgede durmaları uygun görülmeyen 24 kişi sürgün edilmişti. B. C.A., 030.10.180.102.124.15.

15-Benzer bir teklif Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 21/6/1931 tarihli raporuna da yansımıştı. “Muhafaza müdürlüğüne kaçakçıları ihbar edenlere vermek için para tahsis edilmelidir.” B.C.A., 030.10.180.243.21.

16-Şükrü Kaya’nın yapmış olduğu inceleme gezisi sonrası kaçakçılık olaylarını İsmet İnönü’de yakından takip etmiş, yapmış olduğu geziler esnasında bölge valilerine kaçakçılığa dair talimatlar vermişti. Urfâdan yazmış olduğu telgrafında “Gaziantep vilayetinin vuku bulacak kaçakçılıktan birinci derecede idare-i mülkiye ve onun başında vali mesuldür. Valilerin kendi mıntıklarındaki fenni tertibat ve konusu esasen gümrük muhafaza umum kumandanlığına aittir.” diyerek bölge valilerini kaçakçılık hakkında uyarıyordu. B.C. A., 030.10.180.244.10.

şirketine, her iki tarafın yolcularını kapalı ve ayrı vagonlarda taşımak, bunun yapılamadığı durumlarda Türkiye'den geçen Suriye yolcularına transit yolcu hakkı vermemek, Güney illeri halkımızı Suriye pazarlarından kurtarmak için bu bölgelere taşınacak mallardan az nakliye ücreti almak, Ermeni kaçak depolarında ucuza satılan mallara rekabet edecek şekilde halkımıza mal temin etmek. (*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.168.)

Geçen beş yıla rağmen çözüm önerileri, konu başlıklarıyla birlikte yazım tarzları bile kimi bölümlerde birebir aynıydı. Bunda sınır sorularının Suriye ile çözülmesinin gecikmesi, gerekli teşkilatların maddi nedenlerle kurulamaması, yetmişmiş memura duyulan ihtiyacın karşılanmasında ortaya çıkan sorunların yanı sıra devlet idare sisteminin yavaşlığı da göz ardı edilemezdi.

9. GÜMRÜK MUHAFAZA MÜDÜRLÜĞÜNÜN ASKERİLEŞTİRİLMESİ

Kaçakçılıkla mücadelede kaçakçıların silahlı guruplar olması, güvenlik güçlerine karşı silah kullanmaktan çekinmez tutumları gümrük muhafaza müdürlüğü yapılanmasını askeri nizama göre yeniden düzenlemeyi zorunlu kılmıştı¹⁷.

Bu düzenlemeye göre gümrük muhafaza memurları asıl görevlerini değiştirmeden askeri birliklerde olduğu gibi tabur, bölük, takım, manga olarak şekillenecekti. Yeni yapılanmaya göre sınır hattı üzerinde bulunan gümrük kıtalarına mensup karakollar aynı zamanda sınır güvenliğinden de sorumlu olacaktı. 1931 yılında hazırlanan 1841 Sayılı Kanun ile sınırdaki gümrük kıtalarının konuşlanması maliye vekâletine bırakılırken bunun için Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşünün alınması gerekmekteydi. Bu düzenlemeyle muhafaza müdürlüklerinin memur alım ve eğitimlerine de askeri şartlar gelmekteydi. Bununla birlikte getirilen askerleşme sürecinde dikkat çeken bazı şartlar şunlardı: Piyade talimleri gümrük kıtaları için de esastı, gümrük kıtaları zabitlerinin maaşları, terfileri, istifa ve emeklilikleri ordudaki gibi düzenlenecek, gümrük erlerinin ilk altı aylık hizmetleri Genelkurmay Başkanlığı'nın göstereceği kıtalarda askeri usullere göre yapılacaktı. Alınan bu önlemlerle askerleşen kıtaların kaçakçılara karşı etkili bir konuma gelmesi sağlanmıştı.

SONUÇ

Kaçakçılıkla mücadele politikalarına bakıldığında ise Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet hükümetleri arasında önemli bir fark dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti'nde tütün tekeli Reji İdaresi'ne aitti ve idare için temel sorun tahsil edeceği borcu sorunsuz ve zamanında almaktı. Bu nedenle tütüncülüğün sorunları, geliştirilmesi öncelikler arasında

17-Güney bölgesinde kaçakçılara karşı savunma amaçlı zırhlı araç kullanılması kararlaştırılmıştı. 1929 yılında bazı bölgelerde bu uygulamaya geçilmişti. *TBMMZC Devre. III*, c. 8, s.4-5; Kaçakçıların takibi için zırhlı araç alımı yanında deniz takibatı için de motorbot alınmıştı. *B.C.A.*, 030.180.102.124.15; *B.C.A.*, 030.10.01.02.327.3.20.

yer almamakla birlikte kaçakçılığın çözümüne sadece askeri önlem olarak bakmıştı. Bu tek yönlü bakış açısı, sorunu çözmemiş, kolculuk gibi hareket tarzı hukuksal olarak tartışılan, büyük oranda sebepsiz ölümlere yol açan, halk üzerinde yarattığı baskı, türkülere kadar yansıyan toplumsal bir olgu ortaya çıkarmıştı.

Atatürk döneminde kaçakçılıkla mücadelede hukuksal düzenlemeler oldukça dikkat çekicidir. 1923-1938 döneminde hukuksal mevzuatta 1918 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nun hazırlık aşamasında devletin en yetkili isimleri bizzat kaçakçılığın yoğun olarak görüldüğü bölgelerde incelemelerde bulunmuşlar ve bu konuda hazırladıkları raporlar kanunun hazırlanmasında oldukça etkili olmuştu. Bu amaçla gerek İçişleri Bakanı Şükrü Kaya gerekse Başbakan İsmet İnönü konuyla ilgili yerinde incelemelerde bulunan devletin en yüksek seviyesindeki devlet adamlarıydı.

Kaçakçılıkla mücadelede hukuksal düzenlemeler yanında başka unsurlar da etkiliydi. Özellikle sınır güvenliği bunların en başında gelen olguydu. Bu konuda Suriye dikkat çekici bir örnekti. Karşılıklı olarak sınırın iki tarafında kalanlar tarihsel süreçte birlikte yaşamış, kültürel değerleri birbirlerine çok benzer gruplardı. Bu durum kaçakçılar arasında ticari ilişkilerin de etkisiyle doğal bir güven ortamı yaratmıştı. Hatta kaçak malın olası yakalanmasına karşı “sigorta” denilebilecek yöntemler geliştirmişlerdi. Bu sürecin ortaya çıkmasında Türkiye'nin mali yapısıyla orantılı olarak teşkilatlandırmaya çalıştığı güvenlik birimlerinin sayısal azlığı da etkili olmuştu. Kaçakçılar bundan istifade etmişler ve evlere kadar ulaşan bir dağıtım ağı kurmuştu. Böylece hızla zenginleşen kaçakçı köyleri, pazarları ortaya çıkmaya başlamıştı.

Fransa, Suriye sınır güvenliğinde izlemiş olduğu politikalarla kaçakçıları her geçen gün güçlendirmişti. Öyle ki, Türkiye sınırına yakın alanlara Ermenileri yerleştirerek kaçakçı mağazaları açtırmıştı. Hatta kaçakçılık için kendi kamyonlarını kullandırmaktan da çekinmemişti. Fransızlar bununla da yetinmeyip bölgenin en büyük kaçak deposu olan Halep'in kontrolünü sağlamıştı. Türkiye'den geçen kaçakçı kabilelerine casusluk yaptırıyor, kendisi için önemli haber getirenlere bedava kaçak mal verdiriyordu. Yapmayanlara ise Fransız kontrol bölgelerinde her türlü zorluğu çıkarıyordu.

Kaçakçılıkla iç içe geçen eşkıyalık faaliyetleri de tütün kaçakçılığını önemli bir gelir olarak görmekteydi. Nitekim 1926 İçişleri verilerine göre beş bine yakın eşkıya bulunmaktaydı. Sınıra yakın yerlerde faaliyet gösteren eşkıyalar Türkiye içerisinde, özellikle sınır köylerinde gasp yapıp Suriye'ye geçerek buradaki pazarlarda satıyorlardı. Bunun için ise Fransız askerlerine pay vermek zorundaydılar. Bazen Fransız askerleri bizzat kendileri sınıra yakın Türk köylerinde gasp yapmaktaydı. Böylece bir Fransız askeri görevi süresince yaklaşık 20-30 bin lira kazanıyordu. Ayrıca Türkiye içerisindeki isyan gruplarının, suikast düzenleme girişiminde olanların, eşkıyaların Fransa kontrolündeki Suriye'ye kaçmaları ve önemli kaçakçı depolarının da burada bulunması, geniş bir kullanıma sahip tütünü önemli bir finansal kaynak haline getirmişti. Seksen beş ayda yakalanan 707.675 kilo kaçak tütün durumunun ne boyutta olduğuna önemli bir örnekti.

Bu durum İkinci Dünya Savaşı tehlikesinin arttığı süreçte önce Boğazların güvenliğinin sağlanması ardında sınır komşularıyla yapılan karşılıklı güvenliği sağlama antlaşmaları ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların çözülmesiyle karşılıklı hazırlanan kaçakçılıkla mücadele antlaşmaları ile adalardan yapılan kaçakçılık da engellenmeye çalışılmıştı.

Tüm bunlara rağmen kaçakçılık şebekelerinin eğilimleri, kaçakçılığın kolay ve çok para kazandıran bir uğraş olarak görülmesi, kimi yerlerdeyse aile halinde kaçakçılığın yapılıyor olması gibi etkenler sorunu sosyolojik bir boyut içerisinde daha da kökleştirmişti. Hatta bu durum öyle noktalara ulaşmıştı ki, bazı aileler, köyler, kişiler, kaçakçılıkla ün yapmaya başlamıştı.

Bu gerçeklik içinde düşünüldüğünde Atatürk döneminde tütün tarımı çok önemli gelişmeler kaydetmiş olmasına rağmen kaçakçılık sorunun kısa vadede çözülmesi mümkün olamamış ancak azaltabilmiştir.

KAYNAKÇA

RESMÎ RAPORLAR

Umumi Müfettişler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtları İle Rapor ve Hulasası, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937.

TBMMZC Devre. III, c. 8, s. 4-5.

ARŞİV BELGELERİ

B.C. A., 030.10.180.244.10

B.C.A., 030.10.180.244.3.

B.C.A., 030.10.01.02.327.3.20.

B.C.A., 030.10.116.80.81.8.

B.C.A., 030.10.128.923.2.3.

B.C.A., 030.10.128.923.2.4.

B.C.A., 030.10.128.923.4.2-6.

B.C.A., 030.10.180.102.124.15.

B.C.A., 030.10.180.243.21.

B.C.A., 030.10.180.244.17.

B.C.A., 030.10.180.244.6.1.

B.C.A., 030.10.180.244.6.11.

B.C.A., 030.10.180.244.6.12.

B.C.A., 030.10.180.244.6.13.

B.C.A., 030.10.180.244.6.14.

B.C.A., 030.10.180.244.6.2.

B.C.A., 030.10.180.244.6.23.

B.C.A., 030.10.180.244.6.24.

B.C.A., 030.10.180.244.6.3.

B.C.A., 030.10.180.244.6.4.

B.C.A., 030.10.180.244.6.5.

B.C.A., 030.10.180.244.6.7.

B.C.A., 030.10.180.244.6.8.

B.C.A., 030.10.180.245.6.

B.C.A., 030.10.180.245.8.

B.C.A., 030.180.102.124.15

B.C.A., 030.180.102.124.61.4.

B.C.A., 030.180.102.305.51.7

B.C.A.,030.10.105.685.9.

B.C.A.,030.10.128.917.43.

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam, 26 Mayıs 1932.

Akşam, 1 Ocak 1929.

Akşam, 29 Eylül 1930.

Akşam, 25 Mart 1931

Akşam, 29 Kasım 1931.

Akşam, 25 Aralık 1931

Akşam, 17 Mart 1932.

Akşam, 12 Nisan 1932.

Akşam, 26 Ağustos 1932.

Akşam, 19 Eylül 1932.

Akşam, 5 Ekim 1932.

Akşam, 26 Ekim 1932.

Akşam, 7 Aralık 1932.

Akşam, 23 Aralık 1932.

Resmi Gazete, S. 907, 07.06.1928.

Resmi Gazete, S. 3603, 13.05. 1937.

Resmi Gazete, S. 3603, 21.06.1937.

Resmi Gazete, S. 3636, 21.06.1937.

Resmi Gazete, S. 3636, 21.06.1937

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

KİTAPLAR

HOBBSAWM Eric J., *Eşkıyalar*, Avesta Yayınları, İstanbul 1997.

Yazarlar Hakkında / About the Authors

Polat CAN

Polat CAN, Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümünde öğretim üyesidir. İlgi alanları pazarlama yönetimi, marka yönetimi, tüketici davranışı ve sosyal medya pazarlamasıdır.

Polat Can is an (Ph.D.) Assistant Professor of the Uşak University Communication Faculty Public Relations and Advertising Department. His research interests are marketing management, brand management, consumer behavior and social media marketing.

Dilvin ER

Akdeniz Üniversitesi'nde Eski Çağ Dilleri ve Edebiyatları okudu. Pazarlama iletişimi, marka kişiliği, tüketici davranışları alanlarında çalışmalar yapmıştır. Uşak Üniversitesi Halkla ilişkiler ve reklamcılık ana bilim dalında yüksek lisans eğitimi devam etmektedir.

She studied at Akdeniz University for ancient language and literatures. She has worked in the field of marketing communication, brand personality and consumer behavior. Her postgraduate education about public relations and advertising is continuing at Uşak University.

Bora ÇOŞAR

Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Lojistik Programı, boracosar@beykent.edu.tr

Assist. Prof. Dr., Beykent University, Department of Management and Organizations, Logistics Program, boracosar@beykent.edu.tr

Yeşim KURT

Lisansını 2011 yılında Anadolu Üniversitesi Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği bölümünde, yüksek lisansını 2015 yılında Anadolu Üniversitesi Sivil Havacılık Yönetimi Anabilim dalında tamamlamıştır. Şu anda aynı anabilim dalında doktora süreci devam etmektedir. 2012 yılından beri Anadolu Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

She received her bachelor's degree in Civil Aviation Management from Anadolu University in 2011 and her master's degree in Civil Aviation Management from Anadolu University in 2015. Currently, the doctoral process is continuing in the same department. She has been working as a research assistant at Anadolu University since 2012.

Prof. Dr. Senem BESLER

Lisansını 1992 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde, yüksek lisansını 1995 yılında Anadolu Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon Bilim dalında tamamlamıştır. 2001 yılında ise aynı bilim dalında doktorasını tamamlamıştır. Aynı üniversitede, 2013 yılından beri Profesör Dr. Unvanıyla görev yapmaktadır.

She graduated from Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences in 1992 and completed her master's degree in Management and Organization Science at Anadolu University in 1995. In 2001, she completed her PhD in the same field. She has been Professor since 2013 at the same university and she has been working with the title.

Hande Seda AKYÜZ

Yazar, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF İşletme bölümünden mezun olmuştur. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü'nde tezli yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Muhasebe ve finansal analiz ilgi alanıdır.

The Author graduated from Business Administration Department of Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences of Çanakkale Onsekiz Mart University. She completed her MA degree in Business Administration Programme of Social Sciences Institute of Canakkale Onsekiz Mart University. Her interest areas are Accounting and Financial Analysis.

Metin ATMACA (Prof.Dr.)

Yazar, doktorasını Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe ve Finansman anabilim dalında tamamlamıştır. Yazarın ilgi alanları finansal analiz, finansal başarısızlık, finansal raporlama ve muhasebedir. Halen, Prof. Dr. Metin Atmaca, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde çalışmakta, lisans ve lisansüstü düzeylerinde çeşitli dersler vermektedir.

The author received his PhD Degree in Accounting and Finance, Social Sciences Institute, Marmara University. He is interested in the fields financial analysis, financial distress, financial reporting and accounting. Curently, Professor Metin Atmaca is working at Çanakkale Onsekiz Mart University and lecturing various courses at undergraduate and graduate levels.

Feride HAYIRSEVER BAŞTÜRK

Yazar, 2002 yılında Anadolu Üniversitesi Finans alanında doktora eğitimini tamamlamıştır. Finansal okuryazarlık, finansal erişim, sigorta şirketlerinin etkinlik analizi, Türk Sigorta Sektöründe yabancı sermaye, finansal kurumlarda dijitalleşme konularında çalışmaları bulunmaktadır. Halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Bölümünde görev yapmaktadır.

The author completed Ph.D in Finance in Anadolu University in 2002. She has studies on financial literacy, financial access, efficiency analysis of insurance companies, foreign capital in Turkish Insurance Industry and digitization in financial institutions. She is still working at Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Applied Sciences, Department of Banking and Finance.

Deniz ÇAKMAK

Deniz Çakmak 28.04.1992 tarihinde Sakarya'da doğmuştur. Eskişehir Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü'nden 2013 yılında mezun olmuştur. 2016 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimi almaya başlamıştır. Yüksek lisansını " Türk Sigortacılık Sektörünün Etkinlik Analizi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi" adını taşıyan tezi ile 2019 yılında bitirmiştir.

Deniz Çakmak was born on 28.04.1992 in Sakarya. She graduated from Eskişehir Anadolu University, Department of Business Administration in 2013. In 2016, she started her graduate studies at Bilecik Şeyh Edebali University, Institute of Social Sciences, Department of Banking and Finance. She completed his master's degree in 2019 with his thesis named "The Efficiency Analysis of the Turkish Insurance Industry and Its Impact on Economic Growth".

Soner HAMZAÇEBİ

Lisans ve Yüksek Lisansımı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi uluslararası ilişkiler bölümünde yaptım. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümü doktora öğrencisiyim. E-Mail : sonerhamzacebi@gmail.com

I completed my undergraduate and Master studies at Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of International Relations. I am PDH student Department of International Relations at Karadeniz Technical University. E-mail: sonerhamzacebi@gmail.com

Sertan ÇINAR

1998 yılında DEU İngilizce Öğretmenliğinden mezun olduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığında 20 yılı aşkın bir süredir öğretmenlik yapmaktadır. Yüksek Lisansını Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde 2013 yılında tamamlamıştır. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi anabilim dalında doktora öğrenimi görmektedir. Yazar devlet ve otoriterleşme üzerinde çalışmalar yapmaktadır.

After graduating from Dokuz Eylül University, Department of English in 1998, he has been teaching at the Ministry of National Education for more than 20 years. He completed her Master's Degree at Adnan Menderes University, Nazilli Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations in 2013. He is a PhD student in public administration at the Institute of Social Sciences, Muğla Sıtkı Koçman University. The author works on the state and authoritarianism.

Ramazan GÜNLÜ (Prof. Dr.)

2004'ten beri Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Siyaset bilimi alanındaki çalışmalarına devam etmektedir. Çalışma alanları devlet, siyasal ekonomi ve siyaset sosyolojisi ve psikolojisi alanında çalışmaları bulunmaktadır.

Since 2004, he has been working as a faculty member in the Department of Public Administration at Mugla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences. He continues his studies in the field of political science. His research interests include state, political economy, political sociology and psychology.

Şerif ÖNER (Doç.Dr./Assoc.Prof.)

Doktora eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümünde tamamladı. Yerel Yönetimler Kent ve Çevre Politikaları alanında Doçentlik belgesine sahiptir. Yerel yönetimler, merkez yerel ilişkileri, yerel yönetim reformu, kent yönetimi ve sorunları, çevre yönetimi konularında çalışmaları bulunmaktadır. Halen Balıkesir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde görev yapmaktadır.

Öner, Şerif had his Phd at Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration. He holds Associate Professorship in the field of Local Governments, Urban and Environmental Policies. He has studies on local governments, central local government relations, local government reform, urban management and its problems, environmental management. He currently has a tenure in the Department of Political Science and Public Administration at Balıkesir University.

Aysun GÜRBÜZ (Dr./PhD.)

Akademik çalışmalarına Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde başlamıştır. Yüksek lisans öğrenimlerini ise sırasıyla Ankara Üniversitesi Avrupa Birliği Uluslararası Ekonomik İlişkiler Ana Bilim Dalı'nın Uluslararası İlişkiler bölümünde ve İngiltere'de Dundee Üniversitesi'nde Enerji Hukuku ve Politikası alanında iftihar derecesiyle tamamlamıştır. Doktora derecesini Ankara Üniversitesi Avrupa Birliği Uluslararası Ekonomik İlişkiler Ana Bilim Dalı'nın Uluslararası İlişkiler bölümünden edinmiştir. Mesleki kariyerine ise Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nde uzman olarak başlamış olup halen Kamu İhale Kurumu'nda araştırmacı olarak çalışmaktadır. Enerji alanında yayınlanmış hakemli makaleleri ve kitap bölümü bulunmaktadır. İlgi alanları enerji, Avrupa Birliği ve kamu ihaleleridir.

She started her academic career by receiving bachelor's degree in public administration at Gazi University. She has Master's degree in International Relations from the Department of European Union International Economic Relations of Ankara University and in the United Kingdom in University of Dundee in LLM Energy Law & Politics with distinction, respectively. She obtained her PhD in International Relations from the Department of European Union International Economic Relations of Ankara University. She started her professional career in the Headquarter of Ziraat Bank as an expert. Currently, she is working as a researcher in Public Procurement Authority. She has articles in refereed journals and a book chapter on energy. Fields of interest are energy, European Union and public procurement.

Barış BORLAT

Çanakkale doğumludur. Çanakkale İbrahim Bodur Lisesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. Cumhuriyet dönemi iç güvenlik politikaları, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşları ile ilgili bir çok bilimsel makalesi ve araştırma eser niteliğinde kitabı bulunmaktadır. Halen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

He was born in Çanakkale, receiving education in Çanakkale İbrahim Bodur Highschool, Çanakkale Onsekiz Mart University and Ankara University. He has academic articles and books on domestic security policies of the Republican period, World War One, World War Two and the Gallipoli Campaign. Currently he works as an Assistant Professor in the Çanakkale Onsekiz Mart University's Department of History.

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları / Publication Ethics and Authors Guide

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, Nisan ve Ekim aylarında yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak sosyal bilimler alanında yapılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan; doktora ve yüksek lisans çalışmalarından elde edilen sonuçların bir bölümünden ya da tümünden yararlanarak hazırlanmış olan bilimsel makaleler, araştırma-inceleme makalesi türünden çalışmalar, derleme yazıları, teknik notlar ve kitap tanıtımları yayımlanır. usb.dergi.comu.edu.tr adresine başvurunuzu izah eden bir metinle birlikte başvurabilirsiniz.

- Derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir
- Türkçe makalelerin yazımında TDK Yazım Klavuzu esas alınır.
- Makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Makaleler dergimize ulaştırıldığında Turnitin ile taranacak, editoryal süreçte benzerlik raporu dikkate alınacaktır.
- Metin, tablo ve şekiller dâhil 25 (± 5) sayfayı aşmayacak şekilde yazılmış olmalıdır (kaynakça hariç).
- Makalelerde kullanılan resim, çizim, harita veya belgeler sıra ile numaralandırılmalıdır.
- Makalelerde, metinden bağımsız olarak 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce özetler yer almalıdır. Bu özetlerin altında en az 3, en fazla 5 anahtar kelime bulunmalıdır.
- Makaleler yayın kurulunda incelendikten sonra, konunun uzmanı üç hakemin değerlendirmesine sunulduktan sonra Yayın Kurulu'nun nihai onayıyla basılır. Değerlendirme süreci biçimsel ve bilimsel ölçütlere göre gerçekleştirilir.
- Yazarlara hakem raporları doğrultusunda düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra en kısa sürede dergi yönetimine ulaştırılmalıdır.
- Basılmama kararı verilen yazılar yazara iade edilir.
- Dergide yayımlanan makalelerin basın ve sanal yayın hakkı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne aittir. Yazılar, izin almaksızın başka bir yerde yayımlanamaz.

- Yazarlar, eserlerinde APA ya da Oxford sistemlerinden uygun gördükleri birini kaynakça dâhil bütün eser boyunca kullanabilirler (lütfen APA için sayfa sonundaki notlara da bakınız).

Teslim Süreci:

- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'den yayımlanmak üzere gönderilecek yazılar için e-posta adresi olarak usbdergi@comu.edu.tr kullanılır. Gönderilecek dosyaların MS Word dosyası olması gerekmektedir. Yazınız teslim alındığında size her aşamada bilgi verilecektir.
- Yayımlanmak üzere kabul edilen makaleler için yazarlar hakkında 5-6 satırlık bilgi notunu (Türkçe ve İngilizce olarak) da dergiye gönderiniz. Bu not eğitim ve iş hayatınız, unvan ve ilgili yayınlarınız hakkında bilgiler verebilir.
- Yayımlanmak üzere kabul edilen makaleler için tüm yazarlar tarafından telif hakkı formu, imzalanarak ıslak imzalı form dergiye ulaştırılır (form).
- Yazım kurallarına uymayan yazılar için ilgili yazardan gerekli düzeltmeleri yapması talep edilir.

Sayfa düzeni: Tüm sayfalarda sağ alt köşede sayfa numarası bulunmalıdır. Yazılar A4 ölçüsüne, tüm kenarlar 2,5 cm boşluk ve metin iki yana yazılı biçimde yazılır.

Ana Başlık: Büyük harf, Times New Roman, 14 Punto, kalın, tek satır aralıklı ve ortalarak yazılır. Türkçe makalelerde İngilizce başlık, "abstract" başlığından önce, 12 punto, kalın, tek satır aralıklı, sayfaya ortalanmış şekilde yazılır. İngilizce makalelerde ise Türkçe başlık, Türkçe makalelerdeki İngilizce başlık gibi yazılır.

Yazar adı ve soyadı: ana başlığın altına 12 nk aralık bıraktıktan sonra 12 punto, koyu, soyadı büyük harf ve sağa hizalı olarak yazılmalıdır. Birden çok yazar bulunması durumunda sırasına göre alt alta, tek satır aralıklı yazılacaktır. (*) işareti ile sayfanın altına unvan, adres ve e-posta bilgileri 8 punto olarak verilmelidir.

Öz/Abstract: Başlıkları ilk harf büyük, diğerleri küçük harflerle olmak üzere, öz/abstract kısmı, metinden bağımsız olarak 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce özetler yer alır. Bu kısımda çalışmanın amacı, yöntemi, kapsamı ve temel bulguları yer alır. Özet metinleri Times New Roman, 10 punto, iki yana hizalı, tek satır aralıklı ve kenar boşlukları 1,25 cm her iki yandan daraltılarak yazılır. Özetlerin altında en az 3, en fazla 5 anahtar kelime bulunur.

Giriş Başlığı: Anahtar kelimelerden sonra iki satır boşluk vererek, GİRİŞ başlığı ile 12 punto, kalın, sola hizalı, tamamı büyük harfle ve numara verilmeden yazılmalıdır.

Alt Başlıklar: Makalelerdeki ana konu başlıkları, 1., 2., 3. şekilde; alt bölüm başlıkları ise 1.1., 1.2., 1.3. şekilde, üçüncü düzey başlıklar 1.1.1., 1.1.2. şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıklar tamamı büyük harf ile, 12 punto, kalın, sola hizalı, diğer başlıklar her sözcüğün ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar üçüncü düzeyi geçmemeli (Örn: 1.1.1.1 uygun değildir.), ikinci düzeyde (1.1.) 12 punto kalın, üçüncü düzeyde (1.1.1.) 12 punto kalın ve italik olmalıdır.

Ana Metin: Ana metin Times New Roman 12 punto ve 1 satır aralığı ile yazılacaktır. Paragraf başlarında girinti yapılacak, öncesinde ve sonrasında 6 nk boşluk bırakılacaktır.

Dipnotlar: Dipnot şeklinde yapılacak açıklamalar, metin içinde ilgili sözcüğün ya da cümlenin bitişinin sağ üst köşesine sembol kullanılarak yapılabilir. Times New Roman 10 punto ve 1 satır aralığı ile yazılacaktır.

Tablolar ve Şekiller: Tablo, şekil, grafik ve resim için, eğer alıntı yapılmışsa, kaynak mutlaka belirtilmelidir. Gösterilecek kaynak, tablo, şekil, grafik ve resmin hemen altında, 4 karakter içeriden, 10 punto, 1 satır aralıklı, normal şekilde yazılmalıdır. Tablo ve şekillerden önce ve sonra 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Tabloların ve şekillerin adları, tablo ve şekil sınırlarını açmayacak şekilde, tablonun veya şeklin üstüne, Times New Roman, 10 punto, kalın, 1 satır aralıklı, sözcüklerin baş harfleri büyük olmak üzere ve tablonun üst çizgisi ile tablo adı arasında 1 satır aralıklı; sola hizalı şekilde yazılmalıdır.

Atıflar: Yazarlar metin içi (APA) ya da dipnot atıf sistemi (Harvard) kullanabilirler. Kullanılan sistemin bütün eser boyunca ve kaynakça dahil olarak sürdürülmesi gerekmektedir.

APA için not: APA sistemi kullanılan eserlerde, APA sisteminden farklı olarak;

- sayfa numarası belirtirken iki nokta kullanılması ve sayfa numarası kısaltması olmaması (Timur, 2000:

76),

- iki yazarlı eserlerde “ve” bağlacı kullanılması (Cherkaoui ve Deschamps, 2011),

- üç ya da daha çok yazarlı eserlerde bütün atıflarda “vd.” kullanılması (Balabanis vd., 2001),

uygun görülmüştür. Bu hususlar dışında, atıflar ve kaynakça APA sistemine uygun olmalıdır.

Publication Ethics and Author Guidelines

Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Social Sciences is a peer-viewed journal, to be published twice a year in April and October. The journal is an independent publication

in terms of scientific research on social sciences. The journal publishes articles which are original/not published before, consisting of results of graduate studies, presenting research findings, compilations, technical notes and/ or book reviews.

- Publication language may be Turkish or English.
- Turkish articles must be based on TDK spelling dictionary.
- Authors are responsible for their articles.
- Articles should not exceed 25 (± 5) papers including text, tables and figures, reference list and appendix.
- Drawings, charts, maps o any kind of documents in articles should be enumerated and explained.
- Articles must have Turkish and English abstracts no more than 200 words. Minimum 3 and maximum 5 keywords must be specified below abstracts.
- Papers are viewed by the editors, reviewed by two referees and presented to a third referee if necessary; and published after the final confirmation of editorial board.
- Revised papers must be sent as soon as possible after referee reports.
- Rejected papers are returned to authors as soon as possible.
- Printed and digital publication rights of the published articles belong to Çanakkale Onsekiz Mart University; can not be published without permission.
- Authors may choose APA or Oxford citation systems in their articles. (Please check the notes at the end of the author guidelines.)

Application Process:

- Articles should be sent to usbdergi@comu.edu.tr with a proper explanation of publication. Files should be in MS Word (.doc or .docx) format. The correspondent author will be informed in every stage of the process.
- For the accepted articles, authors will be asked to write a 5-6 lines information note about themselves (both in English and Turkish). These notes may include education and career, title or related publications.
- A form for copyrights is to be signed by all authors and sent to the journal before publication.

- The authors will be asked to check and change the format requirements when necessary.

Page layout: All pages should have page numbers at right-below corner. Pages should be A4, and 2,5cm spaces from all sides. The text should be justified.

Main Title: First letters of each Word should be capital, Times New Roman, 14 Points, bold, single line and aligned center. 30 nk spaced over, 12 nk spaced below the main title is required. In Turkish articles, English title should be just over the “Abstract” title, like Turkish title but 12 points, 12 nk over and 6 nk spaced below. Turkish title in English articles are as English titles in Turkish articles.

Author names: Just below the main title, 12 nk over spaced, Times New Roman, 12 points, bold, surname capitalized, right aligned, single lined. Second, third..., authors should be listed one under another. Author affiliations, title and address should be given in (*) footnotes; Times New Roman, 8 points.

Öz/Abstract: Only first letter of the titles should be capitalized, the titles should be bold. Should not exceed 200 words, should be written both in English and Turkish. Should include the purpose of the study, methods, scope and key findings. Times New Roman, 10 points, justified, single line spaced, 1,25 cm further narrowed from both sides. Below each abstract texts, minimum of 3, maximum of 5 keywords should be listed.

Introduction: 2 lines after the last keywords, Times New Roman, 12 points, bold, left aligned, all with capital letters, 6 nk spaced below and without numbering.

Section Titles: Section titles should be numbered as 1.,2.,3.; sub-section titles as 1.1., 1.2. and 2.1.; third level titles should be as 1.1.1., .1.1.2. and 1.2.1. Section titles should with capital letters, Times New Roman, 12 points, bold, left aligned, 6 nk spaced below. Sub-section titles differently should be only first letter of the words is capitalized; and for third level title should be italic and only first letter of the title should be capitalized. No further level is desired (1.1.1.1. is not proper). (**1. TITLE, 1.1. Title, 1.1.1. Title**)

Main Text: Times New Roman, 12 points, single lined, paragraph spaced 6 nk over and below.

Footnotes: Times New Roman, 10 points, single lined.

Tables and figures: If quoted source must be indicated below 4 characters spaced to left, Times New Roman, 10 points, single lined. Table/figure titles should be over or below, Times New Roman, 10 points, bold, single lined, left aligned, first letter of each word is capitalized. 12 nk spaced over when on top, below when under.

Citations: Authors may choose APA or Harvard citation systems. The system should be the same through the article and reference list.

A Note for APA: APA will be used with few differences:

- when indication page numbers in citations, “p.” or “pp.” will not be used. (Timur, 2000: 76)
- “&” will not be used in Turkish articles.
- “et al.” will be used in all citations when citing three or more authors (Balabanis et al., 2001)